

34
23.31

УСТИ ТАРЛИМИ ОЛЇ ВА МИЁНАИ
МАХСУСИ ЧУМХУРРИИ ЎЗБЕКИСТОН

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИ САМАРҚАНД

К. Ҳасанова, М. Чумъазода

ПЕДАГОГИКАИ ИҚТИМОЙ

китоби дарсӣ

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество предыдущих
выдач

--	--

34
8-31

ВАЗОРАТИ ТАЪЛИМИ ОЛЙ ВА МИЁНАИ МАХСУСИ
РЕСПУБЛИКАИ ЎЗБЕКИСТОН

Кибориё Хасанова, Малика Чумъазода

ПЕДАГОГИКАИ ИҶТИМОЙ
- китоби дарси

-4902-

САМАРҚАНД - 2020 йилда
OLIV VA O'RTA MAHSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHIKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

УДК 37 (575.1)
ББК 74.58
Х 31

Тақризчиён: Мусинов С.М., номзади илми педагогика, дотсент
Файзиев М.А., номзади илми педагогика, дотсент

Китоби дарсии мазкур барои донишҷӯёни равиши педагогика ва психологияи муассисаҳои таълимӣ оғӣ пешниҳод гардида, дар он ташаққули фанни педагогикаи иҷтимоӣ, знаҳои инкишоф, асосҳои назарӣ, ҷараёни иҷтимоишавӣ ва таъсири он ба ривҷоёбии шахс, мазмун ва моҳияти фанни мазкур, намунаҳои фаворити иҷтимоӣ-педагогӣ, шакл, усул ва воситаҳои он ифода ёфтааст.

ISBN – 978-9943-6645-1-7

Дар ақидаҳои педагогҳои пешкадами давраҳои гузашта фикрҳои пурқимат кам нестанд. Аз онҳо дуруст истифода бурдани бирои ҳалли бисёр масъалаҳои таълиму тарбияи насли наврас ба мо ёрӣ мерасонад. Вале ба ақидаҳои маорифпарварони гузашта боэҳтиёт ва аз рӯйи нуқтаи назари танқидӣ рафтор намуудан лозим аст. Зеро ҳар як педагог дар як даврани муайяни таърихӣ зиндагӣ ба сар бурда, мувофиқи талаботи ҳамон давру замон, манфиат ва маданияти синфи худ, ақидаҳои педагогипашро асоснок кардааст.

Педагогикаи иҷтимоӣ, гарчанде дар кишвари мо пеш аз ин дар намууди “тарбияи иҷтимоӣ”, “Хифзи иҷтимоӣ”, “ёрии иҷтимоӣ” вуҷуд дошта бошад ҳам, вале ҳамчун соҳаи илми педагогӣ ва фанни мустақил дар Ўзбекистон аз солҳои 90-уми асри XX сар карда дар муассисаҳои таълимӣ оғӣ омӯзонида шуд. Пештар ба фанни алоҳида тақдирӣ наёфтани он ба мураккабиро ва баъзе зиддиятҳои дар таракқиёти таърихӣи Ўзбекистон рӯйдода вобаста аст. Ба ҳодисаҳои ривҷои педагогикаи иҷтимоӣ дар солҳои 30-юми асри XX саршудан дискредитатсияномаи тарбияи иҷтимоӣ, омилҳои меҳнат ва аз ҳамкасбони хориҷӣ ҷудо шуда, бо номи пардаи оҳанин, ният шудани кадритҳои умуминисонӣ ба арзишҳои синфи, дар бори муаммоҳои иҷтимоӣ “ҳомӯш будан”, аз диққат дур шудани рихмилли, меҳру мурувват барин анъанаҳо мисол шуда метавонад.

Дар вақти ҳозира шавқу ҳавас ба педагогикаи иҷтимоӣ дар асоси эҳтиётоти таракқиёти ҷамъият ва талаби иҷтимоии давлат ба вуҷуд омад.

Имрӯҳо дар тамоми соҳаҳои ҳаёти республика, аз ҷумла дар бообати таълим ҳам ислохотҳои бузург ба амал ҷорӣ шуда истодааст. Дар шаронти ҷорӣ тарқидани қоидаҳои инсонпарастии низоми иҷтимоӣ, қонунҳои муносибати иқтисодии бозор, таъйир ёфтани қоидаҳои мафкураӣ ва ахлоқӣ, ҳал қардани муаммоҳои бекорӣ, норасони молдӣ, беназорат мондани бачагон, ҷудо шудани оилаҳо, ҳодисаҳои ғайрииҷтимоӣ - алкоголизм, наркомания, ҷинояткорӣ, фоҳишабозӣ педагогикаи иҷтимоӣ аҳамияти қалон дорад. Дар ҷунин ҳолат ба ёрӣ ва муҳофизати иҷтимоӣ дар навбати аввал баробари қалонсолон бачагон ҳам муҳтоҷанд.

Дар ҷунин вазъият дар ҷараёни иҷтимоишавии шахс ба педагогикаи иҷтимоӣ, ки ба ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ёрӣ мерасонад, эҳтиётот пайдо мешавад.

МОДУЛИ I

Асосҳои назарии фанни педагогикаи иҷтимоӣ

Мавзӯи I. Педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун шартӣ зарурӣ ва эҳтиёҷоти ҷамъият

Нақша:

1. Аз таърихи инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун фан.
2. Ривожёбии ҷамоа дар давраҳои иҷтимоии гуногун.
3. Шартӣ зарурӣ ташаққулёбии педагогикаи иҷтимоӣ.
4. Ҷамъияти ибтидоӣ ва пайдошавии марнавияти иҷтимоӣ.

Ибораҳои тақияҳ: ҷамъияти ибтидоӣ; ташаққулёбии педагогикаи иҷтимоӣ; ривожёбии ҷамоа; тарбияи ахлоқу одоб.

Ривочу равнақи ҳар гуна соҳаи илм ба донишу таҷрибаҳои бойе, ки дар гузашта ҷамъ омадаанд, вобаста аст. Ин ба соҳаи педагогика ҳам дахл дорад. Донишу таҷрибаҳои маорифпарварии гузаштагон на танҳо ба инкишофи минбаъдаи ин соҳа муҳим аст, балки барои тақомули фанни педагогикаи иҷтимоӣ, ба тадрису тарбияи наслҳои онҳо зарур мебошанд.

Таърихи педагогика инкишофи тарбия, мактаб ва назарияҳои таълимӣ тарбияро дар давраҳои гуногун, аз замони қадимтарин то рӯзҳои мо омӯхта, қонуниятҳои таърихӣ тақомули назария ва амалии тарбияро равшан мекунад.

Дар гузашта педагогҳои пешқадам ва мутафаккирони намоён бисёр ғояҳои муфиди маорифпарварӣ пешниҳод мекарданд. Омӯзиши танқидии онҳо ба инкишофи афкори педагогӣ, баъданд тадрисдони маданияти таълимӣ тадрис мусоидат намуда, ба настиллаҳҳои назария ва амалии аз нуқтаи назари манфиатҳои махлуҷд муносибат карданро ба миён наметузоранд. Зеро ин назарияҳо дар шароитҳои конкретӣ-таърихӣ ба вуҷуд омадаанд ва дар асоси методологияи дигар, махлуҷдҳои таърихӣ давран хулд, ғояҳои ғинфии ҳамон замон пайдо шудаанд.

Дар асоси ин нишондод таҷрибаҳои таълимӣ тадриси гузаштагонро омӯхта, ҷизҳои фонданоке, ки ханӯз қиматшоро гум накардаанд ва барои бехтар намулдани кори таълимӣ тарбияи насли наирае барои имрӯз заруранд ва ба ғайроти минбаъдаи хуби мактабҳо ғай мерасонанд, интиҳо карда шудаанд.

Ҳар як назарияи педагогиро вобаста ба шароитҳои таърихӣ пайдоиш ҷӣ гуна қимат доштан ва ба фанни педагогикаи иҷтимоӣ ҷи ҳел хисса гузоштани онро омӯхта, баҳо диҳад ва дар таърихи

Ба амал баровардани ғайроти иҷтимоӣ-педагогӣ бо таълими қоидаҳои инсонпарварӣ, хифзи ҳуқуқи шаҳрвандон, ки ба қадриятҳои нави демократӣ асос ёфтааст, низ вобаста аст. Аҳамияти ин маъна ба тарфи роҳбарияти давлатамон ханӯз дар рӯзҳои нахустини истиқлолият эҳсос шуда буд. Моҳияти мастиллаҳи мазкур ба ҳолатҳои зерин вобаста мебошад.

1. Эълон шудани равиши устувору сиёсати пуркувавяти иҷтимоии тақияҳи республика.

2. Қабул шудани як қатор фармонҳои қонунҳои оиди ҳимояи қисми қамтаълими аҳоли.

3. Бехтар намулдани баъзи моддӣ-техникии муассисаҳои собиқи хифзи иҷтимоӣ ва таълими муассисаҳои нави.

4. Ҳамчун маҷмуи тадбирҳои иҷтимоӣ-педагогӣ “Дастури миллии тайёр кардани кадрҳои”-ро, ки ба ташаққули шаҳси ҳамагарафа барқамол равона карда шудааст, қорӣ намулдани.

Мастиллаҳи таълими барқарорини иҷтимоӣ дар ҳаёти шаҳрвандони Ёзбекистон дар маърузаҳо ва баромадҳои Президент Ш.М. Мирзиёев ҳам маънаи муҳим дорад. Дар онҳо инсонияти ва меҳрӯбонӣ ҳамчун ҳуқуқи қудонашавандани ҳалқ таъкид кардани, бисёр муаммоҳои иҷтимоӣ, ниғаҳдори тандурусти, бехтар намулдани баъзи моддӣ-техникии мактаб ва шифоҳонаҳо, бунёди маҷмуӯҳои вазииш, ғай ба модарони серфарзанди ва як қатор мастиллаҳҳои муҳими қарда мешавад.

Ба ғайр аз ин, дар шароити имрӯза ба маҷмуи таълимӣ ҷун ғоли асоси дохил тадрисдони мастиллаҳи иҷтимоишавии шаҳс такозо меамояд, ки педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун фанни алоҳиди омӯхта шавад. Бо ин мақсад таълифи китоби дарсӣ ва дастуруҳои техниқи онд ба фанни мазкур ҳел зарур аст.

инкишофи афкори педагогӣ мавқеи муаллими он назарияро дуруст муайян намояд.

Назарияи педагогӣи пешкадами давраҳои гузашта бояд чунон омӯхта ва баҳо дода шавад, ки аҳамияти таърихи он аз будаи кам ва ё зиёд қарда нашлавад.

Таърихи педагогикаи иҷтимоӣ на танҳо таъриба ва назарияи тарбияи синфҳои истисморкунанда, балки пайдоиш, инкишофи педагогикаи халқӣ ва демократиро низ меомӯзад. Ба ҳамин васила он педагогикаро бо анъанаҳои бехтарини педагогикаи халқӣ ва ҷаҳаҳои пешкадами педагогикаи демократӣ бой меғардонад.

Омӯхтани таърихи педагогика барои муаллимон ва муррабӣён аҳамияти калон дорад. Вай омӯзгоронро бо назарияҳои пешкадами педагогӣ ва таърибаҳои бехтарини таълиму парварииш, мактаб шинос қарда, роҳҳои онро ба таври эҷодӣ меомӯзад. Барои сайқали маҳорати педагогӣ ёри мерасонад, маданияти педагогӣи муаллимону муррабӣёнро ба дараҷаи бағаланд мебардорад.

Ҷоҳҳои тарбияи насли наврас, омӯхтани илму ҳунар ва тарбияи ахлоқу одоби хануз дар замонҳои қадим пайдо шуда, аввал дар эҷодиёти дахонакии халқ ва баъдтар дар баъзе асарҳои давраҳои то ислом ифода ёфтаанд. Шоирони пешкадами давраҳои гузашта, ки ба халқ наздик буданд, он ҷоҳҳои тарбиявии халқро дар эҷодиёти худ ақс кунониданд. Бузургии он шоирон дар ҳамин буд, ки онҳо ақлу хирад ва ахлоқу одоби бехтарин сифатҳои инсонӣ ва воситаи пешрафти ҷамъият мешумориданд ва адолатро бе ҳамин сифатҳои инсонӣ тасаввур қарда намтавонистанд. Дар эҷодиёти шоири бузурги асри X ва сардафтари алабиёти форсу тоҷик Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ (858-941) масъалаҳои тарбия ва ахлоқу одоб, омӯхтани илму ҳунар мавқеи намоён ишғол менамуд. Ин хусусиятро дар эҷодиёти ақсарияти шоирони асри X ва асрҳои минбаъда дидаи мумкин аст. Ҳатто баъзе шоирон дар эҷодиёти худ ба масъалаи ахлоқу одоби чунон мавқеи калон доданд, ки дар Фарб Ҳамчун мутахассиси соҳаи ахлоқ шинохта шудаанд.

Табиист, ки агар муҳити ҳубу вазъияти соҳими иҷтимоӣ-психологӣ ва ахлоқӣ муҳайё бошад, он ба таълим ва тарбияи шахс таъсири ҳуб мерасонад. Дар чуқунин муҳит ҳар гуна рафторҳои ношоиста, беадолатӣ, бадахлоқӣ ва ғайра маҳкум ва фазилатҳои ахлоқии ҳуби инсон таърифу тавсиф қарда мешавад. Ва баръақс, агар муҳити иҷтимоӣ баъд бошад, дар он рафторҳои индӯи ҷамъияти бошанд, бешубҳа аз ин гуна муҳит таъсири мусобати тарбиявию

ҷиним доштан амри маҳол аст ва одами дар муҳити баъд тарбия ёфта ринилу бадахлоқ мешавад.

Дар ақидаҳои педагогҳои пешкадами давраҳои гузашта фикрҳои нуқримаг кам нестанд. Аз онҳо дуруст истифода бурдан барои қилли бисёр масъалаҳои таълиму тарбияи насли наврас ба мо ёри мерасонад. Вале ба ақидаҳои маорифпарварони гузашта эҳтиёткорона ва аз нуқтаи назари танқидӣ рафтор намуздан лозим аст. Зеро ҳар як педагог дар як давран муайяни таърихӣ зиндагӣ ба сар бурда, мувофиқи талаботи ҳамон давра замон, манфиат ва миланияти синфи худ ақидаҳои педагогичапро асоснок қардааст.

Ал-Ҳоразмӣ, Форобӣ, Берунӣ, Ибни Сино, Улғубек барин олимон дар филологияи илмӣ ва педагогӣи худ ҷоҳҳои қувваҳои таъсиррасони ривчоёбии тарбиявӣ ва таълимиро ба насли наврас интиронидандро пеш бурдаанд ва татбиқ намузданд. Онҳо чуқунин қисоб мекарданд, ки мақсади таълим ба ҳаёт тайёр қардан, аз худ намуздани меъёр ва қоидаҳои ахлоқӣ барин малака ва соҳиби донишҳои пухта шудан аст.

Асарҳои олимони машҳур Ал-Ҳоразмӣ (783-850) дорои харақтери равшини дидактикӣ аст. ӯ чуқунин қисоб мекард, ки ба наслони усули саволу ҷавоб донишҳо ба даст дароварда мешавад, дар ин ҷараён шахс дар муносибат бо дигарон ворид мешавад ва ба қилон филоли ҷамъият табдил меёбад.

Олимони бузурги қомусӣ Абӯрайҳони Берунӣ (973-1050) усулҳои илмии ҷараёни таълимиро қор қарда барномадааст. ӯ қоидаҳои таълимиро ҳам нишон додааст. Афкори педагогӣи аллома дар хусусиятҳои иҷтимоии ахлоқ ва ҳиссиёти шахс ифода меёбад. Ҷоҳҳои ӯ дар бораи аҳамияти илм ва меҳнат дар тарбия, ташаккули шахс ва филологияи амалӣи ҷамъият то ҳол аҳамияти худро гум нақардаанд.

Олимони бузурги энсиклопедист Абӯғали Ибни Сино (980-1037) донр ба тамоми фанҳои замони худ мероси қилони илмӣ гузошта, дар ҳамаи асарҳои ӯ фикрҳои педагогӣи мавҷуд аст. Ҷоҳҳои қиллиши ба мақсад расидан дар ҷараёни илмомӯзӣ, прода ва ривчоёбии инсон, таъсири муҳит, аҳамияти тарбияи ахлоқ ва меҳнат, санъати мусликӣ, таълими баҷагон дар ҷамоа ҳозир ҳам ҳеле муҳим аст.

Абӯнастри Форобӣ, Абӯрайҳони Берунӣ, ки оиди муаммоҳои таълими фикрҳо рондаанд, барои нуқрмаҳсул хизмаг намуздани инсон ба ҷамъият вазифаи таълимини дар қобилияти ақлӣ, қисмонӣ, ахлоқӣ, эстетикӣ ва меҳнатиро алоҳида нишон доданд.

Онҳо барои ба амал бравардани вазифаи ривоччиҳини таълим аз ҷунин қоидаҳои дидактикии истифода бурдандро маслиҳат доданд:

- Охишта-охишта мураккабтар дилдани мафҳумҳо.

- Алоқан амалиёт бо таҷриба.

- Қабул карда тавонистан.

- Аёнӣ.

Назар ба фикри Ибни Сино, малакаҳои иҷтимоикунони дар шакли таълими ҷамъавӣ хуб ташаккул меёбад. Бо ин мақсад ба ҷунин ҳол эътибор додан лозим аст.

1. Ташкили иваз намулдани таҷрибаҳо, кадрӣ ва ғайри таҷрибаӣ ва ахлоқии байни таълимипрандагон ва муаллимон.

2. Аз элементҳои иҷтимоӣ додани хусусиятҳои иҷтимоӣ-ахлоқӣ - муомила, ҳамдигарфаҳмӣ, ёри байниҳамдигарӣ, дӯстӣ.

Афкор ва фаволияти педагогии олимҳои бузург ба равиши иҷтимоӣ-педагогӣ равона карда шуда, барои ба ҳаёт ҳамаҷаҳафа тайёр кардани инсон муҳим будани мақсади таълимро нишон доданд. Онҳо сифатҳои асосии худшиносии шахс - меҳрӯбонӣ, ёри ба наздикон, ғурур, вичдон, ниёти нек ва сабру тоқатро ҳисоб карданд.

Фаробӣ ва Ибни Сино ба тайёрии интелектуали ва меҳнатии хонандагон эътибори калон дода, барои ба ҷамъият "ворид" шудани онҳо аҳамияти калон доштани фаволи, ташаббускории мустақилона, кушишу ғайрат, шавқу ҳавас ва қобилиятҳои ақлиро нишон доданд.

Фаробӣ дар таърифи иҷтимоӣ роли муҳим доштани муаллимро қайд намуда, гуфтааст, ки фаволияти вай барои онҳон ҷамъият ба қорбарии ҳуқуқдор монанд аст.

Фаробӣ ҳам мисли Ибни Сино ишора намудааст, ки муаллимон бояд диққати асосиро ба таъбиқ намулдани дониши хонандагон ба ҳаёт нигаранд.

Олимони бузург ба намунаи шахси ниҳоят диққати калон дода, худашон ҳам дар бобати кушишу ғайрат, расидан ба мақсади меҳнати иҷтимоӣ ибрат нишон доданд. Фаробӣ басо меҳнатдӯст, проданок, хоксор, оддӣ буда, ҳамеша ба одамон дастӣ ёри дароз мекард. Фикрҳои Фаробӣ дар боран ба ҳисоб гирифтани фаволияти индивидуали-психикӣ ва ақлии хонандагон дар таълим, касбӣ ва иҷтимоӣ шогирдон дар вақти хозира ҳам аҳамияти калон дорад.

Ҷояҳои характери иҷтимоӣ доштани таърифи дар мероси адабии Алишери Навоӣ ниҳоят равшан ифода ёфтааст. Афкори педагогии инор характери инсонпарварӣ дорад. Ба ақидан алломаи бузург имони донишҳо, касбу ҳунари соҳибшудан инсон бояд ба инфиати Ватан нигаронида шаванд.

Консепсияҳои Фаробӣ, Ибни Сино, Алишери Навоӣ ба ривочии таълимоти даврҳои минбаъда асос гардид.

Олимони маърифатпарварии асри XI-XII-и Осиёи Марказӣ дар инкишофи фанҳо, аз ҷумла педагогика сахм арзанда гузоштаанд. Юсуф Хос Ҳочиб, Бурхониддин Зарнуҷӣ ва Аҳмад Югнакӣ аҳамияти дониш, падару модар ва ошаро дар ёфтани мавқеи бичагон дар ҷамъият алоҳида нишон доданд. Онҳо ҷунин ҳисоб карданд, ки мақсади асосии таърифи ба воҷ расондани инсонии қомил буда, воситаи асосии он саҳттири ва меҳнат мебошад. Китоби "Наилҳо ба хонандагон дар таълим"-и Зарнуҷӣ, "Кутубу билли" ("Нилме, ки ба сӯи саодат мебарад")-и Юсуф Хос Ҳочиб дар Осиёи Марказӣ аввалин асарҳо доир ба педагогика ҳисоб меёбад.

Олимони дар иҷтимоишавии шахс роли таълим ва таърифи иҷтимоиро, инчунин омилҳои муҳит, оила ва ғуруҳи хонандагон, падару модарон, педагогҳо ва характери худӣ хонандагон қайд намуданд.

Ба ҳамаи тарик, олимони асри миёна дар соҳаи педагогикаи иҷтимоӣ мероси таронбаҳо гузоштаанд. Асарҳои илмӣ-педагогии онҳо дар ривочии педагогикаи иҷтимоии замонавӣ манбаи муҳим ҳисоб меёбад.

Савол ва сӯроишҳо:

1. Аз таърихи инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ маълумот диҳед.
2. Ривочёбии ҷамъа дар даврҳои иҷтимоии гуногун чӣ тавр буд?
3. Шарҳи зарурии ташаккули педагогикаи иҷтимоиро фаҳмонед.
4. Ҷамъияти иҷтимоӣ ба пайдошавии маънавияти иҷтимоӣ чӣ аҳамият дорад?

**Мавзӯи 2. Фанни педагогикаи иҷтимоӣ дар Ўзбекистон ва
шарту шароитҳои иҷтимоӣ-хукукӣ,
маданий-таърихӣи пайдониши он**

Накша:

1. Давраи аввалини ривожёбии назарияи педагогӣ.
2. Тарбия ва афзудани таҷрибаҳои тарбиявӣ.
3. Тарбия ҳамчун ҳодисаи иҷтимоӣ.
4. Ташаккули назарияи педагогӣ.
5. Ўзгирҳои педагогика ва тарбияи оммавӣ.

Ибораҳои таъриҳӣ: педагогикаи иҷтимоӣ; давраи инкишофӣ; назарияҳои тарбия; характери тақлидӣ; маълумотҳои этнография; тарбияи даврӣ; таърихи инсоният ва ҳоказо.

Педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун фан тадриҷан инкишоф ёфтааст. Аз ин нуктаи назар се давраи инкишофи фанни педагогикаи иҷтимоиро алоҳида нишон додан мумкин аст.

Давраи аввали ривожёбии педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун фан аз замонҳои қадим то асри ХVII-ро дар бар мегирад. Дар он давр ҷамъовари маълумотҳо, афзудани таҷрибаҳои тарбиявӣ ташаккули назарияи педагогӣ ва иҷтимоӣ рӯй дода, ин давраи инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ таҷрибаҳои ҷун ҳодисаи иҷтимоӣ тадриҷан дар худ акс кардааст. Зеро дар ин давра назарияҳои мухталифи тарбия ба вуҷуд омада буд.

Ба ин гуна зинаҳо ҷудо кардани давраи аввал пеш аз ҳама дар давраҳои нахустини таърихи инсоният мавҷудияти муаммоҳои иҷтимоинаморо мефаҳмонд. Дар давраи ибтидоӣ одди таъсири ғояҳои иҷтимоӣ-педагогӣ ҷамъ гардидаи таҷрибаҳои тарбиявӣ харф задан мумкин аст.

Тарбия ҳамчун ҳодисаи иҷтимоӣ инсонро аз олами хайвонот ҷудо кард. Аввалҳо, тарбия характери умумини тақлидӣ дошт, сонинтар ба фалогияти ҳосса табдил ёфт ва одами бо он машғулшаванда - тарбиячиён пайдо шуданд. Бо мурури замон ҷараёни тарбия ҳам торафт мураккабтар гардида, аз рӯи синну сол ва ҷинс фарқиятҳо ба вуҷуд омад, ба ҷиҳатҳои ахлоқи инсон ӯзгирҳои зоҳир карда шуд.

Бояд таъкид намуд, ки маълумотҳои бозёфтҳои археологӣ дар ҷамъияти ибтидоӣ ёри расондан ба беморон ва ярадоронро соҳиб менамояд (ёфт шудани бастанӣ скелети шикаста, ки бо оқибатҳои касали ё ки ҷароҳатҳои пеш аз марги одами вообаста мебошад).

Ин гуна воқеаҳо маълумотҳои этнография ҳам тасдиқ менамояд. Дар соҳти ҷамъаи ибтидоӣ дар ҳама ҷо анъанаи аз рӯи ҷинс ва синну сол тақсим кардани меҳнат вуҷуд дошт. Калонсолон ба ҷавонон ба тарзи мунтазам касбу хунаро ёд мебуданд. Ҳамаи ин инсоният меидҳад, ки мавҷуд будани нишонаҳои аввалини таҷрибаи иҷтимоӣ-педагогӣ дар ҷамъияти ибтидоӣ тасаввурот қосид намоям.

Дар ташаккули ғоя ва назарияҳои иҷтимоӣ - педагогӣ асарҳои олимони даври эҳёи Шарқ мавқеи муайян дорад. Мохияти фалогият аз он иборат, ки усулҳои то ҳама давр мавҷудбудан иҷтимоинаморо ба ҳолати системаи илмӣ оварданд. Хусусияти ба ҷуд ҳоси олимони барҷаста, яъне бо илму дониш мунтазам машғул мегардаст, ташнагии донишҷӯ дар мазмуни афкори иҷтимоӣ-педагогӣ онҳо акс ёфтааст.

Ҷанҷу раванки ҳар гуна соҳаи илм ба донишу таҷрибаҳои бодӣ, ки дар гузашта ҷамъ омаданд, вообаста аст. Ин ба соҳаи педагогика ҳам дахл дорад. Донишу таҷрибаҳои маорифпарварии гузаштагон аз ташқ ба инкишофи минбаъдан ин соҳа муҳим аст, балки барои тақомули фанни педагогика ва тадриҷи тарбияи наслҳои оянда зарур мебошад.

Дар гузашта ҳам педагогҳои моҳир ва мутафаккирони намоён бисёр ғояҳои муфиди маорифпарварӣ пешниҳод мекарданд. Омӯзиши танқидии ақидаҳои онҳо ба инкишофи афкори педагогӣ, баъди гардидаи маданияти таълиму тадрис мусондат намууда, ба инсидилаҳои назария ва амалия аз нуктаи назари манфиатҳои махлуд муносибат карданро ба миён наметузоранд. Зеро ин назарияҳо дар ҷанҷуҳои конкретӣ-таърихӣ ба вуҷуд омаданд ва дар асоси методологияи дигар, махлудиятҳои таърихӣи давраи худ, ғояҳои синфи ҳамон замон пайдо шуданд.

Ҳарчанд рӯзгори одамишод доимо ба суи оянда ҷорист, таҷрибаи пешинан ӯ - ғизои асосии маънавӣ ба ҳисоб меавад. Донишу таҷрибаҳои гузаштагон ин ҳамон кӯҳест, ки ба он така мекунад, меросест барои наслҳои фардо. Бе омӯзиши таърихӣ таракқиёти қадди ҷамъияти ва маданий инсоннопазир аст. Ин манбаъ дар ҷамъияти аввал суҳан аст. Аз рӯи ақидаи Чинтиз Айтматов тамоми қомебонҳои инсон аз фикр, аз суҳан сар шуда, ба шакли таҷриба мебарояд ва боз ба даргоҳи ақли одам, ҳамчун суҳанони инсон бармегардад, идроки онро бой мебаронад.

Дар Осиеи Марказӣ се умумияти маданини таърихиюро, ки аз якдигар бо шароити зиндагӣ ва осори худ фарқ мекунанд, метавон айнан мушоҳида намуд. Дар ҳамина марҳила дар ҳаёти ҷамъияти инсонӣ тағйироти таърихӣ рӯй медиҳад. Инсоният аз масраф ва захираи неъмат ба таълим ва истеҳсоли он қадам мегузорад – ҷойи шикор ва физогундориро зироат ва ҷорводорӣ иштиго менамояд. Дар он замон инкишофи номавзӯни маданиятҳои асри сангӣ ба амал меояд. Аз сарчашмаҳо маълум метардад, ки ин маданият на камтар аз се ҳазор сол (ҳазораҳои VI-III пеш аз мелод) давом кардааст.

Дар бисёр ноҳияҳои Осиеи Марказӣ ҳазорон тасвируҳои дар сангоҳо қандашуда мавҷуданд, ки машхуртарини онҳо тасвируҳои Саймалитош дар Фарғона ва Лангариқшт дар Помири ғарбӣ мебошанд.

Нахустин сарчашмаҳои ҳаттӣ, ки дар боран Осиеи Марказӣ маълумот медиҳанд, собит менамоянд, ки дар асрҳои VII-VI пеш аз мелод дар ин сарзамин қавму халқҳои эронинаҷод, гузаптагонии халқи тоҷик-суғдиён, бохтариҳо, хоразмиҳо, портоҳо, қабилҳои мухталифи сақҳо ва ғайра зиндагӣ кардаанд.

Дар давран ҷамъии ибтидоӣ дар ин сарзамин қавмунаҳои ибтидоӣ ба тартиби қавмию насабӣ пайдо мешаванд. Муносибатҳои оилавӣ вучуд дошта бошанд ҳам, ки дарҷаи таракқиёти истеҳсоли паст буд. Қувваҳои истеҳсолкунанда тадриҷан пеш мерафт. Таракқиёти беш аз пеш қувваҳои истеҳсолкунанда ва тапқилотҳои ҷамъиятӣ боиси мураккабшавии шаклиҳои маданият, аз ҷумла тарбияи инсонӣ метардад.

Тасвируҳои ҷолиби диққати Заравутсой қайҳост, ки шӯҳрати ҷаҳонӣ пайдо кардааст. Дар байни ин тасвируҳо, хусусан, лаҳзаи шикори говони ваҳшӣ, ки шикорчиён рӯйи худро бо аҳо пушиданд, ҷолиби таваҷҷӯҳ мебошад. Ин расмҳо ба давраҳои неолиту энеолит таллуқ дошта, эҳтимол, баъзе қабатҳои қадимтарини онҳо ба замони мезолит ҳам рафта расанд.

Зироаткорӣ дар байни қавму қабилҳои диғар вилоятҳо нисбатан дертар, дар охириҳои аҳди биринҷӣ пайдо шуданд. Дар баробари ин диғар навъҳои истеҳсолот, аз ҷумла қуллоғӣ, таҳии олоти сангӣ ва ғайра низ таракқи карда буд.

Ғлғориҳои асри аввали охан дар Осиеи Марказӣ назар ба ғлғориҳои асрҳои сангӣ ва биринҷӣ ниҳоят кам қашф ва тадқиқ гардидаанд.

Агар дар давран ибтидоӣ барои ба вучуд омадани амалиёти иҷтимоӣ-педагогӣ замина ҳосил карда бошад, пайдоиши индигизатсияи нахустини дунёи қадим ба тапқаккули афкори иҷтимоӣ-педагогӣ таъсири пурзӯр расондааст. Дар давраҳои гуломдории Шарқ ғояҳои иҷтимоӣ-педагогӣ аз тарафи ҷаҳлини мушлрифон тапқаккул дода шудааст ва одатҳо дар шакли китобҳои муқаллас ба мулки тамоми халқ табдил ёфтааст (дар Хитой - Шу Кин, Хиндустон - Ведаҳо, Миср - китобҳои худои Тот, дар Осиеи Миёна - Авесто ва ғайраҳо).

Ҷақат дар асрҳои миёна ва нимаи дуюми ҳазорсолаи аввалини пеш аз мелод номи алломаҳои ғояҳои иҷтимоӣ-педагогӣ маълум шудани гирифт.

Савол ва супоришҳо:

1. Даври аввалини ривочёбии назарияи педагогӣ чӣ аҳамият дорад?
2. Тарбия ва афзудани таҷрибаҳои тарбиявӣ ба қадом давр мολик?
3. Чаро тарбияро ҳамчун ҳодисаи иҷтимоӣ меҳӯянд?
4. Тапқаккули назарияи педагогӣ қай оғоз ёфт?
5. Ёятибор ба педагогика ва тарбияи омавиюро фаҳмонед.

Дар ин бобат дар тамоми дунё анъанаҳои хуби ташкилотҳои динӣ мавҷуд аст. Масалан, дар Аврупо ханӯз аз давраҳои қадим бачагони бепадару модармондари дар назди дари ибодатхонаҳо монда меафтанд. Назар ба маълумотҳои хонаи аввалини тарбияи бачагони бепарастор дар асри IV дар шаҳри Кесария аз тарафи Епископ Василий Кесарийи қушода шудааст. Дар соли 787 ҷунин муассиса дар ибодатгоҳи Милан ҳам пайдо шудааст. Ин муассиса дар вақт дар Аврупо ташкилоти ягона ба ҳисоб мерафт. Дар асри XIV шумораи ҷунин хонаҳои тарбияи афзудааст. Аҷибаш ин аст, ки дар ин хонаҳо на фақат нисбати бачагон ғамхорӣ зоҳир мегардид, балки талбирҳои пешғирӣ ҳам гузаронидида мешуд: ба модарон ёрӣ меодиданд, бачагонро барои тарбия ба дигар оилаҳо месупориданд, тарбияи онҳо назорат мекарданд.

Сонитар, хонаҳои бачагон аз ҷониби руҳонӣ роҳбари мешуданд. Хонаи бачагон, ки дар соли 1640 дар Париж аз тарафи руҳонӣ Винсенго Деполен таъсис ёфт, ҳеле машҳур шуда буд. Хонаи тарбияи ӯро Шох Людовиг XIV аз ҷиҳати молдӣ таъмин наманд. Пас аз ин орденҳо барои онҳое, ки бо меҳру мурувват машғул мешуданд, ҳамчун пешбарандаи қорҳои хайриявӣ машҳур шуда, дар асоси онҳо ташкилотҳои калони черковӣ таъсис ёфтааст.

Давраи дуҷум инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ асрҳои XIV-XIX-ро дар бар гирифта, бо ғояҳои баъоят пешқадами иҷтимоӣ-педагогӣ ва концепсияҳои илмӣ гайн гардонда шудаанд.

Асрҳои XVIII-XIX (давраи инкилобҳои буржуазӣ-демократӣ) олимони (педагогҳо, файласуфҳо, сотсиологҳо, психологҳо) бо ҳамкориҳои муассисаҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ муаммоҳои иҷтимоӣ-педагогиро ҳал намандиданд. Масъалаҳои тарбия бо ислохотҳои ҷамъият, баробархукукии инсон вобаста гузаронидида мешуд. Айнак ана дар ҳакин давра ба амал баровардани ғайолияти аниқи равиши асосан педагогикаи иҷтимоӣ содир шуд.

Дар инкишофи ғояҳои иҷтимоӣ-педагогӣ, файласуф, навиенда, маорифпарварии франсуз Жан-Жак Руссо (1712-1778) ҳиссаи бузург гузоштааст. Ӯ ғояи дар асоси ривочи хукукӣ, динӣ ва табиӣ бунёди тарбияи ташаккули табиатиро пеш бурд.

Олими бузург ва педагоги рус Михаил Василевич Ломоносов (1711-1765) дар "Регаментҳо"-и худ ғояҳои ҳалқпарварии тарбия, ба инсон ҳамчун шахси ғайол муносибат намудандро пеш ронд ва муҳим будани ташаккули сифатҳои ахлоқии бачагонро баён кард.

Ғояҳои нави иҷтимоӣ-педагогӣ дар осори файласуф ва маорифпарварии франсавай Клод Адриана Гелветсий (1715-1771) низ интиқос ёфтааст, ки онҳо аз омилҳои муҳит ва таъсири педагогӣ дар тарбия ва ягона будани манфиатҳои шахс ва ҷамъият иборатанд.

Педагогҳои бузурги швейтсияӣ Иоганн Генрих Песталотси (1746-1827) дар ғайолияти худ назария ва амалиёти иҷтимоӣ-педагогиро мутақадд кард ва аз ҳисоби маблагати худ хонаҳои ҷтимоӣро таъсис намуд.

Ғайолияти иҷтимоӣ-педагогӣи файласуф ва педагоги олмонӣ Роберт Оуэн (1771-1858) аз таҷрибаҳои ҳеле шавқовар ва сермахули иборат аст. Ӯ дар Нью-Ленарко "Институтҳои нави бунёди характери инсон" ном муассисаҳо барои бехтар намудани дараҷаи эҳти қорғарон қушода, таълими истеҳсолиро бо маданият пайваст намуд. Наҳустини муассисаҳо, ки бо бозихон дидактикӣ ва ғамхорӣ намудани дар ҳақи ҳолати ҷисмонии бачагон аз тарафи ӯ таъсис ёфтааст.

Файласуфи дигари олмонӣ Герберт Спенсер (1820-1903) доир ба минқис оила дар ташаккули шахс асарҳои дорои ғояҳои иҷтимоӣ-педагогӣ офарид. Барои ба ин мақсад ноил шудан ӯ усулҳои дидорборро қор карда баромад. Системаи давлатӣ ва сиёсии Англияро бо оила ва мактаб имитатсия намуд.

Асри XX бо ҷунини хусусият характерноқ аст, ки дар он аз як тариф ҷараси ҷудошавии педагогикаи иҷтимоӣ аз ғанни педагогика содир гардидида, аз тарафи дигар наздикшавии он бо психология, сотсиология, тиббиёт, ғайсафа барин ғанҳо рӯй дод.

Равишҳои асосии педагогикаи иҷтимоии асри XX аз инҳо иборат буд:

1. Қор карда баромалани асосҳои назарии педагогикаи иҷтимоӣ. Ин ҳолат ҳамчун ған ба пайдошавии он оварда расонд.
2. Ғайолияти иҷтимоӣ-педагогӣи соҳаи таълим ба вучуд омад. Дар ин ҷо суҳан дар бораи таълим, мақсади тарбия, характер, тарсири иҷтимоӣ-педагогӣи суҳан меавад.
3. Васеъ шудани доираи ғайолияти педагогикаи иҷтимоӣ руҳ дод. Баробарии бачагони "ноҷор" интиҳош шуд ва бо қалонсолон қам ғайолияти иҷтимоӣ-педагогӣи бурда мешуд.

Аз ҳама асосиаш он буд, ки ғайолияти педагогикаи иҷтимоӣ ба дараҷаи сиёсати давлат бардошта шуд. Дар солҳои 60-70-уми асри XX дар Германия, Англия, ИМА системаҳои қонунмандии иҷтимоӣ ба вучуд оварда шуд.

Бояд гуфт, ки вазифаи аз хама асосии тамоми равишҳои инжишофи фанни педагогикаи иҷтимоӣ - ғояи хифзи иҷтимоии бачагонро муттаҳид менамуд. Вале дар асрҳои XVIII-XIX вай бо ғояҳои безъитбормонда пур буд. Аннктараш ин буд, ки дар назария ва амалияти педагогикаи иҷтимоӣ ба ҷойи аввал кадриятҳои умуминсонӣ баромад.

Аз нимаи дуюми асри XIX сар карда эътибор ба педагогика ва тарбияи оммавӣ пурзӯр шуд. Дар он ҳал кардани тарбияи ҷавонон, аз нав тарбия намудани шахсоне, ки меъёрҳои ҳулку ағворро байрон кардаанд, огоз ёфт. Давоми ин қорҳо дар ҷараёни иҷтимоӣ-мадании китъаҳои Аврупо ва Амрико акси худро ёфт. Индустриякунонӣ, мигратсияи оммавӣ аҳолии кишроқро ба шаҳр оварда расонд. Дар ҷараёни мувофиқшавии аҳолии деҳот ба тарзи нави зиндагӣ, дар натиҷаи рӯ ба рӯ шудан бо мушкилиҳои бадахлоқӣ, ҷиноятқорӣ, оворатардӣ зиёд шуд. Бо сабаби аз давлатҳои камривочёфтаи Аврупо кӯчида омадан аҳвол дар ИМА ниҳоят вазнин буд. Дар айни вақт суғурт шудани роли ибодатгоҳҳо мушоҳида гардид. То ҳамагон вақт черков пешбарандан анъанавии меъёрҳои ахлоқӣ ҳисоб меёфт, вале акнун эҳтиёҷот ва воқеияти навро дарк карда нагавонист ва бисёр одамон дар ҳаёт навқеи аввалди худро гум карданд. Баробари ин, ташиқшавии давлатҳои миллӣ дар Аврупо ва ба вучуд омадани миллат дар Амрико дар тамоми худудҳои иҷтимоӣ ғояи муайян ва маданиятҳои камбағалро талаб кард. Зарурияти дарёфти воситаҳои ҳалли ин масъалаҳо пеш омад.

Ба фанни мустақил таълиқи ёфтани педагогикаи иҷтимоӣ ва ривочти он ба ҳамагон омил чун воситаи хизмат кард.

Ҳамин тарик, мафҳуми "педагогикаи иҷтимоӣ", ки аз тарафи педагоги немис **Фридрих Дистервег** ба фан дохил карда шуда буд, ба таври расмӣ васеъ истифода бурда шуд.

Айнан аз ҳамагон вақт сар карда давраи сеюми ривочёбии педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун фан огоз ёфт. Асри XX дар таърихи цивилизатсияи инсон ҳамчун асри инқилобҳои илмӣ-техники ном баровард. Фан аз объекти истеҳсолот ба соҳаи пешбарандан иктисодӣ ва маданӣ таълиқи ёфт. Инқилобҳои илмӣ ба инжишофи минбаъдаи педагогикаи иҷтимоӣ, дар навбати аввал ба воситаи фалсафа таъсир расонид. Наздиқшавии як қатор фанҳо, бо психология, физиология, анатомия, таърих, сотсиология ва ғайра ба амал омад. Аз ҳама муҳимаш он, ки дар асри XX муаммоҳои инсон, таълим ва тарбияи вай ба муаммои глобалӣ таълиқи ёфт. Айнан дар

ҳамагон давр "педагогика" - фан дар боран харҷониба омӯхтани бача риноч ёфт. Асосгузори он Э.Мейман, С.Холл, Трондайк ҳисоб мебошад. Дар ин бора педагогикаи Рудолф Шейнер ҳам аҳамияти калон дорад. Номҳои олимони педагог Георг Киршенштейнер (1854-1932, Германия), Чон Дюи (1859-1952, ИМА), Вилгелм Дильтей (1862-1926, Германия) - ро, ки педагогикаи иҷтимоиро бо ғояи на усулҳои нави тарбия бод кардаанд, алоҳида қайд кардан лозим аст.

Назарияи педагогикаи Г. Киршенштейнер ба ғояи ба амал баровардани эҳтиёҷоти ҳаракати ғайол ва аз рӯйи қобилият ислоҳ намудани бачагони суғуртҳои мактабҳо асос карда шуд. Асоси афкори педагогӣ-иҷтимоии Киршенштейнер барои бачагонро дар ҷамъият харҷониба тайёр кардан ба вучуд овардани мактабҳои меҳнат, маљакаҳои ҳамқориро ривоч додан, тарбияи шаҳравандии бачагонро ки ба манфиати давлат хизмат мекунад, ташиқил менамояд.

Чон Дюи асосгузори педагогикаи прагматикӣ мебошад. Натиҷаи амали ва муваффақият ёфтаи дар бизнес кадриятҳои олии педагогикаи мазкур ҳисоб меёбад. Хизматҳои Ч.Дюи аз он иборат аст, ки вай бо ғояҳои алоқани мактаб бо ҳаёт, индивидуалкунонӣ ва фанни муруҷият кардааст.

То ҳанӯз дар байни олимони давлатҳои хориҷӣ онди мавқеи педагогикаи иҷтимоӣ дар байни дигар фанҳои педагогӣ дар инқилоби "Оё ин фанни мустақил шуда метавонад ва ё фақат бо омӯхтани турӯҳҳои худ маҳдуд шуда, як соҳаи педагогика аст?" баъсу мунозира давом дорад.

Дар ҷараёни ин мувоҳиҷаҳо фикри моҳияти педагогикаи иҷтимоиро инқорқунанда дар назарияи баъзе педагогҳо пайдо шудааст. Масалан, Г.Носл ва Г.Боймер чунин ҳисоб кардаанд, ки педагогикаи иҷтимоӣ ба бачагон қумакрасон ва пешприни қумуқайронқунни бачагони ноқобилг мебошанд.

Моҳияти педагогикаи иҷтимоиро олимони олмонӣ Паул Натоп (солҳои 20-уми асри XX) тамоман дигар ҳел маънидод кардааст. ӯ чунин ҳисоб кардааст, ки педагогикаи иҷтимоӣ бо мақсади бағанд бардоштани дараҷаи маданӣ ва ахлоқии халқ муаммоҳои қувваҳои тунотуни тарбиявии ҷамъиятро таълиқи менамояд. Ин гуна фаҳмиши ба талаби даври нав бештар мувофиқ омадааст ва педагогикаи иҷтимоӣ як соҳаи илм буданаш дар боран тарбияи инсон дар давоми ҳаёт таълиқи мекунад.

Дар солҳои 60-уми асри XX педагогикаи یتимой ғри расонидан ба бачагони ҳуқуқвайронкунанда, дар хонаҳои бачагон қорҳои тарбияӣ бурдан, тайёр кардани мутахассисони барон фаролияти یتимой-педагогӣ барин масъалаҳо дар бар гирифт.

Дар нимаи дуюми асри XX аз тарафи Ассамблеяи генералии Созмони Миллали Муттаҳид 20-уми ноябри соли 1959 ва 20 ноябри соли 1989 донр ба "Декларатсияи ҳуқуқҳои бача" қарор қабул кард. Дар он диққати алоҳида ба хифзи یتимоеи یتимон, ғри یتимой расонидан ба оилаҳои серфарзанд ва камтаъмин барин масъалаҳо баррасӣ карда шудааст.

Барқароршавии анғана ва қоилаҳои педагогикаи یتимой дар Ҷӯбекистон дар шароитҳои мураккаб солир мешавад. Ба амал баровардани нишондохи стандартҳои давлатии таълим, тайёр кардани китобҳои нави дарсӣ, мутахассисӣ, нақша ва дастурҳои таълим дар асоси таҷрибаҳо ва ҳамқорни узвӣ бо мутахассисони хориҷа бояд ба амал бароварда шавад. Зеро дар Германия, Англия, ИМА барин давлатҳо таҷрибаҳои бойи یتимой - педагогӣ мавҷуд аст.

Савол ва супоришҳо:

1. Давраҳои асосии таракқиети педагогии یتимоеиро дар давлатҳои хориҷа нишон диҳед.
2. Давраи дуюми таракқиети педагогикаи یتимоеиро фаҳмонед.
3. Мафҳуми "Педагогикаи یتимой" аз тарафи кӣ ва қай дар қан дохил карда шудааст?
4. Чаро дар асри XX талаб ба қан ва фаролияти педагогикаи یتимой афзуд?
5. Афқори вақилои педагогикаи یتимоеи асри XX-ро баён кунед.

Мавзӯи 4. Таърихи инқишофи педагогикаи یتимой дар Ҷӯбекистон

Нақша:

1. Ҷонҳои педагогикаи یتимой дар педагогикаи халқӣ.
2. Мазмуни یتимоеи панду андарзҳои маънавий-ахлоқӣ дар дини ислом.
3. Металитети миллӣ ва мавқеи он дар қарсаи یتимоншавӣ.
4. Афқори یتимой - педагогии широни марифатпарварӣ дар ҳаҷҳои XIX-XX.

Ибораҳои тақсигох: ғохҳои педагогикаи یتимой; педагогикаи қалқӣ; мазмуни یتимоеи панду андарзҳои маънавий-ахлоқӣ; металитети миллӣ, қарсаи یتимоншавӣ, афқори یتимой, фирҳои педагогӣ; вазиғаҳои ривочдиҳии таълим, тарбияи یتимой; ғохҳои характери یتимой.

Педагогикаи یتимой дар республика қамчун қанни мустақил баъдан ба даст овардани истиқлолият омӯзонда шавад қам, ваде дар инқеи тарбияи یتимой, фаролияти یتимой, хифзи یتимой реҷаҳои қадимӣ дорад.

Дар манбаъҳои наҳустини динӣ-фалсафӣ (Авесто) ва алаби (Алиномиши, Гурӯғли) инқикос ғфтани афқори педагогиро аз нуқтаи назари найдиши یتимоеи инсон мебинем. Сонитар, дар асрҳои VI-VII дар Осиёи Марказӣ паҳн шудани дини ислом арзишҳои нави маданият ва ахлоқиро ба вуҷуд овард. Онҳо ба тарбияи оила, қамбият ва инқитак таъсир расонданд. Бо тарбияи шугл варзидани халифати араб дар Осиёи Марказӣ ташаққули омехташавии маданӣ, муборизати озоди фикр ва нуқтаи назарҳо, муносибатҳои байнихам-дангиро ба вуҷуд овард. Шароити یتимой-иктисодии нав ба инқеҷоти ривочӣ барқарорӣ моддӣ, истеҳсолот ва савдо ба баланд бардоштани ҳаёти маънавий ва маданӣ инқишофи илму қанни дунёӣ, азхудқунии қомбихҳои маданияти форс, араб, юнони қадим ғри расонд.

«АВЕСТО»

«Авесто» қамчун аввалин сарчашмаи таърихӣ аз қамчуи матнҳои инқирони онни зардуштӣ иборат буда, муҳимтарин маъхаз онд ба таърихи қадимтарини Осиёи Марказӣ мебошад. Мувофиқи маълумотҳои таърихӣ зардушт дар охири асри VII - оғози асри VI пеш аз мелод зистааст.

Номи Зардушт (шакли аврупоинаш Зороастр) бо эхтимоли кулли маъини «шутурбон»-ро дорад. Ҷ аз дудмони Спитама аст (аз ҳамин ҷост исми суғдии Спитама, ки дар юнонии Спитамен шудааст). Падараш Поуррушаспа ва модараш Дугдова ном доштаанд. Зардушт ба табаккаи муъбаддон мансуб буд.

Вай аз кудакӣ ба аспу шутурбонӣ машғул шуд. Соҳиби эҳки бағанд ва қобилияти фавқулӯда буд. Расму оинҳои замони худро ба хубӣ омӯхта, бо пешвоёни дин сӯхбатҳо мекард.

Зардушт тарафдори муқимнишинӣ ва барқарор намулдани ҳокимияти пурзӯру зиндагии осоишта дар рӯи Замин буд. Ситониши эълоии қадимаро рад намулда, Зардушт ситондан ағона - Ахурамаздо гардид. Ахурамаздо бо яке аз мафҳумҳои асосии динӣ беъосита алоқаманд аст.

Шiori асосии Зардушт чунин буд: хумата (пиндори нек), хухта (гуфтори нек), хваршта (қирдори нек).

Таълимоти зардуштӣ шугли деҳқонӣ ва чорводориро вазифан мукаддас ва кори пуршучоат медонист ва пайравони худро ба ин амр водор менамуд.

Аз 72 боби «Ясно» 17-тоашро «Готҳо» («Сурӯдҳо»-и Зардушт), 7 бобро «Ясна хаттахатр» («Яснон хаттбоб»), ки аз ҷиҳати забон ва замони офариниш ба «Готҳо» наздик аст, ташкил менамояд. Дар он замон ҷавонон хангоми ба қамол расидан (овони 15-солаги) маросими иртикаро ба дин ва ҷамоа мегузаштанд. Дар ҷамъномаи турӯҳи бизоғтмандон ба онҳо қамарбанд ва пиरोхани мукаддас бахшида мешуд. Ба ин амал ҳамчун «таваллудди дувуми» инсон назар мекарданд. Танҳо пас аз ин ҷавонон узви қомилхуқуқи ҷамоа мегардиданд, дар маросимҳои динӣ иштирок менамуданд, ӯҳдадорихо гирифта ва ақди никоҳ баста мегардонистанд.

Максад ва вазифаҳои тарбия дар он давра ба хусусиятҳои хоси молиқ буд. Чунки онҳо фарзандро яке аз бузурттарин неъматҳои мешумориданд. Вақте ки фарзанд ба дунё меомад, ба ӯ равшани дарахти парахома ё хаома меҳуронданд. Ин корро барои он мекарданд, ки тифл дар оннда хушёр, фозил ва оқил гардад. Файр аз ин, се шабонарӯз дар наздаш оташи метиронданд, то ӯ аз хар гуна хатар эмин бошад ва то ҷиҳил рӯз уро танҳо наметузошанд, ки мабодо осебе ба ӯ расад. Модарон ба писарон яқуним сол ва ба духтарон понздаҳ моҳ шир медоданд. Падарон вазифадор буданд, ки фарзандони худро ба мактаб фиристанд ва ба ӯ илму хунар омӯзанд.

Дар китоби мукаддаси «Авесто» омадааст: «Агар туро фарзанди мурғоси аст, уро ба дабистон бифирис, зеро ки фурутӣ дониш нашин равшан ва биност!»

Фарзандон низ дар навбати худ вазифадор буданд, ки хурмати падару модарро ба ҷо оранд. Худон илму хирад номи ба худ хосе (Мисто) дошт. Мардум аз худ илтиҷо мекарданд, ки барои онҳо фарзандони донишвар ва хирадманд ато фармояд. Агар Ахурамаздо парваршани фазлу дониш бошад, Ахриман сарчашман ҷаҳодат, инсонӣ ба ҳисоб мерафт. Ҳамин тавр, ҳамфикрони Ахурамаздо тарафдори илму дониш буданд. Аз ин рӯ, онҳо вазифадор буданд, ки ба хар қасе, ки дар ҷустуҷӯи илму дониш аст, ёрӣ расонанд. Дониш мувофиқи нишондои «Авесто» ду навъ: яке ирсӣ, дигаре нестибосӣ буд.

Максади асосии тарбия ин буд, ки баҷагонро ҳамчун узви ҳақиқӣ ва муфиди ҷамъият парварниш намулда, ба воя расонанд. Дар ин бора дар «Ясно» (яке аз қисматҳои «Авесто») омадааст: «Эй Ахурамаздо, ба ман фарзанд ато фармо, ки аз ӯҳдаи анҷоми вазифа нисбат ба қонан ман, шаҳри ман ва мамлақати ман бароям ва подшоҳи доштари маро ёд кунад». Боз дар он чунин мақсад ҳам сабт шудааст: «Эй, Ахурамаздо ба ман фарзанд ато фармо, ки бохирад ва доно буда, дар ҳайати ҷома дохил шуда, ба вазифаи худ масъулона рафтор намояд - фарзанди рашид ва муҳтараме, ки хочати дигаронро барорад, фарзанде, ки битавонад дар пешрафт ва саодати қониводе, шаҳр ва кишвари худ бикӯшад». Дар ҷойи дигари «Авесто» ба зардуштӣ муроҷиат шудааст, ки нисбат ба омӯзиши илм, анҷоми вазифа ҳисси масъулият нишон дода, ба нақҷорӣ, дастирри бечоратон ва бенавоён сайъ намоанд.

Хулоса, мақсади умдаи тарбия аз он иборат буд, ки хар як зардуштӣ дар руҳи покӣ, нақҷорӣ, ростқавӣ, ростгӯӣ, далерии ҷаҳурӣ, ятгандустӣ ва ғайра тарбия карда шавад.

Харидот - «падарӣ тарих» дostonero хикоят мекунад, ки авлодонии мо аз фарзандони худ талаб мекарданд: бехтар аз қувватин бошанд ва ифтихори хонадони хешро бифарзоянд. Мазмуни дoston чунин аст: Қамбиз аз дарбориён менурсад: агар маро бо падарам муконса қунед, ҷӣ мегавонед гуфт? Дарбориён гуфтанд, ки нақони ту аз падарат авлотар аст, зеро ки ту Мисрро барои кишварат ҳамроҳ кардӣ ва хуқаронии кишваратро бо дарёҳо таъмин намулдӣ, бинобар ин туро бо падарат натвон қисс кард, чунки ханӯз монанди ӯ ту фарзанде аз худ боқӣ нагузошти.

Аз гуфтаҳои боло ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки максади тарбияи Зардушт аз инҳо иборат буд:

1. Хизмат кардан ба ҷамъият ва кишвар;
2. Хизмат кардан ба аҳли хонавода, хурмат намудани падару модар;

3. Таъмини беҳбудии зиндагӣ ва бартарии ҳар фард бар дигарон.

То даврани саршавии ҳокимияти Сосониён таҳсил барои ҳама дастрас буд. Таълиму тарбия дар дарсхонаи устодон, хонаҳои махсуси тарбиявӣ, дар оташкадаҳо ва дарбори шохон сурат мегирифт. Фақат дар даврани Сосониён донишгоҳҳои махсус барои таълим ва тарбияи атофол ташкил карда шуд. Омӯзишгоҳҳои дарборӣ барои фарзандони аёнӣ ашроф буд ва барои давлат мутахассисон ва хизматчиён тайёр менамуданд. Омӯзишгоҳҳо дар каср низ ташкил карда мешуданд ва онҳо ба ҷаҳор қисм тақсим мешуданд: омӯзишгоҳ барои кӯдакон, ҷавонон, мардон ва соҳурдагон.

Дарсохонаи таълими мегардид. Вале самараноктарин вақти хониши пагоҳирузӣ ба ҳисоб мерафт ва ҷӣ тавре ки дар «Авесто» омадааст: рӯзе Зардушт аз Ахурамаздо мепурсад, ки фармонбардори кзодон кист? Ӯ дар ҷавоб мегӯяд: он хурӯсест, ки аз тулӯъ хабар медиҳад, ки «эй мардум, бархезед ва ростииро дӯрустиро биситоед, деви танбалиро аз худ дур кунед, он деве, ки меоҳад шуморо ба хоб бибарад».

Омӯзгориноро асиропоитӣ, яъне донишманд менамуданд. Омӯзгорино аз табақаҳои рӯхониён ва ашроф интихоб карда мешуданд.

Омӯзгор шахси донишманд, покахлоқ, заҳматқаш, донишҷӯ, чунон ки дар «Ясно» дар бораи омӯзгор омадааст: «...он неқмарде, ки роҳи ростӣ ва дӯрустиро ба мо нишон дод ва дар ҳар ду ҷаҳон подоши нек ёбад». Устод ба шахсияти ҳар донишомӯз эҳтиромӣ зинд дошт. Вай ба бачагон таълими динӣ ва дунявӣ меод.

Барномаи таълими тарбияи насли наврас аз ин қисматҳо: тарбияи ахлоқӣ, динӣ, ҷисмонӣ, хондан, навиштан ва ҳисоб кардан иборат буданд.

Ҳар зардуштӣ аз синни балоғат сар карда, вазифадор буд, ки ба оташкада равад ва дуои оташро тахти роҳбарии муъбад аз китоби муқаддаси «Авесто» хонад. Ин амалиёт ба тарбияи ахлоқии наврасон бисёр муассир буд. Файр аз ин ҳар зардуштӣ вазифадор

буд, ки дар ҷашни Меҳргон ва Наврӯз иштирок кунанд. Ин барои тарбияи ӯ аҳамияти калон дошт. Дар ин ҷашнҳо ҳар як шахс хунари омӯхтани худро дар пешии аҳли ҷамъият нишон меод. Хунари мардуми он замон аз гуштингири, шерьхонӣ, шиноварӣ, аспсаворӣ, найззани, ҷавгонбозӣ, рақсу суруд, донишҷуи ахлоқу рафтори ниёгони худ ва файра иборат буданд. Аввал аз Ахурамаздо саломатӣ, баъд рӯҳи пуркуват мехостанд. Онҳо эътиқоди қавӣ доштанд, ки саломатӣ ва ақл ба якдигар алоқаи зич доранд. Бинобар ин тарбияи маънавии ҷавонон бо тарбияи ҷисмонии онҳо пайваста мегузафт. Яке аз мақсадҳои асосии тарбияи ҷисмонии бачагон аз он иборат буд, ки онҳоро ба гуруснагӣ, ташнагӣ, гармино сардӣ одат кунонанд, то ки дар мавриди ҷанг ва дигар ҳодисаҳои ноғувор тоқатовар бошанд. Барои обӯтоби ҷисмонии бачагон ба онҳо сабақҳои варзишӣ: аспсаворӣ, давидан, шиноварӣ, тирандозӣ, жубинпаронӣ, ҷавгонбозӣ ва файраро меомӯзонданд.

Дигар барномаи муҳими таълими, ки ба шахзодагон ва ашроф тааллуқ дошт, хондан, навиштан ва ҳисоб кардан буд.

Дар нимаи асри VII пеш аз мелод 39 ҳарфи ҳатти меҳиро иштиро менамуд, ба хондан ва навиштан сар карда буданд. Баъдтар хондану навиштан, дарси ҳисоб, ҷуғрофия барои шумурдани рӯзҳо ва саршумори чорво ба бачаҳо меомӯзонданд. Равиши таълим аз сабаби душворфаҳмиҳои ҳатти меҳӣ барои бачагон бо мушкилӣ мегузафт. Донишомӯзон маҷбур буданд, ки порчаҳои зиндӣ «Авесто»-ро хифз намоянд ва дар ин роҳ қобилияти бағанди ақлӣ нишон диҳанд. Омӯзгорино дар ҷараёни таълим ба бачагон афсона ва ҳикоятҳо мегуфтанд. Усули асосии таълим даҳонӣ буд. Устодон аз таълимтириандгон ҳар рӯз иҷрои вазифаи хонагиро мепурсиданд. Аз синни 17-солагӣ ба онҳо санъати харбири меомӯзонданд ва вақте ки шох ба шикор мерафт, ӯро ҳамроҳӣ мекарданд. Илова бар ин ба ҳар як донишомӯз санъати сӯханвариро ёд меоданд. Бояд қайд намулд, ки хондан, навиштан ва или омӯхтан барои халқи авом ҳатмӣ набуд. Тарбияи фарзандони аҳли заҳмат дар ҷараёни меҳнати харрӯзанӣ падару модарон мегузафт. Онҳо ба занону духтарон санъати хонадориро ёд меоданд ва онҳоро барои анҷоми вазифаи модарӣ омода месохтанд.

Занону духтарони аёнӣ ашроф санъати аспсаворӣ, ҷавгонбозӣ, адабиёт ва муסיқиро меомӯхтанд ва баъзеи онҳо дар ин бобат аз мардон пешластӣ мекарданд.

Зирақӣ, доноӣ ва хунармандии онҳо борҳо аз тарафи Фирдавсӣ,

Низомӣ ва дигар ҳамосаароеӣ тавсифи шудаанд.

«АЛПОМИШ»

«Алпомиш» – эпоси қаҳрамони халкист, ки ҳамчун асари мустақили дар байни як қатор халқҳои туркизабон - ўзбекон, қазоқҳо, қароқалпоқҳо, олтонҳо, бошқирдҳо, тоғорҳо ва ғайра маъмул аст. «Алпомиш» аз ҷиҳати пайдоиш ба замонҳои қадим, давраҳои модаршохӣ ва қабилавӣ мансуб аст.

Дар ҳамаи нусхаҳои «Алпомиш» асоси воқеаҳо ҳамранг аст: дар қисми аввал сафари Алпомиш барои ба даст овардани Барчининӣ нозанин ва мусобиқани ӯ бо дигар талабгорони Барчининӣ, ғалабаи ӯ дар ин мусобиқа, тӯйи никоҳ; дар қисми дуввум юриши Алпомиш ба муқобили ҳокими қалпоқ Тойчаҳони тороҷтар ва ба ҷоҳ партофта шуда, ҳафт соғ дар он ҷо маҳбӯс мондани ӯ тасвир мешавад. Озод шудан, ба назди Барчининӣ баргаштан, ӯро дар шаби тӯй аз дасти дигар талабгораш халос кардан ва писарчааш Ёлғорро дигани Алпомиши пуртаъсир нақл метардад.

Муборизани оммаи халқ барои озодӣ ва истиқлол, барқарор кардани осоишу адолат ва орузуву омили инсон ғояи асосии достон мебошанд.

Алпомиш ба ҷустуҷӯи Қароҳон баромада, дар иҷрои шартҳои Барчининӣ ном шохдӯхтари зебо қорнамоиҳо нишон додан ва ӯро ба занӣ гирифта баргаштан, Қулғотӣи золиро мағлуб намуда, зан ва хешу таборашро наҷот додани Алпомиш мундариҷаи асосии достонро таъкил медеҳад.

Дар образи Алпомиш ҳамаи ғазилатҳои умуминсонӣ таҷассум ёфтааст. Ин достон, ки ба халқи ўзбек низ мансуб аст, ҳамчун ғазри миллии ба ҳисоб меравад. Дар он хусусиятҳои дӯстӣ, бародарӣ, вафодорӣ, садоқату қаҳрамонӣ, меҳру муҳаббати соғ ва ватандӯстӣ, ки аз ғазилатҳои умуминсонӣ маҳсуб мешаванд, бо маҳорати бағанд тасвир карда шудааст.

Алпомиш баҳодури софил ва нақҷкор аст. Дар шахси хоҳараш Қалдирғоч ва занаш Барчининӣ, дӯстонаш Қарочон ва Қайқубод бехтарини ҳислатҳои инсонӣ - дилварӣ, олиҳимматӣ, садоқат ва вафодорӣ таҷассум ёфтааст, ки онҳо дар тӯли асрҳо ҳамчун намунаи иборат барои насли наврас хизмат хоҳад кард.

«МАНАС»

Халқи кирғиз ҳам яке аз қадимтарин намоёндогони халқҳои туркизабон буда, соҳиби намунаҳои беэазирӣ адабиёти даҳониест. Аз ин рӯ, яке аз намунаҳои бехтарини мероси адабии халқи кирғиз -

достони «Манас» мебошад, ки он аз ҷиҳати тарзи тасвири ҳаёти мардум, анъанаҳои миллии ва хусусиятҳои хоסי ин халқ аҳамияти муҳиме дорад.

Ин асар аз се қисм: «Манас», «Семетей» ва «Сейтек» иборат аст.

Достони эпикӣ «Манас» дар бораи қорнамоиҳои қаҳрамони халқи кирғиз – Манас нақл мекунад. Ҳамчунин дар он дақиқ тасвир шудааст писари Манас – Семете ва набераиаш – Сейтек, ки барои қифи диёри худ қаҳрамониҳо нишон доданд, тасвир ёфтааст.

Сарояндагони «Турғули»-ро турғулиҳои бахшӣ гӯянд, «Манас» - қонхоро манасҷӣ меноманд ва ин гуна достонҳо бо асбобҳои мусиқии миллии иҷро карда мешаванд.

Аввалин намунаҳои «Манас» дар нимаи дуввуми асри XIX навишта гирифта шудааст. Ба ин қор аввал маорифпарвари қозок Ҷуқон Валиханов даст зада бошад, баъд олимони туркшинос Н.В.Радлов «Манас»-ро ба таври пурра соли 1885 дар Санкт-Петербург ба забонҳои кирғизӣ ва немисӣ ба таъб расондааст. «Манас»-ро ба забони ўзбекӣ Миртемир ва ба забони тоҷикӣ Аслам Алҳам тарҷума кардаанд.

Мазмунӣ асосии эпоси «Манас» муттаҳид кардани қабилҳои қорқанди кирғиз, Ҳимояи халқ аз дасти истилогарони берун ва ба мубориза бо душманони дохилии иборат аст. Манас қаҳрамони марказии эпос аст. Дар асар Хоникей, Сирғак, Қушай, Семете, Қулғура, Сейтек, Ойчурен, Бақай ва дигарон ҳамчун образҳои мусбат амал мекунанд. Онҳо барои ору номуҳ ва бахту саодати халқи худ мубориза мебаранд.

Дар ҳақиқат, «Манас» бо тасвири бадеии нотақрори худ, бо инъикоси таърихи бисёрасраи халқ, бо мундариҷаи ғояӣ, ахлоқӣ, ғилсафӣ ва бо фарогирӣи ҳартарафани ҳаёти халқ: маишат, ҳунар, санъати ҷангӣ, лашқарқашӣ, анъана, урфу одат, маданияти миллии - дар рафти ноқиртарин ёлғорҳои санъати шеърӣ меистад.

Достони «Манас» роҳ ва воситаҳои тарбияи насли наврасро баён намуда, шартӣ асосии тарбияро дар сикат-саломати халқ ва шахси ҷомеа меҳисобад ва аз ҷиҳати ҷисмонӣ бақувват ва пурматонат шуданро талаб мекунад.

Дар достон ба сифатҳои ақил ва ахлоқӣ баҳои бағанд дода шудааст. Аҳамияти меҳнат ва меҳнатдӯстӣ фақат дар тани солиму бақувват манбаи хурсандӣ ва хушбахтӣ шуда тавонистани тариниш гардидааст. Аз мазмунӣ достон маълум мешавад, ки ҳуҷусаҳои муҳими ҷараёни хондану хонондан, дар синни

хафтсоллагй ба мактаб дохил шудлани кудакон ва ахамияти мактаб алохида тавкид карда шудааст.

Гуманизми оли ва сабаки маънави эпос хатто дар тасвири симон зан хам баръяло намоен аст.

Зан дар эпос на танҳо хизматгор, чевар ва хунарманд, ки аз дасташ хар кор меояд, балки пеш аз хама вай - сохиби ақлу иродани беҳамто, шахс, инсон ва баробари хамин, вай ҳамсафару ҳамбозуи ҷанговар, маслихатгари доно, рафики солиқ, дар шӯҷоат хамшон пахлавон аст. «Дар он замони тираю тор, дар эпос ба зан чунин баҳои баланд дода, ба ин дараҷаи романтикӣ санохони хирад, хусн, қаҳрамонӣ ва заковати вай шудаанд, - метӯяд академик Чингиз Айтматов. - Он аз як замон ба дигар замон гузашта, аз дахон ба дахон гашта, то даме, ки дар руи замин забони кирғизӣ хаст, «Манас» хам чун куддан миллии мо ҷовидон боқӣ мемонад».

Дукмони Ҳаким

Дукмони Ҳаким ва хикматҳои абдигизиндаву пандомӯзи ӯ асрҳои аср боз таваҷҷуҳу завқи васеи халқро ба худ ҷалб мекунад. Табақаҳои гуногуни мардуми рӯи олам, дар тӯли садсолаҳо андараҳои сулманли ин ҳакими бузургро меписанданд ва онхоро бо эҳсоси ҳеле баланд мутолиа менамоянд. Онҳо дар байни хонандагон ва умуман, дар байни халқ ҳамчун як қонуни (кодекси) ахлоқӣ шинохта шудаанд.

Пеш аз ҳама бояд кайд кард, ки дар гузашта илми хикмат асосан ба ду қисм ҷудо мешуд. Яке аз он хикмати назарӣ ва дигаре хикмати амалӣ буд. Дар асрҳои миёна “Ҳаким” гуфта хамдагон, ҳакими бузургон, файласуф ва пири табибонро меномиданд.

Дукмони Ҳаким мувофиқи афсонаву ривоятҳои халқҳои Аҷаму Араб номи марди ҳакиме, ки аслаш ҳабишӣ мебошад, дар аҳли Довуд умр ба сар бурдааст. Ҷуро аз қавми од меҳисобанд. Аз рӯи ривоятҳо, вақте ба сари ин қавм хушкосоли меояд, Дукмони Ҳаким аз ҷумлаи онҳое буд, ки ба Макка рафта, дар талаби борон ниятиш мекунад. Дукмони Ҳаким ҳамчунин умри дароз мепурсад ва ҳудо ба ӯ ҳафт умри каргас мебахшад.

Сангсор қардани зинокор, бурдидани дастӣ дузд ва ғайраро ба Дукмони Ҳаким алоқаманд медонанд.

Аз дараҳои тонилмой сар карда, гуфторҳои панду насихати, зарбулмасалу мақолҳои гуногунро ба Дукмони Ҳаким нисбат медеҳанд. Аз ҷумла, дар китоби «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ, ки пештар китоби дарсӣ ба ҳисоб мерафт, хикоте оварда шудааст:

«Дукмонро гуфтанд: Хикмат аз кӣ омӯхтӣ? Гуфт: Аз бедабон, ки қар чӣ аз эшон дар назарам нописанд омад, аз феъли он парҳез кардам».

Аз маълумоти китобу рисолаҳо аён мешавад, ки Дукмони Ҳаким пеш аз ҳама як марди ҳамадон ва хозирҷавоб будааст. Халли хар як масъаларо бо донишу ақли расои худ судмандона ҳал мекардааст.

Андараҳои Дукмони Ҳаким шахси бақару ғазабомадаро ба кудлориву тамкин ҳидоят намуда, аз зуҳури як қатор хатоҳои ҷароғии зиндагӣ раҳо менамояд. Маҳз аз ҳамин сабаб, номи Дукмони Ҳаким ҳамчун як рамзи адлу хирад ва мушқилгушо машҳур гардидааст.

Бузуртӣ ва ҷовидонии хикматҳои Дукмони Ҳаким ба он вобаста аст, ки онҳо дар байни мардум ба педагогикаи махсуси оилавӣ табдил ёфтааст ва доимо аз як насл ба насли дигар, яъне аз бобову падар ба писару наברהҳо мегузаранд. Муваффақияти пандҳои Дукмони Ҳаким дар тарбияи оилавӣ ба шакли кӯтоҳ ва фаҳмо эҷод гардидани онҳост.

Аз қадимулайём панду андараҳои Дукмони Ҳаким дар эҷодиёти дахнаққини (фолклори) халқ як равияи бузургро офарид, ки он дахҳо ривояту хикоя, шеъру рубоӣ ва ғайраро дар бар мегиранд. Он андараҳои мутолиа карда, ба ёди кас чунин зарбулмасали халқӣ меояд: “Сухани хуш - мухтасар, сухани хуб - мӯътабар”.

Васиятҳои Дукмони Ҳаким ба писараш:

- Мағлуб гардон ғазби худро ба ҳалимӣ, сабуқии худро ба сангинӣ, ҳавову ҳаваси нафсро ба тақво, шакро ба яқин, ботилро ба ҳақ ва бӯхдро ба моли худ.

Бош дар саҳтӣ ба тамкин ва виқору (муомила) ва дар мақруҳоте, ки руҳ намояд, ба сабр ва дар фароҳиву неъмат ба шукр на дар намоз ба шикастагӣю ниёз ва дар ҷониби хайрог қардану садақа додан ба суръату шитоб.

...Аз он чӣ ҳақку воқеъ аст, шарм мақун.

Мағӯ он, чӣ намедонӣ.

...Изхори аламу бетокати пеши мардум мақун.

Ох мақаш, уф мағӯӣ. Хешро қатъ мақуну ҳамсоҷро маъюсу ноумед мағӯзор. Хушхоли ба мусибатҳо мақуну розҳои пинҳонро фош мақун.

Ҳасад мабар. Бадили мардум ба хузуру ғайбат мағӯӣ. Ва агар ба ту бад кунанд, биёмурз ва агар неки кунанд, шукр гӯӣ ва агар ба бағосе шрғӣ, сабр кун.

Нитох дор ашкро ва хазар кун аз ғайр ва насихат кун муъминонро ва аёдат кун беморонро ва хозир шав ба намози мурдаҳои эшон ва бирас мотам ва азии эшонро. Ва тавонгар кун факирон ва мухтоҷонаширо ва карз деҳ мусохибони худро ва интизор деҳ карздорони худро ва лозим гир хонан худро ва конё шав ба кути худ. Ва хӯй кун ба хулкҳои некону азизон ва парҳез кун аз хулкҳои лалмон...

Дар байни халқ боз чунин панди ин Ҳакими бузург хеле машхур аст: "Луқмони Ҳаким фармудааст, ки шириниро пагоҳ, талхиву тезиро нимрӯзӣ ва турширо шом боғд қабул кард".

«Аз Луқмони Ҳаким пурсиданд: - Олдитарин шарти хифзи саломатӣ дар чист?»

Луқмони Ҳаким гуфтааст:

-Дар кам хурдану, кам хуфтани кам гуфтан аст!

Боғд вақте ки таом меҳӯри, дар аснон таом хурдан шурӯъ дар об хурдан накуни, то таоми ғозини худро аз накуни ва нахӯри.

Баъди таомро тамома хурдан ва об нахӯрдан дар аснон таом, боғд ки соате сабр кунӣ, ки об нахӯри. Пештар аз он ки об хӯри, бо ҳаракат кардани муътадиле худро риёзат динӣ, яъне ҳаракат ба эътидоғ кунӣ ва на бисёру на кам, на кавӣ ва на заиф...

Таомро, ки намедонӣ чӣ чиз аст ва чӣ ҳол дорад, нахӯри.

...Хӯроки зиёд барои шахси дар муддати дароз гурунҷамонда заҳр аст. Яку яқбора истеъмоли хӯроки зиёд ё вазнин шахси аз гурунҷатӣ зиндамондари мотавонад ба марг гирифта намояд. Барои аз марг наҷот додани чунин шахсон боғд вучудӣ онҳо ба хӯрок охишта-охишта омӯхта шавад, то ки ба узвҳои аз гурунҷатӣ лотарғардида вазнинӣ накунад ва заҳромез нашлавад.

"Фирӯзнома"-и Бузургмеҳр аввалин осори хаттиест, ки дар он нишора ба пандҳои Луқмони Ҳаким шудааст.

Дуоимин осори хаттиест, ки ба восити он мо бо номи Луқмон шинос мешавем, ин Куръон аст. Дар он яке аз сураҳои калонтарин - сураи рақами 31 ба Луқмони Ҳаким бахшида шудааст.

Ҳамин тавр аз нимаи асри VII сар карда, номи Луқмони Ҳаким ба восити Куръону дигар манбаъҳои таърихӣ дар байни оммаи васеи халқҳои Хуросону Мовароуннаҳр паҳн гардидааст.

Чанд нанид

(Аз «Сад панди Луқмони Ҳаким ба фарзанди арҷманд»).

1. Аввал он ки, эй Чони падар, худон азза ва ҷалларо бишнос.
2. Хар чӣ аз панд ва насихат тӯӣ, нахуст бар он кор кун.

3. Суҳан ба андозаи хеш тӯӣ.
4. Қадри мардум бидон.
5. Ҳаққи хама қасро бишнос.
6. Рози худро нитох дор.
7. Ҷуро вақти саҳтӣ биоэмомӣ.
8. Дустро ба суду зиён имтиҳон кун.
9. Аз мардуми абаҳу нодон бигрез.
10. Дусти зираку доно тузин.
11. Дар кори хайр ҷилду ҷаҳд намой.
12. Бар занон эътимод макун.
13. Талбир бо мардуми муслех ва доно кун.
14. Ҷавониро ғанимат дон.
15. Ба хангоми ҷавонӣ кори дучаҳонӣ рост кун.
16. Ёрону дустонро азиз дор.
17. Бо дусти душман абрӯ кушода дор.
18. Модару падарро ғанимат дон.
19. Устодро бехтарин падар шумор.
20. Харч ба андозаи даҳи кун.
21. Дар хама кор миёнарав бош.
22. Ҷавонмардӣ пеша кун.
23. Хидмати меҳмон ба воҷибӣ адо кун.
24. Дар хонае, ки дарой, ҷашму забонро нитох дор.
25. Ҷомару тан пок дор.
26. Бо ҷамоат ёр бош.
27. Фарзандро илму адаб биёмуз.
28. Ва атар мумкин бошад, тир андохтан ва саворӣ биёмуз.
29. Аз қафш ва муза, ки пушӣ, ибтидо аз пойи рост кун ва бадар онардан аз пойи чап гир.
30. Бо хар кас кор ба андозаи ӯ кун.
31. Ба ҷилаб чун суҳан тӯӣ, суфтаву нарм тӯӣ ва ба рӯз чун тӯӣ, ба хар сӯ нитох кун.
32. Ба кам хурдану хуфтан ва гуфтан одағ андоз.
33. Хар чӣ ба худ налисандӣ, ба дигарон малисанд.
34. Корхо ба донишу талбир кун.
35. Наомӯхта устоди макун.
36. Бо зан ва кудак роз магӯӣ.
37. Бар хайри қасон дил манех.
38. Аз бадастон ҷашми вафо мадор.
39. Беандеша дар кор машав.

40. Нокарда карда машмор.
41. Кори имрузаро ба фардо мавфкан.
42. Бо мардуми бузург суҳан дароз мағуй.
43. Хочатмандро навмед макун.
44. Авомунносро густоҳ масоз.
45. Аз ҷанги гузашта ёд макун.
46. Хайри касонро ба хайри худ масъез.
47. Моли худро ба дусту душмани худ манамой.
48. Хешовандӣ аз хешовандон мабур.
49. Касонро, ки нек бошанд, бо ғайбат ёд макун.
50. Ба худ манитар.
51. Ҷамоат, ки истода бошанд, ту низ мувофиқати хама кун.
52. Дар пеши мардум хилоли дандон макун.
53. Оби дахону бинӣ ба овози бағанд мавандоз.
54. Ба рӯи мардум коҳилӣ мақаш.
55. Ангушт дар бинӣ макун.
56. Суҳани хазномехта мағуй.
57. Мардумро пеши мардум хичил макун.
58. Ҷамозӣ ба ҷашму абру макун.
59. Суҳани гуфта дигар бор мағуй.
60. Аз суҳане, ки ханда ояд, хазар кун.
61. Санои худ ва аҳли худ пеши кас мағуй.
62. Худро ҷун занон маёрой.
63. Ҳаргиз бар муроди фарзандон мабош.
64. Забон нигоҳ дор.
65. Хурмати хаматонро пос дор.
66. Ба бадомали касон хамдастон машав.
67. Мурдари ба бағӣ ёд макун, ки суд надорад.
68. То тавонӣ, ҷангу хусумат насоз.
69. Нони худро бар суфраи дигарон махур.
70. Дар корҳо таъҷил макун.
71. Барои дунё худро дар ранҷ мавфкан.
72. Хар кӣ худро бишносад, ӯро бишнос.
73. Дар ҳолати ғазаб суҳан фаҳмида гуй.
74. Ба остин оби бинӣ пок макун.
75. Ба вақти баромадани офтоб махуеп.
76. Аз бузургон роҳ пеш марав.
77. Дар миёни суҳани мардум маё пеш.
78. Чапу рост манитар, бағли назар ба сӯи замин бидор.

79. Агар тавонӣ, бар шутури бараҳна савор машав.
80. Пеши меҳмон ба касе хашм макун.
81. Меҳмонро кор мафармой.
82. Бо девонаву маст суҳан мағуй.
83. Баҳри суду зиён обрӯи худ марез.
84. Хусумати мардум ба хеш мағир.
85. Аз ҷангу фитна барканор бош.
86. Мууроот кун ҷандоне, ки худро хор насозӣ.
87. Фурутан бош.

Афкори иҷтимоӣ - педагогии шонрони маърифатпарварӣ

асрҳои XIX-XX

Аҳамияти афкори иҷтимоӣ - педагогии педагогон маърифатпарвар, пеш аз Ҷама, дар он аст, ки онҳо кушиш менамуданд, ки омилӣ васеъро маърифатнок кунанд ва масъалаҳои таълимро ҳамроҳ гирифта баранд. Онҳо фикр мекарданд, ки таълим асосин таълим дар камолоти ахлоқӣ ва ба меҳнатумуъзии инсон аст.

Афкори педагог, шоири маърифатпарвар Саидаҳмад Сиддиқӣ (1886-1927), ки аз оғили деҳкон баромада буд, бо дурро дида таълимистан ва заковати оӣ аз дигарон фарқ мекунад. Олим дар деҳи Ҳалвой дар ҳавли худ барои баҷағони деҳкон ва хунарманд мактаби нахустинро ташиқил кард. Соли 1914 дуқони савдон китоб, дастурҳои таълимӣ кушод. Сиддиқӣ, сонитар боз дар якҷағанди кишлокҳо мактабҳо ташиқил карда, ба фарзандони ўзбек, тоҷик, рус таълим таъбия дод. Дарсҳои таъбиятшиносӣ ва географияро дар оғуши таъбият мегузаронд.

Ҷоғҳои маорифпарварӣ ва демократӣ дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX ба кулли бағанд баромад. Маърифатпарварони ўзбек бар зидди ғоғҳои асримённа, зоҳидӣ, доғматизм, сҳоластик баромада, максал, идеал ва қоидаҳои нави таълимро ба таъбияи қамачонӣбаи шахс (ахлоқӣ, ақилӣ, ҷисмонӣ, меҳнатӣ) ва дунёвӣ интаронид, барои писарон ва духтарон таъбияи яғонан руҳӣ то инсондўстӣ, демократӣ ва ватанпарварӣ доштаро асоснок намуданд.

Ўке аз намояндагони барҷағастаи равияи тараккипарварӣ ғоии демократӣ-педагогӣ дар Ўзбекистон Абдулло Авлонӣ (1878-1934) қисос меёбад. Ў дар ҷавонӣ забон ва адабияти Шаркро пухта омухта, дар таъсири адабияти муғтози ўзбек шеърҳо навишт. Дар

вақт дар яке аз мактабҳои Тошканд ба бачагон таълим дод. Хиссан Авлонӣ дар педагогикаи Ўзбек аз он иборат аст, ки вай аввалин маротиба дар назди тарбияи вазифаҳои иҷтимоӣ гузоштааст. Ин ҷасорати калони шоир ва педагог буда, дар асарҳои ӯ роли халқунардани тарбияро дар инкишофи шахс эътироф намулдаст. Авлонӣ мафҳуми "Одами нав"-ро на бо сифати шахс, балки бо манфиатҳои иҷтимоӣ вобаста ҳисоб мекард. Назар ба фикри Авлонӣ, муваффақияти тарбия бо роли намунавии онга, падару модарон ва педагогоҳ муайян мегардад. Авлонӣ мустақилии, ташаббусқорӣ ва таҷрибаи амалиро ҳусусияти аз хама муҳими иҷтимоӣ мешуморад.

Авлонӣ ҳамчун вақили намояндаи маърифатпарвари Ўзбек ҷунин ҳисоб кард, ки фақат бо роҳи васеъ намулдани ғояҳои "Дуруст" ва баргараф намулдани ғояҳои "нодуруст" бадириро дар ҳаёт нест кардан мумкин аст. Аз ин ру мавзӯи тарбия дар наشري маърифатии рӯномаи "Шухрат" васеъ дарҷ шудааст.

Дар шароити мустақилкавӣ матбуот дар Туркистон хонандагони маҳлуд дошт. Дар ҷунин ҳолат драматургия воситаяи муҳими татбиқи ғояҳои маърифӣ буд. Театр барои Абдулло Авлонӣ ҳамчун омилги тарбия ва муттаҳид намулдани одамон хизмат кард. ӯ соли 1913 дар Тошканд "Турон" ном труппаяи театро таъкил намулд. Макссад ва вазифаҳои ҷамъияти санъати театрии "Турон" дар "Низом"-и он ҷунин дарҷ шуда буд: "Нисбат ба сахна муҳаббат ва муносибати ҷиддӣ парваршиш намулдан, барои халқ спектаклҳо таъкил кардан" аст.

Барои ба ин макссад расидан ҷамъият шабҳои адабӣ, консертҳо, спектаклҳо ва дигар тадбирҳо таъкил менамулд, ғайрияти китубҳо, китобхонаҳо ба роҳ мемонд, мактабҳои таълими ибтидоӣ, миёна ва олиро мекушод ва ҷавононро бо стипендия таъмин мекард.

Авлонӣ ғояҳои маърифатноқшавиро дар эҷодияти худ пеш ронд. ӯ соли 1908 барои камбағалон мактаб кушод ва усулҳои нави таълими забони модариро ба амал баровард. Баробари ин, Авлонӣ китобҳои дарсӣ ва дастурҳои услубӣ навишт.

Афкори ӯ дар бораяи таълиму тарбия дар асарҳои "Муаллими аввалин", "Муаллими дуюм", "Тилистони туркӣ ё ки ахлоқ" акс ёфтаанд.

Тарбиятчиҳои ғайри маърифат ва донишҳои дунёвӣ пас аз Авлонӣ Мискин ҳисоб меёбад. Фикрҳои таълими ва маърифатии Мискин моҳияти иҷтимоӣ - сиёсӣ дошта, ба инкишофи ғояҳои

ишқидами педагогии Ўзбек сахми арзанда гузоштааст. Вай ҷунин ҳисоб мекард, ки ҷараёни таълим бояд насли наврасро ба хизмати мамлакат тайёр намояд. Кушишоти Мискин ва дигар маърифатпарварони Ўзбек ба афзудани ҷиҳати иҷтимоии тарбия ва роли намулдани одамон бо муносибати ғояҳои ғуноғуни иҷтимоӣ, омӯғтани ҳаёти давлат ва халқҳои дигар равона карда шуда буд. Инде ни ҳусусиятҳои афкори иҷтимоии маърифатпарварони Ўзбек дар индони дуюми асри XIX системаи хоёе налошт, дастурҳои аннки муқобили мустақилкадорӣ мавҷуд набуд.

Қаъй назар аз он, ки ҷаҳонбинии онҳо маҳлуд буд ва ба индиқитҳои ғуноғун дучор мегардид, дар ривочи ғояҳои пешкадам ондони педагогикаи иҷтимоӣ дар Ўзбекистон хиссан калон гузоштаанд. Ғояи педагогии Ўзбекро дар асри XX ба се равия ҷудо кардан мумкин аст:

- равияи бештар ҳукмронӣ намулдани клерикалии феодалии асри миёна;

- равияи буржуазии миллии пайдошуданистода (Ҷалдидӣ). Инкилоне ки дар ин давра бар зидди мактаби клерикалии феодалӣ барномада, бо номи "Усули ҷалдид" талабҳои педагогиро дар мактабҳо пеш ронданд;

- равияи тараққишавари демократӣ. Педагогикаи демократӣ ниқтаб ва тарбияи асримиянагиро танкид ва инкор намулда, бар индони он ғояҳои пешкадамро пеш меронданд.

Дар ибтидои асри XX дар Ўзбекистон вақили намояндаи педагогикаи демократӣ Ҳамза Ҳакимзода Ниёзӣ (1884-1929) буд. Ҳамза намояндаи номии ҳаёти миллии ва ҳаракати маърифатии индони асри XX-и Ўзбек ҳисоб меёбад. Бо номи ӯ як давран таърихи Ўзбекистон вобаста мебошад. ӯ дар асарҳои худ комёбихони бештарини инкишофи ғояҳои педагогии халқи Ўзбекро ҷамъ намулда, ба афкори иҷтимоӣ, маърифатии мамлакатҳои хорҷай таъки карда, муҳимҳои муҳимтарини таълиму тарбияро пеш ронд.

Таъкили мактаби миллии дар Куканд, сонӣ дар Фаргона, Марғсон ва Тошканд индони ҷасуронаи педагогӣ ва ҷамояти буд.

Ба роҳ мондани корҳои таълиму тарбия дар ин мактабҳо ба инноҷебони ҳаматарафаи шахс ва ғайринокии иҷтимоӣ ниғарониди мумкин буд.

Таъкили иҷтимоии ғайрияти педагогии Ҳамза тамоми инкилоҳои тарбия (эстетикӣ, ақлий, ҷисмонӣ, ахлоқӣ, меҳнатӣ), муомила ва муносибат бо дигарон барин масъалаҳо дар бар

гирифта, инҳо ҳамчун омил бағанд бардоштани дараҷаи ҳаёти, маданӣ ва ақли инсон хизмат менамояд.

Ҳамза соли 1911 мактаби усули нави худро кушод ва таъкили чараёни таълимро саргосар ислоҳ кард. Вале ҳодисаи аз Ҳама асоси фаъолияти педагогии ӯ соли 1914 барои баҷағони ятим ва камтаъмин кушодани мактаб бо номи “Дорул-очизин” гардид. Дар он баҷағон беғул меҳонданд ва бо китоб, дафтар, қалам ва дигар маводҳои таълимӣ таъмин мегардиданд. Аммо ҳаракатҳои Ҳамза онли ислоҳ намуდან ва демократикунонии мактабҳо боиси норозигии рӯхониён ва ҳукумати давр гардид. Оқибат мактаби “Дорул-очизин” маҳкам шуд ва Ҳамза зери назорати ҳукумат гирифта шуд.

Ҳамза моҳияти таълимро восита ва омил асосии ба озоди комёб шудан, камолоти шахс ҳисоб мекард.

Ондан кудак, ривочи ҳиссиёт ва ҷаҳонбинии ӯ ва дигар вазифаҳои иқтимоӣ-педагогӣ ба муҳити ихотақарда ва тарзи зиндагии онла вобаста аст. Оила бояд баҷағонро ба мулоқот ва муносибати ҷамъияти омода намуда, тарбия кунанд. Ҳамза маҳуссан дар тарбияи роли модарро алоҳида таъкид менамояд, зеро вай бо баҷағо аз ҷиҳати психологӣ, рӯҳӣ ва биологӣ хеле шахси наздик аст. ӯ он падару модаронро, ки баҷағонро нолдуруст тарбия мекунанд, маҳкум менамуд.

Ҳамза бо макссади тағйиротҳо дохил намудан ба таълим тарбия ба забони ўзбекӣ яҷанд китобҳои дарсӣ таълиф намуда. Ба инҳо барои омўхтани алифбои ўзбекӣ “Адабиёти осон”, барои хониш “Китоби хониш”, “Китоби адабиёт” ва ғайра мисол шуда мегардонанд. Китобҳои Ҳамза аз тарафи таълимтирандагон бо шавку завк пешвоз гирифта шуда, бо суръати тез аз худ мегардиданд.

Савол ва сўпоришҳо:

1. Ғояҳои педагогикаи иқтимоӣ дар педагогикаи халқӣ.
2. Мазмуни иқтимоии панду андэрзҳои маънавий-ахлоқӣ дар лини ислом.
3. Менталитети миллӣ ва маъкен он дар чараёни иқтимоишава.
4. Ғояҳои характери иқтимоӣ доштани тарбия дар мероси маънавии бузургон.
5. Афкори иқтимоӣ-педагогӣи шонрони маърифатпарвари асрҳои XIX-XX.

Мавзӯи 5. Соҳаҳои педагогикаи иқтимоӣ дар педагогикаи халқӣ ва таълимоти лини

Нақша:

1. Хусусиятҳои иқтимоии педагогикаи халқӣ.
2. Харақтери иқтимоии педагогикаи иқтимоӣ дар ҳодисаҳои этномаданӣ.
3. Равишҳои педагогикаи халқӣ.
4. Оила ва тарбияи онлави дар педагогикаи халқӣ.
5. Панду насихатҳои маънавий – ахлоқӣ дар лини ислом.
6. Аҳамияти тарбиявии отғҳои Куръон.
7. Ғояҳои иқтимоишаваии шахс дар Куръон.

Ибораҳои таъкитоҳ: педагогикаи замонави; педагогикаи халқӣ; педагогикаи миллӣ; ҳодисаҳои этномаданӣ; равишҳои педагогикаи халқӣ; усулу воситаҳои тарбия; қадрияти оили иқтимоӣ; панду насихатҳо; ҳукуки иқтимоӣ; озодини инсон; қодаҳои муносибати падару модар; мувофиқшаваии насли наврас; иқтимоишаваии шахс; фикри амик рондан; сабр қардан хушбахтист.

Омўхтани таҷрибаи аҷдодҳо яке аз вазифаҳои асосии фанни педагогикаи замонави мебошад. Аммо муруҷиат намудан ба хусусиятҳои миллии тарбия бояд ба маҳлудияти маданӣ наоварад. Макссади фанни педагогикаи замонави аз он иборат аст, ки дар асоси хусусиятҳои миллӣ чунин қувваю воситаҳоеро дарёб намояд, ки ба қилин муаммоҳои гуногуни илим ёрӣ расонанд. Дар ривочи он саҳми кудро гузоранд.

Агар мо ба афкори маданӣ ва хусусиятҳои ба худ хоси халқҳои диниятҳои гуногуни дунё нигарем, мебинем, ки комёбиҳои соҳаи маданӣ дар ҳалли муаммоҳои мавҷуда ҷойи муҳимро ишғол мекунад. Дар тайёр қардани насли наврас ба ҳаёт, ҷамъияти демократии ба иқтисодиёти бозор асосгардидла аз таҷрибаҳои инғон истифода бурдан аҳамияти қалон дорад. Оё қиёфай миллӣ, хусусиятҳои маданӣи халқро барқарор нақарда, муаммои имрӯзаро қол қардан мумкин аст?

Дар таҷрибаи инғон, дар педагогикаи халқӣ бисёр усулу воситаҳо ҳастанд, ки дар чараёни таълим ва тарбия истифода бурдан мумкин аст. Педагогикаи халқӣ маҷмуи дониш, малақа, маҳорати педагогӣ, роҳу воситаҳои таълимӣ тарбияро дар бар мегирад.

Педагогикан миллий дар асоси фикрҳо, ғояҳо, анъанаҳои онли масъалаҳои халқ ташаккул меёбад. Моҳияти беҳамтони педагогикан милли аз он иборат аст, ки он пеш аз ҳама ҳақиқати дар давоми асрҳо ташаккулёфтаи педагогиро таҷассум мекунад ва бо 3 аҳамияти қалони ҳаёти, амали дорад. Педагогикан халқӣ дорои таҷрибаҳои амали буда, борҳо дар амал санҷида шудааст. Нишондоғҳои ҳаёти (маишӣ, меҳнати, ахлоқӣ) ва маълумотҳои педагогӣ дар муомила ва муносибат аз тарафи қалонсолон ва хурдсолон баробар ба амал бароварда мешавад.

Педагогикан халқӣ дар худ арзишҳои беҳтарини маданиятнокии педагогони ҷамъиятро, ба монанди хурмати қалонсолон, меҳнатдӯстӣ, хушхлоқӣ, ростгӯӣ барин ғазилатҳо таҷассум мекунад.

Характери иҷтимоии педагогикан иҷтимоӣ дар ҳодисаҳои этномадани: ҷаҳонбинӣ, тиббиёт, этика, дин, экология, муносибат бо дигарон равшан намоён мешавад. Ин муаммоҳо аз тарафи олимони омухта мешавад.

Дар педагогикан халқӣ ҷунин фикри барҷастае ҳаст: шахс дунёро ба воситан таҷрибаи ҳаёти ва шахси аз бар менамояд. Зеро шахс дар ҷараёни муомила бо дигарон хусусиятҳои ба худ хоси онҳоро меомӯзад. Дар халқӣ ўзбек ҷунин нақл ҳаст: қудлак ҳоло шахс нест, вай минбаъд кӣ мешавад: инсон ё не - ин ба падару модари вай, ба мухити ихотақарда ва муносибат бо одамони дигар вобаста аст.

Бинобар ин, педагогикан халқӣ таъкид мекунад, ки "қудлак фақат пас аз азахул намудани шаклҳои гуногуни шуурӣ аҷудолон ба шахс табдил меёбад". Баробари таваллули қудлак тарбияи вай ҳам сар мешавад. Ин ғоя дар бисёр ривоятҳо, афсонаҳо, достонҳо ҷой гирифтааст. Асоси педагогикан халқиро ғамхорӣ ба бачагон, ҳифзи саломатии тарбияи ақлӣ, ахлоқӣ, эстетикӣ, ҷисмонӣ ва меҳнатии онҳо ташиқи мекунад.

Педагогикан халқӣ эҷодиёти дахонакии мардум, яъне фольклорро дар бар мегирад. Зеро дар афсона, ривоят, достон, лағифа, зарбулмасал ва ғайра хурмати падару модар, муҳаббат ва вафодори, ҳақгӯӣ ва садоқат, нафъи меҳнат ва зарари беқорӣ, нотарсиву дашерӣ, муносибати самимона бо дӯстон, нафрат ба зулму зolimий ва ғайра ифода ёфтааст. Бачаҳо инҳоро шунида, нисби қаҳрамонони афсона ва ё ривоятҳо шудан меҳоханд, ҷашмпашон ба ҷаҳон қушода мешавад, тарбия меёбанд.

Маҳсулан, афсонаю ривоятҳо, ки бачаҳо ҳеле дӯст медоранд, ба тарбияи ахлоқиву маънавии онҳо таъсири мусобат мерасонанд. Аз ин ҷост, ки бачаҳо баробари афсонаҳои халқӣ ба хондани афсонаҳои Ханс Кристиан Андерсен, Бародарон Гримм, Гауфт ва ғайра шавқу қизиқи беандоза зоҳир мекунад.

Афсонанависии машхури швед Астрид Линдгрэн худ модари серфарзанд аст. Ҳамчунин ў модари қаҳрамонони афсонаҳои худ Карлсон ва Майдача, Пешини дарозҷуғроб, Эмили, Ронни ва Мию ва дигарон аст. Меҳри фарзандони бадеии ў аз меҳри фарзандони худӣ ў саршима мегиранд. Вай дар боран Пешини китоби аввалини худро ба дӯхтараш Карин бахшидааст. Вақти беъмори дӯхтараш ў ин афсонаро эҷод кардааст.

Астрид Линдгрэн тамоман ба таври дигар афсонаҳо эҷод накардааст. Вай ба воситан афсонаҳош ба қудлакони сабақ меомӯзад ва индишу хурсандӣ ҳада менамояд. Аз ин ҷост, ки қиссан «Карлсон ва Майдача» ба 58 забони дунё тарҷума гардидааст. Афсонаҳои ў олами ҳаёлати бачаҳоро бой гардонда, онҳоро ба роҳи хуби индишони давлат мекунад.

Дар вақти омуختани этнографияи ўзбек хуҷағатҳои гуногуноро тақлиди намуда ба хулоса омадан мумкин аст, ки он ба модели инсонии қомил рост меояд.

Ғояҳои тарбияи инсон дар осори мутафаккирон, олимони, педагогҳо ва шоирони бузург ифода ёфтаанд. Дар китоби "Тадбири минозил"-и Ибни Сино бооби "Тарбия ва таълими бачагон", дар китоби Беруни "Ёлғорҳои халқҳои қадим" анъанаҳои халқҳои гуногуно. Дар асари Форобӣ "Китоби қалони мусика" онли мусиқӣ бисёр нисолҳо мавҷуд аст. Дар "Китоби бахт"-и Носири Хисрав ҳам ғояҳои дар боран меҳнати одамони онли мевавад.

Равишҳои педагогикан халқӣ

Дар бобати омуختани педагогикан халқӣ С.Рачабов, А.Имомшова, И.Обидов, С.Темурова, М.Очилов, А.Отаева, Т.Миргурусунов, А.Мунавваров барин олимони ўзбек ҷустуҷӯҳои онли бурданд. Дар ҳолати ҷамъ кардани афкори муаллифони инкиур ҷунин равишҳои педагогикан халқиро муайян кардан мумкин аст:

- ғояи инкишофи ҳартарафан бачагон дар асоси алоқан биниҳкамдигарии тарбияи ақлӣ, ахлоқӣ, меҳнати, ҷисмонӣ ва эстетикӣ;

- Муайян кардани роли пешбаридан тарбияи оилави дар ривочёбии шахс;

- муъассамшавии усул ва қондаҳои педагогикаи халқӣ дар намунаҳои эҷодӣи халқ;

- вобастагии усулҳои педагогии таълимӣ тарбия;

- ҳарактери амалии педагогикаи халқӣ;

- аҳамияти иҷтимоии ғайриҷамъияти шахривандӣ ва оилави тайёр намудани насли наврас дар педагогикаи халқӣ.

Дар намунаҳои эҷодӣи халқӣ зарбулмасал, афсона, ҷисмон, суруд, достон ва ривоятҳои ғоҷҳои педагогикаи халқӣ ифода ёфтааст.

Айнан дар ҳамаи жанрҳои халқӣ дар давоми асрҳои таҷрибаи ҳосил кардани худро таҷассум кардааст. Онҳо ҳикмати ҳаёт мебошанд.

Ҳусусияти ба худ ҳосил педагогикаи халқӣ аз он иборат аст, ки дар осори эҷодӣи халқӣ усул ва воситаҳои тарбия баён гардидааст.

Дар байни халқ оид ба анъанаҳои оилави, истифодаи усулу воситаҳои тарбия бисёр манбаъҳои мавҷуд аст. Мафкура, анъана, одад, маросимҳои аз авлод ба авлод гузашта идома меёбанд. Ба инҳо маросими никоҳ, таваллудӣ кӯдак, ғажворабандон, истиқбол ва тусеги меҳмон, маросими дафн ва ғайраҳо мисол шуда метавонанд. Дар ақсаби ин маросимҳои бачагон иштирок мекунанд. Бо ёрии ин тадбирҳо насли наврас анъанаҳои гузаштагонро ёд мегиранд.

Дар давран шӯро дар нагичан беҳурмати нисбати анъанаҳои одадҳои миллӣ ба бад шудани ҳолатҳои ахлоқӣ оварда расонд. Дар соҳаҳои охири дар муносибати одамон нисбат ба табиат, ҷамъият ва дин озодӣ пайдо шуд. Ин гуна шароитҳои барои инсонии барқамол шуда ба воқеаҳои насли наврас омилҳои муҳим гардид.

Дар педагогикаи халқӣ фикрҳои дар боран муҳаббат, оила, бачагон бо таъсири таҷрибаҳои бисёрсолаи ҳаётӣ ташаққули ёфтааст. Оила асоси ҷамъият аст. Вай бояд меъёрҳои асосии муносибати байни одамон, қондаҳои истироҳат, таълим ва меҳнати бачагонро қор карда барорад.

Оила ва тарбияи оилави дар педагогикаи халқӣ пураа ифодаи худро ёфтааст.

Халқ пеш аз ҳама барои бунёди оилаи хушбахт муқаррариза бурдааст. Дар педагогикаи халқӣ ҳамчун "манбаи бахт", "зебони табиат", "ҷамъият меҳнати" намоён мешавад. Дар оила баробархушкунӣ марду зан таъмин карда мешавад.

Дар педагогикаи халқӣ ба модаршавӣ ҳамчун қадрияти олии иҷтимоӣ нигоҳ карда, дар эҷодӣи даҳонакии халқӣ модарон бо як меҳру муҳаббати қалон тараннум карда мешаванд. Аз тарафи халқ қондаҳои ахлоқ, эҳтиром қалонсолон, ғамхорӣ ба хурдсолон, хушмуомилаги, меҳнатдӯсти, омӯхтани касбҳои гуногун аз тарафи насли наврас ифода ёфтааст.

Тарбияи ин ҷараёни таъсири бардавом ва пайдарпай мебошад, ки ба инкишофи ақлӣ, ҷисмонӣ ва маънавийи кӯдак зарур аст. Тарбия бо таълим ва илму маърифат алоқани узви дорад. Мақсаду маром, моҳияту мазмун ва таълиқи қори тарбияи фарзандро муносибати ҷамъияти муайян мекунад. Тарбияи кӯдак аз ҷониби падару модар бояд ба инкишофи ҳамаҷонибаи ӯ равона гардад.

Вазифаи асосии падару модарон дар шахсияти кӯдаки навзод гузоштани аввалин пойдеворҳои ахлоқӣ, ҳаётдӯсти, дар онда ки ва ҷи шудани ҷитаргушашон вобастагии дорад. Ин гуна тарбия инқониат медеҳад, ки дар онда фарзанди дар зиндаги, ғайриҷамъияти худ ба қонунҳои инкишофи ҷомеа дуруст сарфаҳм рафта, донишу малақаҳои худро дар амал таъбиқ созад ва мавқею макоми худро дарёбад. Падару модар ба тарбияи ҷисмонӣ, меҳнати, ахлоқӣ, мусиқӣ ва ғайра эътибор диҳанд. Агар волидайн ни қори ниҳоят муҳимро аз рӯзиҳои аввал дуруст ба роҳ монанд, барои ондан дураҳшони фарзанди худ заминае муҳайе месозанд.

Аҷодони мо аз ҳама бештар ба тарбияи ахлоқӣ (аз забони араби ғеялу ху, рафтору кирдор, сират) эътибори қалон меоданд. Ҳатто онди ин мавзӯ, аз қабилӣ «Ахлоқи Мухсинӣ», «Ахлоқи Ҷадоғӣ», «Ахлоқи Носирӣ» ва ғайра асарҳои муқаммали таълиф карданд. Хусайн Воизи Кошӣфӣ (1420 - 1505), ки аз машхуртарин намоёндагони илму адаб аст, дар асари «Ахлоқи Мухсинӣ» ҳислатҳои ҳамидаи инсониро тараннум мекунад ва имрӯзҳо ҳамон аҳамияти тарбияви худро гум накардааст. Вай ҳалмию меҳрубонино намаки хони (дастархон) ахлоқ меоданд.

«Кизб обрӯро мебарад», «Ростиву ростқорӣ сабаби эминӣ ва растақорист», «Ба амонат хиёнат раво нест», «Тавозӯ сабаби рафъат аст», «Хулқ некӯтарин неъмат ва зеботарин ҳислат», «Ҳилмо зеvari рӯзгори худ созад», «Дар машварат фавоид (қондаҳо) бисёр аст», «Вафо қори ҷавонмардони соҳибқамол аст», бирин ҷумлаҳои ин асари Мавлоно Хусайн Воизи Кошӣфӣ ба ҳукми ҳикматиҳои халқӣ даромаданд ва онҳо дар рафти тарбияи фарзанди нақши асосие мебозанд.

Тарбияи ахлоқӣ яке аз шаклҳои шуури ҷамъиятӣ маҷмуи меъёр ва қоидаҳои асосии муносибати байнихамдигарӣ, оилавӣ ва ҷамъиятиро дар бар мегирад. Ахлоқ ва қонуниҳои инкишофи онро Ҷанни этика меомӯзад. Зеро дар ҷамъияти ибтидоӣ одамон бе ёрии яқингар зиндагонӣ карда наметавонистанд. Бинобар ҳамин, ахлоқ барои ба тартиб андохтани муносибатҳои байни одамон омилҳои муҳиме ба ҳисоб меравад. Ахлоқ ба ёрии афкори умум ғояи карда мешавад ва ба он таъқиқ мекунад.

Максади таълиму тарбияи кӯдак вообаста ба шароити иҷтимоӣ, инкишофи илм, техника, санъат, марҳилаҳо, психология синну сол ва дараҷаи тайёрии кӯдак муайян карда мешавад. Барои ноил шудан ба мақсадҳои ниҳойӣ аз роҳ, усул, восита ва шаклҳои гуногун истифода бурдан лозим меояд.

Хангоми тарбия ирсият хусусиятҳои дар наслҳо тақрор шудани аломатҳои якхела ва феълӣ атворро набояд фаромӯш кард. Ин гуна хусусият ва аломатҳо ҳосил ҳаман организмҳо мебошанд.

Набояд фаромӯш кард, ки давран бачагӣ ба яқинд қисм тақсими мешавад. Давран навзодӣ аз рӯзи таваллуд то якмоҳагии кӯдак аст. Бавқари он давран ширмакии кӯдак то яксолагии тӯл мекашад. Давран томақтабӣ аз 2 то 6-солагии. Давран хурди мактабӣ аз 7 то 11-солагии буда, давран миёнаи мактабӣ 12-14-солагии кӯдакро фаро мегирад. 12-18-солагии давран наврасии фарзанд аст. Дар ҳар давран синну соӣ мазмуну моҳияти тарбия ҳам тағйир меёбад. Баробари қалоншавии фарзанд он мурраккабтар меғардад.

Дар давран навзодӣ организмҳои кӯдак ҳеле нозуқ аст ва ба бемориҳои гуногун дучор мешавад. Аз ҳамин сабаб дар ин давра ба нигоҳубину парварishi ӯ эътибори бештаре додан зарур аст. Ҳеле хуб мешуд, ки бача асосан бо шири модар қалон шавад. Ҷойи шири модарро дигар ҳеч чиз ғирифта наметавонад. Мувофиқи урфу одат кӯдакро аз нӯх (нӯх рӯзи баъди таваллуд) гузашт, аз қуҳ гузашт меғунанд, то ҷилғузати модару кӯдакро (туё ханӯз ҷилғашон набаромадааст) эҳтиёт мекунанд.

Кӯдак, ки торафт қалон ғардид, шодино хурсандии падару модар ҳам зиёд мешавад. Ба гузашти рӯзҳо узвҳои кӯдак инкишоф меёбад. Харақати ғузаи ҷашми кӯдакро дар якмоҳагӣ мушоҳида кардан мумкин аст. Кӯдаки семоҳа ба сӯйи овоз мениғарад, меҳандад, ба сӯйи бозича даст дароз мекунад, ҳатто дар ин вақт барои сарширо рост ғирифтан, барои ба пой рост истодан харақат мекунад. Рафта-

рафта шиштан, чорпо ғаштан, рост истодан, қадам задан ва ба забон овардани бачае қалимаҳои осонро меомӯзад.

Баромадани аввалин дангонҳои кӯдак аз инкишофи ҳуби усулҳои бадани кӯдак дарақ мегирад. Яқсола нашулда, кӯдак то 8 дангони шири мебарорад.

Дар ташаккули шахсияти ҳар як кӯдак педагогикаи оилавӣ роли қилон мебозад. Тарбияи кӯдак аз рӯзҳои аввали таваллуди ӯ оғоз меёбад. Баробари нигоҳубину парварishi тифли навзод модар, модарқалон, ё мураббия ба ӯ аввалин сабақҳои зиндагию меомӯзонанд. Рафтору гуфтору барои кӯдак дарси иборат аст. Хурдсолон ҳамеша ба қалонсолон ниғариста, ба онҳо тақдид қардандро дӯст медоранд.

Тақдиду пайравӣ ба гуфтору рафтори падару модар ба бача шавқу завқи беандоза мебахшад. Рафта-рафта бача онҳоро дар бозичҳои худ чорӣ менамояд. Агар писарбача бо бозичҳои мардона шутлӣ варзад, духтарбача мисли модар духтакро ба даст мегирад. Ба гуфайи тақдиду бозӣ ҷаҳони «қашфиёти» худро бой меғардонад, маънаву донишҳои нав пайдо мекунад.

Аз ин рӯ, падару модар хангоми зиндагии яқҷоя байни худ муноқиша ва ё ҷангу ҷанҷол қарданашон хуб нест. Он дар тарбияи кӯдак таъсири худро мерасонад. Бешуда нест, ки мардуми мо мақоли хубе доранд: *бача дар хона диданиҷро мекунад*.

Аз кӯдаки бачаро бо ҳар гуна суҳанон, аз қабилӣ «тӯрт меғуррад», «духтӯр уқол мекунад» ва ғайра нағарсонед. Бача ҳаман ин ғашхоро рост мениндорад.

Ба бача иҷозат диҳед, ки бештар бозӣ қунад, давад, ҷаҳад, сайру ғашт намояд, ягон чиз созад, расми дилхоҳашро қашад. Вайро бо бачаҳои дигар муқоиса нақунед, фақат барғарихи ӯро ба забон оред.

Бача аз рӯи характери синнусолии худ ғиря мекунад, доду ғавго мебардорад, шӯхӣ менамояд. Пешӣ роҳи бачае шӯхиву қорҳои ношоями фарзандро ғирифтан вазифаи падару модар аст, зеро ҳар бача хангоми бозиву рафтору на танҳо хоҳиши худ, балки нуқтани ниғари дигаронро ҳам ба ниобат ғирад.

Бачаро бисёр сарзаниш қардан ё ҷазо додан ҳам оқибатҳои хуб нағарад. Бинобар ҳамин, пешакӣ барои қадом қору рафтору ҷазо додан лозим аст, ба ӯ гуфтан шарт аст. Ҳеч гоҳ ҷазон ҷисмониро ба қор набаред, масҳара нақунед ва ба шахсияти бача нағарсел.

Диккати бачаро машк дикел. Масалан, бо чашми пушида, дар хона чихо буданашро номбар кунед. Хар рӯз ба бача супориш дикел: омузгор чи гуна дарс гузафт ё чи хел сару либос дошт.

Диккати бачахоро аз як чиз ба чизи дигар чаб карданро ёд додан хуб аст. Масалан, аввал дарси географияро хонад, баъд хисоб ва забонро. Баъди каме бозӣ ё сайругафт боз ба тайёр кардани вазиғи география баргардад. Баъзе бачаҳо асосан ба шугли дустдоштаи худ машғул шудан мехоҳанд. Аз ин рӯ, ба ӯ зарурити иҷрои корҳои нохонамро ҳам ёд дикел, ки ба олати фарзанд табдил ёбад. Ҷоҳ-гоҳ таъриф карда истодани муваффақияту комёбиҳои бача низ шарт аст.

Панҷу насихатҳои маънавий – ахлоқӣ дар дини ислом

Матни Куръон дар асри VII навишта шудааст. Дар давран халифа Усмон Куръон ба шакли китоби ягона оварда, дигар хама матнҳои он нест карда шудааст. Куръон аз 114 сура иборат. Муслмонони олӣ сураҳои мураккаби Куръонро фақат ба воситан тафсириро фаҳмидаиаш мумкин аст. Тафсириҳои аз хама машҳур ба Абу-Ҷаррид, Замашхари, Байлони, Фахриддин, ар-Розӣ, ал-Куртубӣ тааллуқ дошт. Дар нагиҷа сунна - роҳбари ба фаҳмиши мазмуни Куръон ба вуҷуд омад. Сунна муносибатҳои байниҳамдигарии аъзоёни оила, авлод, қабилаҳо ба тартиб дароварда, ҳамчун қоидаҳои ахлоқии наонавишта истифода бурда шудааст. Сунна ба шакли халис сохид аст.

Дар бобати ҷамъ ва ҷудо кардани халис бисёр олимони умри худро бахшидаанд. Мувофиқи дини ислом Куръон китоби барои хамаи муслмонон мукаллас хисоб меёбад.

Хануз дар асри VII ислом ҳукуки иҷтимоӣ ва озодии инсонро эълон намул. Ин озодихо хамаи соҳаҳои хаёти иҷтимоиро дар бар гирифтааст.

Қадритҳои ҳукукии шарият ба таснифи иҷтимоӣ сохид буда, ҷамъияти адолатнокӣ ба ҷунин қоидаҳо асоснок кардашударо ифода мекунад:

- баробарҳукукии тамоми аъзоёни ҷамъият қатъӣ назар аз ирқ, забон ва дин;

- хамаи аъзоёни ҷамъият дорони масъулияти баробаранд, зеро онҳо аз як манбаъ баромада омадаанд;

- баробарии ҳаёт ва озодии инсон;

- оила асоси ҷамъият аст; ҷамъият оилаҳо ба химояи худ метирад ва нисбати он ғамхорӣ менамояд;

- баробарии роҳбарон ва зердастони онҳо;

- Худон ягона сохиди тамоми ҷизҳо ва неъматҳои аз тарафи ӯ бунёд гардида барои тамоми мавҷудот ва махлуқот ҳада аст. Хар як инсон барои аз ин ҳада ҳаққи худро гирифтани ҳуқуқ дорад.

- тамоми масъалаҳои сиёсӣ, иҷтимоии ба ҳалку ҷамъият дахлдор бояд бо ҳалқ маслиҳат карда ҳал карда шавад;

- Хар як инсон барои қорҳои дунёвии худ, ки ба ҳаёти ҷамъият на маънавият вобаста аст, танҳо дар назди Аллоҳ ҷавоб медиҳад.

Дар халис ҳукукҳои муҳимтарини дини ислом ба таври зерин қиёсчон карда шудааст:

- ҳукуки нек, баъд аз вақти ҷаноза хондан (агар як дигарро ба қиёс гузоред, инро аз рӯи хурмат ва меҳр кунед: "фавтидаро ҷанг накунед");

- ҳукуки озодӣ ("шумо кай одамонро ба ғуломӣ табдил додед. Охир, онҳо озод таваллуд шуданд-ку?");

- баробарҳукуки ("араб аз дигарон, дигарон аз араб болю ниместад").

Ин гуна фазилатҳоро дар панҷ қоидаи асосии дини ислом ҳам дидан мумкин аст:

- *Имон* - ба ғайр аз Аллоҳ худро нест ва Муҳаммад (с.а.в.) расули ӯст.

- *Салаот* - муслмон хар рӯз панҷ бор ибодат мекунад - *намоз*;

- *Закол* - раҳмдилӣ. Муносибати инсонии дикханда аз миқдори додан муҳимтар аст;

- *Рӯза* - Рамазон барои муслмонон моҳи мукаллас аст, ҷунки иннан дар хамаи моҳ Муҳаммад (с.а.в.) пайғамбар шудаанд.

- *Ҳаҷ* - хар як муслмони боимон ба Макка ҳаҷ карданиаш лозим аст.

Аҳамияти тарбиявии оятҳои Куръон

Оятҳои Куръон аҳамияти қалони тарбиявӣ доранд. Дар онҳо қоидаҳои муносибати падару модар ва фарзанд, максалҳои падару модарон аз тарафи фарзандон аниқ нишон дода шудааст.

Куръон ба афкори муслмонон оиди мазмуни максали ҳаёт таъсири қалон гузарондааст. Ҷояҳои он аз маданияти ҳалқҳои муслмон амик ҷой гирифтааст.

Тарбия ва мувофиқшавии насли наврас ба ҷараёни иҷтимоӣ миякени допиш ва муносибат ба он муаммони доимӣ аст. Ин муаммо

дар замони хозира хеле тезу тунд шудааст. Аз як тараф, ҷараёнҳои дар ҳаёти ичтимоӣ рӯйдода ба он оварда расонд, ки одамони бедониш пули қалон меёбанд. Пули ёфтаи онҳоро бо маоши зинҷи баробар қарда намешавад. Ҳамаи инҳо ба кам шудани шавқу ҳаваси ҷавонон ба илму дониш сабаб шуда истодааст. Ба назари онҳо ҷавонон менамояд, ки боигарии молдӣ тарафи муваффақиятхост.

Дар ҷунин шароит Куръони қарим вазифаи манбаи муҳими даъваткунандаи ҷавонон ба омӯхтани илму дониш хизмат менамояд. Дар Куръон қалимаи илм 750 маротиба вомерхурд. Агар Куръон аз 78 ҳазор қалима иборат бошад, қалимаи "илм" аз 10 ҷаъзи ки қисми ин китоби муқаддасро ташкил медиҳад.

Куръон донишҳои инсонро ба ду ҳел ҷудо мекунад: динӣ ва дунёвӣ. Донишҳои динӣ ба донишҳои асосҳои олам, пайдоиши он нигаронда шуда, ин ҳели дониш қулдаи олии қамолоти инсон ҳисоб меёбад.

Дар Куръон ба оятҳое, ки дар боран дониши дунёвӣ гирифтани инсон вобаста аст, вомерхурем. Дар ин маврид таъкиди қарда мешавад, ки инсон ба воситаи се аъзои ҷисмиаш - ҷашм, гӯш ва дониш на мешавад.

Ба ғайр аз ин Куръон ҷараёнҳои дидактикӣ, динамикӣ ва ғайри намуҷдани донишхоро аз тарафи инсон нишон медиҳад. Дар Ҳадиде ҳам аҳамияти омӯхтани дониш ифода ёфтааст. Олими исломиино Ф. Роузентал асари "Ал-Сахех"-и Имом Бухориро таҳлил намудан, ҷунин ғояҳои бо илм вобастаро нишон додааст:

- талаби дониш ба ҷамъият роҳ мекушояд;
- дониш фақат бо роҳи хондан ба даст мебарояд;
- инсон пеш аз роҳбар шуданаш соҳиби дониш шуданаш зарур аст;

- ба хонондани занҳо руҳсат дода шавад;

- барҳам ёфтани илм ва олимон ба охир расидани дунёро нишон медиҳад.

Дар дигар ҳадиси машҳур аз нуқтаи назари ислом бовар будани илм ва фан қайд карда шудааст:

- моҳи пураа ҷӣ қадаре ки аз ситораҳо бағанд бошад, олимони ҳам ҳамон қадар болонанд;
- олимони пас аз худ пул не, ворисони донишманди воқеъузоранд.

Ғояҳои ичтимоишавии шахс дар Куръон

Дар Куръон ғояҳои дар боран ичтимоишавии шахс ва ҷамъият ба меҳнату ҳаёт мавҷуд аст. Исломишосон онди ҷамъияти динӣ ислом нисбати ба ҳаёт ва меҳнати инсон нақшоҳои мебаранд. Куръон боигариро маҳкум мекунад, вағе на қалон боигарихоро, балки фақат онро, ки қисмати Худо ва мувоҷиҳонаро фаромӯш карданд, маҳкум мекунад. Агар боигарӣ аз нуқтаи назари динӣ бо меҳнати ҳалол ёфта, закот дода шуда бошад, онро ислом қонуни ҳисоб мекунад.

Аз ин сабаб истифода аз ҳадисҳо дар қори тарбияи муҳим ҳисоб мешавад. Зеро дар онҳо онд ба ҳаёт ва ғайрияти пайғамбарон нақшо, намунаҳои ахлоқӣ мавҷуд аст. Дар ҳадисҳо асосҳои ислом дарк дода шуда, масъалаҳои меҳнубонӣ, покизагии рӯҳӣ, тозагӣ, қаноат, имон барои мафҳумҳои динӣ баромада мешавад.

Ғояҳои нақшоҳои Ҳадисҳо аҳамияти таълимӣ тарбиявии онро нақшо намудан, имкониат медиҳад, ки равишҳои муҳими мазмуни онро нишон диҳем:

"Ғояҳои хулқи зебо". Ташаққули эътиқоди одамони ба ғайри:

- таълим гирифтани хатоҳои худ аз бузургии одамони дағлолат

нақшо медиҳад.

- фирри худро баён кардан - ифодаи қувваи инсон аст.

- фирри худро баён накардан нишоннаи норозигӣ нисбат ба фирри ширит ва солнам;

- фирри худро дарк намудан ва онро ихтиёрӣ иҷро кардан ба ғайри инсонӣ амалҳои неқ оварда мерасонад, ӯҳдадорӣ худро дар ғайри Навил, дусти, халқ иҷро кардан - нишоннаи тарбияёбии инсон нақшо медиҳад.

- бағри нақсро дар ҳаёт фаҳмидан шартӣ асосии ривҷёбии инсон ва ҷамъият аст;

- сабр қардан хушбахтист. Ҳислатест, ки дар мубориза бар ғайри инсонӣ, беморӣ ёри мерасонад.

Ғайри ба муваффақиятҳо соҳиб шудан ба ғайр аз ақл сабр ҳам ғайри аст.

Ғояҳои ин ҳислатест инсонро ба дараҷаи фаршита

барорад. Қиссе ки ин ҳислатро доро нест, дар ӯ муҳаббати асли ғайри аст. Милитаристӣ, фашизм, зино - Ҳамаи инҳо оқибати ғайри аст. Ин гуна одамони ба атрофиён, ба халқи худ зарар

- фикри аминк рондан - аломати ба камолоти акли расидани инсон аст;

- касе, ки гузаштаи худро гум кунад - ондаи ӯ нест.
Насли наврае, ки панди пиронро фаромӯш намояд, имонро ҳам аз ёл мебарорад ва бади бар неки ғолиб меояд.

САВОЛ ВА СУПОРИШХО:

1. Ба ғояҳои иҷтимоии педагогикаи халқӣ мисолҳо оред.
2. Аҳамияти маълумотҳои ҳаёти ва тарбиявии педагогикаи халқӣ дар чист?
3. Хусусиятҳои ба худ хоси педагогикаи халқӣ аз чӣ иборат аст?
4. Масъалаҳои онла ва ҷамъият дар педагогикаи халқӣ чӣ тавр ифода ёфтааст?
5. Таъкили тарбияи оилавию дар педагогикаи халқӣ фаҳмонед.
6. Панду насиҳатҳои маънавий – ахлоқӣ дар лини ислом чӣ аҳамият дорад?
7. Аҳамияти тарбиявии оятҳои Куръонро фаҳмонед.
8. Ғояҳои иҷтимоишавии шахс дар Куръон аз чӣ иборат аст?

МОДУЛИ II.

Мавзӯи 6. Педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун фан ва соҳаи ғарзӣ ва амалӣ

Нақша:

1. Таъкили шӯъбаҳои тарбияи иҷтимоӣ дар Ўзбекистон.
2. Ғарзӣ ва амалӣ ҷамъии мактаб.
3. Таъкили ғарзӣ ва амалӣ педагогӣ ба аҳоли дар солҳои ҷанг.
4. Аз ғарзӣ ва амалӣ мӯҳимияти омӯғони таълимию тарбиявӣ ва иҷтимоишавии бачагон дар Ўзбекистон.

Ибораҳои таъкилӣ: таъкили мактабҳои меҳнатӣ, ҷамъии мактаб, маҳфили «Ниҳол»; равнӣҳои асосии тарбияи иҷтимоӣ; тарбияи онлави; таъкили синфхонаҳои маҳсу; таъкили хонаҳои бачагон; маркази тарбияи бадеии Ўзбекистон; ҳаракати “Хуҷум”; таъкили ботҷаҳои типии санитарӣ.

Дар ин давра дар бисёр кишварҳо, аз ҷумла дар Ўзбекистон ҳам шӯъбаҳои тарбияи иҷтимоӣ таъкил ёфтанд. Мӯҳимияти онлаи иҷтимоӣ бачагони ноболғ бунёд карда шуданд. Дар солҳои 20-уми асри ХХ барои ғарзӣ ва амалӣ расонидан ба мактаб бо номи “Комсол” (қумиттаи ғарзӣ) ғарзӣ ва амалӣ нишон мебуд. Ба ғарзӣ аз ин “фонди камбағалон” барои ғарзӣ ва амалӣ расондан ба онлаҳои китобхонаи мавҷуд буд. Ин фондиҳо онлаҳои камбағалро бо хуроқвории хеле кам таъмин менамуданд.

Аз тарафи Ф.В.Дубенцова таъкили шудани мактаби меҳнатии ба номи Карл Либнехт дар ҳаёти республика воқеаи муҳим гардид. Дар ин мӯҳимияти таълими 600 нафар бачагони ғарзӣ ва амалӣ наздики шаҳри Тошканд тарбия мегиританд. Ғарзӣ ва амалӣ ба кӯдаҳои иҷтимоӣ-педагогӣ асос ёфта буд. Хуҷумати РАС Туркистон соли 1918 ба ин мактаб аз назди кишлоки Николское бинон навод. Зимистони солҳои 1919-1920 хеле саҳт омад. Бачаҳои хонаҳои хуҷуматӣ мекарданд. На ҷароғ, на карасин буд.

Ҷамъии мактаб ба ин душворииҳо нигоҳ накарда ғарзӣ ва амалӣ педагогиро давом мебуд. Бачагон дар ҷашнҳои мактаб иштирок мекарданд, бо варзиш ва расмакши машғул мешуданд. Дар мактаб иҷтимоӣ катъӣ ҷарзӣ буд. Ғарзӣ ва амалӣ таълимию меҳнатии мактаб равнӣ ва амалӣ иҷтимоӣ дошт. Масалан, маҳфили “Ниҳол” ба аҳолии камбағал 6 ҳазор бек ниҳол ҳада кард. Ба 30 нафар деҳқонон барои иштирок дар намоиши киповарзӣ ғарзӣ расонданд.

Махфилги "Тозагӣ" ҳолати шоҳаҳои хуроқхӯрӣ, истифодаи об, маишӣ ва санитарӣ-гигиениро назорат менамуд. Муаллимон аз фанҳои гуногун дастурҳои таълимӣ месохтаанд. Дар баҳор, тобистон ва тирамоҳ машғулгоҳҳо дар саҳро ва боғҳо гузаронида мешуд. Баҷагон бо роҳбарии муррабӣён ба рӯёндани тандум, пахта, шолӣ, чӯворӣ, сабзавот ва бо кирмакпарварӣ, орои асалпарварӣ машғул мешуданд. Ин гуна машғулгоҳҳои гуногун дар хонандагон малакаи агротехникӣ ва зоотехникиро зиёд менамуд.

Боз як усули инкишофи мустақилият ва масъулият низоми худидоракунӣ буда, он дар ҷамоа малакаи муомиларо ташаққул мебуд.

Ҷамоаи ҷамоаи мактаб

Ҷамоаи мактаб тамоми дӯшворихоро бартарарф намулд ва соли 1921 ин мӯасиса ба мактаби таҷрибавӣ табдил дода шуд. Дар муддати кӯтоҳ бо ташаббуси педагогҳои иқтидорнок ба ин мактаб нақоми маркази илмӣ-услубии республикавии тақмили ихтисоси омӯзгорино дода шуд.

Ҷамоаи мактаб аввалин бор китобҳои дарсии услубии "Китобхонаи муаллимони деҳот"-ро тайёр кард. Дар соли 1925 китоби "Усулҳои дарслихӣ дар мактабҳои ибтидоӣ"-и В. Лубенцова (ба забони ӯзбекӣ), соли 1928 зери тахрири В. Лубенцова ва Н. Архангелский барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ "Дониш" ном ҳрестоматия ҷоп шуд.

Таҷрибаи ин мактаб ниҳоят аҷиб буда, баръзе ҷиҳатҳои онро дар вақти ҳозира ҳам истифода бурдан мумкин аст.

Рашиҳои асосии тарбияи иҷтимоӣ-педагогии солҳои 1920-1930 ҷунинанд:

- бесавадиро бартарарф намулдан (хусусан дар байни занҳо);
 - ба роҳ мондани таълим ва тарбияи меҳнат;
 - ба вуҷуд овардани мактаб-интернатҳо;
 - вобаста намулдан таълим бо истеҳсолот.
- Дар солҳои 30-юми асри XX ғайрияти берунамактабии хонандагон ривоч ёфт. Дар ин солҳо стансияҳои техникӣ ва кишоварзӣ баҷагон, клубҳо, китобхонаҳо ва театрҳои баҷагон ғайрияти нишон мебуд. Махфилҳои мактабӣ ҳамчун воситани ривочӣ эҷодӣ баҷагон ва шавқовар гузаронидани вақти холини онҳо хизмат мекард.

Корҳои тарбиявии берун аз мактаб ба ихтиёри маскани тарбияви мебошад, ки баҷагонро ба эҷодкорӣ даъват менамояд.

Таҷрибаҳои педагогӣ ҳаминро нишон медиҳанд, ки дар шароити ҳозира хонаҳои баҷагон, қасри баҷагон ва ҷавонон, қасри техникони ҷавон, хонаҳои техникони ҷавон, хонаҳои табиатшиносони ҷавон, ки корҳои тарбиявии берун аз мактабро мебаранд, бояд давомдихандаи бевоситаи тарбияи мактабӣён бошанд. "Консепсияи корҳои тарбиявии берун аз синф ва мактаб"-и Республикаи ӯзбекистон барои ба нақша гирифтани ва ба амал татбиқ намулдан ин корҳо асос мешавад.

Маълум аст, ки кори хонандагонро аз ҷиҳати ғоявӣ сиёсӣ, ахлоқӣ, ҷавақ салқия бағанд ва ҷисмонӣ аз ҳар ҷиҳат барқамол тарбия додан дар ҷараёни дарс шурӯъ мешавад. Аммо эҳтиёт, талабот ва тамоми ҷавақ ҳаваси хонандагонро ғайбат бо ҷараёни дарс маҳдуд наметавон кард. Ин гуна шавқ ҳаваси гуногунаҳуро дар сурати яқоя ва пайваста гирифта бурдани корҳои тарбиявии берун аз синфҳо мактаб қонсӯ кунонидан мумкин аст. Аз ин сабаб, дар вақтҳои охир, ба тарзи дилхоҳ ташиқил додани корҳои тарбиявии берун аз синф ва мактаб иқамияти ҷудогона дода мешавад.

Корҳои ташиқилдошудани берун аз синф ва мактаб ғайрияти тарбиявии дар ҳаёти хонандагон ҷойдоштаро пура мекунанд. Ба он мӯсондаг мекунад, ки ҷаҳонбинӣ дурӯст ташаққул ёбад, аз ҷиҳати кӯшқажқиву худшиносӣ қамол ёбад. Донишҳои назарияви барои пайвастанни амалиёт, истеҳсолот замина ҳосил мекунад.

Таърири тарбиявии корҳои беруназсинфӣ аз бисёр ҷиҳат ба савияи сомон додани ҷараёни хониш ва корҳои гуногунро ба қадом тарз ба роҳ мондани ҷамоаи хонандагон вобаста аст. Ҷамоаи беруназсинфӣ бо дастури маҷбури маҳдуд намешавад, балки хонандагони синну соли гуногунро ба таври ихтиёри муттаҳид месозад, корҳоро дар асоси ташаббуси онҳо ба амал мебарорад, шавқи онҳоро ба фан пайдо мекунонад, ба мухити ҳаёти мадани халқ дохил мекунад. Корҳои беруназсинфӣ омилли муҳимтарини ташаққул додани ғайрияти мадани иҷтимоӣ, шуури иҷтимоии шахс, инчунин одатҳои ахлоқӣ мебошад. Ин ғайрияти ҷомеаи илмӣ, қори театрҳои мактаб дар мавзӯҳои гуногун гузаронидани конференсияи хонандагон ва мушоираҳо, маъруза ва сӯҳбатҳо оиди мавзӯҳои сиёсӣ, ахлоқӣ, илмӣно омқабоб ва меҳнат, меҳнати иҷтимоно фондаовар, аҳбороти сиёсӣ, шабиниҳои илдона ва талбирҳои пағоҳӣ, машғулгоҳҳои махфилро дар бар мегирад.

Корҳои беруназсинфӣ хонандагон бо мазмуни худ ғайрияти тафаккур ва воситани муносабат ба шумор меравад. Зеро аҳбороти дар

корҳои беруназисинфӣ гирифташуда идрок карда ва аз нав кор карда мешавад.

Хонандагон дар корҳои берун аз мактаб иштирок карда, бо одамони гуногун дар муносибати муайян мешаванд, ба вазъиятҳои харҳела дучор мезаннд. Фаъолияти беруназматтабӣи хонандагон то ҷӣ андоза харҳела бошад, муносибати онҳо ҳамон қадар бой, доираи муносибат васъ ва пешравии маънавий ӯрусамар мегардад. Дар корҳои тарбиявии берун аз мактаб, хонандагон бо ҷамоа кор кардандро меомӯзанд, сӯрури меҳнати иҷтимоиро эҳсос мекунанд, ба меҳнати истеҳсолий ҳамроҳ мешаванд, ба фикри аҳли ҷомеа итоат кардан одат мекунанд, барои шарафи ҷомеа мубориза мекунанд.

Фаъолияти берун аз мактаб бо назардошти ривочи маънавий ва ҷисмонии дар он иштироккунандагон ва хусусияти синну соли онҳо муайян карда мешавад. Харҷанд вазифаҳои тамоми мактабҳои мамлакат як бошад ҳам, мактабҳо ҷиҳатҳои ба худ хос доранд ва ин хусусиятҳо дар шароитҳои маданий ва миллӣ равшан ба назар мерасанд.

Айнан дар ҳамин соҳа фаъолияти педагогии шоири маъруфи ӯзбек Ғафур Ғулом (1903-1966) сар шуд. ӯ дар қушодани мактаб-интернатҳо фаъол иштирок намуд ва худаш ҳам дарс дод. Фаъолияти ӯ аз як қатор вазифаҳои иҷтимоӣ-педагогӣ, мубориза бар зидди бесаводӣ, қушодани курсҳои шабона барои қалонсолон, истифодаи усулҳои пешқадами таълим, роҳбарӣ ба қори муस्ताқилонани хонандагон, шавқу ҳаваси онҳоро ба қасбу ҳунар ва меҳнат зиёд кардан иборат буд. Ғ. Ғулом ба тарбияи оилавӣ диққати қалон меод ва қайд мекард, ки ривочёбии иҷтимоии бачагон аз бисёр ҷиҳат ба падару модарон вобаста аст.

Мунавварқорӣ Абдурашидхон (1878-1937) аввалин шахсе буд, ки дар Тошқанд мактаби «Усули Ҷалид» - мактаби усули хониш - қушод ва соли 1907 барои хонандагони ин мактаб китоби хониш «Адаби аввал» ва «Адаби сонӣ»-ро навиштааст. Мунавварқорӣ тарғибори демократикунони таълим шуда ба хонандагон фанҳои дунявӣ ва динӣ омӯздандро меҳост. Барои ҳар як фан дастури хониш тартиб дода, ба ривочёбии тарбияи ақлӣ, ҷисмонӣ ва ахлоқии хонандагон эътибори қалону усулҳои нави таълиқули таълими онро офаридандро дар назар дошт.

Дар эҷодиёти Абдулло Авлонӣ¹ (1878-1934) масъалаҳои таълиму тарбия, маориф ва мактаб ҷойи алоҳидаро ишғол менамояд.

Авлонӣ соли 1904 баъд аз қушишҳои бисёр ниҳоят дар Миробод мактаби нав қушод. Яке аз хонандагони аввалини Авлонӣ, педагоги мишқури ӯзбек марҳум Юсуф Тоҳирӣ, ки дар университетии давлатии Тошқанд соҳаи зиёд дарс додааст. Авлонӣ бо ҳамроҳии икҷанди эҷиёнии таракқишарвар ширкати «Нашриёт»-ро ташиқи намуд. Соли 1907 Авлонӣ аз генерал-губернатори Туркистон руҳсат гирифта, дар Ҳадро дӯқони китобфурӯшӣ қушод. Дар ин дӯқон, ки «Китобхонаи мактаб» ном дошт, китобҳои нави дар Тбилисӣ, Боку, Москва, ОренбурҒ, Қазон, Уфа нашр мегардид, ба фурӯш мерафтанд.

Вай соли 1909 дар маҳаллаи Дегрез мактаби дигари нав қушод. Авлонӣ дар ҷараёни дарсдиҳӣ дар мактабҳои зарурати тартиб додани китобҳои дарсии аз ҳар тараф муқаммадро ҳис намуд.

ӯ соли 1909 «Ҷамъияти хайрия» қушод, ки барои мактаббачагони маҳаллӣ пул ҷамъ намуда, тақсим мекард.

Авлонӣ дар боран хусусиятҳои хуби инсонӣ: садоқат, инсонпарварӣ, муносибат ба илму мактаб, хусусиятҳои бачагонро илму равшан қушода додааст.

Ахлоқу одоби мактабиро берун аз мактабӣ, муносибатҳои нисбати шахсони дигарро ҳам таърифу тавсиф додааст. ӯ дар боран ахлоқ чунин гуфтааст:

«Ахлоқ ин илмест, ки шахсонро ба неқӣ даъват намуда, аз бади брмстегардонанд. Ахлоқ китобест, ки неқи одоби неқро, бади одоби бадро бо дағлеғу нисолҳо баён мекунанд. Ҳар як шахси аз илми ахлоқ ноқифшуда, мақсаду мароми худро дар ин дунё медонад. Ахлоқ - ин маҷмуи одобҳо мебошад. Одоби неқ бошад, худ аз худ дар инсон пилдо намешавад. Барои ривоч додани он як шароити муайян, тарбия лозим аст, шахс хангоми ба дунё омадан яку яқбора бад намешавад, вайро шароит, муҳит бақирдор тарбия мекунанд».

Ахлоқу одоб алоқан зич доранд. Ҳамеша бо ҳамроҳии хирдмандӣ одоби хуш, муомилани неқу гуфтори неқ ҳамроҳанд. Авлонӣ таъкид мекунанд, ки одоб ин сирати нафс буда, онро бо ақл меомӯзанд. Одоби неқ ин тарбия ёфтани нафс буда, ба корҳои неқ одат намудани он мебошад.

¹Уинионов А. Педагогика тарихи. Т.2004. (Тарҷумани Кириёи Ҳасанов).

Абдуқодир Шакурӣ (875-1943) шахси аввалине, ки дар шаҳри Самарқанд усули мактаби навро ҷорӣ кардааст. Шакурӣ асбобҳои аёнии мактабро дигаргун мекунад. Ӯ ба устоҳо парта ва досяҳо мефармояд. Ҳамин тавр, Шакурӣ аввалин маротиба дар деҳаи худ Раҷабамин (соли 1901) мактаб таъкид мекунад ва дар ин мактаб бо усули нав ба хонандагон илм меомӯзонданд. Ӯ қисман аз китобҳои ба забони тоҷорӣ навишташуда – китобҳои «Муаллими аввал» ва «Муаллими соғӣ» истифода мебарад.

Шакурӣ китоби алифбои аввалинро тартиб додааст. Нависанда Раҳим Хошим, шогирди Шакурӣ таъкид менамояд, ки дар ин китоби Алифбо аввалин маротиба хондани калима ҳиҷо ба ҳиҷо нишон дода шуда, барои таълими муқтакил омӯхтан дар охири китоб камтар намунаҳо аз матни хониш дода шуда буд. Алифбо аз 48 саҳифа иборат буда, тахминан барои 90 дарс тақсими карда шуда буд. аз тарафи Шакурӣ соли 1907 дуюмин китоб эҷод шуд, ки номи он «Чомеъ – ул - ҳикоят» буд.

Талбирҳои ёрии иҷтимоӣ - педагогӣ ба аҳолии дар солҳои Ҷанг (1941-1945)

Муаммосе, ки дар оқибати Ҷанги солҳои 1941-1945 ба вуҷуд омад, ахволи бачагонро душвор кард. Муносибати давлат ва ҷамъият ба кӯрбонҳои “беғуноҳ”-и Ҷанг - бачагон дигар шуд. Давлат кушиш кард, ки ин муаммохоро бо кушодани мактаб-интернатҳо барои бачагони кӯчонда овардашуда ва зиёда кардани хонаҳои бачагон ҳал намояд. Ин ҳаракат, хусусан, дар кӯчонда овардани муассисаҳои бачагон аз ҷойҳои фронт ба Ўзбекистон бештар намоён буд.

Қабул кардан ва ҷойгир кунондани бачагон ва калонсолон, ки кӯчонда оварда буданд, фаволияти асосии солҳои Ҷанги республика гардида буд. Дар Тошканд тарбиятгарони хонаҳои бачагони Зувва ва Қрим ҷойгир карда шуданд. Мактаби намоёни ноҳияи Поп ба хонаи бачагон табдил дода шуд. Вале ҷиҳозҳои даркорӣ: кат, кӯрпаю болишт, либосворӣ намерасид. Ба хонаҳои бачагон аҳоли дастӣ ёри дароз карданд. Дар Тошканд хонаҳои бачагони рақамҳои 1, 2, 3, 14, 15, 18 барои бачагони Белоруссия фаволият нишон мебуд.

Дар архивҳои китоби кайдномаи хонаи кӯдакони Тошканд дар солҳои 1941-1942 мавҷуд аст. Дар он бо аризаи шаҳрваддон дар бораи “ба фарзандӣ гирифтани” дучор мешавем. Ҳамон солҳо дар шаҳри Тошканд Маркази қабул ва ба хонаи бачагон ҷойгиркунии бачагон таъкид шуда буд.

Соли 1942 ин гуна марказҳо дар шаҳрҳои Фарғона, Ҷирғанд, Намангон, Андйон, Туртқул ҳам сохта шуданд.

Ба Ўзбекистон, аз ҷумла ба Самарқанд хонаи бачагони рақами 21-и Пошша ва муассисаҳои испаниро кӯчонда оварда буданд.

Муаллифи асари “Рӯзномаи фронт”, публицист ва нависандаи машҳури рӯмини Хайра Зинке ҳам дар солҳои Ҷанг дар синни 18-солагии ба Ўзбекистон эвакуатсия шуда буд. Ӯ дар Самарқанд дар хонадони колхозчӣ Абдурауф Ҷураев зиндагӣ кардааст.

Аз соли 1944 сар карда, дар Тошканд Маркази кӯчонда овардани бачагон таъкид карда шуда буд. Дар қори марказ духтурҳо ҳам иштирок мекарданд. Дар он солҳо ба тарбия гирифтани бачагони муҳоҷир васеъ ҷорӣ шуда буд. Масалан, яке аз аниқлиноҳи шуда Фаина ном духтарчаи Ленинградиро Усмон Юсупов ба ҳамсари ӯ Юлия Степаненко ба тарбияи худ гирифтанд. Охантири тошкандӣ Шохмад Шохмаҳмудов ва ҳамсари вай Баҳрияз 14 нафар бачагони миллатҳои гуногунро ба тарбияи худ гирифтанд.

Солҳои 1944-1945 барои бачагони нобино ва қар синфхонаҳои махсус таъкид карда шуд. Дар моҳи август соли 1941 дар рӯзномаи “Правда” мақолаи Л.Толстой дар бораи таассуротҳо аз сифари Ўзбекистон (“Самоотверженность”) ҷоп шуд.

Шумораи хонаи бачагон меафзуд. Соли 1945 шумораи онҳо ба 267 аяд расид. Дар онҳо 30792 нафар бачагон тарбия мегирифтанд. Дар давран Ҷанг ҳаракати идораҳои давлатӣ ва ҷамъият ба таъкили таълими бачагон дар мактаб нигаронида шуда буд. Ходимони таълими халқ на фақат ҷараёни таълимро таъкил менамуданд, балки ба оилаҳои ҷанговарон ва бачагони кӯчонда овардашуда ёри мебуданд.

Мактаби рақами 50-и Тошканд соли 1943 маскани истироҳатиро барои 50 нафар бачагон таъкид намуд. Дар ин маскан хонадони синфҳои ибтидоӣ то соати 19.00 мемонданд.

То давран Ҷанг дар муассисаҳои берунамактабӣ бештар мақфилҳои бо тарбияи бадеӣ вобаста амал карда бошад, дар солҳои Ҷанг кружокҳои—авиамоделчӣён, табиатшиносон, техникҳо, физикҳо, химикҳои ҷавон таъкид шуд.

Маркази тарбияи бадеии Ўзбекистон соли 1942 намоиши рисомиҳои қашиди бачагонро таъкид намуд. Дар расмҳо давхатиҳои дивран Ҷанг акс меёфт. 40 сурати бехтарини он дар Москва ва дар Нью-Йорк (с.1943) ҳам намоиш дода шуданд.

Пас аз чанг бисёр оилаҳо ва бачагони кўчонда овардашуда ба ҷойҳои худ баргаштанд. Вале чандин оилаҳо ва бачагон бо хоҳиши худ дар Ўзбекистон монданд.

Соли 1956 Ҳуқумати Ўзбекистон бо ёри аҳли ҷамоат дар Янгибўл, Фарғона, Қўқанд ва Хива шаш мактаб-интернат кушод. Соли 1962 шумораи мактаб-интернатҳо ба 119 ва хонандагон ба 38.000 нафар расид.

Мактаб-интернатҳо, муассисаҳои типи нави таълимӣ тарбия буда, дар онҳо барои хондан ва инкишофи бачагон шароитҳои хуб ба вуҷуд оварда шуда буд. Мақсади асосии ин муассисаҳо, ба амали баровардани тарбияи ахлоқӣ, ақлӣ, эстетикӣ ва ҷисмонии хонандагон иборат буд. Сонитар дар республика мактаб-интернатҳои нави маҳус: мактаби мусикаи ба номи Глиэр, мактаби санъат ва спорт таъкил шуд. Ба ғайр аз ин, барои бачагони аз ҷиҳати ақли ва ҷисмонӣ маҳдуд мактаб-интернатҳо ҳам кушода шуд. Дар солҳои 60-уми асри XX таъкил шудани муассисаҳои нави тарбия, ясли ва боғча, мактабҳои рӯзи қорашон давомдор таъкил шуд. Аммо аз сабаби сиёсати он давр таҷрибаҳои ин муассисаҳо дар матбуот асқ нагардидаанд.

Дар охириҳои солҳои 70-уми асри XX дар ахлоқи ҷавонон, хусусан наврасон дигаргунӣҳо мушоҳида гардид. Бинобар ин дар солҳои 80-ум муаммоҳои мубориза ва пешғирӣ бар зидди алкоголизм, наркомания ва тақсоқоманӣи кўндагонг шуда истода.

Яке аз шаклҳои ҳосил намудани малакаҳои иҷтимоӣ ва касбии хонандагон таъкил шудани қорхонаҳои таълимӣ - истеҳсоли (УПК) буда, дар онҳо бачагон касбҳои гунгунро меомўхтанд. Ба тариқи мисол фабриқати қорхонаи 210-уми Тошкандро овардан мумкин аст. Дар ин солҳо муассисаҳои тарбияи иҷтимоии берунмақтабӣ ҳам инкишоф ёфт.

Аз таърихи ривчоёбии муассисаҳои оммавии таълимӣ томақтабӣ ва иҷтимоишавии бачагон дар Ўзбекистон

Ба вуҷуд омадани муассисаҳои тарбиявии оммавии томақтабӣ дар Ўзбекистон ба нимаи аввали асри XX рост меояд. Дар ин давр дар Туркистон боғчаҳои бачагонаи тайёркўнӣ барои дохил шудан ба гимназия мавҷуд буд.

Соли 1919 бо мақсади ниғаҳдории саломатӣ ва бо ҳуқуқ таъмин намудани бачагон "Шурои Ҳифзи боғчаҳо" таъкил шуд. Барои ҳалли муаммоҳои тарбияи кўдакон ошхонаҳои оммавӣ, боғча

ва яслиҳои бачагон кушода шуд. Мақсади асосии ин гуна қорҳо ба ҳаёти иҷтимоӣ бештар ҷалб намудани занон буд.

Бо мақсади ривочи қорҳои таълим соли 1918 дар қисми шаҳри Қўҳан Тошканд барои бачагони ўзбек боғчаи 4-уми бачагона таъкил шуд. Соли 1919 дар Самарқанд боғчаи 20-уми бачагон ва дар хонаи 3-уми бачагон гуруҳҳои томақтабӣ кушода шуд. Дар соли 1926 дар 40-муассисаи томақтабӣ 2 ҳазор нафар кўдакон тарбия мегирифт.

Соли 1927 бо мақсади Ҳимояи озодии занон ҳаракати "Ҳуҷум" сар шуд. Ин ҳолат ба боғчаҳо додани бачагонро афзуд. Барои ёри расонидан ба занони қорғар аз тарафи иттифоқҳои касаба ва қорхонаҳои қалон майдончиҳои тобистонан бачагон таъкил карда шуд. Дар солҳои 30-уми асри XX тафтиши тозагии ҷойи зинг ва майдончиҳои бачагон гузаронида шуд.

Соли 1930 дар тамоми шаҳр ва вилоятҳои Ўзбекистон маслиҳатхонаҳои педагогӣ таъкил гардид. Мақсади асосии он аз таъкил кардани маврўзаҳо, радиосўҳбатҳо иборат буд.

Солҳои 1933-1934 дар Ўзбекистон 3840 майдончиҳои қолҳози мавҷуд буда, дар онҳо 127 ҳазор нафар бачаҳо тарбия мегирифтанд. Соли 1933 барои боғчаҳои кўдакон аввалин маротиба лонҳаи барномавӣ сохта шуд. Ин гуна дастурҳо, ки ба забони русӣ буд, сонитар ба забони маҳаллӣ аз нав таҳия гардид.

Барои муассисаҳои томақтабӣ кадрҳои ихтисоснок намерасиданд. Бинобар ин, қурсҳои семоҳан тайёр кардани кадрҳо аз байни аҳолии деҳот таъкил карда шуд. Аз солҳои 30-уми асри гузашта вазифаи тайёр намудани мутахассисони таълим ба зимман омўзиншохҳои педагогӣ гузошта шуд.

Дар солҳои 1938-1934 дар республика 927 боғчаи бачагон буда ин дар онҳо 36.710 нафар фарзандони ақоли тарбия мегирифтанд.

Дар ин солҳо бо мақсади бештар намудани сифати таълим чунин тадбирҳо амалшуда шуд:

- таъкил намудани қорҳои услубӣ дар ҷойҳо;
- тайёр кардани ҷихозҳо, дастурҳои таълимӣ;
- ҷалб намудани эътибори аҳли ҷамиятчиғӣ ба масъалаҳои таълим.

Солҳои чанг дар Ўзбекистон 20 ҳазор нафар бачагон кўчонда оварда шуда буданд. Дар натиҷа шумораи боғчаҳо афзуда, рӯзи қорини онҳо дароз карда шуд. Ҳамон солҳо интернатҳои томақтабӣ

хам ташкил гардид. Дар онҳо кўдаконе, ки оилашонино гум карда буданд, тарбия метрифтанд.

Ба туфайли муаммоҳои хуроқворӣ баъди Ҷанг барои баъчагони камқувват боъчаҳои типӣ санитарӣ ташкил карда шуд. Ба ривочи таълим дар дехот аҳамияти калон дода шуд.

Соли 1959 ду намууди таълими томактабӣ ба муассисаи ягона таълил дода шуд. Ин ба хубтар шудани ҷарасни тарбияи кўдакони оварда расонд.

Тайёр кардани мутахассисони маълумоти миёнаи махсус ба ӯҳдаи омӯзишгоҳҳои педагогии Тошканд ва Марғилон гузошта шуд, дар онҳо дар соли хониши 1957-58 517 нафар мутахассисон тайёр карда шуданд. Дар Тошканд, Самарқанд, Бухоро, Намангон, Фарғона, Чирчиқ хонаҳои услубӣ кушода шуд.

Соли 1961 дар институтҳои илмӣ-тадкикотии фанҳои педагогикаи ба номи Қорӣ Ниёзӣ маркази ёрирасонӣ ба хонаҳои услубӣ ташкил карда шуд.

Дар натиҷаи таълими 26-уми апрели соли 1966 дар Тошканд 2250 муассисаи таълимӣ вайрон шуд.

Дар муддати кӯтоҳ бо ёрии бинокорони республикаҳои дигар ин муассисаҳо аз нав сохта шуданд.

Дар солҳои 60-80-и асри ХХ таълими оммавӣ бо равишҳои зерин ба амал бароварда шуд:

- бо мақсади омӯхтани таҷрибаҳои муассисаҳои таълими байниҳочагӣ дар миқёси республика анҷуманҳо ташкил кардан;

- ташкили мусобикаҳои байни қолҳозҳо барои гирифтани мукофоти "Муассисаи аз қама бехтарин";

- барои баъчагоне, ки ба бемории сиротқунанда дучор шуданд, муассисаҳои махсус ташкил намуудан;

- ташкили муассисаҳои таълими нигаҳдорини тандурустии баъчагон;

- тайёр намуудани тарбиячиён ва мутахассисони педагогикаи тиббӣ барои муассисаҳои томактабӣ;

- ба тайёркунии мутахассисон вобастагардонии омӯзишгоҳҳои педагогӣ ва мусикии республика;

- тартиб додани дастури ягонаи тарбияи баъчагони синни томактабӣ;

- ба тарбияи эстетикани баъчагон аҳамияти калон додан - истифода аз асарҳои санъати дигар миллатҳо, ташкили намоиши расмҳои кашидани баъчагон.

Баробари мустақилии дар Ӯзбекистон муаммоҳои иҷтимоии ҷамъият боз ҳам афзуд ва тезу тунд шуд. Сабабҳои ин дар ҷорӣ гардидани равишҳои услувор ва ру ба рӯшавӣ ба душвории ҳалли муаммоҳои иҷтимоӣ мебошад. Вале ба туфайли ба амал бароварда шудани қоидаҳои демократия ва ошқорасӣ, истифода бурдани таҷрибаҳои бойи аҷдодон аз тарафи давлат ба муҳтоҷон ёрии иҷтимоӣ-педагогӣ реалӣ расонда мешавад, барои ривочи фанни педагогикаи иҷтимоӣ тадбирҳои зарурӣ андешида мешавад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО:

1. Давраҳои инкишофи фанни педагогикаи иҷтимоиро дар Ӯзбекистон нишон диҳед.
2. Афкори иҷтимоӣ-педагогӣ маорифпарварон аз ҷиҳи иборат аст?
3. Равишҳои асосии ғайолиятӣ иҷтимоӣ-педагогиро дар солҳои 1917-1940 нишон диҳед.
4. Асоси ғайолиятӣ иҷтимоӣ-педагогиро дар Ӯзбекистон дар солҳои Ҷанги дуоми ҷаҳонӣ ҷиҳи ташкил мекунад?
5. Ташкили ғайолиятӣ муассисаҳои таълими оммавии томактабӣ ба қадом қоидаҳо асос карда шудааст?

Мавзӯи 7. Мафҳумҳои дағҷидан ва деғнағсия — ҳамчун муаммон иғтимоӣ — педагоғӣ

Нақша:

1. Мафҳумҳои “меғёр” ва “аз меғёр дағҷидан” дар педагоғикаи иғтимоӣ.
2. Хелҳои дағҷиш.
3. Мафҳуми “нуғсон” ва намулдҳои он.
4. Хусусияти ба худ хоси меғёри иғтимоии бағалон.

Ибораҳои тағлиқ: одамони ба эғтибор муғтоҷ; дағҷишҳои гуноғун; мафҳумҳои “меғёр” ва “аз меғёр баромадан”; тавсифи хулқу ағвор ва ривочёбии бағалон; дағҷиши ғисмонӣ; бесифатии оби нушоқӣ; иғтидорноқии бағалон; мафҳуми дағҷишҳои педагоғӣ; мафҳуми “меғёри иғтимоӣ”.

Мафҳумҳои “меғёр” ва “аз меғёр дағҷидан” дар педагоғикаи иғтимоӣ. Дар хар як ғамғилит, катғи назар аз он, ки дар қалом дарачаи тараккиёт аст, одамони ба эғтибор муғтоҷ хастанд. Инҳо аз ғиҳати ғисмонӣ, руғи ва иғтимоӣ аз ривочёбӣ берун мондаанд. Ба ин гуруғи одамон ғамғилит ва дағлат муносибати алоғида зоғир мекунанд.

Дар вақти хоғира дар дағлатҳои ИМА ва Аврупо консепсияи интеғратсионии (барқарорсозӣ, пуғрақунӣ)-и одамони дорони дағҷишҳои гуноғун ба амал бароварда мешавад. Мувоғиқи ин консепсия ғунин одамон ағзоёнии баробархулқуки ғамғилит доғиста, аммо имқониётҳои мағлуд доғта хисоб қарда мешаванд. Аз боғси ағзуи тарғидани шумораи одамони имқониётҳои мағлуд дар тамоми дунё, аз ғумла дар Ёзбекистон, ин муаммо ранги ғилди тирифтаст. Бинобар ин ба муаммон мағур, мағусан ба муносибат бо бағалони дорони имқониётҳои мағлуд диққати қалон доғдан доғим аст.

Дар тиб, психолоғия, соғсионлоғия нишондиҳанда ва дарачаҳои хоғсан “меғёр” мавҷуд аст. Ғиҳатиҳои ба меғёр рост навоғдаро “дағҷиш”, “аз меғёр баромадан” меноманд.

Дар педагоғикаи иғтимоӣ мафҳумҳои “меғёр” ва “аз меғёр баромадан” (дағҷиш) басо ағамиятноқ аст. Онҳо барои тавсифи хулқу ағвор ва ривочёбии бағалон истиғода бурда мешаванд. Дағҷиш ҳам муғбӣ ва ҳам манғи шуданаш мумкин аст. Масалан, дар ривочёбии баға қадмонии ақли ҳам, ниҳоят қобилиётноқӣ ҳам, аз меғёр баромадан (дағҷидан) хисоб меёбад. Хусусиятҳои дар

хулқу ағвор мавҷудан майнуғи, ғиноғторӣ, нағшғамандӣ ба ривочӣ шахс ва пешрағти ғамғилит тағсири манғи мерасонанд.

Хелҳои дағҷиш

Хелҳои дағҷиши аз меғёр баромаданро шартан ба ғор гуруғ ғудло қардан мумкин аст: ғисмонӣ, руғи, педагоғӣ, иғтимоӣ.

Дағҷиши ғисмонӣ бо сағоматии инсон воғаста аст. Ғисмонан аз меғёр баромадан дар асоси омилҳои ирғи, ё яғон холатҳои берунан вағияти эғолоғӣ, бесифатии оби нушоқӣ, пағти дарачаи индиғи ва ғайраҳо руғи меғиҳад. Тағкилоғи умумиғағонии ниғағлории танғруғсти соғи 1980 се хелӣ шахсонии имқониётҳои мағлуди вағиғти бриғаниро қабул қарда буд:

- 1) Бёморӣ, хастағи - гум шудан ё ағомағияи функсияҳои руғи ёқи физиолоғӣ;
- 2) имқониётӣ мағлуд - гум қардан ё ки мағлуд будани яғон қобилиётӣ инсон;
- 3) ноғирой, аз омилҳои ғинсӣ ё ки иғтимоӣ баромада омада, ба иғрон яғон фағолиётӣ инсон садди роқ мешавад.

Дар дағлатҳои Фарб мағлуми “шағси имқониётҳои мағлуд” мавҷуд аст. Ба ин гуруғ бағалоне доғил мешаванд, ки сарғузағтҳои нохуши ғисмонӣ ё руғи доранд. Инғунин мағлуми “нуғсон” ҳам мавҷуд буда, ба нағвҳои руғи, ғисмонӣ, мураққаб ва вағини ғудло мешаванд.

Мағлуми “нуғсон” ва намулдҳои он

Ба нуғсонҳои ғисмонӣ он қамбудлиҳос, ки ба фағолиётӣ органи инсон доғим ё муваққатӣ халал мерасонанд, доғил мешаванд.

Ба нуғсонҳои руғи қамбудлиҳон доғим ва ё муваққатӣ, ки ба ривочӣ руғи халал мерасонанд, доғил мешавад.

Нуғсонҳои мураққаб қамбудлиҳон ғисмонӣ ва руғиро дар худ тағассум менамоғид.

Нуғсонҳои вағини он қамбудлиҳос мебошад, ки ба тағлиғтири имқониёт намедиханд.

Ба дағҷишҳои ривочӣ ғисмонии бағалон вағроншавии қобилиётҳои дидан, шундиан меғдарояд. Дағҷишҳои руғи боғанд, бо нуғсонҳои ривочёбии ақли воғастаанд. Ба нуғсонҳои руғи вағроншавии нуғки бағалон ҳам доғил мешаванд. Боз як дағҷиши руғи - вағроншавии фағолиётӣ соғай эмотсионалиғ-иродағвай аст. Намули вағинтағини ин дағҷиш ағтизм (ағт - берун) мебошад, ин гуна қас ба мулоқот эғтиёҷ хис намекунад ва худлуғшӣ мекунад.

Истиқдорнокии бачагон як хели алоҳидиан латжиши хисоб меёбад. Дар ин латжиши кобилият муваффақиятнок иҷро намуддани ягон фаволиятро таъмин мекунад.

Мафҳуми латжишиҳои педагогӣ дар педагогикаи иҷтимоӣ васеъ истифода бурда мешавад. Дар педагогика, инчунин дар вақти фаволияти педагогӣ суҳан рондан барои фароҳам овардани шароитҳои ривҷёбии шахс меъёрҳои гуногун истифода бурда мешавад.

Дар ҳаёт чунин бачагоне ҳам ҳастанд, ки умуман намеҳонанд, ба мактаб нарафтаанд. Ин ҳолдса бо сабабҳои гуногун рӯй доддааст.

Инро латжиши педагогӣ ном мебарем.

Дар педагогикаи иҷтимоӣ латжишиҳои иҷтимоӣ ҳам кор фармуда мешаванд. Ин мафҳум бо “меъёри иҷтимоӣ” вобаста мебошад. Меъёри иҷтимоӣ модели хулку аъвор, муносибатҳои иҷтимоӣ ва фаволияти инсон мебошад.

Хусусияти ба худ хоси меъёри иҷтимоии бачагон

Хусусияти ба худ хоси меъёри иҷтимоии бачагон тарбия ёфтани хисоб ёфта, дар ҷараёни тарбия бачагон меъёри иҷтимоиро аз худ карда, ба муҳити иҷтимоӣ ворид мешаванд.

Дар адабиётҳои соҳаи педагогика, психология ва сотсиология масъалаҳои кор бо наврасоне, ки хулку аъвори девантӣ (девиатсия) - баромадан, латжидан аз роҳи дуруст) доранд, васеъ акс ёфтааст. Дар Ӯзбекистон барои ин гуна бачагон хизматрасонӣ таъкил карда шудааст. Бачагоне, ки чунин рафторҳо содир намуданд ва синнашон ба 11 расиданд, бо ҳулюсаи комиссияи тиббӣ-психологияи нашон ба мактаб ё омӯзишгоҳҳои касбии махсус фиристода мешаванд. Намудҳои аз меъёр баромадани бачагоне, ки аз тарафи

М.А. Галягузова нишон дода шудааст:

Ҷисмонӣ	Рӯҳӣ	Педагогӣ	Иҷтимоӣ
Бемории ирсӣ, вайрон шудани кобилияти бинояи, шугавоӣ, ногиронҳо ва ғ.	Вайрон шудани ривҷёбии рӯҳӣ, кафомонии аклии, вайронии нутқ, беҳад иқтидорноқӣ.	Аз маълумот-гирини миёна баромадан, аз таълими касбӣ берун баромадан, ба худ касал кардан.	Ятимӣ, латжиши меъёри хулку аъвор, арақхурӣ, напшамандӣ, фоҳишагӣ, оворатӣ, дуздӣ ва ғ.

Барои кори самарабахш бурдан бо бачагоне, ки дорони латжишиҳои гуногунанд, педагоги иҷтимоӣ бояд ба қувваи оила ва ҷамъият таъа минҷояд.

Савол ва сӯроҷиҳо:

1. Мазмуни мафҳумҳои “меъёр” ва “латжиши аз меъёр” чист?
2. Сабабҳои аз меъёр берун баромадани бачагон аз ҷи ёборат аст?
3. Мафҳумҳои “латжиши педагогӣ”, “латжиши иҷтимоӣ”-ро шарҳ диҳед.
4. Хусусияти ба худ хоси меъёри иҷтимоии бачагон.
5. Мафҳуми “нуқсон” ва намудҳои он

Мавзӯи 8. Фаъолияти касбӣ педагогикан иҷтимоӣ

Накша:

1. Моҳияти мафҳуми "Педагогикан иҷтимоӣ".
2. Фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ ва таълимӣ иҷтимоӣ.
3. Тарбия ва тарбияи иҷтимоӣ.
4. Аҳамияти ёрии индивидуалӣ.

Иборатон таъкиҳ: педагогикан иҷтимоӣ; фаъолияти илмӣ; иқтисодӣ ва бозор; рақобат; аз бӯҳет маблағҷудкунии; бекарорӣ; ҳолати иқтисодӣ; тарбияи иҷтимоӣ; донишҳои иҷтимоӣ; ёрии индивидуалӣ; аҳборот; усулҳои фаъолият.

Тарйифи педагогикан иҷтимоӣ ҳамчун фан боиси як қатор баҳсу мунозираҳо шула истодааст. Маблӯм аст, ки ҳар як фан аз рӯи ягонати назария ва амалиёт фаъолият нишон медиҳад. Ин ду соҳа, яъне назарият ва амалиёт ҳамеша мазмунӣ яқингарро пура карда, ба муқамал шудани воқеият таъсири худро мерасонад. Аз ин ҷунин ҳулоса мебарояд, ки мо педагогикан иҷтимоиро ҳамчун соҳаи фаъолияти илмӣ ва амалӣ бояд бидонем. Ба ғайр аз ин педагогикан иҷтимоӣ ба монанди фанҳои дигар (фалсафа, математика, биология) бояд фаъолият нишон диҳад.

Ўзбекистон давлати дорони анъанаҳои таърихӣ педагогӣ мебошад. Дар осори мутафаккирон ва диншиносони Шарқ ғоҷон ба педагогикан иҷтимоӣ ҳос мавҷуданд. Фаъолияти маорифгарварони асри XIX дар соҳаи тарбияи иҷтимоӣ манбаи педагогикан иҷтимоӣ ҳисоб меёбад.

То солҳои 90-уми асри XX педагогикан иҷтимоӣ бо сабабҳои объективӣ аз ривҷебӣ бозмонда буд. Дар охири асри XX педагогикан иҷтимоӣ ба инкишоф шурӯъ кард. Ин ҳолат бо зарурати истифодаи комёбиҳои педагогикан иҷтимоӣ дар фаъолияти амалӣ вобаста аст. Қоидаҳои фаъолияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ: иқтисодӣ ва бозор, рақобат, аз бӯҳет маблағҷудкунии, барқарорӣ ва ҳолати иқтисодӣ ба педагогикан иҷтимоӣ рӯ овардандро талаб кард.

Як қатор олимони Русия барои тавсифи педагогикан иҷтимоӣ қўшиш карданд. Масалан, Ю.В.Василков таъкид намудааст, ки ин фан "Назария ва амалиёт тарбия ва таълимӣ шахс ё гурӯҳи алоҳида мебошад".

Назар ба фикри А.В.Мудрик "Педагогикан иҷтимоӣ - педагогикан омӯхтани тарбияи иҷтимоӣ ҳаман синну сол ва гурӯҳи иҷтимоӣ мебошад".

В.Д.Семенов бошад педагогикан иҷтимоиро "Фан дар боран мутаҳид намудани комёбиҳои муайян ва дар ҷараёни тарбияи иҷтимоӣ ба амал баровардани он" номидаст.

И.П.Юдасий ҷунин таъриф додааст: "Педагогикан иҷтимоӣ - фан дар боран қонунӣтарҳои таъсирирасонӣ ба ташаккули шахс ва муаммоҳои тарбияи иҷтимоӣ аст".

М.А.Ғалагузова қўшиш кардааст, ки ба педагогикан иҷтимоӣ бо муайян кардани объект ва предмети он таъриф диҳад.

Маблӯм аст, ки фан фаъолияти донишҳои объективо ба як система дароварда, ба истеҳсолот менигаронад. Педагогикан иҷтимоӣ аз ду мафҳум иборат: "педагогика" ва "социология".

Дар ҷараёни иҷтимоишавӣ баҷагон донишҳои дар боран муносибатҳои иҷтимоӣ, меъри хушк аъво, малака ва маҳорати зисту зиндагонӣ азбар менамоянд. Ин ҷараён ҳусусан, дар қўдаки ниҳоят бо суръатҳои тез ба амал мебарояд. Қўдак то синни панҷсолагӣ бисёр донишҳои метирад, ки дар ҳаёти ондаш ҳеле зарур мебошанд.

Ҳусусияти иҷтимоишавии баҷагон аз он иборат аст, ки онҳо ба меъёрҳои гуногуни зисту зиндагӣ баҳо медиҳанд. Баҷагон ин донишҳои аз худ кунанд ҳам, дар иҷтимоишавии онҳо падару модарон, ҳешовандон, педагогҳои таъсири қалон мерасонанд. Онҳо барои пухта ва сари вақт аз худ кардани ба ҳаёт тағбиқ намудани ин донишҳои роли қалон мебозанд. Алоқан ин ҳолат бо педагогикан иҷтимоӣ дар он зоҳир метарзад, ки баҷагон дар мактаб ё дигар муассисаҳои таълимӣ донишҳои назарӣ метиранд.

Ба баҷагон расондани донишҳои иҷтимоӣ, ки ба иҷтимоишавии онҳо ёри мерасонанд, инҷунин ташаккули долани малакаи маҳорати иҷтимоиро таълимӣ иҷтимоӣ меноманд.

Тарбия ҳамчун объекти асосии педагогика ҳамеша дар маркази диққати олимони буд. Баробари ин мазмуну мафҳуми "тарбия" аҳамияти амалӣ дорад. Зеро ин мафҳум аз мақсад ва вазифаҳои фаъолияти педагогӣ баромада меояд.

Аз тарафи дигар тарбия категорияи доимӣ ва умумии ҳаёти иҷтимоӣ мебошад. Доран иҷтимоӣ тарбия аз маънои луғавӣ он ҳеле васеъ аст. Аз ин рӯ тарбияи иҷтимоӣ ҳамчун муносибати инсон ба ҷамъият, қобилият, дониш, арзишҳои ӯ ба инкишофи минбаъдан

инсон ёри мерасонад. Тарбия аз тарафи шахс ва тапшиқлотҳои тарбиявӣ ба амал бароварда мешавад.

Агар ба тарзи дигар гӯем, тарбияи иҷтимоӣ ҷараёнест, ки шароитро барои ривожёбии мусбӣи инсон ба вуҷуд меоварад.

Тарбияи иҷтимоӣ бо роҳи таъкил намудани ғайолияти маънавияш ва ҳаёти ҷамъа, рафатноккунии ғайолияти худдиоракунӣ ба амал бароварда мешавад.

Тарбияи иҷтимоӣ ба маънои васеъ азбар намудани дониш ва услухи фикркунии, малака ва маҳорат, меъёри эҷишту зиндагонӣ, арзишҳо, таҷрибаи муносибат бо одамон, ба худ боварӣ намудан, худшиносӣ, ҳаёти иҷтимоии худро муайян кардан фаҳмида мешавад.

Таълим дар худ ин ҳолатро инъикос менамояд: таълими муқтасид, тарғиби маданият, худташаққуллиҳӣ ва мустақилгона дониш омӯхтан.

Ёри индивидуалӣ дар ҳал намудани муаммоҳо, худинкишоғиҳӣ, баланд бардоштани мавқеи инсон дар ҷамъият намоеъи мешавад. Ёри индивидуалӣ ба дигар одам додани донишҳо, малакаҳо буда, ривоч додани ҳисси донишмандии кадрӣ худ, худшиносӣ, мансубият ба оида, ҷамъият мебошад.

Муносибати байнихамдигарӣ дар ҷараёни тарбияи иҷтимоӣ ба воситаи суъбаҳоҳои ҳамин ҷараён: аҳборот, услухи ғайолият ва арзишҳо сурат мегирад.

Умуман, муносибати байнихамдигарии тарбиявӣ ва тарбияёбанда ғайолияти ягона буда, мазмунӣ он ба мазмун, ҳаракатер, самаранокии тарбия ва ҷи гуна шахс ҳисоб кардани иштирокчиёни ғайолият вообаста аст.

Тарбияи иҷтимоӣ, ки дар ҷараёни муносибати байнихамдигарӣ ба амал бароварда мешавад, барои аз бар намудани дониш ва малакаҳои мусбӣи иҷтимоӣ ва маънавияш шароитҳои хуб фароҳам меоварад.

Савол ва ҷавобҳо:

1. Категорияҳои асосии педагогикаи иҷтимоӣ ҷист?
2. Мазмун ва маҳияти категорияи "ғайолияти иҷтимоӣ" педагогӣ"-ро шарҳ диҳед.
3. Категорияи "таълими иҷтимоӣ"-ро фаҳмонед.
4. Фарқи мафҳумҳои "тарбия" ва "тарбияи иҷтимоӣ" ҷист?
5. Мақсад ва вазифаҳои тарбияи иҷтимоиро баён кунед.

Мавзӯи 9. Таълими педагогикаи иҷтимоӣ

Нақша:

1. Қоидаи ба табиат мувофиқ будани тарбия.
2. Қоидаи мувофиқати тарбия ба маданият.
3. Аҳамияти менталитет дар ҷаҳонбинии инсон.
4. Қисмҳои таркибии менталитет.
5. Хусусиятҳои миллии анъанаҳо.

Ибораҳои тақлифӣ: сивилизатсияи инсоният, омилҳои бавосита ва бевосита; шароитҳои моддӣ, ғайбӣ, психологӣ; хусусиятҳои муҳими этнос; шуурӣ иҷтимоӣ; фикри оммавӣ; кайфияти оммавӣ; элементҳои шуур; мухаббат ба Ватан; мухаббат ба забони модарӣ.

Назария ва амалияти педагогикаи иҷтимоӣ ба анъанаҳо ва хусусиятҳои этнография, таъриҳӣ, маданияти халқ вообаста буда, ба афкори динӣ ва ахлоқии арзишҳои инсонӣ таъкил мекунад. Дар давоми сивилизатсияи инсоният ҳар навъ ҷамъият бо мавзӯи муносибат бо аъзоёне, ки худашон мустақил мавҷудияти худро таъмин карда наметавонанд: бачаҳо, пиронсолон рӯ ба рӯ шудааст. Муносибат нисбат ба ин гуна одамон дар ҳамбастагӣ ба хусусиятҳои ғайбӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, ахлоқӣ ва миллии ҷамъият ривоч ёфта, аз ҷисмонан нест кардани онҳо сар карда, то аъзоёни қомилӣ ҷамъият шуданашон намоеъи мешавад.

Соҳибистиқлол шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон, роҳи ба худ ҳосил таракқиёти интиҳоб намудани давлат ва ҷамъият вазифаи барқарор намудани арзишҳои милли-маданӣ, маънавияш ва ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои миллиро дар тамоми ҷабҳаҳои ҳаёт пеш гузошт.

Қоидаи ба табиат мувофиқ будани тарбия

Ҷои бо табиат мувофиқ будани тарбия дар давраҳои қадим пайдо шуда, ба воситаи асарҳои Демокрит, Афлотун, Арасту ба мо омада расидааст.

Қоидаи ба табиат мувофиқ будани тарбия дар осори Ян Аммос Коменский ва педагогҳои асрҳои XVIII-XIX ривоч ёфтааст.

Инкишофи фанҳои доир ба табиат ва инсон дар асри XX қоидаи ба табиат мувофиқат намудани тарбияро боз ҳам ғайитар намуд. Дар ин бобат қоидаи кашфкардаи олими бузурги рус В.И.Вернадский - ноосфера ҳам роли қалон бозид.

Ноосфера - ҷунин мафҳум аст, ки он даврӣ ривожёбии шахсро нишон дода, ғайолияти бошууронаи инсон ба пайдошавӣ ва ҳал кардани муаммоҳои тарбия таъсир мерасонад.

Коида бо табиат мувофиқ будани тарбия ба мутобиқ шудани конунҳои таракқиёти инсон ва табиат, ба ҳисоб ғарифтани хусусиятҳои синну сол ва ҷинси тарбиябандгон имконият медиҳад. Мувофиқи ин қоида инсон:

- худро як қисми ҳаёти Ҳис мекунад;
- ҷараёнҳои рӯйдодан планетарӣ ва муаммоҳои глобалии онро дарк мекунад;

- худро барои ноофори масъул Ҳис мекунад;
- худро ҳамчун офарандан ноофори доништа, нисбат ба табиат, сайёраҳо ва биосфера муносибати мусбӣ зоҳир менамояд.

Қоидаи мувофиқати тарбия ба маданият

Қоидаи ба маданият мувофиқат намулдани тарбия дар асарҳои педагогони англис Чон Лок (асри XVII), мутафаккири фаронсаӣ Клод Гешетсий (асри XVIII) ва педагогони Швейтсия Йоганн Песталоцци акс ёфтааст.

Аз рӯи фикри педагогони немис Фридрих Дистервег (асри XIX), қоидаи ба маданият мувофиқат намулдани тарбия бояд ба кадрӣ ва умуминсонӣ асос ёбад. Ин қоида мақсаддор, ки баҷагон ва наврасон маданияти халқ ва ҷамъиятро аз бар намонанд. Дар ин ҷо равишҳои миллӣ, ҷисмонӣ, маданӣ, аклӣ, моддӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, ахлоқӣ маданӣ дар назар дошта шудааст.

Қоидаи вариативии тарбия. Ин қоида бо ғуногурангӣ ва ҷамъиятӣ асос ёфтааст. Вариативии тарбия талаб мекунад, ки баҷагон ва наврасон маданияти этники, хусусиятҳои шахсӣ, ҷамъиятӣ ва ҷамоатӣ дар назар дошта шаванд.

Қоидаи ҷамоавии тарбия. Иҷтимоишавии баҷагон дар ҷараёни муносибат бо ҳамсолон ва калонсолон рӯй медиҳад. Тарбияи иҷтимоӣ дар ҷамоа ба амал бароварда мешавад.

Ҷои востанӣ асосӣ будани ҷамоа дар замони қадим пайдо шудааст. Асосҳои назарин он аз асри XIX сар карда, аз нуктаи назари педагогӣ тақдир карда мешавад.

Мувофиқи ин қоида тарбия дар ҷамоаҳои ғуногун ба амал бароварда мешавад, ба инсон имконият медиҳад, ки таҷрибаи дигаронро омӯзад ва ба ҳаёт таъбиқ намояд.

Қоидаи яҷоғатӣ фароғии тарбия. Зарурияти муоширати байни тарбиячи ва тарбиябанди ханӯз дар Элладаи қадим пайдо шуда, сипас дар осорҳои катор педагогҳо акс ёфтааст. Фароғияти яҷоғатӣ тарбиячи ва тарбиябанди дар ҷараёни муоширати байни онҳо

ва ба амал баровардану иҷрои арзишҳои ақли, иҷтимоӣ сурат мегирад.

Дар фароғияти яҷоғатӣ баробарҳуқуқии тарбиячи ва тарбиябанди не, балки ҳурмати байниҳамдигарии онҳо роли асосӣ мебошад.

Қоидаи муттасилии тарбия. Муттасилии тарбия ҳар як давраривҷоғатӣ инсонро ҳамчун кадрӣ индивидуалӣ ва иҷтимоӣ меонад. Дар ҷараёни ривҷоғатӣ иҷтимоии баҷагон ва наврасон доимо муттасилӣ, давомдор будану нотаъмомии ин ҷараён мавҷуд аст.

Мувофиқи ин қоидаҳои тарбия амал кардан ба педагог имконият медиҳад, ки дар қори тағлиму тарбия қомеъӣ ва самараҳои хуб ба даст оварад.

Омилиҳои таъсирбахш дар таъбақули шахс

Имрӯз омилҳои бавосита ва бавосита ба таъбақули шахс таъсиррасонандаро ба эътибор гирифташ лозим аст. Ба ҷунин омилҳо на фақат шароитҳои моддӣ, ғоявӣ, психологӣ, балки инчунин муҳити ҳам мансуб аст. Ба ин ҷараён муносибатҳои байнимиллатӣ ва сиёсати миллӣ даъватҳои ғуногун ҳам таъсир мерасонад. Ин ҳолат, хусусан дар таъбақули ҳислатҳои шахсӣ таъсир қалон мерасонад. Ба ин ҳислатҳои худшиносии миллӣ, ғурур, ифтихор бари мафҳумҳои дохил шуданашро ба назар гирав, ҳуҷла мебарояд, ки таъбақули шахс бо арзишҳои умуминсонӣ пайваста сурат мегирад.

Таъсирҳои шароитҳои этномаданӣ ба иҷтимоишавӣ нисбати дараҷаи менталитет равшан намоён мешавад. Мафҳуми “менталитет” аз тарафи олими фаронсаӣ Ж.Левн-Брод дар 1911-1912 асри XX ба ғайр қарда шудааст. “Менталитет” бо қадиман “этнос” (халқ, қавм) зич вобаста аст.

Этнос - ҷамъи инсонҳо, ки таърихан дар як ҳудуд таъбақули ёфтаанд, ба хусусияти ғайри забонӣ, маданият, рӯҳияти умумӣ соҳибанд.

Яке аз хусусиятҳои муҳими этнос мавҷудияти этники худшиносии мебошад. Як этнос аз этноси дигар бо хусусиятҳои худ (забон, арзиш, меъёр, дин, характери миллӣ, санъат барниҳо) фарқ мекунад.

Хусусиятҳои шахсӣ, фароғият ва иҷтимоии этнос ба востанӣ этнопсихология ифода карда мешавад. Этнопсихология ҳиссиёт ва қайфият, маънавият ва манфият, анъанаҳои миллӣро дар бар

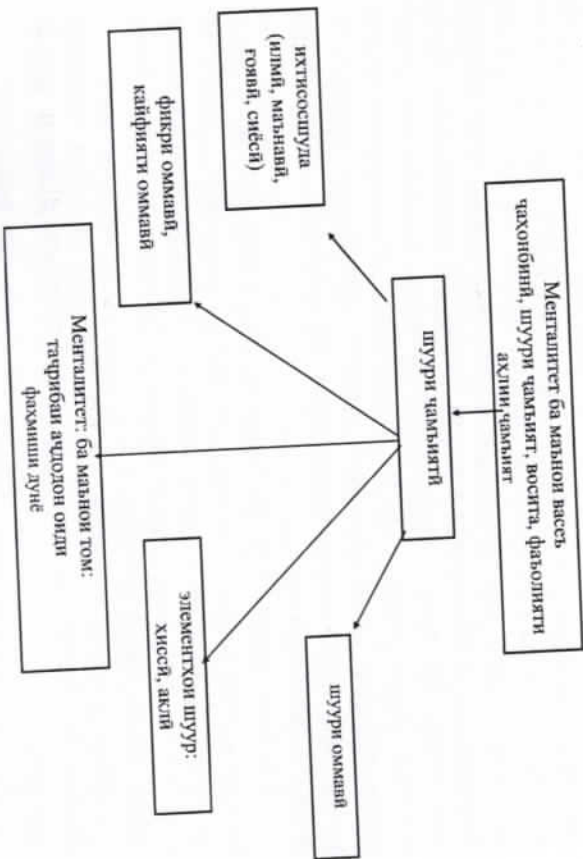
метирад. Барои ифодаи хусусиятҳои психологӣи гурӯҳҳои этники мафҳуми "менталитет" кор фармула мешавад.

Аҳамияти менталитет дар ҷаҳонбинии инсон

Менталитет ҷаҳонбинист, ки дар асоси образҳои тасаввурот дар бораи олам, мавқеи инсон дар он ҳосил шудааст.

Категорияи "менталитет" вақти ҳозира барои ифодаи таркиби омтавии ҷаҳонбинии дарк намулдани анъанаҳо ва маданият дар фанҳои гуманитарӣ истифода бурда мешавад.

Менталитет - ин дараҷаи шуури индивидуалӣ ва ҷамоавии шахс ё гурӯҳи иҷтимоӣ буда, ба воситаи образҳои муайян фаҳмида, ҳис кардани дунёро дар бар мегирад. Менталитет дар натиҷа тараққиёти дарозмуддати ҳалқи маъқур ташаккул меёбад ва модели характер, ҳуҷку автори иқтисодӣ, иҷтимоии онро муайян мекунад.

Қисмҳои таркибии менталитет

Менталитет дар ҷараёни иҷтимоишавии шахс мавқеи муҳимро нишол мекунад, ҷунки он баранди аҳбороти иҷтимоӣ ҳисоб меёбад.

Аҳбороти иҷтимоӣ ба 3 гурӯҳ ҷудо мешавад:

1. Натиҷаҳои олоқи истеҳсолот ва ҷамоавии меҳнат.
2. Муносибатҳои иҷтимоии объективӣ.

3. Забон ва мулоқот.

Менталитет ҳоло дар фан ба маънои васеъ ва танг истифода бурда мешавад. Менталитет дар маънои васеъ қабули ба худ ҳоси шуури ҷамъият, вояи фаролиғияти умумии ақли идрок, худшиносӣ ва муносибати ҳосса ба олам мебошад.

Дар маънои том менталитет ҳамчун таҷрибаи аҷдодҳо, ки ба характерии миллӣ ва фаҳмидаи олам асос карда шудааст, дар бар мегирад.

Педагогикаи иҷтимоӣ ҳамчун педагогика боёд хусусиятҳои этнопсихологӣи тарбиябандагонро ба ҳисоб гирад. Психологӣи миллиро доништан имконият медеҳад, ки тарбиячӣ роҳҳои самарабахши тарбияро дарёб намояд.

Хусусиятҳои психологӣи миллии инсонҳо ба фаролиғияти онҳо дар ҷунин шаклҳо таъсир мерасонад:

- хусусияти ба худ ҳоси миллии фаролиғият;
- хусусияти миллии ҳислатҳои инсон;
- хусусияти ба худ ҳоси муҳити миллии ахлоқӣ.

Хусусиятҳои психологӣи миллии на танҳо ба руҳии инсон таъсир мерасонад, балки ба ин ҷараён мазмуни нав ҳам медеҳад.

Дар психологӣи ҷор соҳаи ҳодисаи шуури ҷамъиятро ҷудо кардан мумкин аст.

1. Соҳаи мотиватсионӣ сабаҳои умумии миллии ва хусусиятҳои ба худ ҳоси ғояҳо дида мебарояд.
 2. Дониши интелектуалӣ характерии ҷаҳонбинӣ бо тафаккури миллат вобастаро нишон медеҳад.
 3. Ҳуҷку автори коммуникативӣ аз меъри муносибатҳои байниҳамдигарӣ, сифатҳои ахлоқӣ ҳар як ҳалқ далолат медеҳад.
 4. Ҳар як ҳалқ дорони хусусиятҳои системаи асаб - модародии ақлӣ соҳиб аст. Ин соҳаи эмотсионалӣ - иродавии шуури иҷтимоиро нишон медеҳад.
- Ҳислатҳои миллии психологӣ ба вояи механизмҳои малақа на стереотипҳои намоён мешавад.
- Амалиёти иҷтимоӣ ва педагогӣ, инчунин як қатор тадқиқотҳои оиларо ҳамчун маскани асосии иҷтимоии ташаккулдиҳандаи ӯҳдадорӣи миллии инсон эътироф мекунад. Оила:
- маънаб бевосита ва домини азҳудҷунӣи меъри миллии ахлоқӣ, ба муҳити миллии маънабӣ ва кадрӣҳои он одаҷунӣи инсон ҳисоб меёбад;

- ба воситан тақлиди ҷиҳатҳои психологияи миллии ба шуур ва рӯҳи шахсон алоҳидгидаро таъмин мекунад;

- ба арзишҳои миллии амал мекунад ва онҳоро ҷун гавҳараки ҷашм муҳофизта мекунад;

- аҳамияти тарбиявии миллии худро дар давоми ҳаёти инсон нигоҳ медорад;

- пешбарандан асосии урфу одатҳо ва анъанаҳои миллии мебошад.

Ҳамин ин хусусиятҳо дар оилаҳои мардуми мо ифодаи равшани худро ёфтааст. Дар ташаққули хусусиятҳои миллии характери фаволияти меҳнатӣ, иштирок дар ҷараёни иқтисодӣ ва дараҷаи маданияти таълим таъсир мерасонад.

Асоси ташаққули характери миллии арзишҳои миллии, таърихӣ, маданиятӣ, динӣ ва ахлоқӣ ҳисоб мебард. Воситан нигоҳдори ва аз авлод ба авлод гузаштани онҳо одат ва анъанаҳои миллии мебошад. Дар асоси арзишҳои ахлоқӣ дар оилаҳо рустуӣ, вазиинӣ, хоксорӣ барин фазилатҳо ташаққул мебард.

Дар асоси як катор таълиқотҳо ва мулоҳизаҳои шахсӣ мо ба ҳулоса омадем, ки натиҷаҳои таъсири тарбияви ба хусусиятҳои ба худ хоси миллат таъсир мерасонад. Онро шарҳан ба ду гурӯҳ тақсими кардан мумкин аст:

1. Характерҳои: боварӣ кардан, ҳиссиётҳои, соддагӣ, сабрнокӣ, дуст доштани бачаҳо.

2. Ахлоқӣ: тарбия ёфтан, ростуӣ, меҳнатдӯстӣ, меҳрубонӣ, одамгарӣ, ғамхорӣ, саховатмандӣ, ватандӯстӣ.

Анъанаҳо ҳамчун унсурҳои таркибии мавҷудияти иқтисодӣ ва маънавий ҳаёти моро бо онҳо пайваст менамояд. Дар ҳар як давран тараккиёт аҳамияту мазмунҳои анъанаҳо бо вазифаҳо ва шарҳотҳои аниқи иқтисодӣ-иқтисодӣ муайян мегардад.

Дар ҳақи танҳо дар ҳолати берун ва дохила Ҳамин арзишҳои қадр карда мешавад. Ҷӣ қадаре ки анъанаҳо қалбӣ бошанд, аз тарафи ҷамъият Ҳамин қадар бо эътиқод қабул карда мешаванд.

Хусусиятҳои миллии анъанаҳо

Анъанаҳо хусусияти миллии доранд. Баробари ин, мумкин аст аз тарафи дигар ҳақиқат ҳам қабул карда ва ғайи тардониди менамояд. Дар ин гуна ҳаёт анъанаҳо намуни умумихалқӣ, байналхалқӣро мегирад.

Ба одату анъанаҳо ду вазифаи ба ҳамдигар алоқаманди менамояд:

а) воситаҳои барқароркунии муносибатҳои мавҷудан Ҳамин қалбӣ;

б) ба ҳаёт татбиқ намудани Ҳамин муносибатҳо аз тарафи инсонӣ нафас.

Ин вазифаҳо бо роҳҳои гуногун ба амал бароварда мешавад: аз ҷар урфу одатҳо Ҷӣ таъри ҳаракат кардани инсонро дар ҳаёт муайян карда бошад, дар ин ҳолат анъанаҳо меъёрҳои умумӣ рафтору инсонро пеш мебарад.

Дар замони ҳозира менталитети халқи мо ба ғояи истиқлол асос карда шудааст. Мафҳумҳои асосии менталитети миллии аз инҳо иборатанд:

« муҳаббат ба Ватан;

« муҳаббат ба забони модарӣ;

« арзишҳои миллии ахлоқӣ, маданиятӣ, маънавий;

« онли;

« мақолати;

« дини ислом;

« маънави таълим ва маърифат;

« таъри ба арзишҳои умуминсонӣ.

Баробари қисми таркибии тамоми Ҷабҳаҳои ҳаёти ҷамъияти бузургӣ соҳаҳои маънави, иқтисодӣ, санъат будани анъана ва одатҳои инсонӣ баъд аз одатҳои инъикос мекунад. Пайдоиши инъикос ба ҳолиаҳои муҳими таърихӣ пайваст мебошад.

Савол ва сӯроҷҳо:

1. Қандаи мунофиқати тарбия ба маданият ба Ҷӣ асос ёфтааст?

2. Қандаи мунофиқати тарбия ба маданият Ҷӣ маъно дорад?

3. Мафҳуми "менталитет" Ҷӣ маъно дорад?

4. Қандаи таркибии менталитет аз Ҷӣҳо иборат аст?

5. "Хусусияти миллии - педагогҳои инсон" Ҷӣ маъно дорад?

6. "Анъана" Ҷӣ аст?

Мавзӯи 10. Мафҳуми педагогикаи иҷтимоӣ ва тарбияи иҷтимоӣ

Нақша:

1. Мафҳуми педагогикаи иҷтимоӣ.
2. Қоидаҳои тарбия.
3. Тарбия ва тарбияи иҷтимоӣ.
4. Вазифаҳои асосии тарбияи иҷтимоӣ.

Тарбия ҳамчун объекти асосии педагогика ҳамеша дар маркази диққати олимони буд. Баробари ин мазмуну мафҳуми "тарбия" аҳамияти амиқи дорад. Зеро ин мафҳум аз мақсад ва вазифаҳои ғарздорона педагогӣ баромада меояд.

Аз тарафи дигар тарбия категорияи динӣ ва умумии ҳаёти иҷтимоӣ мебошад. Дар ин иҷтимоии тарбия аз маънои луғавии он хеле васеъ аст. Аз ин рӯ тарбияи иҷтимоӣ ҳамчун муносибати инсон ба ҷамъият, қобилият, дониш, арзишҳои ӯ ба инкишофи минбаъдаи инсон ёри мерасонад. Тарбия аз тарафи шахс ва таъкилотҳои тарбиявӣ ба амал бароварда мешавад.

Агар дигар ҳелтар гӯем, тарбияи иҷтимоӣ ҷараёне, ки шароитро барои ривҷебӣи мусобии инсон ба вучуд меорад.

Тарбияи иҷтимоӣ бо роҳи таъкилотҳои ғарздорона ба амал ва ҳаёти ҷамоа, рафбатноккунии ғарздоронаи худидорона ба амал бароварда мешавад.

Тарбияи иҷтимоӣ дар маънои васеъ аз бар намудани дониш ва усулҳои фикрқунӣ, малака ва маҳорат, меъёри зисту зиндагонӣ, арзишҳо, таҷрибаи муносибат бо одамон, ба худ боварӣ намудан, худшиносӣ, ҳаёти иҷтимоӣ худро муайян кардан фаҳмида мешавад.

Таълим дар худ ин ҳолатҳоро инъикос менамояд: таълими муассасӣ, таълими маданият, худташаққулдиҳӣ ва мустақил дониш гирифтани.

Дар ҷараёни таракқиёти таърихӣ ҳар як ҷамъият ҷунин ҳодисаҳо рӯй медиҳад:

- тарбия ба навҷҳои оилавӣ, динӣ, иҷтимоӣ ҷудо мешавад, навҷеъ, аҳамият ва муносибати байниҳамдигарии онҳо бетағйирот мемонанд;

- тарбия аз тарафи авлоди қалонсол ба авлоди ҷавон гузаронида шуда, насли наврасро бештар ихота менамояд;

- дар ҷараёни тарбия қисмҳои таркибии он ҷудо мешавад: таълим гирифтани, маълумотнок шудани;

- тарбияи коррекционӣ (тадбирҳои бартараф намудани нуқсонҳои руҳӣ ва ҷисмонӣ) ба вучуд меояд;

- вазифа, шакл ва усули тарбия тағйир меёбад;

- аҳамияти тарбия меафзояд ва он вазифаи асосии ҷамъият шуда мемонад.

Тарбия ҳамчун ҳодисаи иҷтимоӣ соҳаҳои зеринро дар бар мегирад: маҷмуи тарбияи оилавӣ, динӣ, иҷтимоӣ, коррекционӣ, ҷамъи роҳҳои иҷтимоӣ, ғарздорона тарбиячиён, тарбиябандгон, азбӯёни оила, арбӯёни дин, роҳбарони таъкилотҳои тарбиявӣ, дараҷаи таълим ва қасбҳои тарбиячиён ва ғайраҳо.

Вазифаҳои асосии тарбияи иҷтимоӣ:

- таъкилотҳои ғарздорона ба як мақсад раванакардан азбӯёни ҷамъият, ба вучуд овардани шароитҳо барои қонунгардонидани як қатор эҳтиёҷҳои ҳаёти;

- тайёр кардани кадрҳо ба ғарздорона ва инкишофи ҷамъият;

- таъмин намудани барқарорӣи ҳаёти иҷтимоӣ ба воситаи мерос гузоштан ба шахсонӣ маданиятнок;

- таъмин намудани згонати майлу рағбат ва мақсадҳои азбӯёни ҷамъият ва таъмин намудани вобастагии манфиатҳои иҷтимоӣ, қасбӣ ва миллии онҳо.

Ғарздоронаи асосии педагогӣ иҷтимоӣ дар асоси қоидаҳои зерин таъкилот карда мешавад:

Қоидаҳои тарбия. Қоидаҳои тарбия имконият медиҳад, ки тарбиячи мақсад, шакл ва усулҳои тарбияро қор карда барояд ва ба ҳаёт таъкилот намояд.

Қоидаи инсонпарварии тарбия. Ғояи зарурияти қоидаи инсонпарварии тарбия дар асарҳои педагогӣ чех Ян Амос Коменский ифода ёфта буд.

Аз асри XVII сар карда, ин маънада объекти таъкилотҳои педагогӣ давлатҳои гуногун гардид. Ин ғоя дар афкори мутафаккиронҳои бӯзурги фаронсавай Жан - Жак Руссо ва педагог - олиби рус Л. Толстой олиди назарияи тарбияи озод инъикос ёфт.

Аз нуқтаи назари педагогикаи иҷтимоӣ ҳуҷусияти инсонпарварӣ муносибати инсондӯстии тарбиячиҳо нисбат ба тарбиябанди дар назар дорад. Ба амал баровардани қоидаи инсонпарварӣ ба таъкилотҳои шахсияти баҷагон, наврасон ва ҷавонон таъкилот мусбаъат мерасонад.

Дар натиҷаи ба амал баровардани ин коида:

- инсон, яъне объекти тарбия меъёр ва қадриятҳои мусобатро аз худ менамояд;

- барои ҳудро ҳамчун субъекти тарбия хис кардан ва намён кардани хусусиятҳои субъективӣ шароит ба вучуд меоварад;

- тарбия барои ба ҷамъият мутобиқ шудани инсон имконият ба вучуд меоварад;

- тарбия ҳаёфи бо муаммоҳои гуногуни зиндагӣ рӯ ба рӯ шудан ва қурбони иқтимошиявӣ гардидани инсонро кам ё ки тамоман нест мекунад.

Тарбия барои ба тартиб даровардани рафтору кирдори худ бо олами берун муносибати хуб кардан, афзун намудани хисси ғурури инсон таъсири мусобат мерасонад.

Тарбия, дар маънои васеъ, ба мустаҳкам шудани алоқаи байнихамдигарии одамон ва мубориза барои таракқиёти иқтимоии онҳо ёри мерасонад.

Маданияти эстетикӣ шаҳси хонанда дар натиҷаи ба таври ғайбӣ, эҷодӣ аз худ кардани мероси маданияи ҷамъият ҳосил мешавад. Муносибати байнихамдигарии шахс бо зебӣ, инчунин туфайли таъсиррасонии сифатҳои ҷудогонан шахс, маданияти эстетикӣ ӯ ҳамеша дигарун шуда меистад. Қисми таркибии асосии маданияти эстетикӣ шахс, ин шуורי эстетикӣ, эҳтиёт, муносибатҳо ва ғайбӣ эстетикӣ мебошад. Шуורי эстетикӣ идроки эстетикӣ, дониш, мулоҳиза, баҳс, идеяи эстетикӣро дар бар мегирад. Эҳтиёт ва муносибатҳои эстетикӣ бошад, дафъатан, дар шавқу ҳаваси эстетикӣ, дидгоҳу назар, хиссиёти эстетикӣ шахс ифода меёбад.

Хонандгон дар қорҳои берун аз мактаб иштирок дошта, бо одамони гуногун дар муносибати муайян мешаванд, ба вазъиятҳои ҳарҳела дучор мewanанд. Ғайбӣ эстетикӣ беруназмактабӣи хонандгон то ҷи андоза ҳарҳела бошад, муносибати онҳо ҳамон қадар бой, доирани муносибат васеъ ва пешравии маънавий пурсамар метардад. Дар қорҳои тарбиявӣ берун аз мактаб, хонандгон бо ҷамоа қор қарданиро меомӯзанд, сурури меҳнати иқтимоиро эҳсос мекунанд, ба меҳнати истеҳсолий ҳамроҳ мешаванд, ба фикри аҳли ҷомаа итоат қардан олат мекунанд, барои шарафи ҷомаа мубориза мебаранд. Ғайбӣ эстетикӣ берун аз мактаб бо назардошти ривҷи маънавий ва ҷисмонии дар он иштироккунандагон ва хусусияти синну соли онҳо

муайян қарда мешавад. Дар ин ҷараён шароити мактабҳои, ки худ дар он таълим мегиранд, низ таъсир мерасонад.

Сариштаи қори ҷамъият ва аз ҷиҳати маънавий ривҷ ёфтани яъне ҷудогонан ҷомаа бо аз навъи асосии идоракунии мебошад. Барои он ки рӯзгори мо бо аз ҳам таракқӣ кунад, он бояд соҳиби мутаҳассиси потенсиали бағанди истеъдодӣ бошад. Зарурати дар асоси илми идора қардани тарбияи иқтимоӣ, парваридани хислати илмнокиву маърифатдӯсти, ба ҷо овардани хизмати маънавий маданияи аҳоли маҳз аз ҳамин сар мезанад. Дар асри инқилоби илмно техникаӣ идора қардани соҳаи истеҳсолати маънавий аҳамияти инҳот қалон қасб менамояд. Ҷунин шакли идора бо ҷашми қордонӣ ба роҳ мондани қори мактабҳои таълими умумӣ, муассисаҳои томактабӣ ва беруназмактабӣ, органҳои таълими халқ, омӯзишгоҳҳои хунару техника, мактабҳои миёнаи маҳсус ва олий, сариштаи соҳаҳои илму фан, адабиёт, санъат, маданият ва тандрустиро дар бар мегирад. Фикру мулоҳизаҳои дар боло зикршуда ҳамоно мефаҳмонад, ки идора қардани системаи маорифи халқ, аз ҷумла ғайбӣ эстетикӣ мактаби таълими умумӣ қисми таркибии идоракунии иқтимоӣ мебошад.

Савол ва сунорниҳо:

1. Омилҳои ба ривҷ ёбӣ иқтимошиявӣ ба ҷаҳо таъсиркунанда қадомҳоянд?
2. Дар ривҷ ёбӣ ба ҷа таъсири муҳитро муайян қунед.
3. Вазифаҳои иқтимоии тарбия аз ҷӣ иборат аст?
4. Моҳияти қоидаҳои тарбияро баён қунед.
5. Қоидаи мутасилини тарбияро фаҳмонед.

Мавзӯи 11. Омилҳо ва воситаҳои иҷтимоишавӣ

Нақша:

1. Иҷтимоишавӣ: мафҳум, ҷараён, воситаҳо ва механизмҳои он.
2. Аҳамият ва воситаҳои иҷтимоишавӣ.
3. Роли муҳит дар иҷтимоишавии шахс.
4. Мувофиқшавии иҷтимоӣ.

Ибораҳои таъриҳӣ: соҳаи мустақлили илмӣ; қобилияти таъсиркунӣ; ҷараёни иҷтимоишавӣ; ривожёбии иҷтимоии бачагон; механизмҳои иҷтимоишавӣ; иҷтимоишавии муваффақиятнок; механизмҳои ҷудокунӣ; механизмҳои интеллектуалӣ.

Мафҳуми иҷтимоишавӣ

Калимаи “иҷтимоишавӣ” аввал аз иқтисодидеҳии сиёсӣ баромада омадааст. Вай дар иқтисодидеҳии сиёсӣ маънои замон ва воситаҳои истеҳсолоти мефаҳмонад.

Мафҳуми “иҷтимоишавӣ”-ро аввалин маротиба сотсиологҳои амрикоӣ Ф.Г.Келдингте нисбат ба инсон кор фармуд. Ӯ дар китоби “Назарияи иҷтимоишавӣ” (1987) гуфтааст, ки иҷтимоишавии “ривочдиҳии табиати иҷтимоӣ ё ки характери индивид, тайёркунии инсон ба ҳаёти иҷтимоӣ аст”.

Дар миёнаи асри XX иҷтимоишавӣ ба соҳаи мустақлили илмӣ, ки дар давоми тамоми умри худ инсон меомӯзад ва пайвасткунандаи байни фанҳо таъдиги ёфт.

Иҷтимоишавиро ба ду равияи асосӣ ҷудо кардан мумкин аст:

- 1) Субъективӣ - объективӣ. Дар он ба инсон ҳамчун истеъмолятори сусти таъсири ҷамъият нигоҳ карда мешавад;
- 2) Субъектив - субъектив. Дар он қобилияти таъсиркунӣ ба ҳолати ҳаёт, мавқеи ғайри инсон дар ҷараёни иҷтимоишавӣ дар назар дошта шудааст.

Дар ҷараёни мувофиқшавии иҷтимоии замони ҳозира равиши дуюм бештар рост меояд.

Ҷараёни иҷтимоишавӣ. Иҷтимоишавии бачагон, хусусан ба ҳаёти иҷтимоӣ мувофиқ шудани инсон дар ҷараёни ба доништан пайдо шудани эҳтиёҷи объективӣ ҳосил мегардад.

Ривожёбии иҷтимоии бачагон дар ду равиши бо ҳам вобаста сурат мегирад. Мутобиқшавӣ (азхудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ-мадании) ва индивидуалшавӣ (мустақилӣ, ба хусусиятҳои хоса соҳиб шудан). Ҳамин тариқ, мафҳуми иҷтимоишавӣ ҷараёнҳои мутобиқшавӣ ва индивидуалшавиро бо ҳам пайваст мекунад.

Мутобиқшавӣ ҷараён ва самарани ба ҳамдигар наздикшавии субъект ва муҳити иҷтимоӣ мебошад.

Иҷтимоишавӣ бо эҳтиёҷоти объективии инсон вобаста сурат мегирад ва дар ҳаракатҳои вай аз солҳои ҷавонӣ пайдо мешавад. Ин эҳтиёҷот дар ҷунин ҳолатҳо намоён мешавад:

- а) ба нуқтаи назари худ соҳиб шудан;
- б) ба хусусиятҳои ба худ хос соҳиб шудан;
- в) масъалаҳои ба худ вобастаро худаш ҳал кардан;
- г) ба ҳолатҳои, ки ба мавқеи ӯ ҳатал мерасонанд, муқобил будан.

Агар дар ҷамъият дар байни ҷараёнҳои мутобиқшавӣ ва индивидуалшавӣ баробарӣ рӯй диҳад, наздикшавии инсон ба ҷамъият ба амал меояд.

Ба ҳамин тариқ, иҷтимоишавии муваффақиятнок таносуби байни мутобиқшавӣ ва индивидуалшавиро маълум мекунад. Ин ҷараён дар се соҳа ба амал бароварда мешавад:

1. Васеъ шудани доираи ғайриҷамъиятӣ, соҳиб шудан ба шакли воситаҳои он;
2. Васеъ гардидани доираи муомила, амик гардидани мазмуни он, азхудкунии меъёрҳои ҳуқуқӣ аъвоҷ.

3. Таҷаккули додани ғайриҷамъиятӣ образи “ман”-и шахс, мансубият ва мавқеи худро доништан, ба худ баҳо додан.

Воситаҳои иҷтимоишавӣ. Иҷтимоишавии инсон ба воситаҳои университетии ҷамъият сурат мегирад. Ба инҳо: усулҳои ширдихӣ ва ғамхорӣи кудак, қондаҳои мадани ва гигиеники зиндагӣ, усулҳои маънавий-мадани (аз ылагуӣ то афсонагуӣ), усул ва мазмуни муомила, муносибатҳои гунгуни ғайриҷамъиятӣ инсон: мулоқот, бозӣ, ғайриҷамъиятӣ маънавий-амалӣ, машғул шудан бо варзӣши ва ғайраҳо дохил мешаванд.

Ҳар як ҷамъият, давлат, гурӯҳи иҷтимоӣ қарорҳои муҳим ва манфӣ, расмӣ ва норасмӣ, чораҳо тадбирҳои руҳсатдода ва таҳқиққарда ё маҷбуриҳои дорад. Бо ёрии ана ҳамин тадбирҳо ҳуқуқи яъвор ба меъёри қабулқардан ҷамъият мувофиқ карда мешавад.

Воситаҳои муҳимтарини иҷтимоишавии бачагон муошират (бо падару модар, ҳамсолон ва дигарон) ва ғайриҷамъиятӣ (бозӣ, таҳсил, оғод, варзӣш) мебошанд. Таҷкиқотҳои иҷтимоӣ-педагогӣ нишон доданд, ки дар даврҳои гунгуни синну соли бачагон ғайриҷамъиятӣ гунгуни мувофиқ меояд. Муомила ва муошират шартӣ аз Ҳама муҳими ривожёбии бачагон аст.

Ба намудҳои гуногуни муомила ва ҷаълият чунин дараҳои синну сол хосанд:

- 1) даври кудакӣ - ҳаёти - руҳӣ;
- 2) баъди кудакӣ - ҷаълияти предмети (аёнӣ);
- 3) даври томактабӣ - бозҳои роғдор;
- 4) даври аввали мактабӣ - ҷаълияти таълимӣ;
- 5) наврастӣ - ҷаълияти таълими касбӣ;
- 6) даври ҷавонӣ - муоширати (муомилан) шахсӣ.

Агентҳои иҷтимоишавӣ. Дар камолот ва ташаккули инсон роли одамоне, ки бо ӯ муносибат мекунад, калон аст. Онҳоро дар алабиёҳои соҳаи педагогикаи иҷтимоӣ "агентҳои иҷтимоӣ" ном мебаранд. Дар дараҳои гуногуни синну соли инсон таркиби агентҳои гуногун мешавад. Барои баҷагон ва наврастон падару модар, ака-ука, хоҳарон, хешовандон, ҳамсолон, ҳамсоҳаҳо агент шуданишон мумкин аст. Дар синни ҷавонӣ ба сафи агентҳо ҳамсару ҳамкасбон дохил мешаванд. Бо ҷаълияти худ агентҳо ҷаъли ё султ таъсиркунанда мешаванд.

Механизми иҷтимоишавӣ. Иҷтимоишавии инсон бо ҳамкории омилҳо ва агентҳои гуногун ва дар асоси як қатор механизми сурут метирад. Ба механизми иҷтимоишавӣ олимони муносибат ва фикрҳои гуногун доранд.

Аз рӯи фикри олими рус И.П.Подлаский, механизми иҷтимоишавӣ аз инҳо иборат: механизми пахшкунӣ. Мазмунӣ он аз шуур бароварда партофтани ғоя, фикр, хоҳиши муайян мебошад. Ин механизми дохилӣ ва берунӣ мешаванд. Механизми дохилӣ дар навбати худ ихтиёрӣ ва ғайриихтиёрӣ аст. Механизми ғайриихтиёрӣ фаромӯш кардан мебошад. Механизми ихтиёрӣ бо қувваи ғарза ба амал бароварда мешавад.

Механизми ҷудокунӣ. Ин механизми ҳамчун механизми иҷтимоишавӣ аз таассуротҳои баъд дур шудан хисоб меёбад. Механизми ҷудокунӣ, олатан, дар ҳалли низоъҳо ҳам ба назар мерасад.

Механизми худакӣбаравӣ. Ин механизми дар ҷараёни иҷтимоишавӣ мавқеи муҳим дорад. Агар комёбиҳои тарбиябанди аз рафқаш кам бошад, хурмати вай нисбат ба худаш паст мешавад, ӯ баъд мехонидагӣ мешавад. Ин нишон медиҳад, ки баъда дар назди дӯшвории худро очиз хис мекунад. Дар натиҷаи ин ҳолат, баъда салоҳияти худро надониста, пас аз беҳмуваффақиятини аввалин қори

саркардашро ба як су мепартояд ва бо ҷараёни зиндагӣ ҳамроҳ рафта метирад.

Механизми лоихкашӣ. Аз рӯи ин механизми баъда камбудихоро ба дигар қас нисбат медиҳад. Бо ёрии хиссиётҳои манфӣ, ки ба худаш ё ки ба дигарон зид аст, инсон эҳтиромии худро нисбат ба худаш нитох медорад. Инсонии шубҳадор дигаронро гумон мекунад, худбин дигаронро ҳам худбин хисоб мекунад.

Идентификатсиякунӣ ҳам як механизми иҷтимоишавӣ мебошад. Дар ҷараёни ин механизми инсон ҳаёти худро бо ҳаёти дигарон муқоиса мекунад. Объекти ин механизми на фақат инсонҳои решӣ, балки инсонҳои тасаввуркарда ҳам шуданишон мумкин аст.

Механизми эмпатия ба ҳаёти хиссии одами дигар ҳамдард будан аст.

Механизми интеллектгуалӣ. Тарбиябанди ба тарзи абстракт фикр меронад, аз вазъият берун баромаданро гӯё барои худ не, балки барои қаси дигар меҷӯяд. Ин механизми дар вақти дӯҷор шудан ба муаммоҳои гуногун (беоморӣ, ба дигар мактаб гузаштан, ба мактабӣ оғӣ дохил шудан) намоён мешавад.

Механизми беқор кардани ҳаракатҳо барои султ намудани фикр, хиссиёт ва ҳаракатҳои шахс истифода бурда мешавад. Тарбиябанди уэр менурсад, ки ҳатон ӯро бахшанд, ба давом додани ҷаълият боварӣ хосил мекунад ва бо ҳамин роҳ ба камолот мерасад.

Механизми импринтӣ (дар хотир нитох доштан). Дар хотир нитох доштани объектиҳои муҳими таъсиркунии ҳаёти. Ин механизми дар оғла, тифл бисёр истифода бурда мешавад.

Механизми фишори экстигенсалии дар вақти азхудкунии набон ва ба муносибати байнихамдигарӣ даромадан беихтиёр ба мейёри худку явори иҷтимоӣ соҳиб шудан.

Тақшид - ба ягон рафтори шахси намунавай ҳаракат кардан. Ин ҳолат яке аз роҳҳои ихтиёрӣ ва беихтиёрӣ ҷамъ намудани таҷрибаи иҷтимоии инсон аст.

Механизми берсфлекси - сӯҳбати ботинӣ. Инсон ба ҳуусуиятҳои шахсоии обрӯманд, оғла, ҳамсолон баҳо медиҳад, онҳоро тарафдорӣ ё инқор мекунад. Ба воситаи механизми мазкур инсон худ ба худ сӯҳбат мекунад ва дар ин ҷараён ташаккул меёбад. Механизми анъанавӣ - инсон мейёрҳои ба худ хоси оғла, одамони ғирду атроф, ҳамсоҳаҳо, рафқонро аз худ мекунад. Чунин

азхулкуни бешуроно ба амал омада, бо ёрни таасуротҳо содир мешавад.

Механизми инстигусиони - дар ҷараёни муносибати инсон бо ташкилоту муассисаҳои ҷамъият рӯи меҳнӣ. Дар ин ҷараён инсон дониш ва таҷрибаҳои гуногунро азбар менамояд.

Омиғҳои иҷтимоишавӣ. Иҷтимоишавӣ дар ҷараёни муносибати байнихамдигарии бачагон, наврасон ва ҷавонон рӯи меҳнӣ. Ана ҳамин шароитҳои ба инсон таъсиркунандаро омиғ мегӯянд. Омиғҳои иҷтимоишавӣ ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд: берунӣ ва дохилӣ.

Омиғҳои берунӣ инҳоянд:

-мегаомиғҳо (мега - басо калон) - ҷараёни коннот, замин, сайёраҳо тайдо шудан;

-макроомиғҳо (макро - калон) он омиғҳое мебошанд, ки ба иҷтимоишавии аҳолии рӯи замин таъсир мерасонанд;

-мезоомиғҳо (мезо - миёна) - соҳаҳои алоқамандии худуд ва ҷойи инст.

Муҳити аз рӯзи таваллуд сар карда ба ривочи шахс таъсиркунандаро сосиум ё ки микрососиум меноманд.

Ба ғайр аз омиғҳои берунӣ омиғҳои дохилини иҷтимоишавии шахс ҳам мавҷуд аст. Инҳо омиғҳои биологӣ ва иҷтимоӣ мебошанд.

Омиғҳои биологӣ. Ирсияти биологӣ ҷиҳатҳои умумии тапаккули инсонро аниқ мекунад. Дар вақти ирсият туфтан хусусиятҳои аз аҷдодҳо ба авлодҳо - бачагон гузаштани нишонаҳо, монандиҳоро мефаҳмем.

Аз падару модарон ба бачагон системаи асаб, сохти майна, қалду комат, мӯй, ранги пӯст мегузарад. Баробари ин, кобилиятҳои ҳам мегузарад. Вале барои ривочи он таълиму тарбия зарур аст.

Аз падару модарон ба бачагон як қатор бемориҳо ҳам мегузарад. Масалан: касалии хун, эпилепсия (бемории саръ), даун ва ғайраҳо. Ин бемориҳоро фанни генетика меомӯзад.

Мавҷум аст, ки ба ривочёбии бачагон ифлосии муҳити экологӣ, атмосфера ва манбаи об таъсири манфӣ мерасонад. Бо таъсири муҳит дар вақтҳои охир шумораи тавлиди қудакони носолим зиёд шуда истодааст.

Барои таълиму тарбияи бачагони ҷисмонан нуқсдор муассисаҳои махсус амал мекунанд. Бо онҳо педагогҳои алоҳида машғул мегузаранд.

Омиғҳои иҷтимоӣ. Аз мавҷудоти биологӣ ба субъекти иҷтимоӣ табдил ёфтани инсон дар натиҷаи иҷтимоишавӣ рӯи доддаст. Ин ҷараён дар асоси хислатҳои дорон аҳамияти иҷтимоӣ, ба носити аризиҳои мейёри иҷтимоӣ, ҳулку аъво содир шудааст.

Иҷтимоишавӣ ҷараёни серпахлуст, ки дар давоми тамоми ҳаёти вай сурат мегирад. Ин ҷараён, хусусан, дар бачагӣ ва ҷавонӣ бо суръати тез давом мекунад. Ҷунки мейёрҳои асосии иҷтимоӣ индан дар синни бачагӣ аз худ карда мешавад.

Савол ва суноринҳо:

1. Мафҳуми "иҷтимоишавӣ"-ро фаҳмонда диҳед.
2. Ҷараёни иҷтимоишавӣ чӣ маъно дорад?
3. Мувофиқишавии иҷтимоӣ чист?
4. Воситаҳои иҷтимоишавӣ қадомҳоянд?
5. Омиғҳои иҷтимоишавӣ аз ҷиҳи иборат аст?

Мавзӯи 12. Ривочёбии бача дар соғисум

Накша:

1. Аҳамияти соғисум дар иҷтимоишавии бача.
2. Мавқеи иҷтимоии инсон.
3. "Мувофиқшавии иҷтимоӣ" ба шароитҳои иҷтимоӣ.
4. Тарбия ҳамчун воситаи иҷтимоишавӣ.
5. Тарбияи ватанпарварӣ.

Ибораҳои таъриҳӣ: миллат; зодгоҳ; насаб; хона; кӯча; духтар ё писар; хоҳар ё доғдар; ҷиан, набера; фальолият; муомила; дарккунии.

Дар иҷтимоишавии бачагон соғисум аҳамияти калон дорад. Ин муҳити иҷтимоиро бачагон охишта-охишта азхуд менамоянд. Агар бача пас аз таваллуд асосан дар оила ривоч ёбад, сипас дар инкишофи вай муҳити гуногун: муассисаҳои томактабӣ, мактаб, муассисаҳои берун аз мактаб, масканҳои гуногуни варзишӣ, мусиқӣ таъсир мерасонанд. Баробари ба воя расидани бачагон худуди муҳити иҷтимоӣ васеътар мешавад. Бачагон доимо кӯшиш мекунанд, ки муҳити ба худашон маъқулно биебанд.

Муҳит на танҳо хона, кӯча, доираи рафқони бача аст, балки силсилаи муносибатҳои байниҳамдигарӣ ва ҷамъаҳо ҳам мебошад. Инсон ба тағйир ёфтани муҳит таъсир мерасонад, баробари ин, ба дигаргунашавии характер ва хусусияти онҳо таъсири худро мерасонад. Муносибати инсонро ба муҳит аз рафтору кирдори ӯ муайян кардан мумкин аст.

Инсон дар ҷамъият дар як вақт якҷиан мавқеъро ишғол мекунад. Масалан, зан ҳам рафика, ҳам модар, ҳам тарбиячӣ мебошад.

Ба мавқеи иҷтимоии инсон миллат, зодгоҳ, насаб барин омилҳо таъсир расониданиш мумкин ва ин гуна мавқеъро мақоми модарзод метӯянд. Хушкӯ автори муайянқунии мавқеъ ва мақоми инсонро роли иҷтимоӣ меноманд.

Дар иҷрои роли мусобат мавқеи аззоёни оила калон аст. Бачагон дар оила якҷиан роҳро инро мекунанд: духтар ё писар, хоҳар ё доғдар, ҷиан, набера...

Боз як роли дар давоми ривочёбӣ, азхудкунии бачагон - роли аззои ҷамъа будан аст. Бача дар мактаб, маҳфили варзиш дар вақти муносибат бо ҳамсолонаш роли аззои ҷамъа, рафик, хонанда, сардорро инро мекунанд. Ба ғайр аз ин, ҳар як инсон роли истеъмолчино ҳам ба ҷо меоварад: ба нақлиёт савор мешавад, хӯрок

меҳурал, либос меӯшад, рӯчакно дафтар меҳарал. Бачагон аз хизмату маводҳои ҷамъият аз хурдсолӣ бояд оқилона истифода бурдачиро омӯзанд.

Боз як роли муҳим - шахрванди Ватани худ будан, онро дӯст доштан, бо вай фаҳр намудан, ватанпарвар шудан аст. Илова бар инҳо, боз роҳҳои ҳастанд, ки онҳоро бачагон бояд тадриҷан аз худ кунанд. Масалан, роли мутахассисӣ. Онро бачагон дар мактаб, лигсӣ ва коллеҷҳо азхуд менамоянд. Дар ҳаёт роҳҳои манфӣ ҳам вожеҳурал. Ба инҳо оворатардӣ, авбошӣ, ҳаққи яқдигарро хурдан ва ғайраҳо мисол овардан мумкин аст.

Азхудкунии сифатҳои хушкӯ автор муносибатҳои иҷтимоии бачагонро таъмин менамояд. "Мувофиқшавии иҷтимоӣ" ба шароитҳои иҷтимоӣ одаг кардан аст.

Мувофиқшавии иҷтимоӣ шарт ва самараи бомуваффақият иҷтимоишавии бачагон ҳисоб меёбад.

Мувофиқшавии иҷтимоӣ асосан бо се роҳ: фальолият, муомила ва дарккунии ба амал бароварда мешавад. Фальолияти истифодаи шакли воситаҳои гуногуни қору характер, таҳсилро дар бар гирад, муомила торафт васеъ шуда, имконият меидҳад, ки шахс меъёри хушкӯ автори қабулшударо аз худ намояд. Дарккунии бошад, ба ҷи гуна инсон будан, мавқеи ҳаётии худро фаҳмидани ӯро нишон меидҳад.

Тарбия ҳамчун воситаи иҷтимоишавӣ. Дар дах соли охир мафҳуми иҷтимоишавӣ ва тарбия дар педагогика ва дигар фанҳо насъ муҳокима мешавад.

Марълум аст, ки омилҳои асосии иҷтимоишавии бачагон тарбия аст. Мафҳуми "иҷтимоишавӣ"-ро дар фан Макс Вебери дохил кардааст. Иҷтимоишавиро ӯ характерати ба ҳалли муаммо ингронидашуда, ҳамчун идроки субъективии қоидаҳои хушкӯ автор донистааст.

Умуман, иҷтимоишавӣ ҷараёни мултасил буда, дар он инсон ҳамеша бо ҷамъият дар муносибат мебошад. То ханӯз таърифи исми тарбия мавҷуд нест. Онро яке аз категорияҳои асосии педагогика, ҳодиса, фальолият, ҷараён, арзиш, силсила, таъсир, муносибати ҳамдигарӣ меноманд.

Назар ба гуфтаи А.В.Мудрик, "Тарбия - ривочёбии бошурӯнаи инсон ба одаткунии қоидаҳои ҷамъият, ки ба мусулятҳои гуруҳ ва тақилолгоҳ мувофиқ аст, мебошад". Ин

таърифро ҳам пурра ва тамоман дуруст ҳисоб кардан мумкин нест. Дар он нуктаи назари муаллиф инъикос ёфтааст.

Тарбия ҳамеша ба як мақсад ниғаронида шуда, аз тарафи одамони маҳсус тайёр ва ба амал бароварда мешавад.

Дар тараккиёти ҷамъият аҳамияти ҷараёни тарбия бисёр калон мебошад. Тарбияи инсон, уро хонондан, ба меҳнат кардан омӯзондан ва охишта-охишта ин ҳатту ҳаракатро ба олат табдил додан лозим. Инсонро қобилияти мушоҳидакунӣ тарбия менамояд ва мушоҳида ақро мефарзояд. Ақи фикрро ривоч мегиҳад. Фикр бошад манбаи маънавай ва моддӣ мегардад. Ҳамин тавр, инсон тадриҷан мукаммал шуда ба камол мерасад. Аммо барои ин аз тарбиячӣ ва тарбияёбанда маъсулияти дуру дароз, меҳнату заҳмати бошараф ва ирода талаб карда мешавад. Ва дар ин вазъият зарурияти хусусиятҳои синну соли бачаро ба ҳисоб гирифтани лозим. Дар ташаккули сифатҳои маънавай, инсонӣ муҳити оила, ҷамъият, гирду атроф ва муносибат ба бача роли муҳимро мебозад. Муносибати байниҳамдигарии падару модар ва атрофиён ба тарбияи бачагон таъсир менамояд. Онҳо аввало ба калонсолон тақдир мекунанд. Ва баъд моҳияти қори худро мефаҳманд. Дар тарбияи фарзанд фикр, маънавият, дониш ва дараҷаи тарбияи падару модар ҳам аҳамияти муҳим дорад.

Аҳамияти ҷамоа дар тарбияи шахсияти инсонӣ барқамол. Ривочёбии фарзанди одам беандоза муҳим мебошад. Ба мо маълум аст, ки инсон дар давоми ҳаёти худ аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва руҳӣ дигаргун мешавад, лекин дар овони бачагӣ ва наврасӣ ривочёбӣ аз ҳад зиёд босуръат мегардад. Ва дар давоми солҳои ривочёбӣ, дигаргуншавии ҷисмонӣ ва руҳӣ, бача ҳамчун шахс ба камол мерасад. Дар натиҷаи таъсири тарбияи ба мақсад ниғаронида шуда, бача ҳамчун аъзои ҷамоа ба камол расида, дар системан муносибатҳои мураккаби иҷтимоӣ ҷойи худро нигоҳ мекунад. Барои фазилятҳои шахсро муайян намудан беҳато баҳо додан, уро дар донран муносибату вазъияти тунотун мушоҳида намудан лозим. Ва дар натиҷаи ҳулки иҷтимоӣ, симои маънавай ва фазилятҳои инсонии шахс намён мегардад. Инанк, барои вазифаи ривочёбии шахсро ба дараҷаи кофӣ ҳал намудан, омилҳои таъсирбахш, табиати ин омилҳо ва хусусияти шахсии таъсири онро ба ҳулки инсон бояд доништ.

Камолоти инсон чунон мураккаб аст, ки ба он фақат таҷрибаи ҳаёти кофӣ намекунад, ба вай хондан, омӯхтан ва дониш лозим.

К.Д. Ушинский дар асарҳои худ «Рӯҳи халқ дар тарбияи иҷтимоӣ» ва «Дар бораи адабиёти педагогӣ» таъкид менамояд, ки таълими педагогӣ барои падару модарон, аввало аз омӯхтани адабиётҳои педагогӣ оғоз меёбад. Таълими педагогӣ барои падару модарон бисёр муҳим мебошад. Ин дониш дар мактаб, маҳалла, ба воситаи акбори рӯзона мунтазам фаҳмонида мешавад. Лекин муаммоҳои нав ба нави ҳаёт дониши педагогиро боз ҳам пурқувват ва ҷуқуртар намуданро талаб мекунад.

Ҳар як ҷамоа ба узви худидоракуни соҳиб буда, як қисми узви ҷамоаи умумимиллӣ ҳисобида мешавад. Вай ба воситаи хусусияти таълиқӣ ва мақсади ягона бо ҷамоаи умумимиллӣ вобаста мешавад. Раёниши ягонаи фаволияти қонъ намудани эҳтиёҷи иҷтимоии ҷамъият, хусусияти муҳими навбатии ҷамоа мебошад. Раёниши ғовӣ-иҷтимоии фаволияти ҷамоа ҳам акси худро дар мазмуни фаволияти ҷамоа намён намояд, ба аҳамияти беандоза соҳиб мешавад.

Дар ташаккули ҷамоаи хонандагон анъанаҳо мавқеи муҳим дорад. Анъанаҳои ҷамоа - ин олатҳои муқарраршуда буда, онҳоро аъзоёни ҷамоа яқинона дастгир менамоянд. Дар мазмуни анъанаҳо хусусияти муносибатҳо ва фикри иҷтимоии ҷамоа равшан намён мешаванд.

Таъсири тарбия ба ривочёбии бачагон бо гузаштани вақт тағйир меёбад. Бача чӣ қадаре, ки хурдсол бошад, тарбия ба ташаккули ӯ ҳамон қадар бештар таъсир мерасонад. Баробари гузаштани вақт, роли тарбия дар ташаккули шахсияти бача суст мешавад. Минбаъд мустақилини бача ба интиҳоби арзишҳои иҷтимоӣ зиёд мешавад.

Ақнун ҷараёни дигар - худтарбиякунӣ ривоч ёфта мегардад. Эҳтиёҷи худтарбиякунии шахс шакли олии ривочёбӣ мебошад. Худтарбиякунӣ дар давоми тамоми умри инсон давом мекунад.

Дар наврасӣ ба худ аз ҳад зиёд баҳо додан пурқувват мешавад. Онҳо бообати худдорӣ, муомилаву муносибат, ҳатту ҳаракат мекушанд, ки ҳамчун калонсолон шаванд, нисбати хама гуна кӯшишоте, ки ба маҳлуд намудани мустақилини онҳо ниғаронида шудааст, ҳеле ҳассос мешаванд. Одатан дар 14-15 солгӣ ирода ташаккул меёбад. Наврасон дар ин синну сол худро ба дараҷаи муайян чун шахси ташаккулёфта пай бурда, шахсони кавиродаро намуна интиҳоб мекунанд, мекушанд, ки дар худ фазилятҳои онҳоро ривоч диҳанд.

Аломати асосии мавҷудияти шахс, ривоч ёфтани ва худро нишон дода тавонистан муомила ба шумор меравад. Дар мактабҳои кӯча хеле нақши назаррас мегузорад. Илора кардани муомилаи кӯча хеле мушкил аст. Он бештар шаклҳои дӯсту тифоқии сохта ва “кахрамони” зохириро мегирад. Дар наврасон майли бозӣ кардани ҷуғруфият мешавад. Худи ҳаёт барои онҳо мисли бозӣ метобад. Барои онҳо ченаки ҳуҷуқ ативор буда, дар ҳаракатҳои инъикоси худро меёбад ва наврасон ба ҳатту ҳаракати худ баҳои дӯруст додани фаромӯш мекунанд. Дар натиҷа безорӣ, авбоши, азоб додани ҳайвонҳо барин амалҳои ношоиста ба ҳуҷмаи олати муқаррарӣ медарояд ва ҳислатҳои сангдӯшӣ, бефарқ будан ба қулфати касе, лоқайдӣ таврид меёбад. Ба воқеа расидани шахс даври бағоят мураккаб ҳисоб меёбад.

Иқтимоишавии шахсияти бачагон ба воситаи тарбия ба амал бароварда мешавад. Вазифаи асосии тарбиячӣ ба мувофиқшавии иқтимоии бачагон нигаронида шуда, қонуни ва метери кабулкардаи ҷамъиятро ба ҷо меварад ва омилҳои манфиро барҳам меҷаҳад.

Ба ҳамин тариқ дар ҷараёни сабзии ва ривочёбии бачагон дар ҷамъият иқтимоишавии онҳо содир мешавад. Агар ин ҷараён ғӯйи надиҳад, акси он - дезадаптатсия содир мешавад. Дар ҷунин ҳолат ба реабилитатсияи иқтимоии бача экзтиёҷ пайдо мешавад.

Савол ва ҷуворниҳо:

1. Аҳамияти сотсиум дар иқтимоишавии бача ҷӣ маъно дорад?
 2. Мавқеи иқтимоии инсон кадомҳо?
 3. “Мувофиқшавии иқтимоӣ” ба шароитҳои иқтимоӣ вобастагӣ дорад?
1. Тарбияи ҷамъун воситаи иқтимоишавӣ ҷӣ ҳуҷуҷият дорад?
 2. Тарбияи ватанпарварӣ кай ва ҷӣ тавр оғоз меёбад?

Мавзӯи 13. Маҳалла - омилҳои анъанавии иқтимоишавӣ

Нақша:

1. Қоидаҳои амалқунанда дар маҳалла.
2. Ҷамоа ва мавқеи он дар тарбияи насли наврас.
3. Қонуни дар бораи «Органиҳои ҳудидорақунии шахравандон» ва инъимияти он дар маҳалла.
4. “Маҳалла - ҳам падар, ҳам модари туст!”

Ибораҳои тақиятҳо: маскани иқтимоӣ, катализмаҳои табиат, қоидаҳои маҳалла, ҷамоа дар тарбияи насли наврас; барқарор намудани анъанаҳои маданий; авҷиррии шахспарастӣ ва репрессия; маросимҳои қадима; сӯхбати дӯстона.

Ҷе аз ҳуҷуҷиятҳои муҳими менталитети халқи мо мавҷуд будани маскани иқтимоӣ - маҳалла мебошад. Дар Тошқанд маҳаллаҳо аз асри XIX боз вучуд доранд. Ташкил шудани онҳо, аз як тараф бо ҳуҷуҷиятҳои миллии педагогӣ, аз тарафи дигар аз ҷавонӣ ба муносибатҳои иқтимоӣ ҷалб намудани аҳоли вобаста аст.

Дар бораи аҳамияти гуногун доштани маҳалла Аввалин Президентии мамлакат И. А. Қаримов ҷунин гуфтааст: “Маҳалла - барои ҷамъияти мо манбаи дигарнашавандан тарбия ва муросонамоя аст. Мувофиқи гувоҳи таърих, давлати мо дар соҳили дарёҳо пайдо шудааст. Катализмаҳои табиат, ҳайвонҳои ваҳширо якҷоя мағлуб намудан, дар рӯзҳои душвор дастгирӣ намудани қамқитгар аҷдодҳои моро ба ҷамоа шуда инстан омӯхтааст.

Меҳрубонӣ, раҳмдӯшӣ барин ҳислатҳои инсонӣ айнан дар маҳаллаҳо ташаккул ёфтааст. Дар ин маъно маҳалларо мактаби ҳудидорақунӣ, лозим оид, мактаби демократия гӯем, мешавад”.

Иқтимоишавӣ на фақат ба қулфайҳои соҳиб шудани шахсро дар ҷамъият, балки аз бар намудани қоидаҳои муайяни ахлоқӣ ва этниқиро ҳам дар назар дорад. Дар ин бобат маҳалла механизми муҳими иқтимоишавӣ ҳисоб меёбад.

Қоидаҳои амалқунанда дар маҳалла

- Дар маҳалла ҷунин қоидаҳо амал мекунанд:
- дар он талабҳои муайяни ахлоқӣ, ки ҳар як кас бояд онро иҷро кунад, мавҷуд аст;
- муомила ба якҷанд қоидаҳои ахлоқӣ асос ёфтааст;
- боварӣ ва ҳизмат ба халқ, намунаи шахсӣ, ҳурмат ба қалонсолон, ғамхорӣ ба ҳурдосолон;

- тарбияи ахлоқ ва ҷамоатӣ ба воситаи ба ғайриинтиқоли амалии дохил шудан ба амал бароварда мешавад;

- арзишҳои шуури оммавӣ аз маҳалла ба оила ва шахс рафта мерасад;

- хушсуғиятҳои асосии ҳаётии шахси алоҳида дар назорати аъзоёни ҳамаи ҷамъият қарор мегирад.

Қабул назар аз ҳаракатҳои вайроншавии баъзе меъёрҳои ҳаётии анъанавӣ дар даврҳои гузашта, ба онҳо маҳалла зиддият нишон додааст ва нигоҳ доштани одагу анъанаҳо қўмак расонданд.

Маҳалла ҳамеша ба қоидаҳои олии инсонӣ ва ахлоқӣ таъкиқ менамуд. Масалан, дар солҳои 20-30-юми асри XX маҳалла ба ҷабл намудани занон ба истеҳсолоти иҷтимоӣ, бартарарф намудани босаводӣ, тақмиқ додани ҷаҳонбинии маданияи аҳоли ёри мерасонд.

Ба ҳама маълум аст, ки дар солҳои Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ одамони эвакуатсияқардашудаи Русия, Украина, Белоруссияро маҳаллаҳои мо қабул қарда буданд. Аҳолии маҳалли ба онҳо як қисми хавлини худро дода, ёри молиқ расонда буданд.

Дар шароитҳои нав маҳалла ҳамчун органи худидорақунӣ аҳамияти қалон дорад. Ин ҳолат аз тарафи роҳбарони давлат алоҳида қайд қарда шудааст.

Киёфани иҷтимоӣ ва маънавии хонадони синфҳои болоии мақтабҳои маҳалла ҳам ҳеле дигаргун шуд. Қисми асосии сарварони маҳаллаҳо саводнок, фарзандони онҳо илмоқанд. Маҳалла маркази мутаахидани ахлоқии одамон тардидааст. Ин ҳолат дар меҳнати иҷтимоӣ, аз ҷумла, дар обод намудани маҳалла намоён метардад. Ин гуна тадбирҳо, асосан, дар рӯзҳои иди Наврӯз, Рамазон, иди Курбон, рӯзҳои Истиқлол гузаронда мешавад. Бо роҳи хашар хонаҳо, кўчаҳо, клубҳо, ошхонаҳо, масҷидҳо обод қарда мешаванд.

Яке аз анъанаҳои муҳими халқӣ меҳру мурувват нишон додан буда, дар ҷунин намудҳо зоҳир метарданд:

- ғамхори ҷамоа, қўмак расонидан ба беморон, пиронсолон ва шахсони қамтаъмин;

- ёри молиқ расонидани одамони нисбатан сарватманду доро ба ҳешу таборон ва ҳамсояҳои қамбизоват;

- ёри расонидан ба одамон, ки сарвари оиларо гум қардаанд.

Анъанани ёри расонидан дар ҷамоа дар вақти ҳозира шаклҳои нав тарифтааст ва вазифани асосии ҳоқимияту қўмақтаҳои гузар тардидааст. Мувофиқи Фармони Президентии Ўзбекистон (23 августии соли 1994) "Дар борани тадбирҳои турғўр намудани хифзи

иҷтимоии қисми қамтаъминшудаи аҳоли" нави нави ҳимояи иҷтимоии аҳоли - ёри хармоқани молиқ ба шумор меравад.

Нави тарии ин ёри аз он иборат аст, ки тақсимоии маблағро ба оилаҳо худӣ маҳалла қал меқунад. Бо ҳақин мақсад дар моҳи январии соли 1999 фармониши Девони Вазирон "Дар борани таъмини дастиири иҷтимоии аҳоли аз тарафи органҳои худидорақунии шаҳрвандон" ва дигар қарорҳо қабул қарда шуд.

Дар айни замон маҳалла дар ҷараёни ба амал қори намудани арзишҳои маданияи роли асосӣ мебозад. Дар маҳаллаҳо маросимҳои никоҳ, ҷаноза, тўни суннати, ҷашни одамони буғурғ турмазмун гузаронидда мешавад.

Ҷамоа ва мавқеи он дар тарбияи насли наврас

Дар шароити гузаштан ба иқтисодиёти бозор роли иҷтимоишавии маҳалла афғуд. Ин, пеш аз ҳама, дар нигоҳ доштани арзишҳои оила намоён метардад. Ҷағолон низовҳои шаҳрвандони маҳалларо барҳам мелиқанд, меҳнатқашонро бо қор таъмин меқунад, онди нигоҳ доштани тартиб хизмат меқунад.

Ҷамоа дар тарбияи насли наврас роли муҳим мебозад. Маҳаллаҳо бо муассисаҳои томақтабӣ ва мақтабҳо алоқани мустақкам барқарор намудда, дар таъмири бино, гузаронидани тадбирҳои гуногун ёри амалии мерасонанд.

Дар ҳар як маҳалла оилаҳо мавҷуданд, ки дар соҳани тарбияи ҷавонон таҷрибаи бой доранд. Ҷағолони маҳалла барои дастраси дигарон намудани таҷрибаи онҳо ғайолият нишон мелиқанд. Зеро беҳудда нагуфтаанд, ки "Маҳалла - ҳам надар, ҳам модари тусти!"

Бояд таъкиқ намуд, ки барои барқарор намудани анъанаҳои маданияи роли насли қалонсол, воситаҳои ақбори оммавӣ, хушсуған, телевизия қалон аст.

Дар шароити ҳозираи иқтисодиёти бозор дар тарбияи насли наврас баъзе муаммоҳо ба назар мерасанд. Бо савдо, пулқбӣ машғул шудани ҷавонон қўшиши онҳоро ба хондан, илм тарифтан сусти меқунад.

Дар даврани ҳозираи демократияқунонии ҷамъият имқонияти нақси интиқоби қасбу хунароҳон гуногун мавҷуд аст. Вале ҷавонон аз ин имқониятҳо пураа истиқода набуқда истодаанд. Дар вақтҳои охир қорҳои сиёси-тарбиявӣ дар байни ҷавонон сусти шудааст. Таъсири дини турғўр тардида, баъзе ҷавонон дар соҳани мафқуравӣ ба роҳи нодурусти экстремистӣ даромада мондаанд. Дар ҷунин вазъият маҳаллаҳо бояд ба ҷавонон таъсири худро расонанд.

Маҳалла дар насли наврас афкори ҷамъиятиро таппақул медиҳад. Бисёр ҳолатҳои ноғувор, аз ҷумла, қанҷолҳо дар байни авзоёни онла дар маҳалла муҳокима карда, муаммоҳо ҳал карда мешавад.

14-уми апрели соли 1999 Қонуни Республикаи Ўзбекистон “Дар бораи органиҳои худидоракунии шаҳрвандон” дар таҳрири нав қабул шуд. Дар он вазифаҳои органиҳои худидоракунии, яъне маҳаллаҳо дар боботи мустақкам намулдани арзишҳои миллии, маданӣ, маънавий боз як бори дигар қайд карда шудааст. Дар қонун, инчунин, онди тозағи, санитария-гигиена ва ниғаҳдорни тандурустни шаҳрвандон тағбирҳо андишида шудааст.

Дар ҳаёти иҷтимоии маҳаллаҳо доир ба мустақкам намулдани муносибатҳои ҳамсоғи як қатор дигаргунниҳои мусбат руҳ додааст. Ин гуна муносибатҳои дуҷстона дар қорҳои хочағи, тарбияи бачагон, баргараф намулдани душворниҳои молдӣ инъикос ёфтааст. Дар байни ҳалқи мо муносибатҳои хешу табори ҳам ҷун арзишҳои миллии қадр карда мешавад.

Дар ҳаёти ҳалқи иттиҳодни мардон: гапгак, воҳури, зиёфат буда, мақсади асосии он вақти холиро пурмазмун гузаронидан мебошад.

Яке аз шаклҳои ҳаёти иҷтимоии суҳбати дуҷстонаи мардон ҳисоб меёбад. Суҳбати дуҷстон аз қадим дар байни ҳалқи расм мебошад. Дуҷстон дар хонан яке аз онҳо ҷамъ шуда, якҷоя хӯрок мепахтад, дар бораи масъалаҳои гуногуни зиндағи суҳбат менамузданд.

Дар солҳои 30-юми асри XX аз сабаби авҷгирии шахспарастии ва репрессии шахсонни диндор ва намозхонро ҳабс карданд. Аз ин ру ҷамъшавни одамон ҳавфнок буд. Суҳбати дуҷстона фақат дар солҳои 50-60-ум барқарор шуд. Акнун суҳбати дуҷстонаи занон ҳам тапшиқи шуд.

Суҳбати дуҷстонаи хешу таборони наздик васеъ паҳн шуда истодааст. Ба ҷунин суҳбатиҳо яке аз пиронсолон сарварии мекунад. Ин гуна суҳбатиҳо инчунин дар иштироки собиқ ҳамкурсон, ҳамсинфон тапшиқи карда мешавад.

Дар байни занон маросимҳои қадиман мушқиқлушо ва мавлуддӣ мавҷуд аст. Ин гуна маросимҳо дар солҳои охир дар бисёр маҳаллаҳо гузароннида мешавад.

Ба ҳамин тариқ маҳаллаҳо дар Ўзбекистон дар ҳаёти иҷтимоии замонавӣ мавқеи худро ишғол намулдааст.

Савол ва суноришҳо:

1. Роии маҳалларо дар иҷтимоишави, қамолоти одамон баён кунед.
2. Дар бораи Қонуни Республикаи Ўзбекистон “Оид ба органиҳои худидоракунии шаҳрвандон” чиҳоро медонед?
3. Суҳбати дуҷстонаи мардон ва занон ҷи хусусият дорад?
4. Мавқеи маҳалла онди демократикунни ҷамъият аз ҷи иборат аст?

Мавзӯи 14. Тақкикотҳои инкишофи иҷтимоӣ – сиёсӣ ва ҳуқуқии педагогикаи иҷтимоӣ дар давран ҳозирани Ӯзбекистон

Накша:

1. Асосҳои методологияи инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ.
2. Қабули ҳуҷҷатҳои ҳуқуқии сиёсати иҷтимоӣ.
3. Вазифаҳои иҷтимоӣ-тиббӣ.
4. Мақсад ва вазифаҳои ассотсиатсияи SOS

Ибораҳои таъкиот: муаммоҳои иҷтимоӣ; либералшавии иқтисодӣ; зиддиятҳои иҷтимоӣ; ҳуҷҷатҳои ҳуқуқии сиёсати иҷтимоӣ; вазифаҳои иҷтимоӣ-тиббӣ; мақсад ва вазифаҳои ассотсиатсия; муҳити психологияи оила, аҳолии саломатии аъзоёни оила.

Асосҳои методологияи инкишофи педагогикаи иҷтимоӣ ва фароғияти иҷтимоӣ – педагогӣ аз инҳо иборат аст:

1. Сиёсати пулзурӣ иҷтимоии давлат дар шароити ташаккули муносибатҳои бозор ва демократиякунонии ҷамъият. Равишҳои асосии ин сиёсат дар асарҳои И.А.Каримов ва ҳуҷҷатҳои давлатӣ нишон дода шудааст.
2. Ба ҳаёт таъбиқ намунаҳои қонун ва фармонҳои ҳуқумат дар бораи ҷоракҳои хифзи иҷтимоии қисми қамтаминшудаи аҳоли.
3. Консенсияи иҷтимоӣ-педагогӣи Республикаи Ӯзбекистон.

Сабаби эътибори қалон додан ба муаммоҳои иҷтимоӣ ҷараёни ташаккули давлатдорӣи миллий мебошад. Дар ин давра муаммоҳои иҷтимоӣ тезу тунд мешавад. Ба вучуд омадани зиддиятҳои иҷтимоӣ ҳамчун омилӣ таҳлил ба беҳавфӣи миллий оварданиш мумкин аст. Бинобар ин, дар ин бобат ҷоракҳои зарурӣ дидан зарур аст.

Либералшавии иқтисодӣ мушқилиҳои тунотунӣ иҷтимоӣ: пайдошавии нобаробариҳои молдӣ, вайрон шудани тарзи зиндагиро ба вучуд меоварад. Бинобар ин, қоидаи асосии ба худ ҳосил тараккияти Ӯзбекистон сиёсати пулзурӣ иҷтимоӣ бурдан ҳисоб меёбад.

Мақсади сиёсати маъмур аз инҳо иборат аст:

1. Таъмини намунаҳои хифзи иҷтимоии аҳоли дар ҳаман даврҳои ислохоти бозор.
2. Таъмини мурӯсои иҷтимоӣ ба воситаи пайдо нақардани табақакҳои тунотунӣ аҳоли.

Дар шароити мустақилӣ механизми хифзи иҷтимоии аҳоли аз зеринҳо иборат:

- Барқароркунии истеҳсолот;
- истифодаи бидуни маблағҳои давлатӣ, маблағи фонди таъминотҳои иҷтимоӣ, меҳрубонӣ, ҷамоаҳои меҳнат;

- мубориза бар зидди нуксонҳо, пулзур намунаҳои дастгирии милобҳо, ятимон ва пиронсолон.

Дар соҳаи Истиқбол ба воситаи қумиттаи мақаллаҳо оилаҳои қамтаминшудаи аҳолиро муайян қардан ва ба онҳо ёрӣ расонидан таъкил қарда мешавад.

Дар республика ҷунин ҳуҷҷатҳои ҳуқуқии сиёсати иҷтимоӣ қабул қарда шудааст:

1. Оиди хайрия. Фармони Девони Вазирони Республикаи Ӯзбекистон аз 4 - уми мартӣ соли 2000 "Дар бораи таъмини фароғияти хазинаи хайрияи байналхалқии нодавлатӣи барои авлоди солим". Дар он ҷунин вазифаҳои хазина муайян қарда шудааст:

- маблағҳоро ба даетури давлатӣи "Барои авлоди солим" интиронидан;

- тарғиб намунаҳои тарзи ҳаёти солим дар оила ва ҷамъият;

- қўмақи хайрияи қомеъни хориҷа ва миллиро ҷалб намуна;

- ёри инсонпарварӣ расонидан ба оилаҳои серфарзанд, баҷаҳои ногиро, тарбиятирандаҳои хонаи баҷагон.

2. Оиди меҳру муруват. Фармони Девони Вазирони Республикаи Ӯзбекистон аз 27-уми январӣ соли 2004 "Дар бораи меҳру муруват". Мақсади асосии он дар ҷамъият ба амал баровардани дӯстӣ, бародарӣ, осоиштаги байни халқҳо, хусусан, ривочдиҳии инслагҳои нек дар байни ҷавонон мебошад.

3. Оиди тарбияи авлоди солим. Қонунӣ Республикаи Ӯзбекистон "Дар бораи ниғаҳлорӣи тандурустӣи шаҳравандон". Аз рӯи ин қонун дар бораи хифзи саломатӣи шаҳравандон яқчанд фирмонҳои ҳуқумат қабул қарда шудааст.

4. Оиди химояи иҷтимоии занон. Қонунӣ Олий Маҷлиси Республикаи Ӯзбекистон аз 1-уми апрели соли 1998 "Дар бораи интиёҳои иловагӣ ба занон" ва дигар қарору фармонҳо дар бораи тамхори ба занон.

5. Оиди дастгирии оилаҳо. Фармони Президенти Республикаи Ӯзбекистон аз 16-уми июни соли 1994 "Дар бораи тақмили инстеман ёри иҷтимоии оилаҳои серфарзанд" ва дигар амру қарорҳои ҳуқуматӣ.

Нафақан иловагӣ барои инҳо муқаррар қарда шудааст:

- оилаҳо, ки баҷаҳои ногиро доранд;

- баъағони бепадару модар ва оилаҳое, ки бо тарбияи фарзанди хешу ақрабобён машғуланд;

- оилаҳое, ки падар ё модарашон, ё ки хардуяшон ногиро шудаанд;

- яке аз падару модарон ё хардуяшон бекор мебошанд.

6. Оиди ёрӣ додан ба ногироҳо. Фармонҳои Девони Вазирон “Дар бораи химояи иҷтимоии ногироҳо дар Республикаи Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Дар бораи таъин кардани нафақа ба шахсоне, ки аз ҷавонӣ ногиро шудаанд, пиронсолон ва шахсони лаёқати меҳнати надошта” аз 24-уми июни соли 1994 эълон карда шудааст.

7. Оиди химояи қисми камтаъминни аҳолии Фармони Республикаи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шудааст.

8. Оид ба мустаҳкам намудани мавқеи иҷтимоии маҳалла. Дар ин бора Қонун “Дар бораи органиҳои худидоракунани шаҳрвандон” аҳамияти калон дорад. Дар ин ва дигар ҳуҷҷатҳои ҳуқуқат ваколатҳои шури сарварони маҳаллаҳо муайян карда шудааст.

Дар шароити имрӯза шаклҳои нави системаи иҷтимоӣ, қорҳои гуногуни иҷтимоӣ ба вуҷуд омадааст. Дар ин бора Карори Девони Вазирон “Дар бораи бунёди системаи тиббӣ-иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” қабул карда шуд.

Вазифаҳои иҷтимоӣ-тиббӣ аз инҳо иборат аст:

1. Тадбирҳои тиббӣ-иҷтимоӣ фальоғияти таъшиқлотҳо, муассиса ва идораҳои муттаҳид менамояд.

2. Тадбирҳои тиббӣ-иҷтимоӣ системаи самарабахши иҷтимоиро, ки ба анъанаҳои қадиман сокинони Ҷумҳурии Тоҷикистон, қомеъҳои соҳан фан ва маданият асос ёфтаанд, ба ҳар як оила мерасонад.

3. Тадбирҳои тиббӣ-иҷтимоӣ ҳолати мавҷудан тиббӣ-иҷтимоии ҳар як оиларо ба ҳисоб мегирад.

Мақсади тадбирҳои тиббӣ-иҷтимоӣ аз инҳо иборат аст:

- ҳолати санитарӣ-гигиенӣ, муҳити психологӣ оила, аҳволи саломатии аъзоёни оиларо муайян мекунад;

- занҳо ва баъағони ба ёрии тиббӣ-иҷтимоӣ ва психологӣ муҳтоҷро дар вақтҳои аниқ мекунад;

- дар оилаҳо тарзи ҳаёти солимро ташаққул медеҳад.

4. Вазифаҳои тадбирҳои тиббӣ-иҷтимоӣ:

- ёрии тиббӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ расондан ба оилаҳо;

- ба занон ва баъағон оиди тандрустӣ ёрӣ расонидан, доир ба ривочеъбини оилаҳо қорҳои васеи фаҳмондаликӣ бурдан.

Мақсад ва вазифаҳои ассотсиатсияи SOS

-уми апрели соли 1998 Фармони Девони Вазирон “Дар бораи дастури скрининги модар ва кӯдак” эълон карда шуд. Дар он қорҳои аниқ кардани бемории модарон, ки кӯдакони ногиро таваллуд мекунад, нишон дода шудааст.

31-уми декабри соли 1997 Фармони Девони Вазирон “Дар бораи таъсис намудани SOS - ассотсиатсияи баъағони Ҷумҳурии Тоҷикистон” баромад. Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Ҷумҳурии Британияи Киндэрфорд (Австрия) таъсис шудааст.

Мақсад ва вазифаҳои ассотсиатсия аз инҳо иборат аст:

- ба тартиб даровардани кӯшишоти идораҳои давлатӣ ва ҷамоатӣ оиди ривочеъбини ҷамоатӣ ва ахлоқи баъағони ҷумҳурия;

- ёрии молиявӣ расонидан ба тартиб додани лоиҳаҳои дастурии кӯмақрасонӣ ба баъағони ҷумҳурия;

- ёрӣ расонидан ба ҳамма баъағоне, ки ба фалокат дучор шудаанд;

- дар Республикаи Ҷумҳурии Тоҷикистон SOS - таъшиқоти баъағони Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҷиҳозинддан ва фальоғиятҳо пузур намудан;

- бо SOS Киндэрфорд тавассути интернет ҳамқорӣ намудан;

- ба фальоғияти ассотсиатсияи таъшиқлотҳои давлатӣ, ҷамоатӣ ва ҳуқуқиро ҷалб кардан;

- нашр намудани дастуриҳо барои ёрии инсонпарварӣ ба баъағони ҷумҳурия, таъшиқоти аёният, стедҳо.

Соли 1995 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон консепсияи иҷтимоӣ-педагогӣ қабул шуда. Қонунҳои асосии консепсия:

- устувории тарбияи мадания-ахлоқӣ аз таллим;

- тарбияи намулдани фальоғии иҷтимоӣ, малақаҳои худидоракунӣ, маданияти муомила ва ахлоқ дар инсон;

- ташаққули шахси фальоғии иҷтимоӣ ба сифати шакли асосии истеҳсолот;

- ба амал баровардани қонунҳои демократикунонӣ, инсонпарварӣ ҳамчун воситаҳои иҷтимоикунӣи шахс.

Дар рӯҳи инсонпарварӣ тарбияи намулдани насли наврас ба носиттан арзишҳои миллӣ ва маънавӣ-мадания малақаҳои қадриятҳои маънавии умуминсониро дар назар дорад. Ин консепсия баробари боӣ будан бо анъанаҳои тарихӣ, мадания, маънавӣ ҳамчун заминаи фальоғияти амалии фанни педагогикани иҷтимоӣ хизмат хоҳад кард.

Савол ва супоришно:

1. Механизми Ҳимови Иҷтимоии Ақли Дар солҳои мустақилӣ.
2. Асоси ҳуқуқии сиёсати иҷтимоӣ дар кадом ҳуҷҷатҳо ифода ёфтааст?
3. Дар боран SOS чикоро медонед?
4. Вазифаҳои иҷтимоӣ-тиббӣ аз ҷиҳи ибораат аст?
5. Аҳамияти ҳуҷҷатҳои ҳуқуқии сиёсӣ.

Мавзӯи 15. Фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо баҷагони хулку атвори девянт

Накша:

1. Хелҳои девянтсия.
2. Сабабҳои пайдоиши хулку атвори девянтҳои наврасон.
3. Корҳои тарбиявӣ бо баҷагони дорони хулку атвори девянтӣ.
4. Мафҳуми “профилактика” ва бартарихи он.

Ибораҳои тақлиҳ: хулки девянтӣ, давран наврасӣ, мавқеи иҷтимоии наврасон, хелҳои девянтсия, душвортарбиябӣи наврасон, ҳодисаи дигаргушавии инсон, мафҳуми “афтида”, муносибатҳои микроиҷтимоӣ, аз хондан гурехтан, хулку атвори дегиқвенӣ, хелҳои дегиқвенӣ, омилҳои иҷтимоӣ-иктисодӣ.

Девянтсия - маҷмӯи хулку атворе, ки ба мейёрҳои қабулгардидан ҷамъият эид мебошад. Хулки девянтӣ он ҳатту ҳаракатҳоест, ки ба тарзи алоҳида зоҳир мешавад.

Девянтсия одатан дар давран наврасӣ ба вуҷуд меояд. Давран наврасии баъа ҷараёни аз ҳама мураккаб аст. Онро даври гузариш (переходной возраст) ҳам меноманд. Зеро дар ин давра аз наврасӣ ба ҷавонӣ гузаштан рӯй меахад. Ин ҷараён ба тамоми ҷиҳатҳои ривҷебӣи анатомӣ, физиологӣ, ақли ва ахлоқии онҳо таъсир мерасонад.

Дар овони наврасӣ дар ҳаёти инсон бисёр дигаргуниҳои ҷиддӣ содир мешавад. Ин ҳолат ба азнаватташаккулёбӣи рӯҳӣ ва пайдо шудани шаклҳои нави муносибат бо ҳамсологон сабаб мешавад. Мавқеи иҷтимоии наврасон тағйир меёбад. Нисбат ба онҳо аз тарафи калонсолон талабҳои ҷиддитар гузошта мешавад.

Хелҳои девянтсия

Наврасоне, ки ба қоида ва нормаҳои хулку атвори қабулгардан ҷамъият эид ҳаракат мекунанд, наврасони тарбияшон душвор аст. Тарбиякунии душвор гуфта, ба таъсири педагогӣ эидиёт нишон додан фаҳмида мешавад. Душвортарбиябӣи наврасон, аз тарафи ӯ ба қоида ва нормаҳои қабулгардидан ҷамъият амал накарданро дар фан ҳодисаи девянтсия меноманд.

Ҷи тавре ки пеш аз ин қайд карда шуд, хулку атвор нормавӣ (мейёрӣ) ва аз он берун мешавад. Наврасон яқҷо бо калонсолон умр ба сар мебаранд. Агар калонсолон дар вақт-вақташ ба хулку атвори наврасон диққат диҳанд, ҷиҳатҳои бадро барҳам, ҷиҳатҳои қубшонро ривҷ диҳанд, хулку атвор аз рӯи нақша сурат мегирад.

Дар педагогикаи иҷтимоӣ мафҳуми "артида" истифода бурда мешавад. Артида - яке аз намулҳои дедалтагатики иҷтимоии аз норма берун баромадан хулку атвор мебошад. Вакте ки дар ин хусус сухан меронем, бояд гурӯҳи ин бачагонро муайян намоем:

- бачаҳои синну соли мактабӣ, ки ба мактаб намераванд;
- бачагони یتимонда;
- бачагоне, ки дар оилаҳои аз ҳуқуқи падару модарӣ маҳрумшуда бо сабаби нарасидани ҷой дар хонаҳои бачагон зиндагӣ мекунанд. Аз ин сабаб, онҳо дурӯст хуроқ истеъмол намекунанд, ба душворииҳои ҷисмонӣ, руҳӣ ва ҷинсӣ дучор мешаванд.
- бачагоне, ки моддаҳои нашъамандӣ ва токсикӣ истеъмол менамоянд;

- бачагони аз ҷиҳати ҷинсӣ беинтизом;
Назар ба маълумотҳои расмӣ шумораи ин гуна бачагон нисбат ба калонсолон ду маротиба тез афзуда истодааст. Девиатсия аз девиат, деликвенӣ ва хулку атвори ҷинсӣ иборат аст.

Хулку атвори девианти бо муносибатҳои микроиҷтимоӣ (оила, мактаб) ва гурӯҳҳои хурди иҷтимоӣ, бо вайрон кардани қоида ва нормаҳои хулку атвор вобаста мебошад. Ин гуна хулку атворро ғайриниғозӣ гӯем ҳам, мешавад. Ба ин хусусиятҳо намоиш, агрессия, давлатқунӣ, аз хондан гурӯстан, оворатардӣ, ҳаракатҳои ғайриниғозӣ, арақхӯрӣ, нашъамандӣ, ба ҷони худ касд намудан ва ғайраҳо дохил мешаванд.

Хулку атвори деликвенӣ аз девиант бо он фарқ мекунад, ки он ҳатту ҳаракатҳо тақрор содир мешавад. Ҷунин ҳаракатҳо аз тарафи бачагон дар вайрон намудани нормаҳои ҳуқуқӣ зоҳир мешаванд, ваге ҳавфи иҷтимоӣ надорад.

Ҷунин ҳелҳои деликвенӣ мавҷуданд:

- хулку атвори агрессивӣ, ба ин садама, оташзанӣ;
- хулку атвори ғарзнок, дуздиҳои хурд-хурд, тавмағарӣ, мошиндуздӣ ва дигар ҳаракатҳо;

- рӯёндани растаниҳои нашъамандӣ ва паҳн намудани он.

Ҳатту ҳаракатҳои ҷинсӣ он рафторҳое мебошанд, ки дар вайронкунии кодекси ҷиноӣ сабаб шуда то ба ҷавобгарӣ кашидани бурда мерасад.

Ҳелҳои девиатсия патологияи иҷтимоӣ ҳисоб меёбад. Ба инҳо минахӯрӣ, тақсоқоманиа, нашъамандӣ, фоҳишабозӣ, ба ҷони худ касд кардан ва ғайраҳо дохил мешаванд.

Сабабҳои пайдоиши хулку атвори девиантӣ наврасон

Хулку атвори аз меъёр берун баромада ҳарактери мураккаб дорад. Омилҳои асосии ба вуҷуд овардани ҷунин хулку атворҳо инқилиб:

1. Омилҳои биологӣ, ки дар организм бачагон (хусусиятҳои физиологӣ ё анатомӣ) мавҷуд мебошад. Ба инҳо:

- хусусиятҳои ирси;
- вайрон шудани инкишофи ақлӣ, зарар ёфтани органҳои бинӣ, шунавоӣ;

- хусусиятҳои психофизиологӣ, ки бо зӯрварии организм нобастигӣ дорад. Ҳолатҳои ниҳой тарқии кимёвии обу ҳавои атроф, ҳолатҳои бо манбаи қувват вобаста буда.

2. Омилҳои психологӣ. Ба инҳо дар бачагон мавҷуд будани психопатология дохил мешавад. Ин гуна аз меъёр баромаданҳо дар беморни асаб, психопатия, невротестения ва ғайраҳо намоён мешавад.

Дар ҳар як даври инкишофи бачагон ҳислатҳои руҳии шахс ташиқкул меёбад. Дар наврасон ду давран инкишофи руҳӣ мавҷуд аст: ё аз муҳити иҷтимоӣ беғор мешавад, ё ки ба он одаг мекунад. Агар дар оила баҷа меҳру муҳаббати падару модарро ҳис накунад, носитан химоякунии ӯро беғонашавӣ ба ҷо меоварад. Ин беғонашавӣ дар реаксияҳои асабӣ, вайрон шудани муносибатҳо бо одамони гирду атроф, дилқункунии эмотсионалӣ намоён мешавад.

Хусусиятҳои ба наврасон хосбуда - рад кардан, муқобили биромадан окибати муносибатҳои оилавӣ мебошад.

3. Омилҳои иҷтимоӣ-педагогӣ дар нуқсонҳои тарбияи оилавӣ, мактаб ва иҷтимоӣ намоён мешавад. Асоси онро ҳосил шудани тағрибахон манфӣ, хусусиятҳои синну сол, ҷинсӣ ва индивидуалӣ таъинил мекунад. Ин гуна бачагон дар мактаб бад меҳонанд, низифаҳои хонагиро иҷро намекунанд.

Яке аз сабабҳои аз меъёр берун баромадани хулку атвори иҷтимоии бачагон оилаҳои нохуш ҳисоб меёбад. Муносибатҳои бадд азбодӣ оила хулку атвори ғайриниғозӣро ба вуҷуд меоварад. Ҳелҳои ин гуна муносибатҳо:

- аз як тараф ба хоҳишҳои бачагон озодӣ додан, аз тарафи дигар бачагонро ба вазъиятҳои низодор ҳамроҳ кардан, дар оила ҳатту ҳаракатҳои ба ҷамъият хос набуданда;

- ноустувори тарбияи падару модар бо сабаҳои аз якдигар ҷудо эгистан;

- муносибатҳои бо истеъмоли арақ, нашъа вобастагӣ дар оила. Муомилаҳои бешаригона (Хакорат, задан)-и бачагон аз тарафи сардорони оила ё касони наздик ҳаракатҳои ғайрирасмиро ба вуҷуд меоварад.

4. Омилҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ - нобаробарии иҷтимоӣ, тақсими одамон ба бою камбағал, камбағалшавии қисми бисёри аҳоли, беқорӣ, беқурбӣ пул нборат аст.

5. Омилҳои ахлоқӣ аз як тараф дар дараҷаи пасти ахлоқии одамон, барҳам ёфтани қадриятҳои одамии намоён шуда, аз тарафи дигар дар бефарқ нигоҳ кардани аҳли ҷамъият ба ҳуҷу аъвори девианти намоён мешавад.

Корҳои тарбиявӣ бо бачагони дорони ҳуҷу аъвори девианти

Профилактикаи ҳуҷу аъвори девианти наврасон. Кор бо бачагони дорони ҳуҷу девианти талаб мекунад, ки педагог роҳ ва усулҳои нав ба нави тарбиявиро ҷустуҷӯ карда ёбад. Дар ин бобат ду навъ технология ҳаст: профилактикӣ ва реабилитатсионӣ.

Технологияи профилактикӣ чунин максад дорад, ки педагог сабаб ва омилҳои ба вуҷудовари ҳуҷу аъвори девиантиро ёфта, барои бартарарф кардани он кушиш менамояд.

Дар ин бобат педагог ба чунин қоидаҳо таъя мекунад:

1. Маълум аст, ки аз худ намулдани нормаҳои иҷтимоӣ-маданӣ дар ҷараёни иҷтимоишавии шахс ба амал меояд. Қадриятҳо, ғояҳои ҷамъиятро аз худ накарда инсон аз ҷои ҳақиқии он ҷамъият шуда наместавонад.

2. Зиддиятҳои норман маданӣ натиҷаи бепазорат мондани наврасон буда, он на танҳо аломати ғайримеъёрии ривҷебӣ бачагон, балки ҳамчун барҳам ёфтани сифатҳои иҷтимоӣ мебошад.

3. Профилактикаи бепазоратии бачагон аз шароитҳои эгисти онҳо барои мада меояд.

4. Бачагон ҳамчун субъект, субъекти иҷтимоӣ мебошанд.

Мафҳуми "профилактика" ва бартарарфии он
Мафҳуми "профилактика" маънои бартарарф намулдани оқибатҳои нохуши тарбияи бачагонро дорад.
Чораҳои профилактикӣ якҷанд ҳел аст:
- нейтралӣкунони;

- оғохонидани ҳолатҳои ба вуҷуд оварандан аз ҷои ногувори бачагон;

- назорат кардани корҳои профилактикӣ.
Равишҳои ғайрипазирӣ педагоги иҷтимоӣ онди корҳои профилактикӣ:

- равиши информатсионӣ (ахборӣ) - бачагонро бо ҳуҷуҳо, қоидаҳои ахлоқу одоб ҳабардор намудан;

- равиши иҷтимоии профилактикӣ. Ба ин муайян кардани ҳолисаҳои бад, онҳоро бартарарф намудан. Бо ин максад муассисаҳои давлатӣ, ҷамъиятӣ ва педагоги иҷтимоӣ чораҳои тадбирҳои гуногунро ба амал мебарорад;

- равиши тиббӣ-биологӣ. Пешгирии ҳолатҳои руҳии наврасон ба воситаи чораҳои гуногун тиббӣ-иҷтимоӣ;

- равиши иҷтимоӣ-педагогӣ барқарор.

Саъвоҷо:

1. Маълумот дар боран ҳелҳои девиансия.
2. Онди мафҳуми «афтида» маълумот диҳел.
3. Сабабҳои пайдоиши ҳуҷу аъвори девианти наврасон.
4. Корҳои тарбиявӣ бо бачагони дорони ҳуҷу аъвори девианти.
5. Маънои мафҳуми «профилактика» ҷист?

МОДУЛИ III

Таъминоти методии фанни педагогикаи иҷтимоӣ

Мавзӯи 16. Методика ва технологияи ғарзӣ ва иҷтимоӣ-педагогӣ

Нақша:

1. Методикаи ғарзӣ.
2. Мафҳуми «технологияи педагогӣ» ва навъҳои он.
3. Технологияи иҷтимоӣ-педагогӣ.
4. Тренинги иҷтимоӣ-педагогӣ.

Ибораҳои таърифӣ: Методикаи ғарзӣ; шартҳои моддӣ; эмотсионалӣ; ақлӣ; истифодаи воситаҳои техникӣ; ривочи ғарзӣ иҷтимоӣ; технологияи иҷтимоӣ-педагогӣ; худтарбиякунӣ; шахс; тренинги иҷтимоӣ-педагогӣ; мақсади муайяни педагогӣ; ривочи ғарзӣ иҷтимоӣ.

Методикаи ғарзӣ

Педагогӣ иҷтимоӣ дар ғарзӣ ғарзӣ худ аз усулҳои педагогика, психология ва кори иҷтимоӣ истифода мебарад.

Дар фан мафҳумҳои “метод”, “усул” ва “восита” кор фармуда мешавад. Метод роҳи ба амал баровардани ягон ғарзӣ буда, дар маънои усул ҳам кор фармуда мешавад. Восита нисбат ба метод ва усул маънои васеътар дорад. Воситаҳо - маҷмӯи истифодабарии шартҳои моддӣ, эмотсионалӣ, ақлӣ ва ғайраҳо мебошанд. Воситаҳо худ аз худ усули ғарзӣ намешаванд, танҳо усули барои ба мақсади муайяни педагогӣ расидан (бозӣ, сӯхбат, конференсия) аст.

Методикаи “Ғарзӣ иҷтимоӣ-педагогӣ” маҷмӯи шакл, методҳо ва воситаҳои ғарзӣ иҷтимоӣ-педагогӣ мебошанд, яъне методҳои гуногунро моҳияти технологияи иҷтимоӣ-педагогӣ ташкил медиҳад.

Мафҳуми “технологияи иҷтимоӣ-педагогӣ” аз мафҳумҳои “технологияи педагогӣ” ва “технологияи иҷтимоӣ” баромада меояд. Технологияи педагогӣ ба ду соҳа решаҳои худро давом додааст. Яъне, истифодаи воситаҳои техникӣ ба мақсади бағаванд бардоштани самарани таълимӣ фанҳои техникӣ ва дуюм, дар соҳаи фанҳои иҷтимоӣ.

Технологияҳои педагогӣ таҳлил ва назорат намудани тамоми қисмҳои таркибии ғарзӣ педагогиро дар назар дорад.

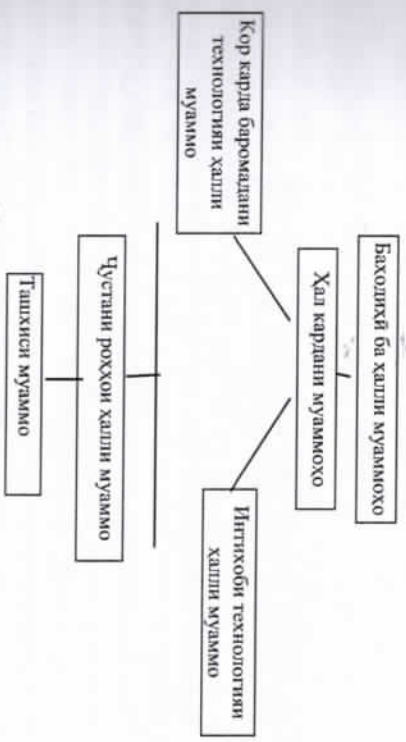
Мафҳуми «технологияи педагогӣ» ва навъҳои он

Мафҳуми “технологияи педагогӣ” дар соҳаҳои ба вучуд омадааст ва бо имконияти ба нақшагирии ривочи ғарзӣ иҷтимоӣ нобараст аст.

Яке аз навъҳои технологияҳои педагогӣ технологияи кори иҷтимоӣ буда, онҳо ба технологияҳои педагогӣ хеле наздиканд. Ҷи тибре ки дар боло қайд намудем, ғарзӣ педагогӣ иҷтимоӣ ва қисми иҷтимоӣ саркира аст. Технологияи иҷтимоӣ-педагогӣ технологияҳои иҷтимоӣ ва педагогиро бо ҳам пайваस्त мекунад.

Ғарзӣ иҷтимоӣ-педагогӣ аз муайян кардани мақсад ва назифаҳои он сар мешавад. Мақсаду, мазмун ва усулҳои шаклҳои таълимӣ ғарзӣ муайян мекунад.

Ба ҳамин тарик, технологияи иҷтимоӣ-педагогӣ маҷмӯи метод ва усулҳои ғарзӣ иҷтимоӣ-педагогӣ хисоб меёбад.

Технологияи иҷтимоӣ-педагогӣ

Ҳал кардани ҳар як муаммо, ки иштироки педагогӣ иҷтимоиро талаб мекунад, аз таъхис гузарондан сар мешавад. Таъхис гузаштан аз таҳлил, ҷамъкунӣ ва ба система даровардани ахборот иборат аст.

Зинан онҷа қорғани роҳҳои ҳалли ин муаммо мебошад. Барои ин дар асоси таъхис мақсад гузошта ва мувофиқи он назифаҳои ғарзӣ муайян карда мешавад.

Яке аз технологияҳои васеъ паҳншуда ва самарабахши иҷтимоӣ-педагогӣ тренинг хисоб меёбад.

Тренинги иҷтимоӣ-педагогӣ таъсири педагогист, ки ба методҳои ғарзӣ қори ҷамъавӣ асос карда шудааст.

Дар вақти машғулотӣ тренинг дар ҳар як наврас дигаргунӣҳои дохили содир мешавад: дониширо афзуда, муносибати мусбӣ ба худ ва атрофиён ташиққул меёбад. Муаммои маъзур бо ҳуштарбияқунӣ вобаста аст.

Ҳуштарбияқунӣи шахс бо ҷунин равиширо ба амал бароварда мешавад.

1. "Ман"-ро бо рафтору кирдори дигарон муқоиса намудан. Барои дигарҳоро мушқоққуда намудан авзои ғуруҳ будан лозим аст.

2. Аҳбороти аз дигарон гирифтаро дар худ аз нав қор кардан. Инҳоро ба воситаи суҳанҳо, ҳиссиёт, ҳулиқу атвор ва реаксияи дигарон баҳон хатту ҳаракати худро фаҳмидан.

3. Ба ғайрияти худ баҳо додан.

4. Ба воситаи баҳон кифёиён бсрунии худ ба худ муносибат кардан.

Мақсадиҳои тренинг, ки барои ривҷоёбии шахс имқоният фароҳам меоварад, аз инҳо иборат аст:

а) бағанд бардоштани маъъзулияти иҷтимоии иштирокчиён, парваршии муносибати ғайрилои онҳо бо дигарон;

б) ташиққули маъқи ғайрилои иҷтимоии наврасон;

в) дараҷаи маданӣ-педагогиро бағанд бардоштан.

Қолидаҳои асосии тренингро ба диққати шумо пешқаш менамоём:

1. Ҳурмати байниҳамдигарии иштирокчиён ва муомилии инсонии байни одамон.

2. Муштаққам намулдани риштаҳои дустии иштирокчиён, маъдумоғҳои нав гирифтадан дар боран хатту ҳаракатҳои рафиқон.

3. Худ ба худ ташиққ мондан.

4. Бо ҳам вобаста намулдани ҳолатҳои ақли ва эмотсионаналӣ.

5. Тренинг ва ба тарзи ихтиёри иштирок намулдан ба машғулоғҳои алоҳида.

6. Индивидуали.

7. Ҳудудли оғод барои иштирок қардан дар машғулоғии ғуруҳ.

Технолоғияҳоро ба ғайрилои иҷтимоӣ педагоғи қорӣ намулдани шартӣ самараноқии ғайрилои педагоғи иҷтимоӣ мебошад. Технолоғияҳои иҷтимоӣ-педагоғи барои ҳалли вазифаҳои ташиққузорӣ, профилақтикаи иҷтимоӣ, адаптақсияи иҷтимоӣ ва реабилитатсияи иҷтимоӣ ёри меқилҳад.

Саволиҳо:

1. Метоғликаи ғайрилои иҷтимоӣ-педагоғи аз қи иборат аст?
2. Моҳияти технолоғияи иҷтимоӣ-педагоғиро фаҳмонда диҳед.
3. Метоғҳои ғайрилои иҷтимоӣ-педагоғи қадомҳоянд?

Мавзӯи 17. Ғайрилои муассисаҳои иҷтимоии реабилитатсионӣ дар Ҷаёқистон

Нақша:

1. Намудҳои асосии реабилитатсия.
2. Реабилитатсияи беоморон.
3. Намудҳо ва усулҳои реабилитатсия.
4. Реабилитатсия пас аз инсулт (сақтаи майна).

Ибораҳои таққоғ: реабилитатсияи маънобон; қорабиниҳои тиббӣ, психолоғи, педагоғи, реабилитатсияи тиббӣ; реабилитатсияи психолоғи; реабилитатсияи қасбӣ; реабилитатсияи иҷтимоии маънобон; сақтаи майна; усулҳои функсияи организм; адаптақсияи иҷтимоӣ-машии; реабилитатсияи саривақти; қобилияти қории беомор.

Вазифаи муҳими идора ва муассисаҳои ҳифзи иҷтимоии ақоли ва экспертизан тиббӣву иҷтимоӣ, мисли муассисаҳои табиобативу профилақтикаи ташиққ намулдани 113 реабилитатсияи маънобон аст. Бо мақсади қам қардани ҳалалёбии сағомати, норасоии иҷтимоӣ ҳар қи бештар фароғирни адаптақсияи фарди, иҷтимоӣ ва қасбии маънобон зарур аст.

Реабилитатсияи маънобон - системаи қорабиниҳои тиббӣ, психолоғи, педагоғии аз байн бурдан ё нисбатан пурратар қуброн қардани маҳудидиғҳои ғайрилои ҳаёти мебошад, ки дар асарии қилалёбии сағомати бо тағйироти усулҳои функсияи организм ба вуҷуд омаданд. Мақсади реабилитатсияи барқарор намулдани мисқоии маъноб, муваффақ шудани онҳо ба муштаққилияти модди ва адаптақсияи иҷтимоии вай мебошад.

Ба барномаи реабилитатсия инҳо дохил мешаванд:

- муқаррар қардани нишондоғҳо барои ба даст овардани нисағҳои ҳаракатқунӣ (аробаҷа (қоляска), нақлиёт (интотранспорт));

- таъмин қардан бо воситаҳои ёрирасонии техникаи, ки қулқизматрасонии ва ғайрилои меҳнатиро сабуқ меосозад;

- муайян қардани нишондоғ барои омузиш, ба қор таъмин қардани маънобон дар муассисаҳои таъминоти иҷтимоӣ ва дар қорқонаҳои умумӣ.

Реабилитатсияи тиббӣ - ба барқарорқунии ҳалалёбиҳои функсияҳо ё ғузаронидани қорабиниҳои ғуноғунӣ табиобативу психолоғунӣ равона шудааст, ки имқоният меқилҳад, то маънобҳо ба

Хаст ва ғарзишати муфиди ҷамъияти мутобиқ шаванд. Масалан, Хантоми аз қуддаки маънобудан дар асари нуқсонҳои модарзод. Ба ҷорабинҳои реабилитатсияи тиббӣ таъбаоти доруворӣ ва ҷарроҳӣ, физиотерапия, варзиши шифоӣ, лойшифой, муолиҷа бо обҳои маъданӣ (балнеотерапия), муолиҷаҳои қувватбахшанда ва маҳсули осонишгоҳӣ - сикхатоҳӣ (санаторияи Курортӣ), протезикунонӣ дохил мешаванд.

Реабилитатсияи психологӣ ба реабилитатсияи таъбаоти алоқои эҷ дорад ва психотерапия ҳосил кардани мавқеи ғарзӣ ҷамъияти ва ҳадафҳои муебаоти кориро дар бар мегирад.

Реабилитатсияи касбӣ — аз комплекси ҷорабинҳои ориентатсияи касбӣ, омодагии касбӣ ва азнавтаибҷуғунӣ, интиҳоҷ кардани касбҳои муносиб, таъмин кардани шароити корӣ, ҷавобгӯи ваъзи саломатӣ, мутобиқ гардонидани ҷойи корӣ ба дефектҳои вучудлошта ва ғайра иборат мебошад.

Реабилитатсияи иҷтимоии маънобон аз системаву раванди барқаророзии қобилияти мустақилона аначом додани ғарзӣлоиятҳои ҷамъияти ва оилавӣ-маишӣ, ки ориентатсияи иҷтимоӣ-муҳитӣ ва адаптатсияи иҷтимоӣ-маиширо дар бар мегиранд, иборат аст.

Ба ҳаман маънобҳо дар шакли пардохт маблағи пулӣ, таъмин кардан бо воситаҳои техникӣ ва ғайра, аз ҷумла, автомобил, қоляска-қресло, асбобҳои протезӣ-ортопедӣ, наприқҳои бо харфҳои маҳсул ҷопшуда, дастҳои сабти садо ва ҳоказо ёри иҷтимоӣ расонида мешавад.

Хантоми аз экспертизаи тиббӣ-иҷтимоӣ гузаптани шаҳраванд ва аз тарафи мутаҳассисони бюрони ЭТИ муқаррар намудани маънобӣ, ба мақсади гузаронидани реабилитатсияи барномаи инфиродии реабилитатсияи таҳия метардад.

Барномаи инфиродии маъноб (БИМ) - номгӯи ҷорабинҳои реабилитатсионӣ аст, ки ба барқаророзии қобилиятҳои маъноб нисбат ба ғарзӣлоияти маишӣ ва ҷамъиятиву касбӣ мутобиқи талаботи вай, майлӯ хоҳиш ва манфиаташ, дараҷаи талабот бо дараззардошти ҳолати соматикӣи вай ва имқониашон воқеӣ ниғарониди шудааст. Дар БИМ намӯдҳо, шаклҳои барои маънобон пешниҳодшудани ҷорабинҳои реабилитатсионӣ, ҳаҷм ва муҳлати гузаронидани онҳо зикр мешавад.

БИМ танҳо бо розигии маъноб (ё намояндаи қонунии вай) тартиб дода ва таъбиқ карда мешавад.

БИМ ба маънобон дар шакли формии ягона (карта), намунаи ягона дода мешавад.

Хантоми таъбиқи БИМ пайдаргаӣ, комплекси ва бефосила амали кардани ҷорабинҳои реабилитатсионӣ, муоинан динамикӣ ва назорати самараноқи ҷорабинҳои гузаронидашаванда таъмин карда мешаванд.

Ҳамоҳангтардонии мурағтабозии БИМ ва расонидани ёри ҷарурӣ ба бемор, аз тарафи органи хифзи иҷтимоии аҳоли аначом дода мешавад.

Мутаҳассисони муассисаҳои ҳадамоти давлатии экспертизаи иҷтимоӣ иҷтимоӣ Хантоми муоинан навабати маънобон ва ё ба тартиби муоинан динамикӣи вай натиҷаҳои ҷорабинҳои реабилитатсияи тиббӣ, иҷтимоӣ ва касбиро баррасӣ мекунанд.

Баҳолиҳии ҷамъбаастии БИМ пас аз гузаронидани баррасии қолметалиши мутаҳассисони дахлдор сурат метирад, аз тарафи роҳбарӣ муассисаи ҳадамоти давлатии экспертизаи тиббӣву иҷтимоӣ таъдиқ ва ба маълумоти маънобон дар шакли барояшон дастрасу фаҳмо расонида мешавад.

Реабилитатсияи беборон

Беборон дар натиҷаи ғарзӣлоияти таъбаоти дучуғрун асосан сикхат мешаванд, қобилияти қорини онҳо барқарор мешавад, онҳо ба қабт барметарданд. Оила, қоллективҳои меҳнати ва ҷамъиат он авзон кӯдро, ки муваққатан маҷбур буданд, ки онҳо тарқ намоянд, аз ин қабул мекунанд. Аммо бебориҳос низ ҳастанд, ки баъди таъбаот инз саломатипашон пураа барқарор намешавад. Масалан, одамон дар асари ягон беборӣ ё ҳолисасҳои нохуш аз даст ё пойи худ маҳрум мешаванд. Бо роҳи ҷарроҳӣ пас аз таъбаот вай сикхат мешавад, ваге роҳи гаштан ё қор карда наметавонад.

Чунин ҳам мешавад, ки Хантоми ғарзӣлоияти вазнин (масалан, хар ду дасту хар ду пой), ҳатто одлитарини мавҷудияти қисмонии одам қорини индӣ ва дасттирини дучандро такозо мекунад. Масалан, сактан майна (инсулт), ки пас аз он нест шудани фунқисияи ба қаракатларорӣ дар як қисми бадан ба назар мерасад. Пас аз инсулт (сактан майна) гузаронидани варзиши шифоӣ ва дигар воситаҳои таъбаоти барқаророзии заруранд, то ин ки қобилияти қаракатноқии бебор барқарор ё ақаллан беҳтар карда шавад.

Чунин муаммоҳо Хантоми сактан дил (инфаркт) ва бисёр бебориҳои дил низ заруранд, масалан пас аз инфаркти миокард, ҷарроҳиҳои алоҳида, нуқсонҳои узвҳои қаракат, таваққуфи ақлонӣ

ва баъзе беморихои рӯхӣ. Одатан суҳан дар боран ҳолатҳои дефитсити дувумӣ меравад, вақте ки дар натиҷаи ҳалал ёфтан ё тамоман аз байн рафтани функсияҳои ҷудогонаи ҳаёти минбаъд нигоҳ доштани ҳаёт, иҷро кардани вазифаҳои мураккаб, кор, ҳаёт дар оила ва ҷамъият номукин мегарданд. Дар ҷунин ҳолатҳо зарурати ҷунин фазолияти кормандони соҳаи тандурустӣ ба миён меояд, то ин ки ба бемор ё ҷабрдида ёрӣ расонида шавад, то ҳар чӣ пурратар қобилияти кориашро барқарор созад ва корҳои ба имкониятҳои мувофиқро иҷро намояд. Инро реабилитатсияи тиббӣ меноманд. Ҳамзамон ин маъноӣ ба ҷамъият баргаштани одамонро ифода мекунад.

Дар ҷараёни беморихои музмин зарурати гузаронидани бисёр чорабинии таъоботӣ - барқарорсозӣ ба амал меояд. Дар ҷунин корҳо ёрирасонии кормандони соҳаи тандурустӣ техника ба ҳисоб меравад, ки ба шарофати пешрафти назарраси онҳо фикрҳои нав, асбобу таҷҳизоти нави ба одамон хизматкунанда ва мувофиқ будан ба нороҳатӣҳо тавлид мешаванд. Инҳо пойҳои суғья, дастҳои суғья, таҷҳизоти ёрирасон барои ҳаракат кардан, воситаҳои бардоранда ва интиқолдиҳанда, намулҳои бешумори курсиҳои нарм (кресло) ва аробачаҳо барои маъюбон мебошанд. Аксари онҳо имконият медиҳанд, ки ба одамони ҳаракат карда наметавонистагӣ, ёрӣ расонад, ки ба ҳаёту меҳнати солим баргардад ё ба шароитҳои тағйирёфтаи он мутобиқ гардад, аз имкониятҳои организми бемор, ки беоҳеб монданд, истифода барянд.

Дар ҳолатҳои мусоид пураа баргардондани қобилияти қорӣ ва баргаштан ба фазолияти маъмулӣ мӯяссар мешавад. Агар ин номукин бошад, пас қушиш кардан лозим аст, ки барои ба бемор аз худ кардани касби нав ёд дода шавад, шояд оддитар бошад, дар ҳолатҳои ниҳоят вазнин, ақаллан ҳаёти таҳаммулпазир фароҳам оварда шавад.

Бармаҳал таъин намулдани реабилитатсияи тиббӣ ва самаранок ба роҳ мондани он корношоями муваққатиро кам мекунад ва дар аксари ҳолатҳо садди роҳи маъюбшавӣ мегардад. Мақсад низ ҳамин аст. Нақши реабилитатсияи тиббиро арзёбӣ кардан осон нест, агар ба ҳисоб гирем, ки аз корношоями муваққатии шаҳрвандон ҳамасола даъват зиёни ҷилдӣ мебинанд, ки даххо фони маҳсулооти дохилии умумиро ташкил медиҳад, нақши вай баръало аён мешавад.

Андешидани чораҳои фаврӣ баҳри тақмили ҳадамоти реабилитатсияи тиббӣ, дар навбати аввал барои он муҳим аст, ки беморшавии бо оқибати маъюбшавӣ ё муваққатан аз даст додани қобилияти қорӣ афзуда истодааст. Шумораи асосии беморони ба ёрӣ реабилитатсионӣ ниёздоштаро беморихои раллодӣ - осебинҳои (ортопедӣ - травматология), асаб, қалб ва шуш ташкил медиҳанд.

Аз нуқтаи назари реабилитатсияи беморон ҳамаи он функсияҳо ва қобилияти маҳфӯзмонандаро ба ҳисоб гирифтаи лозим аст. Ҳангоми реабилитатсия ба онҳо така кардан лозим меояд. Вазифа ва имкониятҳои дар ин кор истифодашаванда мутобиқи самтҳои тиб гуногун мешаванд. Барои реабилитатсияи беморони гирифтори касалии сил, беморихои майна, хушравии майна, беморони дар онҳо боқимондан осори иллатҳои хароммағз, мунсафедон, беморони гирифтори ҳалагёбиҳои узвҳои хис (масалан, кӯрҳо), беморони рӯҳии шифоёфта ва ба ҳаёти ҷамъиятӣ баргашта, майҳораҳо ва ғайра зарурат доранд. Реабилитатсияи ҳангоми беморихои ҷудогонаи тарбодии (ревматикӣ) дил, беморихои музмини гурдаҳо, астмаҳои вазнин, буридани дасту пой ё қисме аз онҳо низ зарур аст.

Чӣ тавре ки экспертҳои ТУТ (Ташкилоти умумичаҳонии тандурустӣ) таъкид мекунанд, реабилитатсияи тиббӣ бояд барои тамоми беморон, бенистисно дастрас бошад. Мақсади реабилитатсия - бехтар сохтани қобилияти функсионалӣ, сабук ё кам кардани маъюбшавии беоҳеб, барои бемор фароҳам овардани шароит баҳри иҷро кардани нақши муфид дар ҷамъият мебошад.

Ба гузаронидани реабилитатсияи саривақтӣ дар бемористон (стационар) ва ба статсионарҳои рӯзонаву муассисаҳои амбулаторӣ-поликлиникӣ гузаронидани ёрӣ реабилитатсионӣ таҷрибуҳи маҳсус зоҳир кардан лозим аст, то ин ки реабилитатсияи инсонии ҳам, яке аз намулҳои ёрӣ аввалин тиббӣну санитарӣ шавад.

Тақрибан дар ҳама кишварҳои Фарб майли кам кардани муҳлати дар статсионар анҷом додани муолиҷаи реабилитатсионӣ мушоҳида мешавад; ин вазифа асосан ба ӯҳдаи муассисаҳои дормонҳои (амбулаторӣ) гузошта мешавад, ки аз кимат будани ёрӣниши таъоботи статсионарӣ бармеояд.

Намулҳо ва усулҳои реабилитатсия

Самаранокии таъоботи реабилитатсионӣ ҳангоми ташкили намулдани корҳои реабилитатсионии тиббии оилавӣ ё ҳангоми

кооператсияи онҳо ва муттаҳид сохтани онҳо бо статсионар ва дармонгоҳҳо (поликлиникаҳо) пурсамар мешавад, ин воқеа, ёри реабилитатсиониро ба макони зисти бемор наздик месозад. Дар баробари ин, марҳалаи реабилитатсияи санаторӣ - курортиро фаромӯш кардан лозим нест.

Усулҳои реабилитатсия низ ғунгунаанд. Муҳимтарини онҳо фаволияти табобатӣ аст, ки аз тарафи духтур ва ҳамшираи тиббӣ сурат мегирад ва ба табобати беморони асосӣ (масалан, сил) нигаронида шудааст. Баъдан, усулҳои ғунгунаи физиотерапия, варзиши шифойӣ масалан, пас аз инсулт (сақкаи майна) мебошанд, ки барои барқарорсозии қобилияти ҳаракат ёрӣ мерасонанд. Табобати меҳнатӣ ба бемор ёрӣ мерасонад, ки шаклҳои нави фаволияти кориро аз худ намояд, барои ба коллективи меҳнатӣ баргаштан ёрӣ мерасонад. Маслиҳат додан оиди интиҳоби касбӣ нав, таҳассуси нав тирифтани низ муфид аст. Вазифа иборат аз ғамхорӣ ниёбат ба бемор, аз қисмат ва фаволияти вай мувофиқи ин принсипҳо иборат аст.

Дар асоси ғуфтаҳои боло намулҳои зерини реабилитатсияро ҳудло кардаанд:

1. Реабилитатсияи тиббӣ, вақте ки барқарор кардани қобилияти кории бемор тавассути корҳои табобатӣ сурат мегирад.
 2. Реабилитатсияи психологӣ, вақте ки гузаронидани чорабиниҳои профилактикӣ ва табобатии ҳалалёбихонӣ рӯҳӣ (психикӣ) заруранд.
 3. Реабилитатсияи касбӣ, вақте ки қушши ба имкониятҳои қобилияти кории хифшударо ба қор мебаранд, бигузор касби нав интиҳоб шавад ҳам, ба бемор барқарордондани қобилияти қорӣ сурат мегирад.
 4. Реабилитатсияи иҷтимоӣ, вақте ки ба ҷамъият баргаштани бемор тавассути таъмин кардани шароити мусоид барои зиндагии он дар оила, муҳайё намудани шароити зарурӣ моддӣ сурат мегирад.
- Духтурон ва ҳамшираҳои тиббӣ дар қадом соҳаи тиб, ки қор кунанд, бояд ба шароити усулҳои реабилитатсияи ошно бошанд, ба бемор дар қори ба ҳаёти мўтадилӣ баргаштанаш ёрӣ расонанд. Ҳамчунин, аз худ кардани назарияҳои муайян оид ба реабилитатсияи беморон низ муҳим аст. Ба ҳисоб тирифтани он қиз, ки бемороне, ки реабилитатсияи мешаванд, бо бисёр муаммоҳои рӯҳӣ (муаммоҳои психикӣ) мубориза мебаранд ва мо дар мубориза

ба онҳо бояд ёрӣ расонем. Муаммони якум, дар ҷунин ҳолат ҳудди нуқсонӣ (дефекти) беморӣ ба вучуд оварда мебошад. Аксар вақт нуқсонҳои рӯҳӣ аз осебҳои мисли ампутатсияи даст ё пой вазинтар аст. Дар қардани дефект, ба он одаг кардан ва қабул кардани он танҳо дар наҷиҷан психотерапияи вусъатнок ва тўлонӣ ба даст меояд. Дар шароити нави ҳаёт зиндагӣ кардан осон нест, аз бемор болвосонӣ муайяни ботинӣ, мутобиқшавӣ ба шароити нави талаб карда мешавад.

Ақсар вақт ин ғуна одамон рӯҳафтода мешаванд, ба худ бовар намекунаанд, аз мубориза даст мекашанд, ҳисси боварӣ ба инқилшавӣ ғум мешавад. Ҳатто дар онҳо пайдо шудани комплекси кампифрӣ (ноқисӣ) пайдо мешавад, онҳо дар байни одамон будан намесоҳанд, ҳар ғуна алоқаҳоишонро мекананд, нофайол мешаванд. Ҳатари пураа изолатсия кардани онҳо ба миён меояд. Дар ҷунин қолитҳо таваччуҳи маҳсус ва ғамхорӣ зарур аст. Ана дар ҳамин қолит бо тамоми қуява барои барқарор кардани рӯҳияти бемор қушши кардан лозим мешавад.

Ҳоло масъалаи реабилитатсияи тиббии шаҳрвандони тирифтори беморҳои вазъиятҳои фавқуллода ва аз муҳолифатҳои ҷингӣ осеб диданд, шахсони касбашон хатарнок, ғуруҳи қалони ақоли бо аломатҳои (синдромҳои) нав ва ҳолатҳои касалманд, мислиан, бо синдроми ҳасташавии муэмин ва дигар ҳалалёбихонӣ қилби касолатӣ ҳеле мубрам ва самаранок аст. Илова бар ин, ҷамъияти имрӯза босуръат "пир" шуда истодааст, вообаста ба ин муаммон тиббӣ иҷтимоӣ сол аз сол шадидтар мешавад.

Реабилитатсия барои беморони тирифтори иллатҳои дастҳои тақвию ҳаракат ҳеле зарур аст, зеро сабаби маъюбшавии онҳо дар 25 фониин ҳолатҳо на ҳалалёбихонӣ анатомӣ, балки ҳалалёбихонӣ фунқсионалӣ мебошанд.

Реабилитатсия дар педиаатрия низ аҳамияти назаррас дорад, зеро дар синну соли қудакӣ бисёр бемориро ба қайд тирифта мешаванд, аз ҷумла аномалияҳои модарзодӣ, ки ба маъюбшавӣ ошрда мерасонанд. Барои ин ғуна беморон тадбирҳои тиббӣ - психологӣ - педагогӣи комплексӣ ҳеле муҳиманд.

Агар умуман дар боран ақоли суҳан равад, пас тибқи маълумоти мутаҳассисон 23 фониин ҳаман беморони статсионарҳо ва 46 фониин патсиентҳои муассисаҳои дармонгоҳӣ (амбулаторӣ-поликлиникӣ) ба реабилитатсияи тиббӣ мўхтаҷанд.

Дар соғлохон охир ба назарияи муолиҷаи барқарорсозӣ мафҳуми сифати ҳаёт, ки ба саломатӣ алоқан зиҷ дорад, ба таври устувор ворид шудааст. Сифати ҳаёт ҳолати омилҳои муайянкунандан саломатӣ (чисмонӣ, психологӣ ва иҷтимоӣ)-ро инъикос мекунад, ба сифати тавсифи ҳамгирой (интегралӣ) баррасӣ мешавад ва хангоми арзёбии самаранокии муассири барқароркунӣ маҳкаи асосӣ ба шумор мееравад.

Принсипҳои бунёдии таъобати барқарорсозӣ бефосилагӣ ва комплексӣ мебошад.

Қоидаҳои бефосилагӣ тариқи гузаронидани муолиҷаи барқарорсозӣ аз дахзан пайдо шудани раванди патологӣ, яъне беморӣ ё осеб, то пурра ба ҷамъият баргардондани одамон амалӣ мешавад.

Комплекси будани муолиҷаи барқароркунанда тамоми соҳаҳои тиббӣ, иҷтимоӣ ва касбиро дар бар мегирад.

Дар ҷанбаи таъобатӣ-ташхисӣ реабилитатсияи тиббӣ ва тартиб додани барномаҳои реабилитатсионӣ, нақши маҳусе ба усулҳои ҷисмонии муолиҷа, вариши таъобатӣ, механотерапия, муолиҷаи мехнатӣ мансуб мебошанд. Мутаассифона, ҳоло дастгоҳҳои барои реабилитатсияи ҳаракат ба қадри нокифоя дастрасанд, вай бошад, дар ҳақиқат муолиҷаи инфиродии функционалиро таъмин намеояд. Дар барқарорсозии функсияҳои ҳалалдоршуда усулҳои тиббӣ анъанавӣ (суннатӣ), таъобатӣ мануалӣ (дастӣ), фитотерапия, гомеопатия аҳамияти қалон доранд ва ҳар рӯз талабот ба онҳо зиёд мешавад.

Хангоми бори аввал бо бемор шинос шудан ва муоина кардани вай вазифаи духтури оилавӣ аз мураттабсозии нақшани таъобати барқароркунӣ, муайян кардани намуи ва ҳаҷми ҷорабинҳои таъҷилӣ (масалан, обиятқашии (дренажкунии) балғам, вентилатсияи шушҳо, баррасии сарбории имкониазир ва зарурии ҷисмонӣ хангоми сажтаи дил, ҳалалёбии шадиди гардиши хуни майна ва ғ.) иборат мебошад.

БевоСИТА амалӣ сохтани нақшани реабилитатсия ба ӯҳдан ҳамширани тиббӣ гузошта мешавад. Шаронҳои пешрафти ҷомеа ва илми муосир нисбат ба профессионализми одаме, ки бевоСИТА просеДУраҳоро иҷро мекунад, ё бо бемор ба вариши муолиҷавӣ машғул мешавад, талаботи ҷиддиро пеш мегузорад. Инструктор (ҳамширани тиббӣ) бояд мутахассиси бағландихтисос, эҷодкор ва рақобатпазир бошад.

Вазифаҳои тибӣ оилавӣ дар таъобати барқароркунанда:

1. Ба яке аз намуиҳои ёрии аввалаи тиббӣ ву санитари таъдил додани реабилитатсия;
2. Бағланд бардоштани сифати ҳаёти бемор;
3. Муносибати инфиродӣ ва тартиб додани барномаи реабилитатсионӣ барои ҳар як бемор ба таври алоҳида;
4. Рӯя кардани принсипҳои бефосилагӣ ва комплексии таъобати барқароркунанда;
5. МуСОДат кардан ба кам намудани корношоямии муваққатӣ ва ба ҳадди максималӣ пешгирӣ кардани маънобшавии оқоид.

Реабилитатсия пас аз инсулт

Инсулт яке аз сабабҳои асосии маънобшавӣ ва ғавтият мебошад. 60 фоизи беморони зиндамонда (дар ҳафтаи 3-4-ум, 35-40 фоизи беморон вафот мекунанд) маъноб мешаванд. Инсулт аксар инқт оқибатҳои вазнин дорад ва танҳо кӯшиши якҷояи неврологҳо, мутахассисони соҳани реабилитатсия ва кормандони тиббии беморхонаву дармонгоҳ, хешовандону наздикон имконият меҷиҳад, ки дар бемор пурра ё қисман функсияҳои ҳалалёфташ, ғавлонокии иҷтимоӣ ва дар баъзе ҳолатҳо қобилияти қориаш барқарор гардад.

Имконияти барқарор сохтани функсияҳои ҳалалдоршуда аз омилҳои зиёде вобаста аст, ки дар байни онҳо андозаи лонани иллат (инфаркти майна ё хунравии майна) ва ҷойгиршавии вай нисбат ба ин ё он минтақани функционали майна аҳамияти маҳусе доранд.

Хангоми ҳаракати рағҳое, ки мавзеи ҷудогонани майнаро бо хуи таъмин мекунанд, ҳолати гардиши хуни қоллатералии компенсаторӣ аҳамияти қалон дорад. Дар барқарорсозӣ ҳолати функсияҳои олии психикӣ (интеллект, тавачҷӯх, хотира, ғавлонокии психикӣ) нақши муайян доранд, онҳо хангоми беморҳои ратии майна муқаммал нестанд.

Қоидаҳои асосии реабилитатсия: барвақт сар кардан ва комплексӣ будани ҷорабинҳои реабилитатсионӣ, системанокии онҳо, дар раванди реабилитатсионӣ ғавлонона иштирок кардани бемор ва хешовандонаш мебошад. Тамоми ҷорабинҳои реабилитатсионӣ бояд дар рӯзҳои аввали пас аз оғози инсулт шуруъ шаванд, агар вазъи умумӣ ва ҳолати шуураш имконият диҳад. Ҳаман ҷорабинҳои реабилитатсионӣ бояд дар давраи аввали барқароркунӣ (то ним сол), маҳусан дар 2-3 мохи аввал вуъятнок ва самаранок гузаронидла шаванд.

Комплекси будани реабилитатсия аз истифода бурдани номгуи васеи чорабинихон барқарорсозӣ иборат мебошад. Комплексӣ ва системанокии реабилитатсия, танҳо дар сурати хуб ташкил кардани раванди реабилитатсионӣ имконпазир аст. Дар масъалаҳои ташкилӣ системаҳои зерин белгтар самараноканд:

- реабилитатсия дар шӯъбаи неврологӣ ё ангионеврологӣ сар карда мешавад, беморро ба он ҷо бритадан ёрин таъҷилӣ мебарад.

- барди як ё якумин моҳ ваъро ба шӯъбаи реабилитатсионии беморхона ё маркази реабилитатсионӣ мегузаронанд.

- барди аз як ё ду моҳ беморро ба хона ё табобати амбулатории барқарорсозӣ руҳсат медиҳанд ё ба санаторияи реабилитатсионӣ равон менамоянд.

Асоси реабилитатсияи ҳалалёбиҳои ҳаракатро варзиши табобатӣ бо омӯзонидани роҳравӣ ва малакаҳои маишӣ ташкил медиҳад. Варзиши шифойӣ, махсусан дар давраи шадиди беморӣ бо назорат кардани набз, фишори ҷароёнӣ, лаҳзаҳои дамگیری, тадриҷан ФШ ва ЭКГ мувофиқи мақсад аст. Барди чанд рӯзи инсулт, дар ҳолати канотабашш будани ҳолати бемор ба ӯ ёд додани нишастан, ҳестан ва сипас роҳ рафтан тавсия дода мешавад. Омӯзонидани роҳтардии дуруст яқчанд марҳила дорад: имитатсия (тақдид кардан) - и роҳ рафтан дар ҳолати хоб будан, нишастан ё дар назди кат рост истодан, роҳ рафтан бо ёрии дигарон, роҳ рафтан бо така ба курсӣ ё воситаи чорпоядор, дар хона бо ёрии асо роҳ рафтан, дар зинаҳо машқ кардан, роҳтардӣ берун аз хона (дар ҳавлӣ, кӯча), истифода бурдани нақлиёти ҷамъиятӣ.

Ҳамамон бо машҳои барқароркунии функсияи пойҳо ва ёд додани роҳравӣ машқ додани дастҳо низ ағҷом дода мешавад. Барои машқ додани ағҷуштон ашёи хурд (кубик, пирамида), кор бо пластилин истифода мешавад. Бисёр вақтҳо ҳаракати дастҳо назар ба пойҳо баъдтар барқарор мешаванд, аммо дар сурати ноқофӣ барқарор сохтани функсияи дастҳо ба бемор малакаҳои асосии худқиматрасониро ёд додан мумкин аст. Омӯзонидани малакаҳои маишӣ низ яқчанд давраҳо дар бар мегирад: аввал малакаҳои солда (мустақилона хӯрок хурдан, нигоҳубини шаҳӣ), бардан омӯзонидани мустақилона либос пушидан, ба ҳоҷатхона рафтан, ванна кардан. Воситаҳои ёрирасонии гуногун мавҷуд аст: дастмонаҳо дар ҳоҷатхона, ҳалқаҳо дар девори ҳаммом, мизчаҳои

ҷуғон ва ғ. Дар марҳилаи навбати ҳешовандиони наздики бемор бояд нифро ба корҳои хонагӣ ҷалб созанд. Мисли тоза кардани хона, ёри расонидан дар пуштани хӯрок ва шустани зарфҳо, харид кардан аз дӯкон ва ғ.

Беморони гирифтори парез (нимфағач)-и сабук ҳангоми барқарор кардани роҳтардӣ ва малакаҳои маишӣ метавонанд, ки баъзе марҳилаҳо рогузаранд, беморони гирифтори нифронияҳои сахти ҳаракатӣ, баръакс, аксар вақт дар яке аз марҳилаҳо дер банд мешаванд.

Дар моҳи якуми марҳилаи барқарорсозӣ дар беморон пайдо шудани оризанҳои ноҳуб, мисли шахшавии (контрактура) дасту пойҳои нимфағачшуда мумкин аст. Яке аз сабабҳои пайдоиши онҳо дар моҳҳои аввал афзудани тонуси мушакҳо - спастикӣ шудан (ташишшӯҷӣ будан, раққашӣ) мебошад. Баъзан зуҳуроти спастикӣ дар натиҷаи нолуруст ба кор бурдани машҳои ҷисмонӣ (нфшурдани тӯбчаи резинӣ ё ҳалқа) зиёд мешаванд.

Ба комплекси бар зидди зуҳуроти спастикӣ ва пешگیری намудани шахшавӣ истифодаи ҷойкунихон махсус барои дасту пой дохил мешаванд, то ин ки мушакҳо, ки тонусашон бештар зиёд аст, кинида бошанд. Инро муолиҷаи ҳолатӣ (мавкӣ) ё вазъиятӣ меноманд. Ин табобат рӯзе 1,5-2 соат гузаронида мешавад. Онро баррақт, дар рӯзо ва ҳафтаҳои аввал сар кардан лозим аст, дар ҳолате, ки бағалдшавии тонуси ошкор карда мешавад. Масҳи интиҳои иҷро карда мешавад: моллиши сабуки мушакҳои тонусашон баланд, моллиши додан ва нарм кардани антагонистҳои он. Агар ҳаракатҳои фавол вучуд надолшта бошанд, варзиши гириффарвог гузаронида мешавад. Фармишифой аз ашпикатсияи парфринӣ ва озоксеритӣ иборат аст. Сардӣ низ натиҷаи хуб медиҳад (гузоштани пластинаҳои махсус ё пакетҳои полиэтиленӣ яҳдор ба болон мушакҳои спастикӣ). Аммо истифодаи сардӣ дар беморони гирифтори реактинокии возеҳи раҳо маҳдуд карда мешавад.

Ногуёӣ (афазия) тақрибан дар 1/3 ҳиссаи беморони инсултҳо аз сар гузаронида, ба назар мерасад. Афазия (Аphasia) - ин ҳалалёбии махсуси тафаккур аст, ки дар ин маврид қобилияти дуруст талаффуз кардани калимаҳо аз байн меравад. Дар баъзе ҳолатҳо (афазияи моторӣ) бемор ибора сохта ва ё қалимаи заруриро дар хотир нигоҳ дошта наметавонад, дар ҳолати дигар (афазияи сенсорӣ) суҳанон барои атрофиён нофаҳмо метардад. Аммо дар

аксари беморони гирифтори афазия интеллект, тафакхури обрӯи хотираи басарӣ, биной ва шунாவой пура махфуз мемонад.

Дар марказҳои реабилитатсионӣ мутахассис онд ба барқарор намудани нутқ - логопед-афазисолог кор мекунад. Дар беморони инсультро аз сар гузаронидагӣ бар иловаи афазия, дигар наҷиб хағалгебни нутқ - дизартрия, яъне хағалгебни артикулятсионӣ оғозе низ мушоҳида мешавад. Дар муқоиса бо беморони гирифтори афазия, дар дизартрия "нутқи дохили" пура махфуз аст, фаҳмиш соҳан, хондан, навиштан, хағалдодор нест.

Дар афазия хондан ва навиштан хағалдодор шудааст. Бисёр беморони гирифтори ин беморихо хизмати логопед афазисолог дастнорас аст, дар ҷунин вазъият ҳамшири тиббӣ ё мерасонад, вай тарзи реабилитатсионӣ нутқро ба монанди наздикони бемор месомӯзонад. Хангоми барқарорсозии артикулятсионӣ нутқӣ мартовар аст. Барои қувият фаҳмиш фаҳмидани соҳан дар мавзӯҳои оддӣ суҳбат кардан, аз бемор ҳуҷуси саломативаш пурсон шудан, фаҳмидани он, ки он чӣ хурдану нӯшидан, сайру гашт кардан дорад, аз вай хоҳони корро ки ягон ҷизро ба шумо гирифта бидиҳад, ягон корро иҷро наметавонад хеле муҳим аст. Сағолҳо ва дастуруҳо бояд возеҳу мушаххас, баъд ва саросема нашуда баён карда шаванд. Барои ҷунин беморон тӯқ кардани радио, тамошо кардани телевизион, истифодаи магнитофон фойдалоқ аст.

Омузондани хатнависӣ яғчанд давраро дар бар мегирад. Дар навиштани харфҳои алоҳида, баъд калима, пас аз он ҷумла. Калма набағатӣ - навиштани диктант; харфҳои алоҳида - калимаҳои соғол матнҳои майда, баъд навиштани матни хондашуда, навиштани баъ аз рӯи расмҳо, иншои мухтасар. Агар бо дасти рост навиштан имконнағзир набошад, ба бемор бо дасти чап навиштанро ба бидиҳед.

Омузонидани хондан низ ҷунин марҳилаҳоро тав мекунад. Хондани калимаҳои соғда ва зернависи ашбӯу расмҳои оғозӣ минбаъд хондани ибораҳои алоҳида ва матн. Аз рӯзи оғоз барқароршавии функсионӣ хондан ба бемор рӯномаву наҷиб додан лозим аст, он рӯномаву мағаллаҳос, ки бемор онҳоро дар даст даст дошт ва мехонд (то бемор шудани) Сағарӣ машғулияти барқарорсозии нутқ, хондан ва навиштан дар даст истирмоли воситаҳои ноотропӣ (ноотропид, пантонон) мешавад.

Дар барқарорсозии на танҳо функсионҳои хағалгефта, балки артикулятсионӣ бемор ба шарити нави зиндагӣ муҳити реабилитатсионӣ дар муассисаҳои тағоботиву реабилитатсионӣ ва тағоботиву калон дорад. Беморро ба барқарорсозии артикулятсионӣ нутқӣ соҳтан, барои баргараф соҳтани артикулятсионӣ (ингилисти) ва ғайрифайол нисбағ ба артикулятсионӣ ёри расонидан, дастирӣ кардани артикулятсионӣ, бондирӯҳӣ, боварӣ ба қувяву нерӯи худ ва артикулятсионӣ аст. Ин вазифаи ҳамай қормандонӣ соҳан артикулятсионӣ, ҳамшираҳои тиббӣ, беҳёр (санитару) логопед, доктор ва методистҳои нағзиси муолиҷавӣ, ҳамҷунин артикулятсионӣ ва нағзисони бемор ба ҳисоб меравад. Ҳамзамон ба артикулятсионӣ наҷиб намулдани муносибағти воқеӣ (реали) ба нороҳағтиҳо, артикулятсионӣ ва муолиҷаҳои барқароркунии, ба зарурати дар шарити артикулятсионӣ наҷиб намулдани индигити худ, мутобиқшавӣ ба дефактҳои артикулятсионӣ ва артикулятсионӣ лозим аст. Қушиш бояд намуд, артикулятсионӣ ва нағзисони ҳамай қорхоро худаш мустақилона иҷро

Савол ва суғоринҳо:

1. Дар барқарорсозии реабилитатсионӣ номбар кунед. 2. Барқарорсозии беморон аз ҷиҳо иборағ? 3. Барқарорсозии реабилитатсионӣ нутқӣ мағлумот диҳед.

Мавзӯи 18. Ғаёлияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо оила

Нақша:

1. Ғаёлияти иҷтимоӣ - педагогӣ бо оила.
2. Вазифаҳои асосии оила дар Ҷамъият.
3. Қори педагогӣ иҷтимоӣ бо оила.
4. Намунаҳои Ҷамъият иҷтимоӣ.

Ибораҳои таъриҳӣ: вазифаҳои асосии оила; душворииҳои моддӣ-иқтисодӣ; инкирози маънавий; таъмин кардани ноҳақдорон; тарбияи оилавӣ; муносибати индивидуалӣ; тарбияи оилавӣ ва баҳсу мунозираҳо; маънавии оила; шароити зиндагонӣ; анъанаҳои маданият.

Ғаёлияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо оила

Оила ва хусусиятҳои он. Оила дар тарбияи шахс вазифаҳои муҳимтаринро иҷро мекунад. Зеро маҳз дар оила қобилиятҳои индивидуалӣ, майлу рағбатҳои шахсӣ, касбӣ, меъёрҳои ахлоқӣ ташаккул меёбад. Аз ҷиҳати иҷтимоӣ оила ҷамоа ҳисоб меёбад. Маънави бозорги оиларо дар тарбияи ва ташаккули шахс ба ҳисоб гирифта, Президентии Наҳустини Республикаи Ӯзбекистон соли 2012-ро “Соли оилаи мустаҳкам” эълон карда буд.

Дар ҳақиқат, ҳам оила ва муносибатҳои байниҳамдигарии аъзоёни оила дар қамолоти баҷагон ва наврасон ҳеле бозорги аст. Дар оилаҳои серфарзанди халқи мо, ки тарғиби падаршохӣ нигоҳ дошта шудааст, муносибатҳои оилавӣ барқарор аст. Аммо дар шароити ҳозира бисёр оилаҳо, аз ҷумла оилаҳои Ӯзбек ҳам дучори инкирози шудааст. Қам шудани шумораи аъзоёни оила, аз ҳамадигар дур шудани онҳо муаммоҳои ғунгуни ҳаётиро ба вуҷуд меоварад.

Оила дар ду равиш вуҷуд дорад: ҳамчун ғуруҳи хурди иҷтимоӣ ва ҳамчун маскани иҷтимоӣ. Дар ҳолати аввал, оила дар асоси ҳешу таборӣ ташкил ёфтааст ва бо яқҷов зистан характерноқ бошад, дар ҳолати дуҷом оила масканист, ки одамон дар он умр ба сар мебаранд, зиндагӣ мекунанд.

Вазифаҳои асосии оила дар Ҷамъият

23 августии соли 2019 дар шаҳри Тошқанд Ҷамъномади умумии Биспу якуми Сенати Олий Маҷлиси Ҷумҳурии Ӯзбекистон баргузор гардида, қорро аз баррасии Қонуни Ҷумҳурии Ӯзбекистон «Дар бории қароғатҳои ҳуқуқ ва имқониятҳои баробар барои занон ва мардон»-ро баррасӣ намуданд. Дар қонун тамоқлоқҳои асосии таъмин кардани ҳуқуқу имқониятҳои баробарии занону мардон, қуни мисли қонуният, демократизм, баробарҳуқуқии занону мардон, роқ

инузоштан ба поймоқҷунии ҳуқуқ бинобар қинс, рӯшодӣ ва шифрофи, эътибори аввалиндараҷа додан ба тоифаи ноҷори аҳоли муайян шуданд.

Вазифаи репродуктивӣ. Ин вазифа бо давомдиҳии насли инсон воқифта аст. Баробари он, ки ҳозир дар Ӯзбекистон оилаҳои серфарзанд бисёранд, қам шудани шумораи аъзоёни оила ҳам муноқида қарда мешавад. Ин ҳодисаҳо бо душворииҳои моддӣ-иқтисодӣ, инкирози маънавий, ҷудо шуда аз ҳонаи падару модарон баромадани оилаҳои ҷавон, дараҷаи хизмати тиббӣ, таъсири неологӣ ба саломатии инсон ва ғайраҳо воқифта аст.

Вазифаи иқтисодӣ. Асоси ин вазифаро барои дигар аъзоёни оила ёфтани маблағ аз тарафи оилаи дигар, таъмин кардани ноҳақдорон ва пиронсолон аз ҷиҳати моддӣ ва ғайра ташкил медеҳад. Муносибатҳои иқтисодиёти бозор, ғундоштани молу мулк, соҳиб шудан ба давлату сарват, масъалаҳои мерос вазифаи иқтисодии оиларо ташкил медеҳад.

Вазифаи иҷтимоишавӣ. Оила ғуруҳи аввалин ва асосии таъсирибахши ташаккули баҷагон ба ҳисоб меравад. Дар оила илоқаҳои табиӣ-биологӣ ва иҷтимоии падару модар ва баҷаҳо бо қамдигар узвий пайваст мебошад. Оила ҳамчун макромухит ба риноҷебӣи рӯҳӣ, қисмонӣ ва иҷтимоии баҷагон таъсири хурдро мерасонад. Вазифаи оила ба ҷамъият тадриҷан тайёр кардани насли навраст аст. Дар оила ба инсон баробари таълиму тарбия додан, инкишофи қобилиятҳои ақлӣ, ахлоқии вай пайдо мешавад.

Вазифаи ҳоҷатӣ - майишӣ. Оила асоси ҷамъият ва доимии қоҷатӣ ҳисоб меёбад. Хар оила ҳолати қисмонии аъзоёни хурдо дар ин маром нигоҳ медорад, ба пиронсолон ва қудакон ғамхорӣ зоҳир қарда мешавад. Дар замони ҳозираи таракқиёти илму техника қорҳои харрӯзаи он (хурроқ пухтан, тоза кардани ҳонадон, қомашӯӣ, либосдуэи ва ғайраҳо) ба зимман қорхонаҳои хизматрасонӣ ғузошта мешавад.

Вазифаҳои тарбиявӣ. Оила дар иҷтимоишавии баҷагон роли асосӣ мебозад. Дар ташаккули баҷагон таъсири муҳит ва иқлим ҳам минҷуд аст. Воситан асоситаринии тарбия намунан шахсӣ аст.

Мо дар қисми “Тарбия - марқазии иҷтимоӣ”-и ин боб дар боран минқен тарбия дар таракқиёти ҷамъият ва давлат муфассалӣ маълумот дода будем.

Вазифан психотерапевтӣ. Ин вазифа дар ҷи гуна хис намулдани аъзоёни оила намоен мешавад. Назар ба гуфтан психологҳо, сотсиологҳо ва педагогҳо нерӯи инсон дар оила барқарор мешавад.

Хусусиятҳои минтақавии оилаҳои серфарзанд дар Ӯзбекистон
Дарачаи баланди таваллудшавӣ дар Ӯзбекистон бо चुнин омилҳои минтақавӣ вобаста аст:

- таъсири шароитҳои географӣ ва иқлим ба организм инсон, тулкиши давран ҳомилан занон;

- анъанан бармаҳал сурат тирифтани никоҳ;
- омилҳои иҷтимоӣ;

- мавқеи зан дар ҷамъият ва оила.

Дар вақти ҳозира онд ба хусусиятҳои мусбат ва манфии серфарзандӣ дар тарбияи оилавӣ баҳсу мунозираҳо давом мекунад. Аммо ин муаммо то ба охир омӯхта нашудааст.

Оилаи серфарзанд ҷамоати иборат аз калонсолон ва хурдсолон аст. Дар он барои иҷтимоишавии шахс шароитҳои мувофиқ фароҳам меояд.

Оё дар оилаҳои серфарзанд дар ҷараёни тарбия муносибати индивидуалӣ қардан мумкин аст?

Бояд гуфт, ки барои муносибати индивидуалиро ҷорӣ намудан, пеш аз ҳама, донишҳои психологӣ ва педагогӣ, инчунин барои мушоҳидаи бачагон вақт лозим аст.

Дар бисёр оилаҳои мо қорҳои хонаро бештар духтарон иҷро мекунанд. Писарон аз ин гуна қорҳо қариб оғод мебошанд. Ин ҳолат баъдтар дар характери писарон оғатҳои бадро ба вучуд оварданаши мумкин аст.

Дар баъзе оилаҳо бачагон бо қорҳои рӯзгор бештар машғул мешаванд. Ин ба таълимگیری онҳо таъсири манфӣ расонданаш мумкин аст. Дар оилаҳо аксари падару модарон ба таълими бачагон бефарқ нигоҳ мекунанд. Ба дарс тайёркунии бачагон яқянд омилҳо ҳаляг мерасонанд: тамошони телевизор, сӯҳбати аъзоёни оила, иҷро қорҳои хона ва ғайра.

Як қатор олимони педагогҳо дар चुнин ақиданд, ки айнан дар оилаҳои серфарзанд барои тарбияи бачагон шароитҳои мусоид мавҷуд аст. Бачагони оилаҳои серфарзанд аз дигар бачагон бо меҳнатдӯстӣ, хушхлоқӣ, меҳрубонӣ, мустақилӣ, қордонӣ фарқ мекунанд.

Ба ҳамин тарик, оилаи серфарзанд ба инкишофи қобилияту тарбияи фарзандон таъсири мусбат мерасонад.

Мавқеи иҷтимоии оила. Нишондиҳандаи мувофиқшавии оила дар ҷамъият мавқеи иҷтимоӣ, яъне ҳолати имрӯзан он аст. Мавқеи оила бо маҷмӯи қору ҳаракати индивидуалии аъзоёни оила интиқул меёбад. Ҷор мавқеи иҷтимоии оила вучуд дорад: иҷтимоӣ (иқтисодӣ, иҷтимоӣ - руҳӣ, иҷтимоӣ - маданӣ, вазъиятдор - ролдор.

Мавқеи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ҳолати моддии оиларо муайян мекунад. Ин ҳолат даромад, нишондиҳандаҳои эист, таъминоти моддиро дар бар мегирад. Даромадҳо баланд, миёна ва паст мешаванд.

Даромади моддии баланд на танҳо имконияти қонъ қорлонидани эҳтиёҷоти маширо медиҳад, балки барои иқтисодабарӣ аз хизматҳои дигар замина пайдо мегузарад.

Даромади миёна баробари қонъ қардонидани эҳтиёҷи интималии иҷтимоӣ барои таълими иловатӣ тирифтан ва дигар қиматҳои шароитҳо ба вучуд меоварад.

Даромади паст. Дар ин гуна оила дараҷаи зиндагонӣ аз меъёри муайянтартида паст, дар хӯрок, сару либос ва қардохти андоза қонно ҷой, газу об ва қувваи барқ муаммоҳо мавҷуд аст.

Мавқеи психологӣ иқлими психологӣи оила хисоб меёбад. Иқлими хуб наздиқии эмотсионалӣ, ҳамқорӣ, баробархуқуқиро ба вучуд меоварад. Иқлими нохуши оилавӣ боиси сар задани қангу қанҷолу низоъҳо мешавад.

Мавқеи иҷтимоӣ-маданӣ. Ин мавқеъ бо дараҷаи илму дониш, маданият, анъанаҳои хуби оилавӣ, истироҳати турмазмун ва маданияти аъзоёни оила вобаста аст.

Мувофиқшавии иҷтимоӣ дар асоси ҷор қатегорӣи ташаққул меёбад:

оилаи осоништаю хушбахт. Дар चुнин оилаҳо тамоми аъзоён интифаҳои хурро иҷро мекунанд, эҳтиёҷи бачагон ба зудӣ қонъ қардонда мешаванд. Муаммосе пайдо шавад, онро оила зуд ҳал мекунад.

Оилаҳои хавфнок. Дар ин гуна оилаҳо дараҷаи маданияту маданият паст мебошад. Падару модарон дар тарбияи бачагон дӯшворӣ мекашанд, ба ёри педагог эҳтиёҷанд мебошанд.

Оилаҳои ноосоништа. Дар ин гуна оилаҳо аъзоёни оила интифаҳои асосии хурро иҷро қарда наметавонанд. Падару модарон дар тарбияи фарзандон ба бисёр мушкилиҳо дучор мешаванд. Ёри педагог дар ин гуна оилаҳо ҳеле зарур аст.

Оилаҳои беназорат. Дар ҷунин оилаҳо баҷагон бе назорат монданд. Дарачаи маданият, тозагӣ, гигиена ҳеле паст аст. Педагог бо ҳамкории органҳои нигаҳдорӣ тартиб қор мебарад.

Кори педагоги یتимой бо оила

Фаволияти педагоги یتимой аз омӯхтани оила сар мешавад. Ин имконият мебахшад, ки педагог дар бораи ҳолати баҷагон тасаввурот ҳосил намояд. Пас аз ин муносибатҳои навро дар оила меомӯзад. Ин муаммоҳо бо роҳи ҷалб кардани оила ба клубҳо, илҳомии миллий, қор дар бот ва ғайра ҷалб кардани аҳли оила ҳал карда мешавад.

Аз тарафи педагоги یتимой тартиб додани "харитани оила" аҳамияти калон дорад. Дар он зодруз, фаволияти хар як аъзои оила нишон дода мешавад. Баробари ин, мавқеи оила, шароити зиндагонӣ, анъанаҳои маданӣ ва динии оила қайд карда мешавад.

Дар харита оид ба шахсияти баҷагон ҳам маълумот ҷамъ карда шуда, ба воситаи он характер, шавқу завқ, қобилияти баҷагон омӯхта мешавад.

Педагог дар вақти қор бо оила муносибатҳои байнихамдигарии аъзоёни он, ҳамқорӣ, вазъияти тарбияи баҷагонро ба ҳисоб мегирад. Педагоги یتимой дар ҷараёни қор бо оилаҳо ҷунин роҳроҳо иҷро мекунад:

Маслиҳатчи - дар бораи муҳим будани таъсири мусобати падару модарон ба баҷагон, оиди роҳ ва усулҳои тарбияи маслиҳатҳо мебахшад.

Консултант - дар бораи қонун ва қоидаҳои оиладорӣ, муносибат бо баҷагон, оид ба давраҳо ва хусусияти ривҷоёбии баҷагон, роҳҳои самарабахши тарбияи фарзандон ба падару модарон маслиҳатҳои муфид мебахшад.

Химоячи - дар ҳолатҳои аз тарафи падару модарон содир кардани қору харакатҳои номатлуб (нашъамандӣ, арақхӯрӣ ва ғ.) ҳуқуқ ва ҳаёти баҷагонро химоя мекунад.

Ёри педагог ба оила психологӣ, аҳборотӣ ва воситагирӣ мешавад.

Ба ғайр аз ин, ёри муаммовӣ ҳам шуданаш мумкин аст. Ҷунин ёри кӯтоҳмуддат буда, муддати он аз қор моҳ намегузарад. Ёри муаммовӣ ба ҳалли вазифаҳои оилавӣ нигаронида шуда, аз тарафи педагог муаммоҳои гуногун ҳал карда мешавад. Бо ҳамин мақсад шартномаи байни аъзоёни оила қабул карда мешавад, педагог иҷронро назорат мекунад.

Намунаҳои ёри یتимой

Дар шароити ёри یتимой - педагогӣ истифодаи патронаж мумкин аст.

Патронаж - яке аз шаклҳои қори یتимой-педагогӣ буда, он психолог назорати қори педагог мебошад. Ин ба дуру дароз амал кардани алоқаро бо оила таъмин менамояд.

Дар ин бобат аз тренинг ҳам истифода бурда мешавад. Тренинг пайваста гирифта бурдани яқанд усулҳои индивидуалӣ қамониро дар назар дорад. Тренинг ба бағанд бардоштани минифати психологӣ ва педагогӣи падару модарон ёри мебахшад.

Ёри психологӣи педагоги یتимой аз ду қисм: дастгирии یتимой-психологӣ ва қорреқсия (дурустқунӣ) иборат аст.

Ёри ба ташиқил намулдани дамгири ҳам аҳамияти қалон дорад. Ин гуна ёри инҷунин қурмазмун гузаронидаи илҳом, анъанаҳо, тинтишаҳои оиларо дар назар дорад.

Ёри ба тартиб даровардану ба ҳалли муаммоҳои оилавӣ нигаронида шуда, истифода бурданро аз хизмати муассиса ва танкилҳои гуногун дар назар дорад. Ба ин муаммоҳо инҳо дохил мешаванд:

1) қорон тарбия намулдан ба дигар оила сулулдани баҷагон;

2) ба фарзандӣ қабул қардан;

3) ба қонан баҷагон қойгириқунии баҷагон.

Ёри ба маълумотгири. Бо таъмин қардани оилаҳо бо маълумотҳо дар бораи химояи یتимой вобаста буда, дар шакли қонсултатсия гузаронида мешавад. Маълумотҳо маншӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, шаҳравандӣ, қонунмақдани нафақа, ҳуқуқҳои баҷагон, қанон, маънобон, ба низоъҳои оилавӣ дахлдор шуданаш мумкин аст.

Усули интэрнетии қор бо оила қорон барҳам додани ҳолатҳои инкирозиро дар назар дорад. Инкирозоҳо бо дигаргунишавии ҳаёти оилавӣ ё ки бо ҳолатҳои ноҳуши тасолуфӣ вобаста шуданаш мумкин аст.

Фаволияти یتимой-педагогӣ дар оила ҳамон вақт самараҳои қуви худро мебахшад, ки агар он аз руи як низоми муайян сурат гирида. Низоми мақсур омӯхтан ва истифодабарии маълумотҳои демографӣ, сотсиологӣ, یتимой-психологӣ, педагогӣ, таърихиқор дар назар дорад.

Ҳамин тарик, дар қамони ҳозира оила ба объекти педагогикаи یتимой, меҳнати یتимой, тандурустии баҷагон тақдирӣ ёфтааст.

Савол ва супоришҳо:

1. Дар бораи муаммоҳои ҳозираи оила чихоро медонед?
2. Вазифаҳои асосии оила кадомҳоянд?
3. Мавҷеи оила аз ҷи ибораат аст?
4. Дар бораи фароғияти педагоги иҷтимоӣ бо оила маълумот диҳед.
5. Шахҳои асосии ёрии педагогӣ ба оила кадомҳоянд?

Мавзӯи 19. Васитӣ ва ҳомитӣ

Нақша:

1. Аҳамияти органҳои васитӣ ва ҳомитӣ.
2. Намудҳои вориси.
3. Кафолати ҳуқуқҳои бача.
4. Шахсони ба васӣ ё ки ҳомӣ шудан тавсия нашлаванда.

Ибораҳои таъриҳ: кафолати ҳуқуқҳои бача; ривожёбии маънавияву ҷисмонӣ; аҳамияти органҳои васитӣ; маҷбуриятҳо; муносибатҳо байни шахсони ҳомӣ; муносибати бешафқатона.

Барои кафолати ҳуқуқҳои бачаро боз ҳам пуркувват кардан, ривожёбии маънавияву ҷисмонии онҳо дар мамлакат қорҳои зарурӣ амалӣ мешавад.

Алаҳхусус, ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои бачаҳои бепарасторро қимом кардан барои ондай барқамолӣ онҳо қорҳои васъёмикёс иҷро мешавад.

Аҳамияти органҳои васитӣ ва ҳомитӣ.

Барои қорҳои ҳуқуқ ва манфиатҳои бачаҳои бепарасторро қимом кардан, аҳамияти органҳои васитӣ ва ҳомитӣ хеле қалом аст. Органи васитӣ ва ҳомитӣ аз тарафи палятаи қонунбарор 8-уми ноябри соли 2013 қабул шуда, 12-уми декабри ҳамон сол маълул доинста шуд.

Маъраҳҳои васитӣ ва ҳомитӣ дар Қодекси оила, қонун дар бораи «Васитӣ ва ҳомитӣ» ва бо низоми дар бораи васитӣ ва қомитии Республикаи Ўзбекистон ба тартиб дароварда шудааст.

Мувофиқи қонун молу мулки шахси васӣ (ҳомитӣ) органи васитӣ ва ҳомитиро ҳабардор нақарда, бе руҳсати онҳо ба васӣ (ҳомӣ) ё дигарҳо гузаронидан мүмкин нест.

Маъраҳи мерос гирифтани васӣ ё ки ҳомӣ бо восити қонун амлоҳида ба тартиб дароварда намешавад. Мақсади асосии "ташкилоти васитӣ" ба бачаҳои ятими ба синни 14 нарасида (ҳомитӣ аз синни 14 то 18 - солаги) ва бачаҳое, ки аз нигоҳубини падару модар маҳрум шуданд, ҳамчунин шаҳрандони аз тарафи сул ба муомила белақат гуён эътирофшуда, ба онҳо таъминот, тирбия ва таълим додан, ҳуқуқ ва манфиатҳои онҳоро ҳимоя кардан мешавад.

Шахсоне, ки саломатии на қандин хуб доранд, ҳуқуқ ва маҷбурияти худро мустақилона ҳимояи иҷро қарда наматавонанд, қонд ба шахсони маҳус муруҷиат қунанд. Бо ёрии онҳо ҳомитиро

муайн карда, баъд аз тарафи органҳои давлатӣ масъалаи мазкур ба иннобат гирифта мешавад.

Намунаҳои вориси

Конунияти шахравандӣ ду намууди ворисиро дар назар дорад – васият ва ворисӣ онди конун. Онҳоро нисбати васӣ (ҳомӣ) истифода бурдан мумкин аст?

Васият – ин мому мулки шахсии шахраванд ё ки мому мулки васиятқардан инсонии вафотқарда ҳисоб мешавад. Васият шахсан аз тарафи шахраванде, ки ба муомилиа ҷаёқат дорад, ба амал бароварда ё ки ба муомилиа белаёқат аст, дуруст ҳисоб намешавад. Ҷ ба фондани ҳомӣ васият месозад.

Дар вақти таъин намудани васӣ ё ки ҳомӣ ғазилатҳои ахлоқӣ ва дигар ҳислатҳои шахсӣ, қобилиятҳои иҷро намудани маҷбуриятҳо, муносибатҳо байни шахсони ҳомӣ, васӣ ва ҳоминиёну васиён шуданаш лозим. Муносибат байни оғилани васӣ ё ки ҳомӣ бо шахсони васӣ ё ҳомӣ шуданаш, инчунин хоҳиши бачае, ки ба ҳомитӣ гирифта шудааст, то синни 10-солагӣ бояд ба иннобат гирифта шавад.

Шахсоне, ки барои васӣ ё ки ҳомӣ шудан тавсия намешаванд

Шахсони мазкур барои васӣ ё ки ҳомӣ шудан тавсия карда намешавад:

– аз ҳуқуқи падару модарӣ маҳрумшуда, ё ки ҳуқуқи падару модарӣ надоранд;

– аз тарафи суд барои муомилиа белаёқат ҳисобшудагон, ё ки ҷаёқати муомилиа надоштагон;

– кӯдакero, ки ба фарзандӣ гирифта, аз иҷрои маҷбуриятҳои саркашӣ кунанд ё ки ба дараҷаи маълум иҷро нақунанд, аснон ҳуқуқи падару модариро поймол қардан, бо кӯдакони ба фарзандӣ гирифташон муносибати бешафқатона қардан, дар оқибати бемории алкоголизм сироятқунанда ё ки гиёҳвандӣ беқор қарда шуданаш мумкин;

– барои ҷиноят содир қардагон.

Ғайрқияти васӣ ва ҳоминиёро органи васитӣ ва ҳомитӣ аз рӯйи иҷрои ӯҳдадорӣ васиён ва ҳоминиёе, ки ба зимма гирифтаанд, дар як сол қамаш ду маротиба назорат меқунанд. Барои тарбияи шахсони ба васитӣ ё ҳомитӣ гирифташуда, ташкили назорати тиббии онҳо ҳамчунин барои ба қор дохил қардан ёри расонданашон лозим.

Иҷро қардани маҷбуриятҳои васиён ва ҳоминиё аз тарафи иҷроили васиён ва ҳоминиёи ҷойи зисташон ба амал оварда мешавад.

Савол ва сӯроишҳо:

1. Васитӣ ва ҳомитӣ ҷист?
2. Аҳамияти органиҳои васитӣ ва ҳомитӣ.
3. Намунаҳои вориси.
4. Қиро барои васӣ ё ҳомӣ шудан тавсия намешаванд?

Мавзӯи 20. Фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо баҷаҳои бепарастор

Нақша:

1. Аҳволи баҷаҳои аз падару модар ҷудошуда.
2. Кор бо оилаҳои кӯдакҳо ба тарбияи худ ғирифта.
3. Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ дар муассисаҳои давлатӣ.
4. Хусусиятҳои тарбия дар хонаи кӯдак.
5. Мавқеи педагоги иҷтимоӣ дар ҷараёни адаптатсияи иҷтимоии баҷагон дар хонаи кӯдак.
6. Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ дар хонаи баҷагон.

Ибораҳои таъриҳӣ: баҷаҳои аз назорати падару модар дурмонда; эҳтиёҷоти пурқуввати баҷагон; баҷаҳои یتим; масъалан یتими иҷтимоӣ; сабаби асосии ба вучуд омадани یتимӣ; оилаҳос, ки кӯдакҳо ба тарбияи худ ғирифтаанд; оилаи муваккатӣ; хонаи кӯдакгон; тарбиячиҳои хонаи кӯдакгон.

Аҳволи баҷаҳои аз падару модар ҷудошуда

Дар ҳар як давлат ва ҷамъият баҷагон, ки аз назорати падару модар дур монданд, вучуд доранд. Ин ҳодиса хозир ҳам ва дар оянда ҳам пайдо мешавад. Дар ҷунин ҳолат давлат назорат ва тарбияи баҷагонро пура ба зиммаи худ мегирад.

Падару модарро тӯм кардан барои баҷа фӯҷиа аст. Зеро падару модар доштан яке аз эҳтиёҷоти пурқуввати баҷагон ба шумор меравад. Баҷаҳои аз падару модар ҷудошуда худ аз худ номии “یتим”-ро мегиранд.

Баҷаҳои یتим онҳоянд, ки то синни 18-солагии яке аз волидон-падар ё модар, ё ки ҳардуяшон вафот кардаанд. Баҷаҳои یتими иҷтимоӣ бошанд падару модар доранд, вале онҳо бо сабабҳои гуногун бо тарбияи баҷагон машғул нестанд. Дар ин гуна ҳолат ҳам ғамхориҳо нисбати онҳо давлат ба зиммаи худ мегирад. Масъалан یتими иҷтимоӣ муаммони давлатҳои гуногун ба ҳисоб меравад.

Педагогҳо масъалан аз наздикон ҷудошавии баҷагонро аннқ карда, ба тақлири ондан онҳо эътибор зоҳир мекунанд.

Баҷагӣ давраест, ки ташаққули минбаъдан инсониро таъмин менамояд. Ин сифатҳо бо таъсири меҳри падару модар, масъулияти оила дар назди фарзандон ба вучуд меояд.

Ҳаман сабабҳои пайдоиши یتимиро як-як шуморидан мушкили аст. Ин яке аз муаммоҳои хозираи олимони тиб, психология,

психология, педагогика мешавад. Аммо се сабаби асосии ба вучуд омадани یتимиро алоҳида нишон додан зарур аст:

- 1) Аз фарзандон рӯй ғардиғидани падару модарон;
- 2) Падару модари баҷаҳос, ки аз ҳуқуқи падарӣ - модарӣ маҳрум шудаанд;
- 3) Вафоти падару модар.

Дар ин гуна ҳолат мувофиқи қонун баҷаҳои یتим аз тарафи диният ва ҷамъият ғамхорӣ ва тарбия карда мешаванд.

Ғамхорӣ нисбати баҷаҳои یتим бо ду роҳ ба амал бароварда мешавад: ба фарзандгӣ ғирифтан ё ба назорати давлат суғурдан. Дар ин кор ҳомили ҳам истифода бурда мешавад. Ҳомӣ - химоячиҳои ягон инҳис мешавад.

Оилае, ки баҷаҳо ба фарзандгӣ қабул мекунад, барои вай оилаи дуҷум ҳисоб мешавад. Баҷа ғамилғии ҳамон оиларо ғирифтанаш ва оила ба у исми дигаре долғанаш мумкин аст. Дар оилаи нав баҷаҳои ба фарзандгӣ қабулшуда бо фарзандони аслии падару модар баробарҳуқуқ мешавад.

Падару модароне, ки баҷаҳо ба фарзандгӣ қабул мекунанд, мумкин аст фарзанддор ё бефарзанд бошанд. Инҷунин оилаҳои ноҷурра, шахсони алоҳида ҳам баҷагонро ба тарбияи худ мегиранд. Барои ба оилаи худ қабул намудани баҷагон якҷанд сабабҳо вучуд доранд:

- аз сабаби физиологияи надоштгании фарзанд хоҳиши баҷадор шудан;
- вафоти фарзанди худ;
- баҷаҳо қалон шуда, хоҳиши боз баҷадор шудан;
- ҳисси раҳмдғилӣ нисбат ба баҷаҳои муҳтоҷи ҷамъият;
- ҳисси танҳоӣ;
- сабаби дғинӣ ва ғайраҳо.

Кор бо оилаҳос, ки кӯдакҳо ба тарбияи худ ғирифтаанд

Педагогҳои иҷтимоӣ дар ҷараёни кор бо оилаҳос, ки кӯдакҳо ба тарбияи худ ғирифтаанд, бояд якҷанд қоидаҳоро иҷро намояд. Ин ба ҷунин зинаҳои фаъолият тағлуқ дорад. Интиҳоби оилаҳо, назифан минбаъдан падару модаронро ғамхондан ва ғайраҳо. Фаъолияти педагогҳои иҷтимоӣ ба ин оилаҳо якҷоя бо ҳодимони иҷтимоӣ, шифокорон, психологияҳо, дефектологияҳо ба амал бароварда мешавад.

Объекти фаъолият баҷа ва оила ҳисоб мешавад. Кор бо оилаи бича аз якҷанд зинаҳо иборат аст.

Схемаи 2.

№	Зинаҳои ғарздорӣ и ҷитимӣ-педагогӣ	Вазифаҳои ғарздорӣ и ҷитимӣ- педагогӣ	Усулҳои ғарздорӣ и ҷитимӣ-педагогӣ
1.	Ҷустуҷӯи оилаҳос, ки қудакро ба тарбияи худ гирифтани ҳастанд	Аҳборот додан	Анкета, сӯҳбат
2.	Омухтани падару модарони оянда	Таҳлил кардан	Анкета, сӯҳбат
3.	Ташриф ба муассисаҳои бачагон (хонаи бачагон, интернат ва ғ.)	Воситаҷигӣ	Мушоҳида, сӯҳбат
4.	Омухтани оилае, ки қудакро ба тарбияи худ мегирад	Таҳлиси қардан	Тест, сӯҳбат
5.	Таълими ибтидоӣ: матрӯза, сӯҳбат гузаронидан	Таълим додан	Матрӯза, сӯҳбат
6.	Бачаро ба оила ҷойгир кунонидан, маърифати педагогии падару модарон	Патронаж	Иштифода аз мавадҳои гуногуи

Зинани якум - ҷустуҷӯи падару модароне, ки бача гирифтани
меҳоханд. Шахсон, ки ин масъулиятро ба зимма мегиранд, бояд
соли фарзандони худ ва ҷанд нафар бача гирифтани ва дигар
маълумотро бояд нишон диҳанд.

Дар зинани дуҷум - шахси аризадиханда анкета ё ки дигар
хуҷҷатро пур мекунад. Дар он ҳолати оила баён карда мешавад.
Тарзи зист, муносибат ба дин, аҳволи саломати хамсар, ҳолати
молдавӣ, сабаби бача қабул кардан нишон дода мешавад.
Зинани сеюм - аз воситаҷигии педагогӣ иҷтимоӣ бо
муассисаҳои бачагон ва оилаҳо иборат аст.

Зинани чорум - харҷониба омухтани одамони гирду атрофро
тағаб мекунад. Педагогӣ иҷтимоӣ бо ариза ва анкетани
пуркардашуда шинос шуда, бо аъзоёни оила сӯҳбат мегузаронад.

Зинани панҷум - ба маърифати педагогии падару модарони
оила вобаста буда, қариб як моҳ давом мекунад ва дар муассиса
донииш малакаҳои гуногун ҳосил карда мешавад.

Зинани шашум - бо суғурдани бачагон ба оила вобаста аст. Ин
қолат бо таъкилотҳои ҷамъиятӣ ва органиҳои элтия ба амал
бироярда мешавад.

Боз як ҳели қабули бачаҳо мавҷуд аст, яъне оилаи муваққатӣ
қабулкунанда. Ин гуна оила дар ҳангоми тасоддуфан аз оила
ҷудошавии бачагон (вафоти сардорони оила, сӯхтор, ягон фоҷиа ва
ғ.) зарур шуда менамояд. Дар мамлақати мо ин гуна оилаҳо васеъ
наҳи нашудааст, зеро дар байни халқ агар аз падару модар бачагон
ногӯҳон ҷудо шаванд, онҳоро ҳешовандон ба тарбия мегиранд.

Бача дар оилаи муваққатӣ то ҳалли тақдирӣ минбаъдаш
индиғи мекунад. Минбаъд вай ба оилааш баргаштаниш ё ба хонаи
бачагон, интернат фиристода мешавад.

Дар чунин оила индиғи қардани бачагон аз як моҳ то якҷанд
сон давом мекунад.

Барои зисту зиндагии муътадилли бачагон дар оилаҳои
муваққатӣ шароитҳои зарурӣ ба вуҷуд оварда мешавад. Ҷамхорӣ
инибат ба бачагони аз оила ҷудошуда имконият медиҳад, ки онҳо
ноғеҳҳои ногӯворро фаромӯш кунанд.

Ғарздорӣ иҷтимоӣ - педагогӣ дар муассисаҳои давлатӣ

Муаммоҳои асосии иҷтимоии бачагон аз ҳолати
психологӣ ва ҳаёти ҷамъиятии онҳо барномада меояд. Дар
иниҳилан алоқаҳои оилавӣ дигаргуниҳои инкирози хам рӯй
медиханд, зеро падару модарон бачагонро на танҳо аз ҷиҳати
иҷтимоӣ, балки аз ҷиҳати иқтисодӣ хам бояд таъмин намоёнд.
Қимбатҳои ва оқибатҳои он олами бачагону наврасонро вайрон
мекунад, ҷунки оила барои пура таъмин намуҷдани эҳтиётҳои
фирзандон имконият надорад.

Бачагони беназоратмонда нағичан барбод шудани алоқаҳои
оилавӣ мебошанд. Дар микёси дунё шумораи бачагони ятим сол то
сол зиёд мешавад. Бинобар хамин хам, давлат барои гирифтани
неши роҳи вайроншавии оилаҳо ва ба муассисаҳои давлатӣ
суғурдани бачагонро мегирад. Агар илочи дар оила нигоҳ доштани
бача мавҷуд набошад, барои бача оилаи навро ҷустуҷӯ қардан зарур
аст.

Дар ҳар як давлат барои тарбия ва ривожёбии бачагон силсилаи
қарору қонунҳо мавҷуд мебошад. Ба ин гуна хуҷҷатҳо қоидаҳои

зерин хос аст: бачаро дар оилан худаш нигоҳ доштан, ба оилан худ баргардонидан, ба фарзанди қабул кардан, ба муассисаҳои давлатӣ сунтӯрдан ва ғайра.

Дар хонаи кӯдакон тифлонии то 3-сола, ки падару модарашон партофта рафтанд ё یتимон тарбия меёбанд, сонитар онхоро ба фарзанди қабул мекунанд ё ба хонаи бачагон ва мактаб-интернатҳо фиристода мешаванд. Фарқи хонаи бачагон аз мактаб-интернат он иборат аст, ки тарбиябандгони хонаи бачагон дар мактаби ҳамхӯда мехонанд, мактаб-интернат бошад, дар худди ҳамон муассиса ҳам мехонанд ва ҳам меҳобанд.

Аз оилан худ ба дигар ҷо гузаштани бача ҳодисаи ғайритабӣи хисоб меёбад. Тарбия ёфтаи дар вазияти бемодарӣ дар ҳолати 90 фоиз ба вайроншавии ривочёбии бача оварда мерасонад. Бачагони дар шароити интернат тарбиябандда аз ҷиҳати руҳӣ азоб мекашанд, дар нутқ кафо мемонанд. Дар муассисаҳои махсус бачагон дар ҳолати беназоратии یتимой-педагогӣ мебошанд. Сустии алоқаҳои шахсӣ муаммоҳои ғунотунӣ ҳаётиро ба вуҷуд меоварад.

Дар ҷунин шароити вазифаи хонаи бачагон, кӯдакон, мактаб-интернатҳо на танҳо аз хонондану тарбия кардан, балки ривочёбии мутаносибӣ бачагонро таъмин кардан аст.

Хусусиятҳои тарбия дар хонаи кӯдакон

Кори тарбия дар хонаи кӯдакон вазифаи муҳим хисоб меёбад. Муассисаҳои тарбиявӣ-тандрустӣ барои бачагони бесаробонмонда бояд ҷойи падару модарро ғиранд, барои инкишофи онҳо шароитҳои зарурӣро фароҳам оваранд.

Ҳоло базаи молдӣи хонаи кӯдакон ҳеле мустаҳкам шуда, корҳои тарбиявӣ бехтар ба роҳ монда шудааст. Яке аз шартҳои асосии тандрустӣ ва ривочдиҳии кӯдакон бо меҳру муҳаббат муносибат кардани тарбиячӣён бо онҳо аст. Тарбиячӣи хонаи кӯдакон на танҳо соҳибӣ маълумоти тиббӣ ва педагогӣ, балки инчунин хушбахлоқ, маданиятнок, дӯстдори бачагон бошад.

Одатан ба хонаи кӯдакон он бачагонро меоваранд, ки дар оилаҳои носолими камқувват шудаанд. Базеи онҳо мумкин аст, дер вақт дар шифохонаҳо таърибат ёфтаанд. Ба ин гуна кӯдакон алоҳида диққат додан лозим аст. Харҷониба инкишоф додани кӯдакон дар шароити хонаи кӯдакон он қадар кори осон нест, вале ин вазифаи асосии ҳодимони ин даргоҳ аст.

Тарбиячӣ бояд таъсири манфии оилаҳои номақбулро то ҳадди имкон камтар намояд, ҳаёти тифлонро бо таассуротҳои мусбат бой ғирдонад.

Дар хонаи кӯдакон ба ниғаҳдори тандрустии бачагон, кӯсуан ниғаҳдори системаи асаб диққати қалон дода мешавад. Бо ин мақсад нутқ, хотир, диққат, тафаккури кӯдаконро инкишоф додан лозим аст.

Ҳодимони хонаи кӯдакон бояд дар вақташ ба ҳаракатҳои эмотсионалии кӯдакон ҷавоб диҳанд, ҷунки ин кор акти ғузошта ғивад, дар инкишофи бачагон муаммоҳои пайдо мешавад. Ғайолияти ҳаракат ва эмотсионалии кӯдакон паст шуда, ин одатҳои нохуш (ангуштро мақидан, беҳуда сар ҷунбонидан) - ро ба вуҷуд меоварад.

Дар нағичаи бо қалонсолон кам муомила намулдан дар ин гуна кӯдакон инкишофи нутқ кафо мемонад. Эътибор надодан ба ривочӣи системаи асаб дар солҳои аввали ҳаёт ба тапаққули системаи олии асаби кӯдакон таъсири манфӣ мерасонад. Дар соли дуҷуми ҳаёт дар бачагон ғайолияти идрок суст мешавад. Кӯдак ҳаракатҳои бемақсад мекунад, аз одамҳои нав метарсад, ё ки баръақс, бо онҳо муносибат кардан меҳохад. Ривочӣи нутқ ҳам кафо мемонад, одатҳои манфӣ ҳам нигоҳ дошта мешавад.

Дар соли сеҷуми ҳаёт дар кӯдакон нишонаҳои аввалини идрокӣ мавҷум намоеъ мешавад. Кӯдак худро ҳамҷун шахс аз дигарон ҷудло қарда метавонад, нутқи вай ҳамҷун воситаи алоқа хизмат мекунад. Дар ин кӯдакон ҳолатҳои асабшавӣи пурзӯр мешавад. Агар ягон ҷиз ба онҳо маъқул нашавад, ё хоҳишашонро рад қунад, ғира мекунанд, худро ба замин мепартоянд, нисбат ба дигарон муносибати иррессивӣ ҳам зоҳир мекунанд. Инҳо нағичаи муҳити онҳо мебошад.

Дар ин гуна ҳолатҳои педагогӣи یتимой ва тарбиячӣи бояд ба ривочдиҳии ғайолияти олии асаби кӯдакон диққати алоҳида диҳад.

Савол ва сунорипшо:

1. Меърири кори педагогӣи یتимой бо оилае, ки бачаро қабул мекунад.
2. Ғайолияти педагогӣро дар хонаи кӯдакон номбар қунад.
3. Ҷараёни адаптатсияи یتимойи бачагон дар хонаи кӯдакон ҷи тавр?
5. Равишҳои асосии ғайолияти педагогӣи аз ҷинҳо иборат аст?

**Мавзӯи 21. Фаволияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо
бачагони синни томактабӣ**

Нақша:

1. Омилҳои иҷтимоӣ дар механизмҳои адаптатсионии инсон.
2. Мавқеи муассисаҳои томактабӣ дар ташаккули бачагон.
3. Хусусиятҳои бачагони синну соли томактабӣ.
4. Муассисаҳои томактабӣ дар Корсияи Чанубӣ.

Ибораҳои тақлиҳ: адаптатсияи инсон; механизмҳои адаптатсионии инсон; азхудкунии замин ва кинот; механизмҳои ба муҳит одаткунии; азнавкоркунии аҳборот; муҳити нав; шароити нав; педагогикаи иҷтимоӣ; кори иҷтимоӣ; тандурустӣ.

Мафҳуми адаптатсия. Адаптатсия - ба шароити агроф мувофиқ шудани организмҳо ва аъзои он аст. Тамоми мавҷудотҳои зинда соҳибӣ механизмҳои мебошанд, ки ба муҳити тағйирёбандаи ғирду агроф мувофиқ шуданро таъмин мекунанд. Пешаки дида тавонистани ин тағйиротҳо ва ба он одат кардан фақат ба инсон хос аст. Ин қобилияти баланди адаптатсияи инсон модарзодӣ набуда, дар натиҷаи алоқани доимӣ бо муҳит ривож меёбад.

Омилҳои иҷтимоӣ дар механизмҳои адаптатсионии инсон
Роли халқунандаро дар механизмҳои адаптатсионии инсон омилҳои иҷтимоӣ мебошад. Инкишофи илму техника, азхудкунии замин ва кинот, васеъ шудани воситаҳои алоқа, компютергунонии, шабакаҳои интернет имконияти ба шароит тез мувофиқшавии инсонро фароҳам овард.

Таваллуди инсон дар давран адаптатсияи имтихони аввалин аст. Дар кӯдаки навзод механизмҳои ба муҳит одаткунии мавҷуд мебошад.

Дар овони тифлӣ дар натиҷаи муносибатҳои фаволи байни-халқнари ба муҳит дар фаволияти системаи олии асаб баъзе функсияҳои мураккаб ба вучуд меояд. Кабул ва азнавкоркунии аҳборот ба бачагон имконияти аз худ намулдани таҷрибаи муҳитро фароҳам меоварад ва он ба воситаи тарбия ба амал бароварда мешавад.

Дар солҳои охир диққати олимони ба масъалаи адаптатсияи бачагон ҳаге афзуд. Муаммони адаптатсияи бачагон дар муассисаҳои таълим аҳамияти муҳим дорад.

Ривожёбии шахсияти бачагон ба гуногунаранган алоқаҳои онҳо вобаста аст. Аз ин рӯ, ташаккули бармаҳали алоқаҳо дар тарбияи наҷири мусбат мерасонад.

Барои адаптатсияи иҷтимоии шахс маълумотҳои нав дар боран алоқаҳои иҷтимоии муҳит ва меъёрҳои аҳамияти қалон дорад. Мувофиқ шудан ба талабҳои нави иҷтимоӣ яқинд дувворихони рӯки - хисиро ба вучуд меоварад.

Баъа адаптатсияи иҷтимоиро дар асоси таҷрибаи худ меомӯзад.

Мавқеи муассисаҳои томактабӣ дар ташаккули бачагон

Муассисаи томактабӣ барои бача муҳити нав, шароити нав мебошад. Шиннос шудан бо чунин шароити муҳит дигар талабҳои наҷро мегузорад ва ин масъала барои ӯ мушкилихоро пеш меоварад. Дарҷаи мураккабӣ ва мушкилӣ ба хусусиятҳои фардии бачаи нобаъта мебошад. Дар чунин вазъият роҳҳои барҳам додани ин мушкилихоро чустан ва ёфтан лозим аст, зеро айнан дар ҳамин вақт инъешавани алоқаҳои иҷтимоии бача содир мешавад.

Хусусиятҳои мувофиқшавии бачагони синни томактабӣ бо шароитҳои муассисаҳои томактабӣ. Кабули бачагон дар соли сеюми ҳаёт ба муассисаҳои томактабӣ қоидаҳои то ҳамин вақт ҳосилшудани наҷроу рафтори онҳоро дигаргун мекунанд. Барои он, ки дар бобати дипломатӣ ва ривожёбии хартарафани бачагон ягон ҳодисаи нохуш рӯӣ надиҳад, педагогҳои ҳаёти бачагонро мувофиқи талабҳои педагогӣ-психологӣ бояд тапхис намоинд.

Хусусиятҳои бачагони синну соли томактабӣ

Хусусиятҳои бачагони ин синну сол аз инҳо иборат аст:

- тамоми системаи функционалии организм ханӯз пурра ташаккул наёфтааст ва онҳо бо суръати тез ривож меёбанд;

- ривожёбии қисмонӣ ва рӯҳӣ яқинд сурат мегирад;

- мавқеи қалонсолон дар солҳои аввали ҳаёти кӯдак.

Кӯдак ба шаклҳои модарзодӣ шигу ҳез соҳиб нест ва ӯ дар муҳити иҷтимоӣ инкишоф ёфта, се компонент: худлудӣ (предметҳо, воситаҳои истифода аз онҳо), вақт (тартиби рӯзона) ва ташаккули муомиларо меомӯзад. Хулоса, кӯдак аз модар таваллуд шуда, фаволи ӯ дар муносибати "бача-қалонсол" ба тартиб дароварда мешавад.

Ҷиҳати характернокии рафтору ҳаракати бачагони хурдсол ҳисёти баланд доштани онҳо мебошад. Ҳолати эмотционалии бачагон кӯтоҳмудлат ва дарозмудлат мешавад.

Агар фаволияти иҷтимоӣ-педагогӣ дар оила аз рӯи як система ба амал бароварда шавад, он самаранок мешавад. Ин гуна фаволият донишмандони маълумотҳои педагогика, психология, сотсиология, таърих, фалсафа ва ғайраро дар назар дорад.

Ба ҳамин тарик, дар шароити ҳозира донишҳои соҳаҳои гуногун: педагогикаи иҷтимоӣ, қори иҷтимоӣ, тандурустӣ ба объекти марказ таъдил ёфтааст. Зеро ондан ҳар як ҷамъият ба тавр ҳаг намулдани муаммоҳои ошавӣ вобаста мебошад.

Хусусияти муассисаҳои томактабии давлатҳои хориҷа нисбати муассисаҳои томактабии мо фарқи калон дорад. Дар боғчаҳои Кореяи Ҷанубӣ, хусусан дар шаҳри Кунчу роҳбарони муассисаҳои томактабӣ, профессорони факултети таълимии томактабӣ филиали университетии Сеул – Донгжук мебошанд. Дар боғчаҳои мазкур, вобаста аз синну соли бачаҳо гурӯҳҳои хурд, миёна ва томактабӣ таъкил дода шудааст. Чунин боғчаҳо аз кӯдаки 1,5–2 сола сар карда то 6–8 соларо тахти роҳбарии худ гирифта, таҳлили синфи 1– ва як тарбиячино як нафар ёрдмачини тарбиячӣ таъкил ёфтааст. Тарбиячино боғчаҳои мазкур барои ба муассисаҳои томактабӣ ба кор дохил шудан, ба ғайр аз дипломи университет, боз курси махуси дусолаи тарбиячиноро хатм карда, бо сирру асрори амалиёти корҳои тарбиявӣ мусаллаҳ шуда, баъд аз назорати мутахассисони бағалдидарача гузаштан, ба фаволияти тарбиячино ноил метарданд.

Дар муассисаҳои томактабии Корея бо таъкилфи хоҳиши бачаҳо нақши дарси амалиёти рӯзонаи он гурӯҳ интихоб карда мешавад. Мушоҳидаҳои яқмоҳас, ки мо дар он ҳамчун вакили Университети давлатии Самарқанд хузур дошта, бо назария ва амалиёти фаволияти факултети таълимии томактабӣ университетии Донгжук гузаронида шуданд, бо бисёр навиғарихон хусусияти алоҳидан тартиби қори онҳо шинос шудем. Яке аз дигаргунӣ ин буд, ки дар муассисаҳои томактабӣ онҳо катчаҳо барои рӯзона хоб рафтани бачаҳо набул ва ҳар як мавзӯи интихобшуда дар давоми як моҳ аз худ карда мешудааст. Масалан, мавзӯи “торганак”-ро онҳо дар давоми 30 рӯз омӯхта, то ҳар як бача расми торганакро бо дастони худ кашид, боз сохта надиҳад, мавзӯи мазкур ба охир расонида намешавад. Шаҳри Кунчу табиати зебо дошта, дар атрофи вай бағалдино бешазорҳо паҳн гардидаанд, барои ҳамин ҳам Бинои Ҳамаи боғчаҳои

онҳо дар наздики бешазор сохта шуданд ва дарсҳои амалиро тарбиячино дар ҳамин бешазорҳо мегузаронанд. Боз як хусусияти инновари боғчаҳои мазкур он буд, ки бо ёрии тарбиячино баъд аз омӯштани ягон афсона, абабатта аз байни бачаҳо қаҳрамонҳои он афсона интихоб карда мешавад ва образи ҳамаи қаҳрамонҳоро баҷаҳо ба рол даромада иҷро карда мелиҳанду онро ба тасвир гирифта, баъд дар оннан илғуни боғча намониш дода мешавад. Баҷаҳо ба ҳар як образи иҷрошуда аз назари танкиди мушоҳида намула, фикру мулоҳиза баён мекунанд. Аз фикру мулоҳизаҳои танкиди бачаҳо ғамгин намешаванд, баръакс барои худ дар оннда барои офаридани образи дигар ба таҷрибаю маҳорат соҳиб мешаванд.

Савол ва сӯноришҳо:

1. Дар боран муаммоҳои ҳозираи оила ҷиро мелонед?
2. Вазифаҳои асосии оила дар ҷамъияти демократӣ аз ҷи нборат аст?
3. Мавқеи оила ва дараҷаҳои онро фаҳмонед.
4. Дар боран фаволияти педагогӣ иҷтимоӣ бо оила маълумот динҳл.
5. Шақтҳои ёрии педагогӣ ба оила аз ҷиҳо нборат аст?

Мавзӯи 22. Фаъолияти педагоги иҷтимоӣ бо баҷагони синни мактабӣ

Нақша:

1. Кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо хонандагони синни мактабӣ.
2. Вазифаи кумиттаи падару модарон.
3. Кори педагоги иҷтимоӣ бо баҷагони тарбияшон душвор.
4. Кор бо баҷагони душвортарбия.

Ибораҳои тақлиҳ: кори иҷтимоӣ – педагогӣ; муассисаҳои томактабӣ; мувофиқшавӣ бо муассисаҳои таълимӣ; таҷрибаи ниёгон; дигаргуниҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ; вазифаи асосии иҷтимоии мактаб; кумиттаи падару модарон; иҷтимоишавии баҷа; вобастагии байнихамдигарӣ.

Кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо хонандагони синни мактабӣ

Кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо баҷагони синни мактабӣ. Кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо баҷагони синни мактабӣ аз кори иҷтимоӣ-педагогии муассисаҳои томактабӣ ба кулӣ фарқ мекунад. Ин фаъолият бо камолоти доимӣ ва таълимгирии хонандагон вобаста буда, мувофиқшавӣ бо муассисаҳои таълимӣ, ба аъзонӣ фаъолият ҷамъият таъдил ёфтани онҳо барин даври мураккабро дар бар мегирад. Дар солҳои охир дар республика бо хонандагон бурдани кори иҷтимоӣ-педагогӣ то рафт ривоч меёбад. Дар ин бобат, аз таҷрибаи ниёгон, фаъолияти педагогӣ, психологӣ, ҳуқуқӣ истифода бурда мешавад. Дар айни замон дар ҷараёни педагогӣ на фақат масъалаҳои таълиму тарбия, балки муаммоҳои дигарӣ хонандагон ҳам ҳал карда мешавад.

Тағйиротҳое, ки дар давлатамон рӯй дода истодааст, ба системаи таълим ҳам таъсири худро мерасонад. Зеро дар системаи таълим дигаргуниҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсии ҷамъият ҳам инъикос меёбад.

Мувофиқи Конун “Дар бораи таълим” ва “Дастури тайёр кардани кадрҳои миқли” дар назди мактабӣ таълими умумӣ чуқини вазифаҳои иҷтимоӣ мегузарад:

- мувофиқи манфиати баҷагон ва наврасон ташкил намудани таълим;
- дар мактаб корҳои тарбиявиро бо таълим баробар бурдан;
- аз нав ташкил намудани фаъолияти мактаб;
- тақмили кори мактаб;

140

- фаъолияти донишгирӣ хонандагонро бағанд бардоштан, мақфилҳои гуногун ташкил намудан.

Вазифаи асосии иҷтимоии мактаб ба амал баровардани ҳуқуқи таълимгирӣ баҷагон мебошад. Хифзи иҷтимоӣ-педагогии баҷагон дар вақти ҳозира чуқин ба роҳ монда мешавад:

Маммурияти мактаб ба фарзандони оилаҳои камтаъмин ёрии молӣ мерасонад. Аз тарафи роҳбари синф шароити оилавии баҷагон омӯхта мешавад, бо баҷагони “тарбияшон душвор” корҳои тарбиявӣ бурда мешавад.

Психологӣ мактаб қобилият, майлу рағбати баҷагонро месозад, ба баҷагон ва падару модарон маслиҳатҳои муфид медиҳад. Дар мактаб хизмати тиббӣ ба роҳ монда мешавад. Вай баҷагонро аз назорати тиббӣ мегузаронад, гуруҳи тарбияи ҷисмонӣ ташкил мекунад, сифати ҳуҷуқи баҷагонро назорат менамояд.

Ба тамоми корҳои иҷтимоии мактаббаҷагон яке аз ҷонибинони директори мактаб раҳбарӣ мекунад. Вай ба масъалаҳои таълим диққат дода, алоқаро бо ташкилотҳои гуногуни давлатӣ мустақкам месозад.

Вазифаи кумиттаи падару модарон

Кумиттаи падару модарон барои бехтар намудани кор бо баҷагони тарбияшон душвор ёри медиҳад. Дар ҷамъомадҳои худ масъалаҳои таълиму тарбияи хонандагон ва роли оиларо муҳокима мекунад.

Дар ҷараёни ҳамкорӣ бо мактаб педагоги иҷтимоӣ тез-тез ба мактаб рафта менистад, ба хубтар намудани алоқаи падару модарон ни хонандагон ёри мерасонад, сабабҳои ба дарс иштирок накардани баҷагонро аниқ мекунад. ӯ оилаҳои ба баҷагон муомилаи дуруст ва баҷагони дорон нуқсонҳои ҷисмонӣ ва рӯҳӣ доштара муайян мекунад. Педагоги иҷтимоӣ бо мақсади ёри ба баҷагон ва оилаҳо сабабҳои бемории дарозмуддати баҷагонро пурсуҷу менамояд, дар беморхонаҳо бо баҷаҳои бемор машғултоҳоро ташкил мекунад. Барои ҳалли муаммоҳои баҷагон аз хизмати ҳуқуқшинос, шифокор, ҳолимони корҳои дохилӣ истифода мебарад.

Дар бисёр мамлакатҳои Аврупои Ҷарбӣ педагоги иҷтимоӣ ҳолими шартии мактаб ҳисоб ёфта, баҷагони ба ёри эҳтиҷмандро аниқ мекунад. Ин гуна баҷагон барномаи таълими мактабиро иҷро карда наметавонанд. Бо ёрии педагоги иҷтимоӣ баҷагон ин барномаҳо тадриҷан аз худ мекунанд.

141

Педагогичи иҷтимоӣ корҳои берунзамктабини хонандагонро таъкил мекунад, дар вақти бурдани қори тарбиявӣ бо падару модарон ҳамкорӣ мекунад.

Педагогичи иҷтимоӣ ба бачагон, ки аз мактаб бо сабабҳои гуногун ронда шуданд, ё ба дигар мактаб гузаштанд, эътибор медеҳад.

Ҷонишини директор оид ба корҳои таълимӣ дар фayoлияти худ фayoлияти махфилҳо, сексияҳо, клубҳои назорат мекунад, қори индивидуали муаллимнро бо хонандагон ба роҳ меонад.

Муаллимони фан баробари ба хонандагон фаҳмонидани асосҳои фан дар ҷараёни дарс шавқу ҳаваси онҳоро меомӯзад, онҳоро ба махфилҳо ва сексияҳо ҷалб мекунад, дар мактаб тадбирҳои гуногун мегузаронад.

Дар иҷтимоишавии бача таъсири ҳамсолон ҳам қалон аст. Тавасути ин муносибат бачагон дар синф, таъкилоту иттиҳодияҳои гуногун, дар мактаб ва берун аз он ташаққул меёбад. Хусусиятҳои гуногуни иҷтимоии шахсияти бачагон дар соҳаҳои гуногуни фayoлият низ (меҳнат, хондан, муомила бо қалонсолон) ташаққул меёбад.

Шумораи аъзоёни гурӯҳи ҳамсолон аз 2-3 то 5 нафар, гурӯҳи ҳешовандон 7-9 нафар, синф 30-40 нафар мешавад.

Гурӯҳи ҳамсолон аз руи фикру ақида бо ҳамдигар наздик будан, мувофиқ будани майлӯ рағбатҳои индивидуали, муносибати дӯстона доштан таъкил қарда мешавад. Характер ва муносибати байнихамдигарии аъзоёни гурӯҳҳо дар тақсими роҳ ва вазифаҳо намоён мешавад.

Дар даҳсолаҳои охир гурӯҳи ҳамсолон дар ҷараёни иҷтимоишавии бачагон фayoл иштирок қарда истодааст. Дар натиҷаи ба шахрҳо бештар қучида омадани оилаҳо аз кишнок онҳо бо дигар ҳамсолон ва қалонсолон муомила ва муносибат мекунанд. Дар ҷунин маврид ба дигарон таъсир менамоёнӣ ва таҷрибаҳои дигаронро ба худ қабул мекунанд.

Бачагон ва наврасон дар як вақт менавонанд ба якҷанг гурӯҳҳо, ки аз ҳамдигар фарқ мекунанд, аъзо шаванд. Гурӯҳҳои расмӣ (синф, махфилҳои фан, варзиш ва ғайра), мувофиқи характери муносибати ба ташаққул сифатҳои бачагон таъсир мерасонанд. Таъсири гурӯҳҳои норасмӣ бошад ба таркиб, равиш ва фayoлияти гурӯҳи вообаста мебошад.

Вазифаҳои асосии гурӯҳи ҳамсолон дар бобати иҷтимоишавии инҳо иборат аст:

1. Ҷамъияти мазкур аъзоёни гурӯҳро аз ҷиҳати маданӣ, ҳулуқу аъвор тарбия менамояд.

2. Дар гурӯҳи ҳамкорон рафтору кирдорҳои некро парвариш менамояд.

3. Гурӯҳ имконияти мустақилона фayoлият нишон додани бачагонро фароҳам меоварад.

4. Дар рафти ҷараёни фayoлияти гурӯҳ аъзоён муносибати хуб қарднро бо ҳамдигар, қалонсолон, падару модарон ёд мегиранд.

Дар гурӯҳи ҳамсолон ва дӯстон муносибати замонавӣ ва шахсӣ ҳам ташаққул меёбад. Вазифаи асосии ин гурӯҳҳо, пеш аз ҳама, аз он иборат аст, ки нормаҳои ахлоқи аъзоёни гурӯҳ бояд ба қалдо талабҳои қабулшудаи умумӣ мувофиқ қарда шаванд. Дар ин маврид риштаҳои дӯстӣ, эҳтиромии ҳамдигар бояд мавқеи асосӣ ишғол намояд.

Дар муносибати шахсӣ вообастагии байнихамдигарӣ мавҷуд буда, ҳулуқу аъвори як бача ба ҳулуқу аъвори бачаи дигар таъсир мекунад.

Кори педагогичи иҷтимоӣ ба бачагонии душвортарбия

Муаммони асосии педагогичи иҷтимоии мактаб қорбари бо наврасон тарбияшон душвор, яъне духтару писарони 12-16-сола мебошад. Синни мазкур дар ташаққул шахс аҳамияти қалон дорад. Баробари ин, давран 12-16 - солаги барои тарбиячиген ҳам як қатор душворихоро пеш меоварад.

Маблӯм аст, ки дар наврасий шароит ва фayoлияти ҳастии бачагон дигаргун мешавад, аз нав ташаққулёбии руҳият рӯй медеҳад. Дар вақти муносибати ҳамсолон шахҳои нави муносибат пайдо мешавад. Аз тарафи омӯзгоровон ва падару модарон ба назди онҳо талабҳои нав гузошта мешавад.

Дар ин вақт ҳолати муваққатии ҷудошавии руҳии бачагон аз оила рӯй медеҳад. Дар ташаққули онҳо роли падару модарон нисбатан суст мегардад. Бачагон, одаган, бо интиҳоби гурӯҳ ва ҷамоаҳои расмӣ ва норасмӣ банд мешаванд. Дар натиҷа бача он гурӯҳро интиҳоб менамояд, ки ӯро ҳурмат мекунанд, худро дар он ҳурсанд ҳис мекунад. Инҳо гурӯҳҳои варзишӣ ё техникӣ шуданаш мумкин. Дар ин гурӯҳ мумкин аст, ки баъзеҳо бо тамоқуқашӣ, мийнӯшӣ машғул шаванд.

Дар ин синну сол дар муносибати наврасон бо калонсолон, падару модарон муаммоҳо пайдо мешавд. Падару модарон бо наврасон ҳамчун бачагони хурдсол муносибат мекунанд, наврасон инро намецоханд ва аз таъсири падару модар берун баромадани мешавд. Наврасон худро калонсол пиндошта, худро мустақил ҳисоб мекунанд ва ба хоҳишу талаби калонсолон муқобил мекоранд.

Хусусиятҳои ба худ ҳоси синни наврасӣ аз инҳо иборат: камолоти эмотсионалӣ, пура назорат накардани ҳуҷуқ атвори худ, дуруст баҳо дода натавоноистан ба имкониятҳо ва хоҳишҳои худ, кушиш ба калонсол шудан.

Наврасон ҳоло шахсони пура ташаққулфта нестанд. Онҳо дар зинаи ташаққули ҳислатҳо ва ҷиҳатҳои муҳими инсонӣ мебошанд. Ин зина даври байни бачагӣ ва калонсолӣ мебошад. Бинобар ҳамин, онро даври гузариш меноманд. Шаҳс ҳоло худро барои калонсол шумурдан қомилан инкишоф наёфтаст, вале дар ҷараёни муносибат бо калонсолон меъёр ва талабҳои калонсолонро иҷро кардан ба дарҷаи кофӣ ривоч ёфтаст.

Наврасон барои қабул кардани қарорҳои оқилона, рафтори ҳуби ахлоқӣ қодиранд. Бояд таъкид намуд, ки наврасон барои ҳатту иҷтимоӣ-психологӣ ноқобилонро ба ҳисоб гирифта, барои онҳо ҷавобгарии маҳдудро муайян карда бошад ҳам, онро "синни шахси ҷавобгар" номидан мувофиқи мақсад аст.

Наврасони тарбияшон душвор он наврасоне мебошанд, ки сиҳхату солим буда, аммо тарбияшон вайрон шудааст. Онҳо дар ҳоли аз ҳамсолонашон кафо мекунанд, зеро дар онҳо хотира, тафаккур ва тасаввур ба дарҷаи кофӣ ривоч наёфтанд. Онҳо қорҳои барояшон маъқулно иҷро мекунанд, ба меҳнат қардан шавқ надоранд, бо ҳондан машғул шуданро бори вазнин меҳисобанд. Ин гуна наврасон аз дарс, меҳнати ҷамъиятӣ, қорҳои ҳона метурезанд. Ин бо оворатардӣ, тамоқуқашӣ ва нӯшидан машғул мешаванд. Баъзан ба ҷони худашон қасд мекунанд.

Қор бо бачагони душвортарбия

Пайдоиши бачагони душвортарбия қамбулли фаволияти мактаб ва оғила аст. Оғила, мактаб, муассисаҳои берунамактабӣ ба ташаққули шахсияти наврасон таъсири мусбат расонад ҳам, вале иҷрон қондило талабҳои онҳо дар қуҷа беназорат мекунанд. Бачагони душвортарбия қондилоҳои доҳили мактабиро вайрон мекунанд, бо

қамсолона, падару модарон қанҷол мекунанд. Онҳо ҳондило дуст намедоранд, бинобарин фаволияти ба худашон маъқулно берун аз мактаб қустуқу менамоянд. Айнан дар қамин гуна ҳолат ошноҳои қуҷиғи ин гуна бачагонро ба доираи худ меқароранд.

Дар вақти ҳозира бурдани қори иҷтимоӣ бо бачагон аз тарафи мактаб, мақдлаҳо бештар ба роҳ монда шудааст. Доир ба тарбияи бачагон нақши яғонан мақдлаҳо ва маъмурияти мактаб амал мекунанд. Педагогҳо яқҷоя бо муассисаҳои берунамактабӣ - муғнитаҳои мақдлаҳо фаволияти иҷтимоӣ-педагогиро дар байни бачагон ба роҳ меконанд.

Барои он ки педагогӣ иҷтимоӣ қорҳои тарбиявиरो дар байни бачагон дуруст ба роҳ монда, бояд қунин шартҳоро ба ҷо оварад:

- бо наврасон алоқаро мустақкам намояд;

- бо наврасон муносибатҳои ҳубро барқарор қунад;

- нақши қор, фикр ва фаволияти ӯ ба тарбияи наврасон равона қарда шавад.

Дар бообати қорбарӣ бо бачагони тарбияшон душвор Ю.В.Василқова равии зина ба зинаро пешниҳод намудааст.

Зинаи яқум - омуқтани наврасон ва муносибатҳои ҳуби иҷтимоӣ онҳо.

Зинаи дулом - бо ҳатту қаракат ва нақши оғнди навраси шинос шудан.

Зинаи сеқом - муайян қардани сабақҳои пайдоиши ҳолатҳои душвортарбиявӣ.

Зинаи қорум - тартиб додани қаритан иҷтимоӣ-педагогӣ иҷтимоӣ.

Зинаи панҷум - интиқоби шақли таъсирибашии мусбат ба фаволияти наврасон.

Зинаи шашум - яқҷоя ба роҳ мондани қарасиҳои таълимӣ тарбия, фаволияти наврасонро ба худтарбиявӣ қигаронидан.

Муносибати қомплекси ба тарбия талаб менамояд, ки таъсири фаволи муҳити - иқотақардан бачагонро ба мақсади тарбия иҷтимоӣ.

Тақдикотҳо нишон меқанд, ки наврасон қинояқҳои гуноғунро бо иштироқи азҷоғи гуруҳ соқир меқунанд. Дар ин бообат лозим аст, ки аз имконияти муносибати индиқидуғай бо наврасон васеъ истиқода бурда шавад. Баробари ин педагог бояд бо бачагоне, ки дар тирду атрофи вайронқунандагони ҳуқуқ ҳастанд, қорҳои муғтазими тарбиявӣ барад.

Корбарӣ бо бачагони тарбияшон душвор дар асоси тартиб додани саволномаҳо ва анкетаҳо ташкил карда шавад, самаран хуб меахад. Ин усулҳо имконият меаханд, ки дар бораи дар кучо пайдошави наврасони вайронкунандаи хукук маълумот ба даст ояд.

Педагоге, ки бо бачагони душвортарбия кор мебарад, чунин ҳолатҳоро бояд ба ҳисоб гирад: ҳаҷми ғуруҳ, синну сол ва таркиби иҷтимоии онҳо, ҷойи вохӯрӣ ва вақти он, максалд ва вазифаҳои ғуруҳ.

Вазифаҳои тарбиячӣ:

- мазмуни муомилаи байни аъзоёни ғуруҳро доништан;

- дуруст ташкил намудани тарбия.

Технология ва усулҳои кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо наврасони душвортарбия аз инҳо иборат:

- бо ёрии мактаб ва ҷамоаҳои наврасон таъсир расонидан (сексия, клуб, маҳфил);

- таъсиррасонии хонадони иртизомнок ва аълоҳон ба бачагони беназоратмонда: ин кор бештар ба маҳорати роҳбарони синф вобаста аст;

- таъсири ҷамои синф ба наврасони беназоратмонда. Ин вазифа дар давоми ба саёҳат баромадан, гузаронидани мусобакаҳо, намоишҳо ба амал бароварда мешавад.

Дар вақти ташкил намудани таъсири ҷамои ҷамъиятии наврасон чунин ҳолатҳоро ба ҳисоб гирифташ лозим аст:

- дар сексия, клуб, маҳфилҳо бо майлӯ рағбати алоҳида маҳдуд нашудан лозим аст. Педагог бачагонро ба тадбирҳои гуногуни меҳнати, таълимӣ, муносибат бо одамони тирду атроф бояд ҷалб намояд.

2. Ба аъзоёни аксарияти ғуруҳҳои нооромӣ таъсири тарбияви расонида, онҳоро ба ғуруҳҳои расмӣ ҷалб кардан лозим аст.

Боз як хусусияти кор бо бачагони беназоратмонда аз он иборат аст, ки барои онҳо фаволияти шавқовар ташкил карда шавад.

Кор бо бачагон ё наврасони тарбияшон душвор ҷараёни азнавтарибиякунӣ мебошад. Азнавтарибиякунӣ маънои бартаараф намудани дағҷишҳои гуногун дар ҳатту ҳаракати онҳост. Ин кор ҳам барои тарбиячӣ ва ҳам барои наврасон ҷараёни вазнин ҳисоб меёбад.

Ҷараёни азнавтарибиякунии наврасон аз яқчанд зинаҳо иборат аст:

1. Тарбияёбандаро омӯхтан.

2. Ба тағйир додани ҳатту ҳаракати наврасон онҳоро аз ҷиҳати ғуҳӣ тайёр кардан.

3. Ташаққули сифатҳои нек дар бачагон.

4. Аз инкироз баромадан, ба худтарбиякунӣ гузапштан.

Тарбиячӣ дар бобати тарбияи наврасон ва бачагони тарбияшон душвор фақат дар он ҳолат муваффақият ба даст меоварад, ки агар ба қувваи ҷомса, фаволони синф, оила ва маҳалла таъки намояд.

Савол ва сӯроишҳо:

1. Хусусиятҳои асосии кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо бачагони синнин
2. Вазифаҳои иҷтимоии мактабро номбар кунед.
3. Дар бораи "бачагони тарбияшон душвор" чӣ гуфта метавонед?
4. Зинаҳои кори иҷтимоӣ-педагогӣ бо наврасони душвортарбия қадомҳоянд?

Мавзӯи 23. Фаролияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо наврасони нӯшокиҳои спиртӣ истеъмолкунанда

Нақша:

1. Пайдоиши иллати истеъмоли нӯшокиҳои спиртӣ.
2. Хусусиятҳои ба худ хоси майнӯшии бачагон.
3. Тадқиқотҳои биологӣ оиди истеъмоли нӯшокиҳои спиртӣ.
4. Хусусиятҳои бачагони синни томактабӣ ва хурди мактабӣ.

Ибораҳои тақлиҳ: майхӯрии одамон; муаммоҳои иҷтимоӣ – педагогӣ; мафҳуми майнӯшӣ; мувофиқшавии бачагон ба нӯшидан; ташаққули хусусиятҳои бачагона; пурмазмун гузаронидани вақти холи; даврахони мураккаби ҳаёти инсон; одатҳои неки инсонӣ.

Пайдоиши иллати истеъмоли нӯшокиҳои спиртӣ

Майхӯрии одамон ва дар байни наврасон паҳн шудани ин иллат яке аз муаммоҳои ҷидди иҷтимоӣ-педагогӣ ҳисоб меёбад. Мафҳуми майнӯшӣ (майхӯрӣ) ду навъ талқин карда мешавад. Аз нуктаи назари тиббӣ майхӯрӣ (алкоголизм) бемориест, ки бо эҳтиёҷи пайнаи нӯшидани арақ (вино, оби ҷав, мусаллас ва ғ.) вобаста мебошад. Аз нуктаи назари иҷтимоӣ-педагогӣ, майнӯшӣ рӯчӯъ намулдан ба нӯшидани нӯшокиҳои спиртдор буда, ба хулқи атвори девянӣ дохил мешавад.

Ҷамъияти инсонӣ ҳамеша бо май ва майхӯрӣ мубориза мебаряд. Дар дини ислом май харом (ҳамр) эълон карда шудааст. Аммо дар адабиёти классикӣ баъзан бо шερру ғазалҳос, ки майхӯрро тарғиб мекунанд, одам дучор мешавад.

Аммо фикри ақидаҳои широни бузурги мо Устод Рӯдакӣ, Умари Хайём, Ҳофизу Аглишер Навоӣ фикрҳои хоси риндӣ буда, мазмуни дӯст доштани ҳаёти реалӣ, дар зиндагӣ хурсанд буданро дорад.

Дар бораи оқибат ва зарари майхӯрӣ бисёр фикрҳои наҷиби широни мо мавҷуданд. Чанд мисол:

Шароб аз пайи сурхрӯйи хӯранд,

В-аз он оқибат зардрӯй баранд.

Савдӣ.

Марди оқил сазад, ки май нахӯрад,

То ба охир фиреби вай нахӯрад.

Бинӣ.

Хору ҳасро мешинонад шӯъла дар хоки сиёҳ,
Оқибат аҳли хавасро мекунанд расво шароб.

Бедил.

Шиша ба мастӣ мебарад,
Мастӣ ба мастӣ мебарад.

Ҳалқӣ.

Намоён шудани омилҳои иҷтимоӣ-педагогӣ майхӯрӣ як ҳел нест. Дар он омилҳои микромуҳит ва шахсӣ вучуд доранд. Омилҳои шахсӣ хусусиятҳои шахси алоҳида мебошад. Ба омилҳои макромуҳит одамони гирду атроф, муҳити оила ва ғайраҳо дохил мешаванд.

Омилҳои иҷтимоӣ-педагогиро шартан ба ду ҳел ҷудо кардан мумкин аст. Онҳо яқлӯт ва алоҳида мешаванд.

Хусусиятҳои ба худ хоси майнӯшии бачагон

Хусусиятҳои ба худ хоси майнӯшии бачагон аз инҳо иборат

нест:

- зуд мувофиқшавӣ ба нӯшидан;

- зуд ривочёбии майхӯрӣ;

- самаранокии давоёбӣ;

- зуд вайроншавии организм.

Мувофиқшавии бачагон ба нӯшидан дар 3 давра рӯй медиҳад - давраи нахустин, томактабӣ, мактабӣ ва давраи наврасӣ.

Давраи нахустин. Ин давра ба таъсири бениҳтиёрӣ алкоғол-шавии бачагона соҳиб аст. Ин ҳолат бо яқанд сабабҳо рӯй медиҳад: дар давраи ҳомилла ва ширмакии кӯдак нӯшидани модар. Дар ҳолати мастӣ ҳомилдор шудан. Заҳролудшавии ҳомилла дар ҷараёни босуръат ривочёбии организм, инкишоф наёфтани аъзоҳо, нуксонҳои ҷинсӣ ва хурдӣ ҷисми кӯдак барин ҳолисаҳои ноқуворро ба вучуд меварад.

Ҳомилла дар назди алкоғол очиз буда, он ба ворид шудани алкоғол ба майна эидилат нишон дода наметавонад ва дар нағича ақли кӯдак норасо мешавад.

Давраи дуум - синни хурди мактабӣ. Ин ҳолат дар нағичаи бесавадлии иҷтимоӣ - педагогӣ падару модарон ва мавҷуд будани анъанаҳои майнӯшӣ дар оила рӯй медиҳад.

Сабаб ва окибатҳои майхӯрии бачагон

Синну сол	Сабабоҳо	Оқибатҳо
Давраи аввали бачагӣ (0-3 сола)	Майнӯши даври хо-милла, дар 3-моҳагии кӯдак нӯшидани модар, нӯшидан дар вақти ширмакӣ	Нашунидан, заифакӣ, аномалияи ривочии аклӣ, ҷисмонӣ
Синни томактабӣ ва мактабӣ (3-9 солагӣ)	Бесаводии иҷтимоӣ-педагогии падару модарон, анъанани майнӯши оилавӣ	Заҳролудшавии алкоғолии органҳо, паст ривочёбии аклӣ ва ҷисмонӣ
Наврасӣ ва аввали ҷавонӣ (9-18 - сола)	Ҳолати ногувори оила, худнамоишдихӣ, бесаводии мадани-иҷтимоӣ.	Тапаққули майл ба нӯшидан, хуқҷвайронкунӣ, мастӣ, безоригӣ ва ғ.

Тадқиқотҳои биологӣ оиди истъмоли нӯшокиҳои спиртӣ

Тадқиқотҳои биологӣ нишон доданд, ки майхӯрӣ аз ҷиҳати ирсӣ аз авлод ба авлод наметузарад, фақат майлгу рабати он метузарад. Дар ривочёбии майнӯши бачагон олатҳои номатлуби оилаҳо, вазияти ҳаёти оилавӣ таъсири калон мерасонанд.

Падару модарон бояд дар хонандагон, яъне фарзандон муносибати манфиро нисбат ба май ва майхӯрӣ ташаққул диҳанд. Бо ин макссад, ба ҳама ҳатту харақати бачагон дар ҳаёт назоратро ба роҳ монанд.

Давраи сеюм - синни наврасӣ ва аввали ҷавонӣ. Ба майнӯши бачагон ҳолатҳои номақбули оила, бесаводии мадани-иҷтимоии падару модарон, худнамоишдихӣ, рекламаҳои телевизион ва ғайра сабаб мешаванд.

Бачаҳои нӯшанда ба 4 ҒУРҲ ҶУДО мешаванд:

- 1) бачаҳое, ки ба худлашон баҳои баланд медиҳанд;
- 2) бачаҳое, ки хусусияти бешафқатӣ ва агрессивӣ доранд;
- 3) бачаҳое, ки ба ҳаёти амалӣ одат накардаанд, хусусияти ташаббускорӣ надоранд;
- 4) бачаҳое, ки маънос ва беироданд.

Дарачаҳои истъмоли нӯшокии спиртӣ:

- 1) дараҷаи ба 0 баробар - бисёр кам нӯшидан;

2) дараҷаи истъмоли эпизодӣ, шинсоя бо ҳелҳои ғуноғуни нӯшокиҳои спиртӣ;

3) дараҷаи баланд - дар як моҳ аз ду бор зиёд нӯшидан;

4) ба вуҷуд омадани тобей ба нӯшидан;

5) дараҷаи тобейат ба майнӯшӣ-нӯшокиҳои спиртӣро ро (беназорат истъмом намулдан).

Алкоголшавии шахс (ба арақхӯр табдил ёфтан). Равишҳои иёсии фаволияти педагогии иҷтимоӣ бо бачагон, ки нӯшокиҳои спиртӣ истъмом мекунанд:

а) адаптатсионӣ - бо роҳи ривоч додани хусусиятҳои мусбабати инҳисии бачагон нисбат ба нӯшидан муносибати манфӣ парварishi кардан;

б) профилактикӣ - ташаққули муносибати бад нисбат ба майнӯшӣ;

в) воситачигӣ - ба тартиб даровардани муносибатҳои бачагон ба ҷамъият;

г) реабилитатсионӣ — реабилитатсияи иҷтимоии он бачагон, ки ба ҳолати ба алкоғол тобей мекунанд.

Педагогии иҷтимоӣ дар ҷараёни кор бо ҷуниин тоифаи бачагон низифаҳои зеринро иҷро мекунанд:

Вазифаи якум - аз он иборат аст, ки пешаи роҳи рӯҷуъи бачагонро ба нӯшидан бигирад. Ин вазифаро барои ба ҷо овардан педагог дар бораи истъмоли нӯшокиҳои спиртӣ бачагон аҳборот ҷамъ мекунанд, хусусиятҳои шахсии онҳоро меомӯзад.

Вазифаи дуюм - пешакӣ дида тавониistani натича. Мувофиқи ин вазифа дастури корро бо бачаҳо тартиб медиҳад, онро зина ба зина ба амал мебарорад.

Вазифаи сеюм - таълиму тарбия буда, ба бачагон фаҳмонда додани зарар ва оқибатҳои мулҳиши майхӯрӣ, ҳосил кардани маънаҳои индиги алкоғолизмро дар бар мегирад.

Вазифаи чорум - химояи хуқуқӣ. Моҳияти он дар асоси хуқуқ будани фаволияти педагог аст.

Вазифаи панҷум - фаволияти ташиқилӣ. Ин вазифа ба кори мубориза бо майнӯшӣ иштироки дигар мутахассисонро талаб мекунанд.

Вазифаи шашум - фаволияти профилактикӣ буда, аз мустаҳкам кардани натичаҳои мусбаб, баргараф намулдани нишонҳои алкоғолизм дар ҳаёти бачагон иборат аст.

Хуусеиятхон бачагони синни томактабӣ ва хурди мактабӣ

Синни томактабӣ ва хурди мактабӣ. Дар ташаққули хуусеиятхон бачагона аз яқсола то ҳафтсола роли асосиро падару модарон мезозанд. Бинобар ин, дар ин синну сол педагоги иҷтимоӣ бо падару модарон дар асоси чунин қоидаҳо кор мекунанд.

1. Маданияти муносибатҳои байни аъзоёни оиларо ташаққул мекунанд.

Фақат дар оилаҳои мадани одатҳои неки инсонӣ пайдо мешавад. Барои он ки дар бачагон чунин одатҳо пайдо ва мустақкам шаванд, дар худди падару модарон чунин хушкӯ автор бояд мавҷуд бошад.

2. Ташаққули тарзи муҳити солими ҳаёти бачагон. Педагоги иҷтимоӣ бояд ба падару модарон фаҳмонда диҳад, ки дар тақдирӣ фарзандон, ки ва чӣ гуна шахс шуда ба воқ расидани бачагон маъмуланд. Педагоги иҷтимоӣ бояд дар байни падару модарон тарбияи эҳди нӯшидани арақ авҷ ғиронад то, ки худди онҳо муқоризони фаволи ин кор шаванд. Корҳои тарбиявӣ бо падару модарон чунин маъмулаҳо дар бар мегирад:

1. Ба падару модарон фаҳмондани зарар ва оқибатҳои нохуши алкохол, ҷиҳатҳои ахлоқӣ, динӣ ва ҳуқуқии он.

2. Падару модаронро бо хуусеиятхон синни хурди мактабӣ (анатомӣ, психологӣ) шинос намудан. Онҳо бояд фаҳманд, ки синни хурди мактабӣ дар фаволияти тарбия ва таълими насли наврас мавқеи муҳимро ишғол менамояд.

3. Падару модарон бояд дар бачагон хушкӯ автори некро нӯшокиҳои спиртӣ муносибатҳои манфӣ парварии карда шаванд. Баробари ин, барои турмазмун гузаронидани вақти холи ба падару модарон маслиҳатҳои муфид додан лозим аст.

Давран наврасӣ ва аввали ҷавонӣ (16-18-солаги). Ин соҳаҳо яке аз даврҳои мураккаби ҳаёти инсон аст. Дар ин соҳаҳо тамоми узвҳои организм инкишоф мекунанд ва ба марди наздик мешавад.

Айнан дар соҳаҳои наврасӣ ва аввали ҷавонӣ майлӣ раббат ба майнӯши авҷ мегирад. Зеро наврасону ҷавонон дар турӯҳҳо, зиёфатҳои иштирок карда, бо ҳамдигар сӯҳбат мекунанд ва бисёрини ин талбирҳо бо майнӯши гузаштанаш мумкин аст.

Агар ба бағоят расидани инсон бо анъанаҳои ахлоқӣ ғани нагардад, худ ба худ дар ҳаёти наврасон одатҳои бад, аз ҷумла майнӯри пайдо мешавад ва он ба оқибатҳои бад оварда мерасонад.

Дар синни аввали ҷавонӣ (17-18 солаги) хуусеиятхон индивидуали ҳеле тараққӣ мекунанд.

Педагоги иҷтимоӣ дар фаволияти худ бо наврасу ҷавонон диққати асосиро ба корҳои индивидуали менигронад. Ин фаволиятҳолатҳои зеринро дар бар мегирад:

1. Бо мақсади бартараф намудани ҷиҳатҳои манфӣ рафтор консултатсияҳои индивидуали ташкил кардан.

2. Бо мақсади тарбияи иҷтимоӣ ба ҷавонон барои азхуд кардани мейёрҳои ахлоқӣ ёри расондан.

Дар ҷараёни кор бо ҳолатҳои майнӯши наврасу ҷавонон аз усулҳои асосӣ ва ёрирасон истифода бурда мешавад.

Усулҳои асосӣ - сӯҳбату мавҷӯзаҳо дар бораи зарари майнӯши гузаронидан.

Усулҳои ёрирасон - китобҳои, ба ҷавонон таҷрибаҳои диғар шахсонро баён кардан.

Ин усулҳо дар шаклиҳои гуногун: ҷамавӣ ва индивидуали гузаронида мешавад.

Саволҳо:

1. Мафҳуми "майнӯри" (майнӯши)-ро фаҳмонед.
2. Хуусеиятхон бади майнӯши бачагон аз ҷиҳи иборат аст?
3. Роҳҳои муқоризаро бо майнӯши наврасон ва ҷавонон нишон диҳед.
4. Тадқиқотҳои биологӣ оиди истермоли нӯшокиҳои спиртӣ.

**Мавзӯи 24. Нашъамандӣ – Ҳамчун як шакли ҳулки
девианти бачагон**

Накша:

1. Мафҳуми «нашъамандӣ».
2. Оқибатҳои нашъамандӣ.
3. Тарбияи зидди наркоманиа.
4. Аҳамияти тарбияи оила бар зидди «нашъамандӣ».

Ибораҳои тақлиҳ: мафҳуми «нашъамандӣ»; кабули молдаҳои наврасдор; ду ҳели истермоли молдаҳои нашъамандӣ; нашъамандии наврасон ва ҷавонон; роҳҳои гуногуни фэйриконунӣ; намулҳои нашъамандӣ; девианти иҷтимоӣ; оқибатҳои нашъамандӣ.

Мафҳуми «нашъамандӣ»

Мафҳуми нашъамандӣ, “Нашъамандӣ” иштиқ ба молдахое, ки ҳолати эйфория (малхушӣ)-ро ба вуҷуд меоварад, фаҳмида мешавад. Ин чунин ҳолат аст, ки ба аҳволи аҳоли мувофиқ набувда, кайфиятро бағанд мекунад. Кабули молдаҳои нашъамандӣ на танҳо ба шахс, балки ба ҷамъият ҳам зарари калон мерасонад.

Дар соҳаи тиббиёти иҷтимоӣ ду ҳели истермоли молдаҳои нашъамандӣ мавҷуд аст:

- 1) истермоли молдаҳои нашъамандӣ бо иштиёри худ;
- 2) барои ин кор имконият надоштани шахс.

Пай дар пай кабул кардани молдаҳои нашъамандӣ ба девианти иҷтимоӣ оварда мерасонад. Яке аз намулҳои нашъамандӣ токсикомания ҳисоб меёбад. Дар токсикомания ба ҷойи молданашъа бензин, карасин, ранг барин ашёҳои кимёвӣ бӯй карда мешавад.

Токсокоманҳо, одатан бачаҳои 13-14-сола буда, онҳо заҳролудшавии организмашонро дурӯст дарк намекунанд.

Нашъамандӣ дар вақти ҳозира бо сабаҳои зерин муаммои ҷиддӣ ҳисоб меёбад:

- 1) ба таври оммавӣ зиёд шудани нашъаманд дар байни наврасон;
- 2) васеъ паҳн шудани молдаҳои наркотикӣ нарҳаш кимат ва зурташкурнанд;
- 3) мавҷеи бачагон ва наврасони нашъамандро омӯхтан.

Дар вақти ҳозира дар байни наврасони нашъаманд на танҳо фарзандони оилаҳои нохуш, балки бачаҳои оилаҳои бадавлат ҳам ҳастанд.

Агарчанде ки имрӯз нархи молдаҳои нашъамандӣ бағанди боғиди ҳам, коқонин, геронин, “эктази” барин таблеткаҳо истоермоли нардан хавфи калон ба вуҷуд оварда истодааст.

Оддон молдаҳои нашъамандиро дар ҷунин ҳолатҳо истоермоли мекунад:

- а) омилҳои биологӣ: беморӣ, дар нагичаи ниҳоят мондашавӣ;
- б) бо мақсади малхуш шудан, худро намоиш додан, вайрон

шудани рӯҳият:

- в) омилҳои иҷтимоӣ: гуруҳи ҳамсолон, тавсири молдӣ;

- г) тавсири иҷтимоӣ-мадани, баъзе ҷавонон молдан нашъаро

таъби ҳаёт

гуфта фикр мекунанд.

Оид ба муаммоҳои нашъамандии наврасон ва ҷавонон бисёр олимон тадқиқотҳо бурда истодаанд. Олимони исбот кардаанд, ки сабаҳои пайдошавии нашъамандӣ гуногун аст, вале оқибати он якто, ба ҷамият зарар расонидан!

Оқибатҳои нашъамандӣ

Оқибатҳои нашъамандӣ се ҳел мешавад: биологӣ, иҷтимоӣ-педагогӣ ва ҷиноӣ.

Ба оқибати биологӣ: паст шудани ҳолати фayoли захираи қувваи инсон, кам шудани эҳтиёҷи биологӣ (хӯрок, ҳоб), кам гардидани эҳтиётнишондиҳӣ (иммунитет), барбод шудани организм инсон дохил мешавад.

Ба оқибати иҷтимоӣ-педагогӣ деградацияи ахлоқии бачагон мебарояд. Пас аз кабули нашъа шавқу завқи дигари бачагон барҳам меҳурал. Бача дар онда аз пайи ба даст овардани он мешавад. Алоқани фондианоки иҷтимоӣ бо ҷамъият канда мешавад, наркоман аз дӯстонаш ҷудо мешавад, хондан, меҳнат кардан намеоҳад.

Оқибатҳои ҷинои нашъамандӣ бо оқибатҳои биологӣ ва иҷтимоӣ-педагогӣ вобаста мебошад. Нашъаманд барои коней гардондани эҳтиёҷи худ хондан ва меҳнат карданро мепартояд. Ҷунки вақти вай фақат ба кофтани эфтани нашъа сарф мешавад. Азбаски ҷунин молдаҳо кимат мебошанд, зарур мешавад, ки нашъаманд бо роҳҳои гуногуни фэйриконунӣ маблағ ёбад, ё дуздӣ кунад. Дар ҳолати наёфтани пул наркоман ба котили ҳам тайёр мешавад.

Аник намулдани ҷавононе, ки молдан нашъамандӣ кабул мекунанд, мушкилихо дорад. Бо ин масъала бештар ҳодимони

ХИЗМАТИ ТИББӢ-НАРКОТИКӢ МАНГУЛ МЕШАВАНД. Вазифаи педагогии иҷтимоӣ бошад, асосан корҳои профилактикӣ хисоб меёбанд.
Тарбияи зинди наркомания

Дар бобати тарбияи зинди напшъамандӣ дар хорича усулҳо ва методҳои нав истифода бурда мешавад. Педагоги иҷтимоӣ бояд оиди ин масъала дар мактаб дастури тарбиявиरो тартиб диҳад. Дар асосҳои давлат ва ҳуқуқ, кимё, биология дар ҷараёни дарс доир ба диққат ва иншо менависанд, дар лаборатория таҷрибаҳо мегузаронанд.

Дар ҷараёни дарсҳои гуногун дар боран зарари напшъамандӣ навиштаҳои кори мустақилона, рефератҳо аҳамияти калон дорад.

Дар оила падару модар ба тарбияи фарзанди худ ҳоҳад, ки ба кӯнак, барои ба ҳар роҳу иллатҳои ногувор наафтодани бача эътибор диҳад. Яъне, аввало модар дар ҳар дақиқаю сония фарзанди хона баромад, баъд аз чанд соат вай барашт, бо ҷи кор мангул шуд, кучо рафт, ҷи кор кард, барин саволҳо ҷавоб ҷӯяд ва мушоҳидакор бошад, албатта рафтору кирдори фарзанд аз меъёр намебарояд. Тарбия ҷараёни бисёр дарозмуддат ва мураккаб мегуянд, ҷунки ба роҳи дуруст ҳидоят намудани фарзандон кори модар ҳамеша бо кори шахсии худ мангул шаванд, ба рафтору кирдори фарзанд беэътиборӣ намоёнд, масъалаи таълиму тарбияи ин насли наврас ба мушкилиҳои омада мерасонад, ба таъсири муҳити бад, “дӯсти ғамхори” напшъаманд ё майзада афтода, баъд роҳҳои ҳалосӣ меҷӯяд. Аммо вазъият душвор шуда, аз ин роҳи бад ҳалосӣ ёфт нашуданаш ҳам мумкин.

Бо қарори давлат панҷ ташаббуси ривочёбии интеллектӣ ҷавонон қабул гардид.

Панҷ ташаббус:

1. Ташаббуси аввал – барои намоён кардани истиъдоди ҷавононе, ки ба мусика, расомӣ, адабиёт, театр, санъат ва дигарҳо шавқманд ҳастанд хизмат мекунад.

2. Ташаббуси дуюм – барои қобилияти ҷавононро дар соҳаи варзиш намоён кардан хизмат мекунад.

3. Ташаббуси сеюм – ба аз технологияҳои компютерӣ ва интернет истифода бурдани ҷавонон ва аҳоли нигаронида шудааст.
4. Ташаббуси чорум – барои маънавияти ҷавононро боз ҳам беиниҳта барлоштан дар байни онҳо китобхониро тартиб кардан.
5. Ташаббуси панҷум – масъалаи бо кор таъмин намудани занону духтарон дар назар дошта шудааст.

Саволҳо:

1. Мафҳуми “напшъамандӣ”-ро фаҳмонед.
2. Сабаб ва оқибатҳои напшъамандӣ дар байни наврасу ҷавононро шарҳ диҳед.
3. Вазифаи педагоги иҷтимоӣ доир ба барҳам додани напшъамандӣ аз ҷи иборат аст?
4. Вазифаи падару модар доир тарбияи фарзанд аз ҷи иборат аст?

Мавзӯи 25. Ҷиноятҷингӣ ҳамчун шакли хатту харакати ғайриқонунии

Нақша:

1. Ҷинояти киберӣ.
2. Ҷиноятҳои киберӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ.
3. Марълумот оиди кибертерроризм.
4. Мақсади асосии кибертерроризм.

Ибораҳои таъниҳ: технологияи муосир; таъвиши ҷомеаи ҷаҳонӣ; таҳлили хатар; ҷиноятҳои киберӣ; интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ; амнияти киберӣ; стратегияи махсус; террористиро экстремистӣ.

Раванди инкишофи босуръати технологияи муосир дар баробари пешравии як қатор мушкилотро ба бор овардааст, ки сабаби таъвиши ҷомеаи ҷаҳонӣ гардидааст. Баъзе дастовардҳои ҷаҳонӣ илмиву техникӣ имрӯзо ба таҳлили хатар барои суботи амнияти худди инсонҳо ва ҷомеаи онҳо таъбил ёфта истодаанд.

Ҷинояти киберӣ

Ҷиноятҳои киберӣ яке аз палдиҳои нави замони муосир ба шумор рафта, таҳлили он ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ва пеш аз ҳама, ба амнияти миллии ҳар як кишвар ба назар мерасад. Асосан зери мафҳуми ҷиноятҳои киберӣ ҷиноятҳои фаҳмида мешавад, ки тавассути технологияи компютерӣ, интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ сурат мегирад.

Қабиби молиявӣ, ҳуҷум ба системаҳои компютерӣ, тасарруф ё дуздии маълумоти шахсӣ, паҳн кардани маълумоти ғайриқонунии ва бардуруф, кибертерроризм ва ғайра ба сифати ҷиноятҳои киберӣ фаҳмида мешаванд, ки мушкилотии гуногуни иқтисодиву иҷтимоӣ ва сисеиро дар ҷай доранд.

Ҷиноятҳои киберӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ

Дар замони муосир ягон кишвар, созмон ва истифодабарандагони интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ аз таҳлили хатари ҷиноятҳои киберӣ дар қанор монда наметавонанд. Имрӯзо инкишофи ҷиноятҳои киберӣ бештар дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва телефонҳои мобилӣ зиёдтар ба ҷай мерасанд. Таҳлили нишон медиҳанд, ки дар баъзе кишварҳо аз дах ҷор ҳиссаи истифодабарандагони шабакаҳои иҷтимоӣ ва интернет қурбони ҷиноятҳои киберӣ метарсанд. Бинобар зиёд шудани таҳлиҳои киберӣ давлатҳо ва зифадор месозад, ки ба амнияти иҷтимоии

кишвари худ диққати махсус дода, аз уҳдаи таъмини он баромада тавонанд, зеро дар асри XXI амнияти миллии ҳар як кишвар қурра аз амнияти иҷтимоии вобастагӣ дорад.

Ё дарназардошти таҳлили хатарҳои нави ҷиноятҳои киберӣ кишварҳои пешрафта стратегияи махсус оид ба амнияти киберро амали менамоянд, ки аз хавфи он химоя шаванд. Аз ҳама кишвари пешсаф Малайзия мебошад, ки 74 ғоиэ метавонад худро аз ҷиноятҳои киберӣ хифз намоад. Инчунин, Япония – 72 ғоиэ, Индонезия – 70 ғоиэ, ИМА – 60 ғоиэ, Русия – 60 ғоиэ, Фаронса – 51 ғоиэ, Олмон – 45 ғоиэ метавонанд худро аз ҷиноятҳои киберӣ эмин нигоҳ доранд. Аз ин нишондиҳандаҳо маълум метардад, ки ягон давлате наметавонад ба қуррагӣ, яъне 100 ғисад худро химоя намоад.

Марълумот оиди кибертерроризм

Яке аз наъҳои ҷиноятҳои киберӣ – кибертерроризм мебошад, ки хавфи хатари он хосияти умумимиллӣ дошта, ба қулли ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ба кишварҳо дар алоҳидагӣ таҳлид эҷод мекунад. Ҳадафи кибертерроризм низ ҷун терроризми анъанавӣ таҳлид ба инсоният ва ноором кардани суботи амният мебошад.

Фарқияти кибертеррористҳо аз террористҳои дигар дар он аст, ки кибертеррористҳо бо истифода аз технологияҳои компютерӣ ва ба воситаи интернет ба ҳадафҳои худ ноги метарданд. Аз ин ру, бо қурри технологияи коммуникатсионӣ хатарҳои кибертерроризм низ зиёд шудан мегирад.

Бояд гуфт, ки гурӯҳҳои террористиро экстремистӣ аз интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ истифода қарда, салҳо сомонҳои расмиро таъсис доданд, ки бо дахҳо ҳазор маволу маълумоти ҳуҷусияти ифротиро террористидошта дар пайи гууроҳ сохтани шахсони ноогоҳ ва ҷаби арзобии нав фаролифт менамоад. Онҳо ақидаҳои ифротиро индлинсонии хешро бо мақсади барантеҳтани тарсу ваҳм миёни мардум паҳн мекунанд. Ба намонш гузоштани аксҳо ва наворҳои видеой, ки дар он қуштори ваҳшианаи одамон, индида сузондани одамон дида мешавад, мисоли равшанест, ки таъсири ниҳоят манфии руҳӣ мерасонад.

Инчунин, тавассути интернет барантеҳтани бадибинии динӣ, миллӣ ва наҷодӣ дар миёни аҳолии ин ё он кишвар ҳадафи асосии кибертеррористон ба шумор меравад. Маъз тартибу таъвинокот тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ба онҳо имкон медиҳад, ки арзобии навор аз ҳисоби одамони гууроҳ ба гурӯҳҳои террористии худ ҷаби

намонд. Шуморае аз шаҳрвандони Осети Марказӣ низ, ки ба ҳаракату ғуруҳҳои террористиву экстремистӣ пайвастанд, тибқи таҳлилу тадқиқот аксари онҳо тавасути Интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ ба доми фиреб афтидаанд.

Дар мавриди таҳлилу хатарҳои кибертерроризм набояд фаромӯш кард, ки аз имконият ва зарфиятҳои технологияҳои инкишофёфта, на танҳо тапшилотҳои террористӣ бар зидди инсонҳо, балки давлатҳои абарқудрат низ барои ба ҳадафҳои сиёсӣ ва манфиатҳои геополитикӣ расидан истифода мекунанд. Ворид шудан ба системаи компютерии объекти стратегияи як кишвар, паҳн кардани вирусҳо, гуш кардани сӯҳбати телефонии сарони давлатҳо, вайрон кардани барномаҳои муҳими вазоратҳои корхонаҳои як кишвар тавасути системаи компютерӣ, аз ҷумлаи киберҷиноятҳо мебошанд, ки аз ҷониби ҳадамоти махсуси як давлат дар муносибат ба давлати дигар амалӣ карда мешаванд.

Бинобар ин, давлатҳо бояд ба таъмини амнияти иттилоотӣ тавачҷӯҳи махсус зоҳир намонд, то тавасути он тавонанд истиқлолияти давлатӣ ва амнияти миллии худро таъмин созанд.

Мақсади асосии кибертеррористон

Таҷрибаҳо нишон медиханд, ки яке аз ҳадафҳои асосии кибертеррористон ба даст овардани маълумоти махфӣ ва хусусияти стратегиядоштан мақомоти давлатӣ мебошад. Моҳи майи соли 2017 вирусӣ харобкунанда бо номи “WannaCry” ба системаи компютери дар саросари ҷаҳон паҳн карда шуд, ки дар натиҷаи он 500 ҳазор аз кор монданд. Инчунин, охириҳои моҳи декабри соли 2018 ҳақерҳои номаълум саналҳои хизбоҳо ва маълумоти шахсии садҳо сиёсатмадорони Олмонро раҳна карда, дар Интернет паҳн намуданд, ки асосан суроғай ҷойи истиқомат, рақами телефонҳои мобилӣ, почтаи электронӣ, нусхаи пиноснома ва ҳуҷҷатҳои дохилии хизбонии ин сиёсатмадоронро дар бар мегирифт.

Аз ин лиҳоз, кишвари моро низ зарур аст, ки ҷиҳати таъмини амнияти иттилоотии давлат ҳамкориро дар доираи соҳмонҳои минтақавию байналмилалӣ тақвият бахшад, зеро дар шароити ғуруҳҳои имрӯза ҳеч як кишвари дунё дар танҳои амнияти худро таъмин карда наметавонад.

САВОЛ ВА СУЎРИШҲО:

1. Ҷиноят чист?
2. Маълумот дар бораи ҷинояти киберӣ?
3. Яке аз навъҳои ҷиноятҳои киберӣ – кибертерроризм.
4. Мақсади асосии кибертеррористон.

Мавзӯи 26. Мавқеи касбӣ ва вазифаҳои педагоги иҷтимоӣ

Нақша:

1. Адаптатсияи кӯдакон дар муассисаҳои бачаҳо.
2. Зинаҳои адаптатсиякунонӣ.
3. Фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ дар хонаи бачагон.
4. Муайян кардани мавқеи иҷтимоии бача.

Ибораҳои таъриҳӣ:

адаптатсияи кӯдакон; хусусияти мувофиқшавӣ; ҷараёни адаптатсияи иҷтимоӣ; дараҷаи эмотсионалии мулоқот; муайян кардани мавқеи иҷтимоии бача.

Дар соҳҳои нахустини ҳаёт дар кӯдак шаклҳои муайяни ҳатту ҳаракати иҷтимоӣ ташаккул меёбад. Дигаргушавии муҳити микро-синни кӯдаки ҳеҷе душвор буда, хусусияти адаптатсияро ба вуҷуд меоварад. Бачагон дар хонаи кӯдакон дониш дар муҳити микроиҷтимоии муассиса мешаванд ва ин асоси ташаккулёбии ҳатту ҳаракатҳои онҳо ҳисоб меёбад. Дар ин гуна шароит бачагон бо ҳамсолони худ зудтар ба мулоқот мебароянд.

Адаптатсияи кӯдакон дар муассисаҳои томактабӣ

Вакте ки суҳан дар боран адаптатсияи кӯдакони мазкур мервад, се ҳолатро ба назар гирифта лозим аст:

1. Дар моҳҳои аввали ҳаёти кӯдак аз шифоҳона ба хонаи кӯдакон гузаронидани мешавад.
2. Ба синни кӯдак нигоҳ карда, ба дигар гурӯҳи метузаронанд.
3. Бача ба фарзанди қабул карда ёки ба хонаи кӯдакон фириғтода мешавад.

Яке аз шартҳои дурусти ташаккулёбии шахсияти инсон адаптатсия аст. Адаптатсия маънои мувофиқшавиро мефаҳмонад. Дар тамоми мавҷудоти зинда хусусияти мувофиқшавӣ ба иқлим ва ҳуҷуд мавҷуд аст.

Фарқи инсон аз дигар мавҷудотҳо ба муҳити иҷтимоӣ соҳиб будани уст. Барои инсон муҳити иҷтимоӣ, шароитҳои дигар (иқлим, ҳарорат, ҳуҷудҳои ва ғайраҳо) омилҳои таъсиррасонии объективӣ ба ҳисоб меравад. Таъриқи пешакӣ ба дигаргушавии минбаъда таъйир додани ҳатту ҳаракатҳо мувофиқи шароити иҷтимоӣ адаптатсияи иҷтимоӣ номида мешавад. Муайян кардани микроиҷтимоӣ (кор,

омил ва ғайраҳо) ҷиҳатҳои мувофиқшавиро ба шароити иҷтимоӣ ба вуҷуд меоварад. Пустии маъна дар адаптатсияи иҷтимоӣ роли муҳимро мебозад. Бо муваффақият сураҳои гирифтани ҷараёни адаптатсияи иҷтимоӣ ба дараҷаи бардоштнокии ҳуҷайраҳои системаи марказии асаб ва қувваи асаб вообаста мебошад.

Имкониятҳои адаптатсияи иҷтимоӣ фақат пас аз таваллуд шудан ривож меёбад ва бо инкишофи фаъолияти асаб алоқаманд мебошад.

Зинаҳои адаптатсиякунонӣ

Адаптатсияи кӯдакон аз якҷанд зинаҳо иборат аст:

1) Зинаи тезу тунд ё ки дезадаптатсия. Дар ин зина дар байни муҳити нави микроиҷтимоӣ ва ҳатту ҳаракатҳои одатӣ ихтилоф ба вуҷуд меояд. Дар ин вақт дар муносибат бо қалонсолон, фаъолияти нутқ, бозӣ дигаргушиҳо бисёр мешаванд. Инчунин, даст шудани назми тана, эҷидиат нишон додан ба инфексияҳо низ мушоҳида карда мешавад.

2) Ҳуҷи адаптатсия. Дар ин давр кӯдак муҳитро фаъол азхуд намува, шаклҳои ба он мувофиқбудани ҳатту ҳаракатҳоро кор карда мебарояд. Пеш аз ҳама иштиҳо ба мейёр мебарояд, вақти хоҳ ва ҳолати эмотсионалӣ тӯл мекашад, баъд аз инҳо фаъолияти нутқ ва бозӣ ба ҷояш меафтад.

3) Зинаи компенсатсионӣ. Фаъолияти организм ба мейёр мебарояд. Хусусиятҳои зинаи якум ва дуҷум ривож меёбад.

4) Адаптатсияи сабук. Дигаргушавии ҳатту ҳаракати бачагон 20 рӯз давом мекунад. Дар ин давр даст шудани иштиҳо ҳам мушоҳида карда мешавад. Дар зарфи 10 рӯз ҳаҷми ҳуҷуқи истеъмоли кӯдак ба дараҷаи мейёр мерасад, барқароршавии хоҳишҳои 10 рӯз давом мекунад. Ҳолати эмотсионалӣ, фаъолияти нутқ дар 15-20 рӯз барқарор мешавад.

5) Адаптатсияи миёна. Дигаргушавии ҳатту ҳаракатҳои кӯдакон равшан намён мешавад ва муҳлати он давом мекунад. Хоҳ ва иштиҳо дар 20-30 рӯз барқарор мешавад.

Адаптатсияи миёна дар вақти аз як гурӯҳ ба гурӯҳи дигар ё аз шифоҳона ба хонаи кӯдакон гузаронидан намён мешавад.

6) Адаптатсияи вазнин. Адаптатсияи мазкур бо тӯлқашии муҳлати мувофиқшавӣ (2-6 моҳ ва беш аз он) аз адаптатсияҳои дигар фарқ мекунад. Вазифаи асосии педагоги иҷтимоӣ аз он иборат аст, ки ӯ бояд имкониятҳои адаптатсионии бачаро ба мақсад равона карда, ҳаракатҳои заруриро машқ намояд.

Машк Намудани Қобилиятҳои Адаптатсионии Бачагон Яке аз Масъалаҳои Муҳими Ҳаёти онҳо дар хонаи кӯдакон аст. Педагог бояд ба адаптатсионии сабуки бачагон муваффақ шавад ва нагузорад, ки онҳо адаптатсионии вазнинро аз сар гузаронанд.

Равишҳои асосии фаволияти педагогӣ аз инҳо иборат:

1) Таъмин Намудани Ҳолати Оптималлии Инкишоф ва Тандрустии Бача;

2) Бо Мақсади Барқарорли Тарбия аз Тарафи Калонсолон Шуморан Тарбиявии Кӯдакони то 2-соларо Муайян Кардан;

3) Аз 12-13-моҳагии кӯдак ӯро ба воситаи хизматчиён бо дигар шахсон, дигар хизматчиёни хонаи кӯдакон, ронандагон шинос кардан;

4) Дар 3-солагии кӯдакро бештар ба кӯча баровардан лозим аст. Хуб мешуд, ки бо мактаббачагон вохӯриҳо ташиқи карда шавад. Миклори нушокии кӯдакони 50-100 грамм зиёд бояд кард.

5) Пеш аз гузаронидани кӯдак аз як гурӯҳ ба гурӯҳи дигар ӯро аввал (1-2 моҳ пеш) бо хонаи нав, бачагони гурӯҳ, шахсони хизматчи шинос кардан лозим аст. Дар varaки адаптатсионӣ дарҷ кардан зарур аст.

6) Аз онла ба хонаи кӯдакон гузаронидани бачагонро ҳамчун ба муассисаи томактабӣ супурдан ба таври тантанавӣ ташиқи кардан лозим аст. Вазифаи педагоги иҷтимоӣ аз он иборат аст, ки бо кӯдак бештар муносибату муомила барқарор намуда, ӯро аз ҳолати стресс барорад.

Фаволияти Иҷтимоӣ-Педагогӣ дар хонаи бачагон

Дар хонаи бачагон тифлони синни томактабӣ ва мактабӣ таълим ва тарбия мегиранд.

Вазифаҳои асосии хонаи бачагон:

1) Фароҳам овардани шароитҳо барои мӯътадил ривожёбии бачагон;

2) Нигоҳдорли тандрустии бачагон;

3) Ҳифзи иҷтимоӣ, таъмин кардани адаптатсионии тиббӣ, педагогӣ ва иҷтимоии бачагон;

4) Ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои бачагон;

5) Ба азҳудкунии донишҳое, ки дар барномаи таълим муқаррар карда шудааст, ба бачагон харҷониба ёри расонидан;

6) Ташаққули додани адаптатсионии умумии мадани ва ҳаёти бачагон.

7) Ташаққули худинкишофидиҳӣ ва худтарбиякунии бачагон.

Барои ба тарбияи ғирифтани бачаҳои ятим муассисаҳои махсус - конаҳои меҳрубонӣ мавҷуд аст. Хонаҳои меҳрубонӣ чунин муассисаи мебошад, ки дар он бачагони бепадару модар муваққатӣ индигӣ мекунанд. Аз ин ҷо ба муассисаҳои дигари бачагон фириастода мешавад.

Мақсади асосии муассисаҳое, ки бачагони бепадару модарро қабул мекунанд, таъмини ҳифзи иҷтимоӣ, тиббӣ ва таълиму тарбия додан аст.

Ба бачагони синни томактабӣ аз тарафи калонсолон на ҳамда нақт эътибор дода мешавад, ки ин муаммои ҷиддӣ ҳисоб меёбад. Дар ин гуна бачагон хусусияти ҳамкорӣ бо калонсолон ба қадри даркорӣ ринҷо наёфтааст. Бинобар ин калонсолон бояд бачаҳоро ба муносибат ва муомилаи худ ҷалб намоянд.

Дар байни мулоқоти бачагоне, ки дар онла ва хонаи бачагон индигӣ мекунанд, фарқи қалон мавҷуд аст. Ин фарқ аз он иборат аст, ки бачагони конаҳои тифлон назар ба бачагоне, ки дар онла умр ба сар мебаранд, бо калонсолон кам муносибат мекунанд. Ба ғайр аз ин дараҷаи эмотсионалии мулоқот дар хонаи бачагон аз онла хеле паст мебошад.

Дар назди фаволияти педагоги иҷтимоӣ чунин вазифаҳо гузошта шудааст:

- мавқеи иҷтимоии бачаро аниқ кардан;

- дастури инкишофи индивидуалии бачагонро тартиб додан;

- ташиқи адаптатсия, реабилитатсионии бачагон.

Баробари ин педагог дар давоми фаволиятиш ташиҳис гузоштан, натиҷаҳоро пепаки муайян кардан барин вазифаҳоро ҳам ҳал мекунад.

Фаволияти иҷтимоӣ-педагогӣ аз муайян кардани мавқеи иҷтимоии бача сар мешавад. Бояд аз ин хуҷчатҳоро омӯхта, сӯҳбат ва тест гузаронидан ҳам лозим аст.

Давраҳои фаволияти педагогӣ иҷтимоӣ:

1. Тайёрӣ - омилҳои гуногуни ҳаёти, алоқаҳо, имкониятҳои гуногуни шахсияти бачагонро меомӯзад. Бо ин мақсад талқикот гузаронидла мешавад.

1. Тести педагогӣ гузаронидан:

а) анкетаи мувофиқшавӣ ба таълими мактаб;

б) тахлили ҳолатҳои руҳии бача;

в) мушохида гузаронидан бо максали аниқ кардани мувофиқлашавӣ ба ҳаёти муассисаҳои мактабӣ.

2. Саволномаҳои анкетаро омӯхтан:

а) навиштагони иншо бо максали муайян кардани шавқу завқи баҷагон:

б) шавқу завқи баҷагонро аз худашон пурсидан;
в) анкетангони интихоби касб.

2. Тапқилиӣ - аниқ кардани муаммоҳои таҳлил намудани онҳо. Педагогони иҷтимоӣ дастури корро бо тапқилоғҳои гуногун: оила, мактаб, маркази наврасон, нигоҳдори тандрустӣ, истироҳатгоҳҳо тартиб медихад.

3. Кори бевоситаи иҷтимоӣ - мушохиди, ғамхорӣ, маслиҳат додан, ёри ба хифзи ҳуқуқҳои баҷа, таҳлили вазъиятҳои мураккаб. Шақлиҳои кор:

- тартиб додани тавсияҳои услубӣ барои тарбиябандлагон;
- мушохидани иҷтимоишавии баҷагон ба воситаи харитан баҷагон.

Воситаҳои кор.

Дар шароити хонаи баҷагон адаптатсияи иҷтимоӣ дар ҷунин ҳолатҳо намоен мешавад:

- бошурӯна азҳуд кардан ва иҷро намудани меъёрҳои ҳаётии ҷомеа;

- худназораткунии ҳуҷуқ атвор, бо ҳодисаҳои манфи мубориза бурдан;

- ба таъсири педагогӣ муносибати хуб доштан.

Вазифаҳои фаволияти педагогони иҷтимоӣ дар мактаб-интернат Педагогони иҷтимоӣ бояд:

1. Дар баҷагон муносибатҳои инсондӯстиро ташаққул диҳад, ҳуқуқ, манфиат, тандрустии баҷагонро хифз намояд.

2. Таъмин кардани беҳавфӣи ҳаёти баҷагон ва шароити муътадилли психологӣ ба вучуд овардан.

3. Омӯхтани хусусиятҳои шахсӣ, фаволияти ҳаёти ва шароитҳои баҷагон.

4. Шавқу завқ, эҳтиёҷ, муаммоҳои баҷагонро аниқ намудан.

5. Омӯхтани реабилитатсияи иҷтимоӣ-педагогони баҷагон.

6. Тапқили намудани фаволияти иҷтимоии баҷагон.
7. Гузаронидани реабилитатсияи иҷтимоӣ-педагогони баҷагонни беназоратмонда.

8. Воситачӣ будан дар байни баҷагон ва муассиса, аъзоёни оила, тапқилоғҳои иҷтимоӣ.

9. Дар бобати ёри расонидан ба баҷагон бо педагогоҳо, психологоҳо, ҳомеён, падару модарон ҳамкорӣ кардан.

10. Яқоя бо хизматчиёни иҷтимоӣ тамомқунандлагонро ба таълимгоҳҳои касбу ҳунар фиристодан.

Мақсали фаволияти педагогони иҷтимоӣ:

1. Муайян кардани гуруҳҳои муаммодори баҷагон.

2. Омӯхтани хусусиятҳои руҳӣ-тиббӣ ва педагогони баҷагон.

3. Натичаҳои ба даст овардари таҳлил намудан. Мушохидани ривҷоёбии баҷагон.

4. Бо максали ҳал кардани муаммоҳои бо иҷтимоишавӣ нобаста дастуруҳои индивидуалӣ тартиб додан.

5. Кор бо баҷагон ва наврасонни девнанти.

6. Кор бо баҷагонни нотирон.

7. Ёри консултатсионӣ ба оила.

8. Хифз намудани ҳуқуқи баҷагон.

Дастури таҳминии адаптатсияи иҷтимоии педагогони талабҳои зеринро дар бар мегирад:

Мақсад: фароҳам овардани шароитҳо барои инкишофи ҳарҷонии баҷагон дар мактаб-интернат. Объекти фаволият: тарбиябандлагон.

Вазифаҳо:

1. Муайян кардани баҷагонни ба дезадаптатсия дучоршуда.

2. Аниқ кардани манбаҳои дезадаптатсияи иҷтимоии баҷагон.

3. Таъмин кардани таъбирҳои давомдори реабилитатсионӣ.

4. Маслиҳат ёки ёри додан ба баҷагон барои бартараф намудани инкирозоҳои муҳит.

5. Бо максали ҳал кардани тақлири оиндаи баҷагон бо шахсонни манфиатдор ҳамкорӣ кардан.

Натичаи дилгоҳ: таъмин намудани адаптатсияи шахс.

Савол ва супоришҳо:

1. Меъёри кори педагогони иҷтимоӣ бо оилае, ки баҷаро қабул мекунад.

2. Фаволияти педагогони дар хонаи кӯдакон.

3. Фаволияти педагогони дар хонаи баҷагон.

4. Ҷараёни адаптатсияи иҷтимоии баҷагон дар хонаи кӯдакон.

5. Равишҳои асосии фаволияти педагогони.

167

Мавзӯи 27. Воситаҳои фароияти касбии педагогони иҷтимоӣ

Нақша:

1. Сухбатҳои оилавӣ.
2. Аҳамияти тарбияи оилавӣ ба бачаи ногирон.
3. Намудиҳои тарбияи ҷисмонӣ ба духи бача.
4. Вобастагӣ бо саҳлти модар — табиат.

Баъзан камбудҳои табиини модарзодлин инсон дар аъзоҳои, ҷисмонии аклии онҳо аз берун дарк карда намешаванд. Аммо ҳар як инсон аз ин ӯ он тараф номукамми буда, камбудии ҷисмонӣ ӯ онҳо нуқсонҳои маъмур ба иннобат гирифта мешаванд. Дар тифли гирифта мешаванд. Агар падару модар аз ҷиҳати маълумот мутахассиси ба тарбия алоқадор набояд ҳам, барои ташкили тарбияи бачаҳои аз ҷиҳати ҷисмонӣ ӯ руҳӣ ногирон ба камбудҳои ҷидди роҳ надоланашон лозим. Бачаи ногирон ба нуқсонҳои мавҷудбудан худ одат мекунад.

Бача тарбияи асосиро аз оилаи худ мегирад, камбудҳои ҷисмонии ӯ аз рузи тавлидаш ба тафаккураш ҷойгир карда мешаванд. Ин албатта, ҳолати табиист. Аммо баъзе камбудҳои ҷисмоние низ мешаванд, ки бача онро қабул карда намешаванд.

Роҳи аз ҳама дурусти бачаро фаҳмидан ва эҳтиёҷҳои бартараф кардан, суҳбатҳои оилавӣ мешаванд. Вақти хуроқхӯрии бегоҳирузӣ ҳам барои тарбияи бача вақти муносиб аст. Чунки дар ин вақт ҳама дар атрофи дастурҳои чамъ мешаванд. Дар давраи оила, яҷоӣ хӯрок хӯрдан завқбахш мешаванд ва хоҳишҳои оила дар ҳамаи усул қисман бошад ҳам, дар амал ҷорӣ мешаванд. Бачас, ки аз эътибори падар дур намондааст, ҳама ҷизро зуд меомӯзад, боварии ба худ дошташ зиёдтар гашта, соҳиби шахси солим мешаванд.

Аҳамияти тарбияи оилавӣ ба бачаи ногирон
Фарзанде, ки дар оила соҳиби қадру қимат аст, суҳанхоро шунавида метавонад, ба саволҳо ба таври қойӣ ҷавоб дода метавонад, фикрҳои вай хурмаг карда мешаванд, ҷизҳои шахси ва хонаи худ бошад, шахсияти ҳамаи бача хуб ташаккули ӯфта, боварии ба худ дошташ боз зиёдтар мешаванд. Ба кӯча баромаданаш манъ карда шуда, ба назорати хеле саҳт гирифта шуда, озоднаш дар ихотани ҷор девор маҳдуд карда бошад, ба воқ

расида, дар ҷамъият соҳиби ҷойи худ шуданаш хеле мушкил мешаванд. Чунки ин гуна фарзанд дар берун ҷӣ гуна худдорӣ карданро наметонанд. Ҳамчунин аз ҳад зиёд эрка, ӯ ки дар зери таъини ҷаст задани худро хис кунад, дар ҳолати иҷтимоӣнашавӣ, дар пайдо кардани дӯст ва бо атроф булагон барои забон ӯфтаи муаммоҳо пеш меояд.

Ҳолати руҳии бачаро нафаҳмида, усулҳои дуруст тарбиякуниро, бо ӯ ҷӣ гуна алоқа карданро надонистан, ба муносибати падару фарзанд тавсирӣ манфи мерасонад. Ҳамчунин шахсияти бача, ақлу заковат ва дар ҷараёни ривҷебӣи ҷисмонӣ муаммоҳо пайдо мешаванд. Тарбияи падару модар ба ҳолати руҳии фарзанд тавсир мекунад. Ҳасти ӯ ба ҷӣ гуна таълиму тарбия ба фарзанд вобаста мешаванд. Бачаро аз ҳар ҷиҳат дуруст тарбия гирифтагӣ вобаста мешаванд. Бачаро аз ҳар ҷиҳат дуруст тарбия намуда, ҷаҳонбинии ӯро ривҷ додан, бомехру шавкат ва бозтаъбир шудани фарзанд низ дар оилаи руҳан солим ташаккули меёбад. «Ҳалке, ки дар ҷамъият барои ҳамчун инсонии намунавай ба воқ расидани фарзандони худ эътибор мегиранд, зинаи аз ҳама бағалдгариини илму фан ва маданиятро забт мекунанд»².

Намуҳои тарбияи ҷисмонӣ ба духи бача

Тарбияи камбудии ҷисмонӣ ба духи бачаро шарған ба се қисм тақсим намудан мумкин:

Якумаш — камбудҳои аъзоҳои инсон, қач будани пой ӯ ки даст, бинӣ, гӯш ва нуқсонии дигар аъзо, умуман, камбудҳои беруна. Гуфтаи мумкин аст, дар рӯии дустараке доғи сиёҳу қалон ҳаст. Ба ин гуна камбудҳои бача одат карда мераванд.

Ба гуруҳи дуюм - ногироҳе, ки аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва руҳӣ ба як қатор камбудҳои соҳиб буда, шаклҳои намули онҳоро нишон додан мумкин аст. Инҳо гунгӣ, дар забонашон лакнат доштагон, далтонизм — фарк накардани рангҳо, қисман вазнинии гӯш ва ногироҳии ба ҳамаи монанд.

Гуруҳи аз ҳама вазнин, ҷидди ва ногуворихон иҷтимоиро ба вучуд меорад ин гуруҳи сеюм буда, камбудҳои, ки дар онҳо бомехруад бо ҳолатҳои руҳӣ, тафаккури ва заифӣ вобаста мешаванд. Вақте, ки дар ин бора суҳан мераванд, ба доноғии модар — табиат аҳсанг хондан лозим. Дигар як ҷиҳати инсонҳои нуқсондор дар ҳамаи аст, ки ақлу фаросати онҳо нисбати одамҳои солим ду

² Мусурмонова О. Юқори сифр ўқувчилари маданият маданиятнинг ривожлантиришини педагогик асослари. Педа. фан. докт. ... дис. — Т. 1993. — 164-б.

баробар бағалди мебошад. Ёне, Ҷойи камбудии ҷисмониро барзиёдии як иқтидор пинҳон қардаст. Ин гуна одамҳо дар бисёр маврид фарқиати худро аз дигар кам хис мекунанд. Аммо аз муомилаву муносибати гирду атрофиён, дарчаи маънавияву тарбиявии одамони ҳамон ҷамъиятро фаҳмидан мумкин аст.

Ба бачаҳос, ки табиатан ногиро таваллуд шуданд, ҷӣ гунагии муомилаву мулоқоти мо - одамони солим ба онҳо барои муайян қардани усулҳос, ки барои тарбияи онҳо истифода мебаранд, ёри расониданаш мумкин. Дар ҳолатҳои асосӣ бачаҳои ногирои гирду атрофамонро аз сабаби ногироишон паст наздан, ба камбудииҳои ҷисмонӣ, руҳӣ ва ақлии онҳо эрод нагирифтан лозим мебошад.

Яке аз паҳлӯҳои тарбияи бачаҳои ногиро дар ҳамин аст, ки ин вобастагӣ бо саҳитии модар – табиат аст. Ёне бачаҳо ягон камбудияшонро бо дигар фазилят ё хусусиятҳои арзишмандашон намебинанд, лекин қобилияти фаҳмишшон пурқувват аст, ба шахсонс, ки аз ҷиқати ҷисмонӣ камбудӣ доранд, лекин хисси ҳаракату талаботи пурзур аст ва монанди инҳо. Худлас, ба ҷунин ҳолатҳо бачаҳои ногиро тарбия қардан дар назар дошта шудааст, камбудииҳои онҳоро бо дигар баргариҳояшон номалғум қардан лозим аст. Ҳамин гуна усулҳо дар тарбияи онҳо бисёр истифода бурда шавад, дар тарбия ба натиҷаи хуб ҳоҳад расид. Бо ин гуфтан мумкин аст, ки бачаҳои ногиро ба ягон намуди меҳнат қобилияти бағалди дошта бошанд, бо ҳамон фазолият барои васеътар машғули шудан шароит фароҳам овардан дар таълимӯ тарбияи онҳо мавқеи асосиро дорад.

Савад ва суноришҳо:

1. Мавҷумот дар бораи таълими инклюзивӣ.
2. Аҳамияти тарбияи оилавӣ барои бачаҳои ногиро.
3. Намӯдҳои тарбияи ҷисмониву руҳии бача.
4. Муомилаву мулоқот бо бачаҳои ногиро ҷӣ гуна бояд бошад?

Мавзӯи 28. Технолоғии қори педагоғи иҷтимоӣ бо оғлаҳои тарбиядиҳандаи бачаҳои имкониёташон маҳдуд

Нақша:

1. Қонун дар бораи таълими инклюзивӣ.
2. Тарбияи иҷтимоии бачаҳои ногирои табиӣ.
3. Аҳамияти тарбияи оилавӣ ба бачаи ногиро.
4. Намӯдҳои тарбияи ҷисмониву руҳии бача.

Ибораҳои тақлиғ: таълими инклюзивӣ; масъулияти ҷилдӣ; қадрҳои бомаҳорат; бачаҳои олди; ҷиқатҳои ҷисмонӣ; суҳбатҳои оилавӣ; бачаҳои ногиро; камбудии ҷисмонӣ; руҳӣ; ақли; камбудииҳои табиӣ модарзоди; бачаҳои ба муҳтоҷ эҳтиёҷдошта.

Ҷараёни таълими инклюзивӣ соҳиби мураккабияҳо буда, ба зиммаи мутасадлиҳо ва омӯзгоронс, ки дар ҳамин соҳа қор мекунанд масъулияти ҷилдӣ гузошта шудааст. Дар ин гуна таълим муваффақиятҳо роҳбари синф, муаллимонии фан, тарбиячиҳо, шахсонии бомаҳорат ҳамчун қадрҳои болаёқат иҷро мекунанд. Асосан, вақтс ки байни бачаҳои олди ва бачаҳои муҳтоҷ тафовут пайдо шавад. Ёне бачаҳои ногирос, ки худро аз ҳамсинҳояшон қанор гирифта, аз имкониётҳои онҳо истифода намебаранд, дар натиҷа онҳо шармин ё инҷик мешаванд. Дар ҷунин ҳолатҳо роҳнишондиҳии оқилонан устодонашон аҳамияти ҷунин дорад.

Қонун дар бораи таълими инклюзивӣ

Дар ташиқи таълими инклюзивӣ Конституцияи Республикаи Ёзбекистон ҳамчун ҳуҷҷати асосии меъёрӣ ҳизмат мекунад. Аз ҷумла, дар молди 45-уми Конституция дар ҳимояи давлат будани ҳуқуқҳои бачаҳои ногиро ва ба воя нарасидагон акс намуда бошад, дар назди қонун баробар будани ҳамии бачаҳо дар молди 65-уми таъкид шудааст.³ Ҳуқуқати Республикаи Ёзбекистон соли 2008 қонун дар бораи «Қафолатҳои ҳуқуқҳои бачагон» қабул намулдааст.⁴ Қонунии мазкур ҳуқуқҳои бачаҳои ногиро таъмин мекунад.⁴ Дигаргунӣҳос, ки дар қонун олди бачаҳои ногиро аз тарафи

³ Ёзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ёзбекистон, 1992.

⁴ Боли ҳуқуқширинини қарорҳои тарғиби Ёзбекистон Республикаси Қонунии. – Т.: Ёзбекистон, 2008.

Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шудааст. “Дар боран муҳофизати иқтимоии ногироҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон” акси худро ёфтааст⁵.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои бачаҳо ва наврашонро Ҷисмонан солим баркамол ва боқувват ба воқеиятҳои ҳаёт муносиб таълим ва тарбия шудааст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2005 соли “Модар ва кӯдак”, соли 2008 соли “Ҷавонӣ”, соли 2010 “Соли авлоди баркамол”, соли 2014 “Соли кӯдаки солим”, соли 2016 бошад, “Соли модар ва кӯдаки солим” эътибор қарда шудааст ва дар ин асос яқинд корҳо дар амал ҷорӣ шуд. Дар тамоми ҷойҳо барои сиҳхату солим ба воқеият, или омӯхтан, соҳиби касбу ҳунар шудани наврашон тамоми имкониятҳо фароҳам оварда шудааст. Дар ин бора мақоми таълимоти ҷамъияти ҳам ҳеле қалон аст. Саво ҳақиқатҳои таълимоти “Иттифоқи ҷавонӣ”, “Барои авлоди солим”, “Бачаҳо”, “Нури меҳр”, “Ту танҳо нестӣ”, “Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ривож додани варзиши бачаҳо”, “Саломатӣ ва меҳр-шафқат” ҳамчунин “Талғими мактаб” ва дигарҳо лоқи таҳсин аст. Таълимоти мазкур барои аз ҷиҳати Ҷисмонӣ, руҳӣ, маънавий ба қалол расидани ояндагони мамлакатамон эътибори махсус дода истодаанд⁶.

Тарбияи иқтимоии бачаҳои ногироҳои табиӣ

Аксар вақт камбудҳои табиӣ модарзодии аъзоҳо, нуқсонҳои ақли ногироҳо аз берун дарк карда намешавад. Аммо ҳар як инсон аз ин ё он ҷиҳат номутамал буда, камбудии Ҷисмонӣ ё ақли онҳо аз назари тарбиягар дур намонданиш лозим. Дар вақти тарбия додани онҳо, ҷунин камбудихоро бояд ба инобат гирифт. Албатта, дар тифлӣ камбудихон Ҷисмонии кӯдак аз тарафи падару модар ба инобат гирифта мешавад. Ҳарчанд падару модар соҳибмаълумот, дар тарбия мутахассиси баланд набоянд ҳам, барои таълими тарбияи бачаҳои ногиро ба камбудихон ҷиддӣ роҳ наҷоданашон лозим. Дар ҷунин вақт бачаи ногиро ба нуқсонҳои мавҷудан худ одаг мекунад.

Бача тарбияи асосиро аз онлаи худ метирад, камбудихон Ҷисмонии ӯ аз рӯзи таваллудаш ба тафаккураш ҷойгир карда мешавад. Ин албатта, ҳолати табиӣ аст. Аммо баъзе камбудихон

Ҷисмоние низ мешавад, ки бача онро қабул карда намешавад. Роҳи аз ҳама дурусти бачаро фаҳмидан ва эҳтиҷоҳро баргараф кардан, суҳбатҳои оилави мебошад. Вақти хуроқхӯрии беҳохирӯӣ ҳам барои тарбияи бача вақти муносиб аст. Ҷунки дар ин вақт ҳама дар атрофи дастархон ҷамъ мешаванд. Дар давраи онла, яқинд хӯроқ хӯрдан завқбахш аст ва хоҳишҳои онла ҳамин тавр қисман бошад ҳам, иҷро мешавад. Бачае, ки дар маркази эътибори падару модар аст, ҳама ҷизро зуд меомӯзад, говаринаш ба кулаш зиёдтар тапша, соҳиби шахси солим мешавад.

Аҳамияти тарбияи оилави ба бачаи ногиро

Фарзанде, ки дар онла соҳиби қадру киммат аст, суҳанхоиш фаҳмида, ба саволхоиш ҷавоби кофӣ метирад, фикрхоиш хурмат карда мешавад, соҳиби хонаи худ ва ҷизҳои шахси бошад, шахсияти ӯ хуб таҷаккул меёбад. Ҷаҳонбиниву фикрронинаш васеъ метардад. Бачае, ки ба кӯча баромеданаш манъ шудааст, дар назорати ҳеле сахт аст, озодинаш танҳо дар байни чор девор бошад, дар онла соҳиби ҷойи муносиби худро ёфтаниш душвор мешавад. Ҷунки ин гуна фарзанд дар берун ҷи гуна худроӣ карданд, дар наҷоданд. Ҳамчунин аз ҳад зиёд эрка карда тарбия кунанд, дар ҳолати иқтимоишавӣ барои пайдо кардани дӯсту муомила кардан бо атрофиён мушқили мекашад.

Ҳолати руҳии бачаро нафаҳмидан, усулҳои дуруст тарбиякуниро, мулоқоткуниро наҷодинаш ба муносибати волидайнӯ фарзанд таъсири манфӣ мерасонад. Ҳамчунин дар шахсияти бача, ақлу заковат ва дар ҷараёни ривожёбии Ҷисмонии ӯ муаммоҳо пайдо мешавад. Тарбияи падару модар бояд ба ҳолати руҳии фарзанд таъсир кунанд. Он албатта ба ҷи гуна таълимӣ тарбия додан вожаба аст. Аз ҳар ҷиҳат дуруст тарбия додан, соҳиби ҷаҳонбинии васеъ будан, бомеҳру шавкат ва боэътибор шудани фарзанд албатта дар онлаи руҳан солим таҷаккул меёбад. «Ҳаққо, ки дар ҷамъият фарзандони худро ҳамчун инсонӣ намунаи ба воқеият мерасонанд, зинан аз ҳама баландтарини илиму фан ва маданиятро забт мекунанд»⁷.

⁵ <http://lex.uz/docs/3436192>

⁶ Ашмаков У. Оилаи фарзанд тарбияи... -Т.: Моавроуннахр, 2011. -6-6.

⁷ Муҳаммадова О. Юқори синф ўқувчилари маънавий маданиятини ривожлантиришини педагогик асослари. Пед. фан. докт. ... дис. - Т. 1993. - 164-6.

Намудҳои тарбияи ҷисмониву руҳии бача

Тарбияи камбудии ҷисмониву руҳии бачаро ба се қисм тақсим намудан мумкин:

Якумаш – камбудии аъзоҳои инсон, қач будани ягон пой ёки даст, бинӣ, гуш ва нуқсонҳои дигар аъзо, умуман, камбудии беруна. Гуфтан мумкин аст, ки дар рӯи духтараке доғи сиеҳу қалон ҳаст. Ба ин гуна камбудии бача одат карда меравад.

Ба гуруҳи дуюм ноғироҳое, ки аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва руҳӣ ба як қатор камбудии соҳиб буда, шаклҳои намуди онҳоро нишон додан мумкин аст. Инҳо гунгӣ, дар забонашон лақнат доштакон, дағтонизм – фарқ накардани ранго, қисман вазнинии гуш ва ноғироҳии ба ҳамин монанд.

Гуруҳи аз ҳама вазнин, ҷиддӣ ва ноғуворихон иқтимоиро ба вучуд меорад ин гуруҳи сеюм буда, камбудӣҳое, ки дар он вомехӯрад бо ҳолатҳои руҳӣ, тафаккури ва заифӣ вобаста аст. Вақте, ки дар ин бора суҳан меравад, ба доногии модар – табиат аҳсант хондан лозим. Дигар як ҷиҳати инсонҳои нуқсондор дар ҳамин аст, ки иқтидори онҳо нисбати одамҳои солим ду баробар баланд мебошад. Ёне, ҷойи камбудии ҷисмониро бо барзиётии як иқтидор пинҳон кардан мумкин аст. Ин гуна одамҳо дар бисёр маврид фарқияти худро аз дигарон қам хис мекунанд. Аммо аз муомилаву муносибати тирду атрофиён, дараҷаи маънавияву тарбиявии одамони ҳамон ҷамъиятро фаҳмидан мумкин аст.

Ба бачаҳое, ки ноғирои табиӣ мебошанд, ҷиғунагии муомилаву мулоқоти мо бо онҳо барои муайян кардани усулҳои тарбияи онҳо ёрӣ расониданаш мумкин.

Асосан бачаҳои ноғиро аз сабаби ноғиропашон паст назадан, ба камбудии ҷисмонӣ, руҳӣ ва ақлии онҳо эътибор надодан лозим мебошад.

Яке аз паҳлӯҳои тарбияи бачаҳои ноғиро дар ҳамин аст, ки ин вобастагӣ бо сахигии модар – табиат аст. Ёне бачаҳо ягон камбудии онро бо дигар ғазилат ё хусусиятҳои арзишмандпашон намоён мекунанд. Аз ҷумла, онҳое, ки ҷашмашон дурӯст намебинад лекин қобилияти фаҳмишпашон пуркувват аст, ба шаклоне, ки аз ҷиҳати ҷисмонӣ камбудӣ доранд лекин хисси ҳаракату талаботи пуруз аст ва монанди инҳо. Хуллас, ба ҷунин ҳолатҳо бачаҳои ноғиро тарбия кардан дар назар дошта шудааст, камбудии онҳоро бо дигар бартағриҳопашон номалғум кардан

лозим аст. Ҳамин гуна усулҳо дар тарбияи онҳо бисёр истифода бурда шаванд, дар тарбия ба нағҷаи хуб ҳоҳад расид. Бо ин гуфтан мумкин аст, ки бачаҳои ноғиро ба ягон намуди меҳнат қобилияти бағавд дошта бошанд, барои бо ҳамон фароғият бисёртар машғул шудан шароит фароҳам овардан дар таълиму тарбияи онҳо мавқеи асосиро дорад.

Савол ва сипоришҳо:

1. Маълумот дар бораи таълими инклизивӣ.
2. Аҳамияти тарбияи оилавӣ барои бачаҳои ноғиро.
3. Намудҳои тарбияи ҷисмониву руҳии бача.
4. Муомилаву мулоқот бо бачаҳои ноғиро чӣ гуна бояд бошад?

Мавҷӯи 29. Фаъолияти касбини педагогикан иҷтимоӣ доири хусусиятҳои мутобикшавӣ

Нақша:

1. Марғумот оиди абилитатсия.
2. Мутобикшавии организмҳо ба шароити зист ва мавҷудият.
3. Намудҳои мутобикшавӣ.
4. Фаъолияти рафтори аддиксия.

Ибораҳои тақлиҳ: технологияҳои тарбияи кадрӣ; технологияҳои инноватсионӣ; педагогикаи иҷтимоӣ; таппаккули захираҳои рушди равонӣ, ҷисмонӣ ва иҷтимоии шахс; рефлексия, айнаият пайдокунии, эмпатия; мутобикшавии ғайрифарод.

Дар замони ҳозира, вобаста ба равандҳои ҷомеа, тавачҷӯх ба мушкилоти роҳбарӣ ба таври назаррас афзониш ёфта истодааст. Равоқиносон ва омӯзгорон ба васеъкунии ва аннқунии мафҳуми «роҳбарӣ», «роҳбар», «иктидори роҳбарӣ», «сифатҳои тапкитотчғитӣ», «эҷодкорикон роҳбарӣ» сахми бузург гузоштаанд. Тахлили адабиётҳои илмӣ нишон медиҳанд, ки таърифҳои гуногун оиди «роҳбарӣ», «роҳбар», «иктидори роҳбарӣ» дар илми муосири равоқиносий-педагогӣ вуҷуд доранд. Нақши махсуси усулҳои муосир ва технологияҳои тарбияи кадрӣ дар таппаккули хислатҳои пешқадами байни донишҷӯёнро қайд кардан зарур аст. Дар ба дастории сифатҳои роҳбарӣ ба технологияҳои инноватсионӣ ва хусусан, ба лонҳаҳои иҷтимоӣ ва педагогӣ, аҳамияти махсус дода мешавад.

Аз ҷумла, дар фаъолияти касбини педагогикан иҷтимоӣ як қатор воситаҳои ҳастанд, ки бояд педагогони иҷтимоӣ онҳоро хуб аз худ карда, ба донишҷӯён дарс гуянд.

Марғумот оиди абилитатсия

Абилитатсия – таппаккули захираҳои рушди равонӣ, ҷисмонӣ ва иҷтимоии шахс ва ҳамзамон тақмили захираҳои мавҷудда фаҳмида мешавад. Абилитатсия дар қори иҷтимоӣ системаи ҷорабиникон барои азбарқунии дониш ва малакаҳои иҷтимоӣ равоқашуда мебошад, ки тавасути он шахсият мустақиллона дар мухити иҷтимоӣ зиндагӣ карда метавонад: дарк кардани имконот ва маҳдудияти худ, нақшу мақоми иҷтимоии худ, донишҳои ҳуқуқ ва ӯҳдадорикҳо, ба худ хизмат расонида тавонистан.

Истилоҳи мазкур дар бисёр ҳолатҳо нисбат ба қудакон, ки ниёзмандии махсус доранд, ҳамҷунин ба онлаҳос, ки дар ҳолати

бӯҳрон қарор доранд, бештар истифода мешавад. Суҳан дар боран он малакаҳои қудак мереванд, ки онҳо дар қудакони солим бе даҳолати дигарон таппаккули ёфта, дар қудакони ниёзмандилшон махсус бо ёри ва даҳолати мутахассисон ва бо фарогирии талаботи педагогӣ, равоқиносий, ҳуқуқӣ, тиббӣ, иҷтимоӣ ва васоити техникӣ таппаккули меёбанд.

Ин раванд имкон медиҳад, ки қудакони имқонияти маҳдуди иҷтимоӣдоштаро ба малакаҳои имқонпазир ва асосии иҷтимоӣ омӯзонем, барои ӯ мухити ҳаёти мапширо мутобик намоем, барои зиндагии мустақиллона ва беҳатар, барои хифзи ҳуқуқу маңфиятҳои худ, тахлили рафтор ва фаъолият ва дарку қабули хайрхоҳонан мақоми худу атрофиён қорреқсияи педагогӣ гузаронем.

Мутобикшавии организмҳо ба шароити зист ва мавҷудият
Адаптатсия (мутобикшавӣ) – мутобикшавии организмҳо ба шароити зист ва мавҷудият. Дар равоқиносии иҷтимоӣ адаптатсия ҳамчун мутобикшавии фард ба меъёрҳо ва талаботи гуруҳ аст. Мутобикшавии равоқини шахс дар ҷомеа ба шарофати ҳамин механизмиҳои сахси равоқини тағбик карда мешавад, ки он аз ҷузъҳои рефлексия, айнаият пайдокунии, эмпатия, қабул қардидани нағичай робитан мутақобил дар мухити иҷтимоӣ. Мутобикшавии иҷтимоӣ – раванди мутобикшавии фард ба шароити мухити иҷтимоӣ, таппаккулибни меъёрҳои матлуби муносибот бо объектҳои дигари мухити иҷтимоӣ мутамарказшавии фард дар гуруҳи иҷтимоӣ, фаъолият барои касби шартҳои мўтадилли иҷтимоӣ, қабули меъёрҳо ва арзишҳои мухити иҷтимоӣ. Мутобикшавии равоқини иҷтимоии фард бо ҳам мутаносибан сураг метранд. Бидуни мутобикшавии равоқини, ки фардро бевоқита ба фаъолияти мутобикшавӣ равоқна месозад ва ба мутобикшавии иҷтимоӣ ифтиҳо мебахшад, дар мухити иҷтимоӣ мутобик қардидан ғайримқон аст.

Хусусиятҳои равоқини фард бевоқита ба хусусияти мутобикшавии иҷтимоӣ
Таъсир бахшида, ба ин раванд обуранги нотақрор ва инфиродӣ медиҳад, ҷунончи, раванди мутобикшавии хар фард бо он фарқ мекунад, ки дар он осори тафаккур, диққат, хотира, эҳсос ва дигар имқоноти эҷиниву равоқини шахс, хислати ӯ (мизоч, тарзи ақуламал, ҷандирии хислат ва хусусиятҳои дигари фитрӣ), хислатҳои шахсӣ ҷун маъсудлият, услуби муошарат, муносибат ба меҳнат зоҳир метардад.

Дар баробари ин, набояд фаромӯш кард, ки ҳолатҳои равоқини шахс ҳамчун омилҳои асосӣ дар раванди мутобикшавӣ ба мухити

ичтимой бевосита дар фазои муносибатҳои ичтимой ташаққули меёбанд ва бидуни мухити ичтимой дар худди фард ташаққулёбии онҳо ғайриимкон аст. Раванди мутобиқшавӣ ба мухити ичтимой муттасил аст ва ҳар чизе ки дар мухити ичтимой сар мезанад, аз фард муносибати махсуси мутобиқшавиро тақозо менамояд. Мутобиқшавии ичтимой дар сатҳи гуногуни суръатнокӣ ба амал меояд. Марҳилаҳои босуръати мутобиқшавӣ бо ғайолияти ичтимони шахс робитаи ноғусастани дорад ва баръақс дар ҳолати ғайолияти маҳлӯл доштани шахс дар ҷомае суръати мутобиқшавии ичтимони ӯ низ суст хоҳад буд.

Мутобиқшавии ичтимони шахс – хусусияти априбутивии (ноғусастани) субъектҳо дар ҳаёти ичтимой мебошад, ки он тавассути татбиқи моделҳои муҳобиротии дохиливу берунии ҳаёти ичтимой сурат метирад ва он қомилан ба нишондодҳои мутобиқшавӣ мувофиқат намулда, дар баробари он, воқеияти мухити ичтимоири инъикос менамоянд ва ҳаргиз ҳилофи он буда наметавонанд.

- а) ба таври мақсаднок новобаста ба фард ташаққули ёфтаанд;
- б) ба таври стихиявӣ дар раванди ичтимоншавӣ қасб карда шудаанд;
- в) ба мустақилона пешниҳод гардидаанд.

Намулҳои мутобиқшавӣ

Ҳама гуна мутобиқшавӣ, аз ҷумла мутобиқшавии ичтимой – ҷузъи тарқибии раванди ичтимоншавӣ аст, ки онро дар алоқати мутаъодди (диалектиқии) ду самти ғайолият дидан мумкин аст: беруна – моддио маънавий, ки ба дигаргунсозӣ ва ё худ тақмили шароитҳои мухити беруна равона шудааст ва ботинӣ – субъективиро равонӣ, ки қабл аз ҳама, ба дигаргунсозӣ ва ё худ тақмили олами ботинии шахс равона шудааст. Дар робита бо ин низом мутобиқ будани баҳогузорӣ, имконоти фардӣ ва қушиши шахс барои расидан ба мақсадҳо ва арзишҳои, ки дар мухити ичтимой мавҷуданд, шартҳои муҳими мутобиқшавӣ доништа мешавад.

Дар раванди мутобиқшавии ичтимой имконияти мутобиқшавии шахс низ нақши муҳим дорад. Ин сатҳи воридшавии ӯро ба шароити мунтазам тағйирёбандан мухити ичтимой нишон медиҳад, ки ин мухит аз фард мутобиқшавии ҳамешагиро тақозо мекунад.

Ин қабл аз ҳама, ба тайёрии шахс барои мутобиқшавӣ ба мухити ичтимоири нишон медиҳад ва ҷунин омодагӣ аз

ташаққулёбии қобилияти малакаҳои ичтимони шахс дар раванди ҳаёти рӯзмарра сарчашма метирад.

Мутобиқшавии ичтимой метавонад дар шакли аккомодатсия (итоатгарой ба тамоми талаботи низоми ичтимой бидуни таҳлили интиқоли онҳо) ва ҳамчун дар шакли конформизм (ба таври маҷбурӣ итоат намудан ба талаботи мухити ичтимой) ва ё бо роҳи омезишёбӣ (ассимиллятивӣ, ки ба таври ихтиёрӣ қабул намудани меъёрҳо ва арзишҳои ичтимой дар асоси салоҳиди худ) сурат бигирад.

Мутобиқшавии ғайолият ва ғайриғайолият фарқ мекунанд. Дар раванди мутобиқшавии ғайолият шахс барои зугтар мутобиқ шудан ба мухити ичтимой бо мухити ғайолиятна созиш менамояд ва дар баробари ин қушиши менамояд, ки дар ҳамкории ноғусастани он мухити мушқилҳои пешомадаро паси сар қунад, ба равандҳои он тасири худро расонад, равандҳои ичтимоири тақмили ва ё тағйир диҳад.

Дар мутобиқшавии ғайриғайолият, баръақс шахс қушиши ба ҳарч намениҳад, ки ба равандҳо тавсир расонад, ба меъёрҳо ва арзишҳои ба таври ғайриғайолият муносибат менамояд, захираҳои биологиву равонии худро барои зугтар ворид шудан ба раванди босуръати мутобиқшавӣ дар сатҳи зарурӣ сарф намекунад. Маҳз дар натиҷаи ҳамин, вақте ки шахс бо баъзе мушқилот, аз қабии душворихо, беморӣ, вазъияти ғайқулуда ру ба ру меояд, дар ҳолати басо ноғувор қарор гирифта, ҳамчун оқибати мутобиқ шудан натавонистан (дезадаптатсия) ба мухити он дар шакли гуногуни рафтори номатгуоии шахс зоҳир мегардад, ки метавонад оқибатҳои нохушро дунболи худ дошта бошад.

Ғайолияти рафтори аддиксия

Аддиксия – ҳавас, одаг, вобастагӣ ба ин ё он намулҳои мавод ва ашёи гуногун, ҳамчунин ба ин ё он намулҳои ғайолияти рафтор. Аддиксияро ба намулҳои қимматҳои ва ғайриқимматҳои ҷудо мекунанд. Ба намулҳои ғайриқимматҳои аддиксия бозҳои гуногун, шикварзӣ, рафторҳои фохшиш, ҳавас ба харҷи пул, ҳавас ва одаг ба интернет, ба телефонии мобилӣ ва вобастагиву ҳавас доштан ба парастии қизҳои ғайримужарраӣ ва амсоли ин аст. Ҳамчунин ҳавас ва ё худ одаг ба таому хуриш ҷун пурухурӣ ва гуруснагӣ қашидан низ дар байни одамон дида мешавад.

Намулҳои қимматҳои аддиксия бошад, майзадагӣ, наштамандӣ, истеъмоли доруворӣ, ки аз андозаи таоббатӣ зиёд аст ва ҳамчунин

истеъмоли маводи гуногуни кимйёвӣ мебошад, ки шахс ба он одат кардааст.

Намудҳои гуногуни аддиксия хусусияти ба худ хос дошта, дар шахлҳои гуногун ва дар ҳолатҳои гуногун зоҳир мегардад ва ҳаман он барои солимани равониву ҷисмонии шахс хавф эҷод менамоянд ва дар баробари ин зарари он ба атрофиён низ метавонад равона гардад.

Ташаккулёбии рафтори аддиктивӣ дар заминҳои анғезаҳои Эҳсос сурат мегирад. Ба ғуруҳи осебпазир одамоне, метавонанд шомил гарданд, ки имконоти наст ва маҳдудии мутобиқшавиро доранд ва ҳамчунин наврасону ҷавононе, ки аз муҳити атроф ва атрофиёни худ қаноатманд набуда, дар ҳолати ғалаёни Эҳсос қарор доранд.

Омили дигари тақондиҳандаи рафтори аддиктивӣ басомеди тақрорёбии ҳолатҳои Эҳсос, ки бо таъсири он шахс аз он ҳолатҳо таъсир меназирад. Ба ҳолати аддиктивӣ ҳар гуна ҳодиса, ки боиси таъшишу изтироб аст, метавонад қасро наздик кунанд. Марҳилии дигари ба ҳолати аддиктивӣ гирифтӣро шудани шахс метавонад стереотипшавии (қолабишавӣ) ҳамон вазъ бошад, ки он аз стереотип ба одат ва ё хавасмандӣ бадал гардад. Кӯшиши барои бо роҳи сунъӣ дигар қардани ҳолати равонӣ дар шахс ба ҳалде боло меравад, ки дар муқоиса бо он мушқилоти наздикони шахс аҳамияти худро гум мекунад. Хангоми тақвияти ҳолати аддиктивӣ шахс пурра ба раванди аддиктивии худ ғулавар гардида, аз муҳити иҷтимоӣ қанда мешавад. Марҳилии охир, хусусияти фоҷиавӣ қасб намуна, дар натиҷаи он ҳолати мӯътадили равонӣ ва биологӣ дар фитрати шахсият қомилан вайрон мешавад ва марҳилии бӯҳрони фитри ва ҳалоси маънавию руҳонӣ фаро мерасад.

Интиҳои стратегияи аддиктивӣ аз шароити мураккаби мутобиқшавии иҷтимоӣ ба мушқилҳои ҳаёт бармеояд, ки он метавонад душвории иҷтимоӣро иқтисодӣ, рӯҳафтадодӣ, шикастаи орзуҳо ва идеяҳо, ихтилоф дар оила ва дигар ғуруҳҳои иҷтимоӣ, ғайти наздикон, якбора тағйир ёфтани меъёрҳои қолабишуда ва амсоли ин мебошад.

Барои пешгирии ҳолати аддиктивӣ ҷунин марҳилаҳо пешбинӣ гардидаанд:

• Марҳилии тапхисӣ – тапхиси хусусиятҳои фардӣ, ки метавонад қасро ба ҳолати аддиктивӣ оварад (таъшиши зиед, зарфи қобилияти муошират, қамсӯҳбатӣ, худғарой, дастгирии иҷтимоиро

нодида гирифтӣ ва ё қабул нақардан, тавачҷӯхи қам доштан ба таҳайлолот, дигар қарда нақавонистани назари худ ба ин ё он муаммо), ҳамҷунин иттилоот доштан дар борӣ ҳолати қудак ва ё нақрас дар оила, сифати муносибатҳои оилавӣ, шавқу завқи қудак ва ё нақрас;

• иттилоотии равшаннамоӣ – васеъ намулдани вақолатмандии қасоне, ки дар самти равонии шахвонӣ, маданияти муоширати байниҳамдигарӣ, усулҳои бартарарф намулдани ихтилоф ва мушқилҳои ба руҳи қас таъйиқдиҳанда метавонанд ба рафтори аддиктивӣ майл пайдо кунанд;

• ғузаришидани тренинҳо бо ҷузъиёти ислоҳқунандани рафтор ва паҳлӯҳои гуногуни ҳислати шахс; ин намуди тренинҳо барои мустақилона ислоҳ қардани рафтори худ равона шуданд, ки барои ин малақаҳои зарурӣро ба шахс дастқрас месозанд.

Пешгирии рафтори аддиктивӣ бояд дар тамоми соҳаҳои ҳаёти шахс ба эътибор гирифта шавад: оила, мактабу таълимгоҳ, муҳити иҷтимоӣ.

Дар баробари мушқилҳои экологӣ рафтори аддиктивӣ низ хавфи экологии захираҳои фитриро ба миён овардааст, ки он на фақат ба худди шахс, балки барои ондани ҷомсани башарӣ оқибатҳои фоҷиаборо ба миён оварда метавонад.

Савол ва суноршиҳо:

1. Маблумот оиди абилитатсия.
2. Мутобиқшавии организмҳо ба шароити зиест ва мавҷудият.
3. Намудҳои мутобиқшавӣ.
4. Мутобиқшавии фавол ва таърифавол қиест?

ЛУГАТИ МАФХУМҲОИ АСОСИ

Автономшавӣ - (нонӣ, авто - худам, номус - конун) - имконияти худидоракунӣ ва худбегартибарориро ба даст овардан.
Адаптатсия - кообияти дар муносибати фазол будани инсон бо муҳит ва имкониятҳои онро дар инкишофи шахсӣ истифода бурдан.

Анамез - маълумот тирифтани шифокор, педагог ё психолог аз падару модар ё ки шахсоне, ки бачаҳо ро тарбия мекунанд. Дар вақти пур кардани анамез маълумотҳои ирсӣ, беморӣ, нутқ, фаволияти бозӣ, хусусиятҳои ривҷебӣни бача кайд карда мешавад.

Анамалия - аз метёрҳои умумии ривҷи ҷисмонӣ ё рӯҳӣ берун баромадан, лағжидан.

Бачаҳои аномалӣ - бачагоне, ки аз метёрӣ ривҷебӣни рӯҳӣ ва ҷисмонӣ кафо мондаанд.

Вайроншавии афректӣ - вайроншавии соҳаи эмотсионалӣ буда, дар паст шудани дараҷаи асабишавии бениҳоят намӯён мешавад (опатия - бэфаркӣ). Ин ҳолат дар нагиҷаи вайроншавии системаи марказии асаб рӯй медеҳад.

Ҷинояткорӣни бачагон - ҳодисаи манфии иҷтимоӣ-хуқуқӣ, маҷмуи ҳатту ҳаракатҳои ғайриқонунии бачагонии ноботиф мебошад.
Иҷтимоишавии бача - ҳамроҳшавии вай ба ҳаёти иҷтимоӣ, аз донишҳо, арзишҳо, метёр, қоидаҳо ва намунаҳои хуқуқ атворро аз худ кардан аст.

Адаптатсияни иҷтимоии бачагон - ба шароити муҳити иҷтимоӣ фазол одат кардани бачагон ва муносибати онҳо бо муҳити иҷтимоӣ мебошад.

Дезадаптатсияни иҷтимоии бача - ба шароити муҳити иҷтимоӣ ҳалал расонанда, нест гардидани ҳислатҳои дорон аҳамияти иҷтимоӣ.

Химови иҷтимоии бача - тадбирҳои, ки ба мустақилии ва хуқуқҳои бачагонии ба воҷ нарасида ниғаронида шудаанд. Инҳо маҷмуи чораҳои мебошанд, ки ривҷебӣни биологӣ ва иҷтимоӣ, хуқуқӣ, тиббӣ ва психологӣ-педагогӣни бачаро таъмин мекунанд.

Ёрии иҷтимоӣ ба бачагон - яке аз шаклҳои химови иҷтимоии бачагон буда, ба таъмини эҳтиёҷи бачаҳои онлаҳои камтаъмин ниғаронида шудааст. Педагогӣ иҷтимоӣ ба онҳо ёрии ғуноғун мерасонад, ваге ёрии ботинии устувор -дасттири иҷтимоӣ-педагогӣни бачагон мебошад.

Ба фарзандӣ қабул кардан - аз рӯи шартномаи байни шахсоне, ки бачаро мелиҳанд ва ба фарзандӣ қабул мекунанд ва падару модару фарзандон тартиб дода мешавад.

Васитӣ - ҳифзи хуқуқи шахсӣ ва миллии одамони ба муомила диққат надолшта.

Иқлими иҷтимоӣ-психологӣни ғуруҳ - майдони муносибатҳои ба фаволияти аъзоёни ғуруҳ таъсиррасонанда.

Хуқуқ атвори девианти - хуқуқ атворҳои, ки ба метёрҳои иҷтимоӣ ё ахлоқӣ муваффик намеоянд.

Деликентӣ (англисӣ - гунаҳкорӣ) - хуқуқ атворҳои ба ғайриқонунии метёрҳои қарорёфта ва хуқуқӣ тирифта мебаранд.

Стреотипии динамики - шакли физиологӣни майнаи сар, дар тартиботи рефлексҳои шартӣни ҳатту ҳаракати инсон намӯён мешавад. Ба онҳо одатҳо ва малакаҳои оддӣни меҳнатӣни инсон дохил мешавад.

Бачагонии ятим - бачагонии то 18-сола, ки бо сабабҳои ғуноғун падару модар ё яке аз онҳо ро гум кардаанд.

Ятимӣ - ҳодисаи иҷтимоӣ, ки аз падару модар ҷудо шудани бачагонро мефаҳмонад.

Ҷамоа (ҷома) - ғуруҳе, ки дар асоси муносибатҳо ва фаволияти иҷтимоӣ муттаҳид шудаанд.

Ҷиноят - як шакли хуқуқи деликентӣ буда, ба шахс ё ки ба объектҳои муҳофиз қонун таҷовуз мекунанд.

Хуқуқ атвори ҷиноӣ - ҳаракатҳои ба қушодани қори ҷиноӣ сабаб мешаванд.

Иҷтимоишавӣ - ҷараёне, ки тағйирдиҳӣ ва ривҷебӣни инсонро дар тамоми давран ҳаёти ӯ идора мекунанд.

Тарбияни иҷтимоӣ - ҷараёне, ки ба муваффақиятнок иҷтимоишавии бачагон ёрӣ мерасонанд ва сифатҳои зарурӣни иҷтимоӣни онҳо ёрӣ мерасонанд.

Инсонӣ - ҳиссу хусусиятҳои, ки бачаро ҳамчун шахс таппақуқ мелиҳад.

Инфинтализм - боздолштани ривҷебӣни организм буда, давран инкишофи бачагонро ниғо медоранд.

Инкироз - бозистодани фаволияти ҳаёти ривҷебӣни шахс. Инкирози пай дар пай ба беморӣҳои рӯҳӣ, ба худ қасд кардан оварда мерасонад.

Боварқунонӣ - таъсири эмотсионалӣни ақлӣ, ки ба мантӣқ, исботу далел асос ёфтааст. Моҳияти он ба шуури инсон таъсир

кардано ташки мекунад. Муваффақияти боварқунони ба мувофиқи омадани конуният вобаста аст. Суханҳои боварқунони бояд фаҳмо бошанд.

Боварии ботинӣ - бе нуқтаи назари танкиди қабул кардани аҳборот ва мувофиқи кайфият ба ҳуҷуқ аъвор таъсир расонидан.

Истидориноки - нисбат ба ҳамсолол аз ҷиҳати ақлӣ ҳеле пеш рафтани бача.

Катамнез - маълумотҳое, ки пас аз даво бемор ба даст овардан мешавад. Ҷанб кардани маълумот дар бораи меҳнат, ҳаёт ва таълими хонандагон.

Коммуникативӣ - соҳиби маданияти байнишахси мулоқот шудан, мушоҳидаи ҳуҷуқ аъвори бачагон, омӯзонидани қобилиятҳои шунாவӣ, муомила кардан ва алоқа намудан аст.

Компенсатсия - пур кардани функсияҳои вафроншуда.

Конкретӣ - аз баҳри фикрҳои умумӣ баромада, ба саволҳои ҷавобҳои аниқ додан.

Тарбияи коррекционӣ - ба вучуд овардани шароитҳо барои одатқунӣ ба ҳаёти ҷамъият, бартарарф ё мағлуб намудани нуқсонҳои ривчоёбии одамон.

Маданият - дараҷаи ривчоёбии ҷамъият, қобилиятҳои инсон буда, дар шаклҳои ташкили ҳаёт ва ғайрияти одамон ифода меёбад.

Маданиятноки - намууди асосии тарбия ва иҷтимоипавии бачагон, арзишҳои маънавии миллат.

Консепсияи "Ман" - системаи тасаввуроти дар бораи худ.

Микросоциум - ҷамъияте, ки дар ҳудуди муайян аз тарафи оилаю ҳешовандон, ҳамсолол, ташкилотҳои гуногуни иҷтимоӣ, давлатӣ, динӣ, ҳусусӣ ғайрияти тарбиявӣ гузаронида мешавад.

Беназоратӣ - назорат накардани бачагон, ҳуҷуқ аъвор, гузаронидани вақти холии бача, ғамхорӣ накардан дар бораи тарбияи онҳо.

Оила - аввалин шакли муштараки умумии одамон, пайвасттари биологӣ ва иҷтимоӣ, индивидуалӣ ва ҳаёти ҷамъиятии онҳост.

Онтогенез - ривчоёбии индивидуали аз пайдоиши олами ҳайвонот ва наботот то ба охир. Онтогенез инкишофи организм дар шароити муайяни беруни ҳисоб меёбад.

Ташхиси педагогӣ - бо мақсади муносибати индивидуалӣ ва дифференсионӣ дар ҷараёни таълиму тарбияи хонандагон омӯхтан.

Технологияи педагогӣ - ҷараёни оптимили бағанди баромадани самаранокии таълиму тарбия, ки ба воситаи омилҳои педагогӣ ба даст оварда мешавад. Технологияи педагогӣ ба педагог нақсоният мебахшад, ки дар таълиму тарбияи хонандагон ба нағиҷаҳо қўб наол гардад.

Беназоратии педагогӣ - нағиҷаҳои таъсири номуқаммали маданияти тамоми омилҳои ривчоёбии шахс. Онҳо дар рафторқонотбаҳои ташкил намудани ғайрияти инкишофи индивидуалӣ-педагогӣ намоён мешаванд.

Ғайрияти иҷтимоӣ-педагогӣ қасбӣ - дар муҳити педагогидан бачагон ва нағрасон зина ба зина гузаронидани тарбияи иҷтимоӣ буда, ба адаптатсия ва индивидуалшавии бачагон интирониди шудааст. Объекти он бача ҳисоб ёфта, предметаш тарбияи тарбияи иҷтимоист.

Ғамхандӣ - ба дигарон қўмақ расонидан, ҳамдардӣ ва инсон-парварӣ зоҳир намудан аст.

Ғайриинтигратсия - ба меҳнат ва ҳаёт баргаштани бемор дар доирани инқониятҳои руҳӣ. Ба ин ҳолат ба туфайли тарбия барҳам додани нуқсонҳои ҷисмонӣ, истифодаи усулҳои маҳсуси таълими, тағйирни қасбӣ муваффақ шудан мумкин аст.

Гуруҳи референтӣ - тавсияҳо, маълумотҳое, ки ягонати ҷисмонӣ инсон ҳисоб меёбад.

Рефлексия - ғайрияти ботинии руҳии инсон буда, ба дарк намудани харақатҳо, ҳислатҳо ва ҳолатҳои ӯ ниғарониди шудааст, дароқи дунёи ботинии инсон.

Адаптатсияи иҷтимоӣ - сиғилдан метод ва усулҳо буда, ба одамон барои олат намудан дар иҷтимоипавӣ ва мутобиқшавӣ ба шароитҳои нав ёрӣ мебахшад.

Ҳомии иҷтимоӣ - одамони ба ёрӣ муҳтоҷро аниқ карда, қоминиро тайин мекунад, муносибатҳои онҳоро ба тартиб мебарорад.

Диagnoстикан иҷтимоӣ (ташхиси иҷтимоӣ) - ҷараёнест, ки қоллисан иҷтимоӣ ва ҳолати онро аниқ карда, ба таълим, тарбия ва инкишофи шахс ёрӣ мерасонад.

Башорати иҷтимоӣ-педагогӣ - ба восита ба ғайрияти ҷалб кардани бача нағиҷаҳои ҳалли муаммоеро пешақи муайян кардан.

Маркази иҷтимоӣ-педагогӣ - маҷмуи гуруҳ, иттиҳодияҳо, муассисаҳои тарбиявӣ.

Мавқеи касбии педагоги иҷтимоӣ - дар тарбияи иҷтимоии насли наврас роли муҳим мебозад. Педагоги иҷтимоӣ-педагоги маъмурий, ҷисмонӣ, оилавӣ, муассисаи таълимӣ.

Методикан фаволияти иҷтимоӣ-педагогӣ - маҷмуи мазмуни шакл, усул ва воситаи фаволияти иҷтимоӣ-педагогӣ.

Фаволияти иҷтимоӣ-педагогӣ - фаволияти касбӣ ба худдиржунии бачагон дар ҷараёни иҷтимоишавӣ ва ҷамъият нигаронида шудааст.

Ёри тиббӣ-иҷтимоӣ - тадбирҳое, ки дар ҷараёни таълимӣ тарбия ба барқарор ё мустаҳкам намудани саломатӣ ёри медиҳанд.

Муносибатҳои байнишаклӣ - ҳодисаҳои омтавии иҷтимоӣ-педагогӣ буда, дар муносибати байни одамон дар ҷараёни фаволияти яқҷоя намоён мешавад.

Муомилан байниҳамдигарӣ - ҷараёни мураккаби барқарор намудани алоқани байни одамон.

Тарзи ҳаёти шахс - силсилаи шавқу ҳавас, намудҳои фаволияти ва роҳҳои ҳаёти шахсон, ки мувофиқи макссад сурат мегирад.

Худривовчидини шахс - ба субъект таъдил ёфтани инсон, субъективӣ - ҳолат ва мақоми фаволияти ҳаёти инсон.

Ҳомигӣ - ёри, ки аз тарафи шахсони алоҳида ё таъкилот ба оилаҳои камтаъмин ё муҳтоҷон расонда мешавад.

Таълим иҷтимоӣ - ҷараёне, ки ба таълимгирандагон дониш, малага ва маҳорати иҷтимоӣ дода мешавад.

Таъминоти иҷтимоӣ - таъминоти моддии давлатӣ ва хизмати иҷтимоӣ расонидан ба онҳое, ки ба ёри муҳтоҷанд.

Технологияи иҷтимоӣ - маҷмуи восита, метод ва таъсироте, ки бо макссади ҳабли муаммоҳои иҷтимоӣ ва Ҳимояи иҷтимоии аҳоли хизмат мекунад.

Ҳаракати иҷтимоӣ - ҳатту ҳаракати яқҷояи гурӯҳҳои иҷтимоии гуногун ба макссади умумӣ нигаронида шудааст.

Худди иҷтимоӣ - маҷмуи ҳаракатҳо, муносибатҳо, нақлиёт ва ғайра, ки ҳар рӯз дар пеш чашми бачагон солир мешаванд.

Ёри иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ - ёри, ки ба ҳифзи ҳуқуқи одамон ва бачагон нигаронида шудааст.

Сотсиум - муҳити иҷтимоии ихотакардан инсон.

Субмаданият - маҷмуи ҳолатҳое, ки ба тарзи ҳаёти гурӯҳи муайяни одамон нигаронида шудааст (меъёр, арзиш, стереотипи дин).

Ҳуқуқвайронкунии - ҳатту ҳаракате, ки ягон ҳуқуқҳои инсонро вайрон мекунад.

Муносибатҳои байниҳамдигарӣ - асоси ташаққули иқлими иҷтимоӣ-педагогӣи ҷамъа.

Худдиржукунии (худдиржукунамӣ) - фаволияти, ки ба ташаққули фаволияти мусбат ва барҳам додани хислатҳои бад нигаронида шудааст.

Эмпатия - ба олам бо назари дигарон нигоҳ кардан, онро дигархо бирин фаҳмидан.

АДАБИЁТҲО:

1. Карори Президенти Ҷумҳурияти Ўзбекистон: “Дар бораи чораву тадбирҳои куллан тақминлиқини ёрирасонии психатрия”, Т.: 14-уми марти соли 2018.
2. Карори Президенти Республикаси Ўзбекистон: “Дар бораи таълим намудани пенсияи мустақкам тاردондани институти онла дар Республикаси Ўзбекистон. Ш.Мирзиёев. Тошканд. 5 - уми июни соли 2018.
3. Фармони Президенти Республикаси Ўзбекистон: “Дар бораи чораву тадбирҳои ба зинаи сифати нав бардоштани сохтори таълиму тарбиялиқини, аз ҷиҳати маънавий ахлоқӣ ва ҷисмонан баркамол тарбия қардани ҷавонон”. Ш.Мирзиёев. Тошканд. 14 - уми август соли 2018.
4. Карори Президенти Республикаси Ўзбекистон: “Дар бораи чоравони иловагӣ бобати баъдан бардоштани сифати таълим дар муассисаҳои таълими олий ва таъмин қардани интироқи фазолонан онҳо...”. Ш.Мирзиёев. Тошканд. 5 - уми июни соли 2018.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонуни. Баркамол авлод – Ўзбекистон таракқиётининг пойдевори. –Тошкент: “Шарк”, 1997, 20-29 бетлар.
6. Қаримов И.А. Юсак маънавийт–енгилмас куч. –Т.: “Маънавийт”, 2013.
7. Қуронов М. Миллий тарбия. Т. Маънавийт. 2002.
8. Мудрик А. Социальная педагогика. - М. 2003.
9. Затвязинский В.И., Зайцев М.П., Кудашов Г.Н., Селиванова О.А., Строков Ю.П. Основы социальной педагогики / Под ред. П.И. Пидкасистого. М., 2002. С. 7-8.
10. Мардахаев Д.В. Социальная педагогика: Курс лекций. М., 2002. С. 14-15
11. Султонова Г.А. Педагогик маҳорат. – Т.: ДПУ, 2005. - 149 б.
12. Социальная педагогика (под пер. М.А.Галагузовий. - М, 2003.
13. Хасанбоева О. ва дигарон. Тарихи педагогика. Т. Ҳақиқатчи, 2001.
14. Хошимов К. ва дигарон. Педагогика. Ҳақиқатчи, 1996.
15. Хошимов К. Назария ва методикаи таълиму тарбия дар Гурӯҳҳои рӯзи қорашон бардавом. - Т., Шарк, 2007.
16. Хасанова К., Б.Чумъев. Анталогии педагогӣ. Т., 2009.
17. Хасанова К. Тарихи педагогика. Т., 2006.
18. Хасанова К. Анталогии педагогӣ. Ҳува - қўлланма., Т., “Ўзбекистон файласуфлари миллий ҷамияти” нашриёти. 2009
19. Хасанова К. Одобии оиладори. Ҳува-қўлланма. Тошкент. “Ўзбекистон файласуфлари миллий ҷамияти” нашриёти. 2012.
20. Хасанова К. Методикаи қорхон тарбияви. Дарслик. Тошкент. “Ўзбекистон файласуфлари миллий ҷамияти” нашриёти. 2015. 2009.

11. Хасанова К. Маҳорати педагогӣ. Дарслик., Тошкент. “Ўзбекистон файласуфлари миллий ҷамияти” нашриёти. 2019.

1. UNESCO: Жамият ва маҳсулоти таълими муҳтожагари қаратилган йиллар. –Т.: Ўзбекистон, 1994. – 94 б.
2. UNESCO: The education of children and young health with Disabilities. Principles for the review of practice. – Paris: 1992. –Р. 98.
3. UNESCO: Барҷада таълим олинши таъминлаш. –Т.: Ўзбекистон, 2009. – 112 б.
4. UNESCO: Бола ҳуқуқлари тўғрисида Конвенция. –Т.: Ўзбекистон, 2003. – 40 б.

МУНДARIЧА

Сарсухан.....	1
МОДУЛИ I. Асосҳои назарии фанни педагогикани иҷтимоӣ	
Мавзӯи 1. Педагогикани иҷтимоӣ ҳамчун шартӣ зарурӣ ва эҳтиёҷоти ҷамъият.....	5
Мавзӯи 2. Фанни педагогикани иҷтимоӣ дар Ӯзбекистон ва шарту шароитҳои иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ, мадания-таърихи пайдоиши он.....	10
Мавзӯи 3. Таърихи инкишофи педагогикани иҷтимоӣ дар Хориҷа.....	14
Мавзӯи 4. Таърихи инкишофи педагогикани иҷтимоӣ дар Ӯзбекистон.....	21
Мавзӯи 5. Соҳаҳои педагогикани иҷтимоӣ дар педагогикани халқӣ ва таълимоти динӣ.....	37
МОДУЛИ II. Аҳамияти амалӣ фанни педагогикани иҷтимоӣ	
Мавзӯи 6. Педагогикани иҷтимоӣ фан ва ҳамчун соҳаи филологияти амалӣ.....	49
Мавзӯи 7. Мафҳумҳои лавҷадан ва девиатсия – ҳамчун муаммони иҷтимоӣ – педагогӣ.....	60
Мавзӯи 8. Филологияти касбии педагогони иҷтимоӣ.....	64
Мавзӯи 9. Тамомилҳои педагогикани иҷтимоӣ.....	67
Мавзӯи 10. Мафҳуми педагогикани иҷтимоӣ ва таърифи иҷтимоӣ.....	74
Мавзӯи 11. Омилҳо ва воқеаҳои педагогикани иҷтимоӣ.....	78
Мавзӯи 12. Ривожёбии баъда дар сотсиум.....	84
Мавзӯи 13. Маҳалла – омилҳои анъанавии иҷтимоӣ.....	89
Мавзӯи 14. Таълимотҳои инкишофи иҷтимоӣ – сиёсӣ ва ҳуқуқии педагогикани иҷтимоӣ дар даврҳои ҳозираи Ӯзбекистон.....	94
Мавзӯи 15. Филологияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо баъаҳои хушму аъвори девиатсия.....	99
МОДУЛИ III. Таъминоти методӣ фанни педагогикани иҷтимоӣ	
Мавзӯи 16. Методика ва технологияи филологияти иҷтимоӣ – педагогӣ.....	104
Мавзӯи 17. Филологияти мусассаҳои иҷтимоӣ реабилитатсионӣ дар Ӯзбекистон.....	107
Мавзӯи 18. Филологияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо оила.....	120
Мавзӯи 19. Васитӣ ва ҳомилӣ.....	127
Мавзӯи 20. Филологияти педагогӣ бо баъаҳои бо падару модар (сатира).....	130
Мавзӯи 21. Филологияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо баъаҳои синну соли томактабӣ.....	136
Мавзӯи 22. Филологияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо баъаҳои синну соли мактабӣ.....	140
Мавзӯи 23. Филологияти иҷтимоӣ – педагогӣ бо наврасони нушокии сиёрӣ истеъмолкунанда.....	148
Мавзӯи 24. Наҳдмандӣ ҳамчун шакли ҳушму девиатсия.....	154
Мавзӯи 25. Ҷиноятчиӣ ҳамчун шакли ҳақту ҳаракати ғайриқонуний.....	158
МОДУЛИ IV. Технологияи яқунони фанни педагогикани иҷтимоӣ	
Мавзӯи 26. Манҷири касбӣ ва вазифаҳои педагогони иҷтимоӣ.....	162
Мавзӯи 27. Воқеаҳои филологияти касбии педагогони иҷтимоӣ.....	168
Мавзӯи 28. Технологияи кори педагогони иҷтимоӣ бо оилаҳои тарбияликхандаи баъаҳои имкониётҳои маҳдуд.....	171
Мавзӯи 29. Филологияти касбии педагогикани иҷтимоӣ доири ҳусусиятҳои мутобиқшавӣ.....	176
Ҳисобҳои.....	182
Адабиятҳо.....	188

Б: 192002.

К. Хасанова, М. Чумъазода

ПЕДАГОГИКА И ҚТИМОИ

китоби дарси

Мухаррир: Бахтиёри Чумъа

ISBN – 978-9943-6645-1-7

Коғози офсет. Андозан 60x84^{1/16}.

Чуъби чолини шартӣ 12,0. Адади нашр 25 нусха.

Супориши № 274.

Дар нашриёти-тахрири донишгоҳи давлатии
Самарқанд чоғ карда шудааст.
Шаҳри Самарқанд, хисёони Донишгоҳ, 15.

